Duke University Libraries
D04967653/

יעקב שטיינברג

רשימות

הוצאת „דביר", תל־אביב
תרפ"ח

Copyright 1928 by the „Dvir" Co. Ltd., Tel-Aviv

סֻדַּר במסדרת „דביר"
ונדפס בדפוס „השחר" תל־אביב

תכן:

I

IV

V

ירושלים

I

שכינת המקום

כחידה יראה ההולך בכל עיר עתיקה: הֲלָך־החיים הקדמון משומר במקלעת רחובות אשר נשארו לפליטה, ריח ימים שְׁבֵחַי־שֵׁם תלוי ועיר שם על בליטת קיר, על קצה שוקת־מים חצובה, על משקוף בית־תפלה עתיק יומין. ואולם רגש משונה אף מתמיה יִלָוֶה אליך מדי לכתך בירושלים: תְּלֵי־תלים בנויה העיר ורוח הקדומים מרחפת על כולם. כי הנה ככל אשר תעמיק להכנס לתוך חומת העיר פנימה כן ידמה לך, כי יבשה כל אבן מזקנה, כי יֶאפל כסוד קדומים כל חריץ בקיר וכי יעצרך כל סגור־מבואות כחידה אשר נשכח פתרונה מרוב ימים; ואולם כמו כן אתה יודע, כי רק דורות חשוכים בני עם לא־עמך יצקו את כל החוצות הנפתלים האלה, אשר על קירותיהם חרותה כתובת־קעקע יפה ומוזרה. איך יהיה הדבר, כי בלכתך כיום הזה ללא חמדה באופל השוקים המכוסים תקרה — תדמה לראות את עצמך בתוך צנורות הרחובות הנפתלים אשר המו בימי קדם לצלע הר הבית? מה העצב אשר יגוף את לבבך גם מדי לכתך בשכונות אשר מחוץ לחומה, — עצב מר ומשַׁכֵּר גם יחד, אשר טעם לו כשריד נמוג של משטמת קנאים? אין זאת כי עקבות הזמן לא נבלעו בירושלים בתוך אבק של הרס, — זה אבק ימים חולפים אשר ידרוך עליו ההלך בכל עיר עתיקה אחרת.

אף צעד אחד רך לא תצעד מדי לכתך בעיר הקודש ירושלים, כי נדבכי העבר לא נשחקו במקום הזה, שרירי התקופות לא התמוללו, מטעי גן־החיים אשר בכל דור ודור לא נהיו לאבק פורח, השוקע

לאט לאט לארץ כמשטח־נשכחות. מוצקה וקפואה היא ירושלים; גם חלל האויר אשר בתוך רחובותיה העקלקלים לא יתנך לעבור כאויר עיר ועיר: על דרכך כאלו נצבים ללא דמות קירות סלעים משכבר הימים, על אזניך רועשים בלי קול תשואות דור ודור; גם מדי האהילך על עיניך להביט במקלעת שער בן מאות שנה, גם מדי העיפך בלי משים את עיניך באחד הבתים הצחיחים אשר בשכונת יהודים שוממה,— יכבד מבטך גם פה וגם שם, כאלו בינך ובין מראה עיניך חצץ פתאום דבר־מה בלתי נראה וקיים. וככל אשר תוסיף ללכת כן תחדל מהביט במראות ירושלים האפורים והדוממים, וכן תמלא נפשך מירושלים בת כל הדורות, — זו התלויה בנס ובאין רואים בתוך האויר החונט והמשַמר אשר מעל לגבעות עיר הקודש.

כזאת היא תכונת־המקום של ירושלים: הכל, הישן והחדש כאחד, מקבלים בעיר החונטת הזאת כעין דוק של משמרת. בניני העבר הנעלמים ובתי השכונות הקיימים צפופים בד בבד בתוך אויר יגע ושבע־נדודים אשר איננו בן־חלוף; קלוחי דורות קדמונים רוחשים באין רואים בכל מקום אשר תעלה ביום המית חיים, – ואף כל הנברא בעצם היום הזה בירושלים כאלו מתכנס מאליו לתוך ערבובית הקפאון אשר לבית נכאת, הכל מַשִׁיר מעליו כדבר אין חפץ את חסד נעוריו, וכל דבר — אם ארמון לתפארת ואם רוח אנוש – נקבע מתחלת ימיו על כַּן־שמורים. אין דבר אשר ישמח את לב הרואה, הבא מחדש, בגיל של ראיה ראשונה, מפליאה ומקרבת; על הכל טבוע זעף כל־שהוא של שכחה, כאלו נשכח ברבות הימים מיטב דמותו. דומה כאלו כבר שבעו פה עינים לראות, כאלו נורל רב־נשכחות עבר פה כמארה על כל אזוב בקיר, על כל שחר וערב, על כל מאויי אדם; כאלו הוד העבר, אשר לא תראה אותו מדי תעותך בירושלים ואשר יעלה בכל זאת מבלי ראות כמסוה על עיניך, הוא הוא הַמְשַׁוֶּה על הכל, גם על הנולד מחדש, כעין דמדומים של גמר־חליפות, כעין פגם של קיום. על־כן ירגיש כל הבא מחדש לירושלים אותו צער הכפיה

אשר נרגישנו מדי נמצא בקרבת אנשים תקיפים וזעומים; גם ירושלים, ככל הערים העתיקות, מיגעת את הרואה, משתפת אותו לזעף גורלה, לאותו שממון החיים הנאלם והכמוס אשר יאָצל על האדם הרגיל, רפה־הנסיון, מדי יעמוד במחיצת חייהם של יצורים אשר ידעו גורל רב ורוב סבל. ברבות הימים תשכחנה רק חליפות הילדות, רק סבלות הנוער תמחינה מבלי השאיר שארית בנפש, אף אם כבדו כהנה וכהנה; על־כן גיל לו לאדם אשר יצא מן המצר בטרם כלות נעוריו. ככה תשכח גם עיר חדשה את אשר עבר עליה בימי דור אחד. ואולם ככל אשר רבו קורות חייו של אחד האדם, כן יכבד עלינו להתהלך אתו. אמנם לא איש אשר יפעל ברב אונים יהיה לנו למעמסה, אף לא יחרידנו איש הסובל רוב מכאובים; גבורת עלומים תהיה לאין, יגון המחסור ישכח אף הוא, — ורק אז, בימי מנוחתו, יכביד עלינו ביתר שאת הגבר אשר היה רב העלילה. למול חריצי פניו הדוממים — אלה אפיקי־המאויים החרבים — ירפה בקרבנו הלב, לב האדם אשר יסבול בפני דברים נשכחים למחצה, המעוררים דמיונות־חיים גדולים ואשר גם את תוגת המות יעוררו. ככה תהיה לְהַלֵּךְ גם עיר עתיקה: רשת רחובותיה תתלכד לחטיבת חיים מעולפת, אשר קורות־יה עברו לבלי שוב; רק המשבצות הקרות אשר לכל הקורות הללו שמורות עדיין בתוך אויר קדומים, ואתה, הרואה, לבך נתון מתוך כפיה לכל המראות האלה ואף רגע לא יבואך דמיון של שתוף־חיים, כאשר יהיה הדבר לפעמים מדי לכתך בקריה חדשה. זכור־נא את כל פנות החמדה אשר בנכר, מדי עמדך פה ושם בעיר־בירה, עיניך כלות לדמוע ולבבך רוקם בחפזון חלום אושר — הֲיִקְרֶה כדבר הזה בעיר עתיקה? פה אין אתה מהלך במישור החיים השלו כמו בערי השדה, גם לא על רכסי החיים תטפס כמו בערי־הכרך, — בעיר־הנושנות אתה יורד אל משקע אפיקים חרבים. שמש הדורות הובישה את נהרות החיים, ובלכתך בתוך ערוץ הנחל היבש ירבץ עליך מסביב כעין אד כבד, הלא הוא אד מי החיים אשר התנדפו עד תומם.

כאלו הן כל ערי העבר, כל אלה אשר דמות להן מעט או הרבה כאתונא, כרומא או כירושלים. ואולם אחת היא ירושלים אשר לה ביתר שאת אויר קדומים, אשר ערוצי חיים חרבים יהלכו ברחובותיה על ימין ועל שמאל, מבלי אשר יכסם גם לאט לאט אבק המציאות ההולכת בלי הפוגות הלוך וכלה. אתונא ורומא, ערי הגויים, שומרות את רוח עברן ברסיסי דמות קדומה, הקיימת עדיין זעיר פה זעיר שם; הדרן העתיק תלוי קרעים קרעים על עיים, זכרונותיהן חופפים כאבלים על כותרות נתצות, בינת קורותיהן חרותה ככתב חרטומים על קירות החרבות, — אך רוחן יעוף מעל כל כברת ארץ אשר תחרש לשדה ואשר תכבש לבנין חדש. לא כן ירושלים עיר היהודים: היא עיר העתיקות הערומה, המקננת מעל לחרבות. דומה הדבר, כי אותו מיץ החיים החריף, אשר בלעה ירושלים בימי היותה קרית ממלכה, הוא חנט לעולמי עד את אוירה, — זה האויר העקש והפרוש של ירושלים, אשר לא קלט אף אחת מני אלף מנשמות כל תקופות הגויים, אשר עברו על עיר הקדש החרבה.

מי יבין לך, רז העבר? לחנם תחקורנה עינינו לראות בדמיון את כורת החיים הנפלאה של ירושלים לפני החרבן, במקום אשר המו אף הסתובבו במחול־עועים מהיר וסודי יצורי אדם חריפים, עצלים ונרויים, איומים ונבוכים כשכורים, לכודים כלם ברשת אחת של אושר־רמיה ומעולפים כלם בסנורי־שגעון של תקופה הרת אסון. אין איש אשר יפתור עוד את סוד האימה רבת־העלילה של ירושלים בימי הנציבים, — זו ירושלים הנשגבה, אשר בלב ארץ טרשים חדלת ערים נהיתה לקריה ספוגה מרמה וחסידות, מלאת מאויים ומדנים, רצופת קודש ותתחתים, מצמיחה און וישועות־אל. מאת השנים האחרונות של ירושלים, נחלת הפרושים וקן הצדוקים, היא ספר זכרון חתום למראות חיים נאדרים, אשר תמו באבדן ובנצחון גם יחד; אז, בעלות שועת ירושלים הרת רוגז בריונים ושיח אביונים, עת נתנו קולם על הר הבית אוילי חסידים אשר בשר נפשם בין שניהם, והמוני עם, מְכִי־

מרד, התגלגלו שבע ביום אל כל שואה, – רק אז הלך האויר אשר מעל לירושלים הלוך ובלוע עד לבלי השיב לעולמי עד את קיאו. אכן רק אז, בשנות החידה האלה, נתגבש חוק החיים הפלאי אשר לירושלים, זה החוק אשר לא נדע לכנות אותו בשם ואשר נרגישנו בעיר הזאת על כל מדרך כף רגל; — מדי נראה גם כיום הזה כי כל הקטנות וכל הגדולות אשר בעיר הקודש תעשינה כה־מהר לרשתות, הנלכדות אחת בשני־ה.

טבע הדברים כאלו הולך ומתמיד בירושלים מיום החורבן; שוא גם יתהלל אורֵח כי דִמָה לדרוך בקרית דוד: אור ימי הילדות נמוג כליל בירושלים, קול הנביאים נדם אף הוא לבלי השאיר הד, ורק בספר העולמים של כתבי־הקודש צרורים החיים הרוממים של ימי הבית הראשון, אלה החיים הדומים לפרלודיום, למשחק האלים אשר במלוא כל הארץ; כיום הזה לא נודעו בירושלים גם עקבות ימי הערפל אשר מתחלת הִוָסד הבית השני ועד קום בית החשמונאים: כל התקופה הסתומה והענוה הזאת, שכאלו עברה מעבר לקלעים אטומים, לא השאירה כל שריד בתחומי ירושלים הצחיחים: שמעון הצדיק כלול במחזור שני של אבות קדמונים, ועף האמונה של שמאי איננו אלא אדמומית השחר ליום הדין הגדול אשר לירושלים בימי החורבן. חיה תחיה רק ירושלים של ימי הנציבים, – זו אשר כבר יצא עליה גורל ההרם והיא מְלֵאָה תורה והזיה ומדנים, כחדר גוסס המלא לשוא שקוי־חיים. כי לא את כל החליפות נכיר באדם אשר נשברה נפשו בעצם חייו; יום־אֵיד אחרון יטביע את החותם, וחרי האף, המתלקח בנפש בשעה של גמר־נורל, נתלה בפני העבר כענן כבד. ככה ירד המסך גם בירושלים בתקופת החורבן, ורק זרמי החיים אשר על גדות התהום נחרתו כתריצים עמוקים אשר לא יכסם הזמן.

הקריה, אשר משבצת הרי סלעים לה מסביב, השלימה כבר בימים ההם את מסגרת חייה, וכל האדם אשר בתוכה — כהני־משמרת, שוכני־שוקים, עשירים ורומאים — כלם לאים וקשובים, כלם צפויים כל היום

לדבר־מה, כאלו בתוך הכרך הפלאי הזה נדמו כל יצורי האדם לצפרים מעופפות, אשר דבקו אל סלע ישימון למען דגור שם דבר־תעלומה. מעולפים וקרים פני אנשי ירושלים, ואולם פעם בפעם יש אשר תנשב רוח להטים מהר הבית, – ונמסו אז כרגע כל הלבבות וזרמו שמה מכל עבר פלני אדם. בהיות שיח ושיג לאנשי ירושלים והיו פני כלם אטומים, כפני אנשים עורי־גורל, ואולם מדי געת בהם רוח מהומה והבינו איש את שפת רעהו, ובאו גם עד הנציבים והגישו להם כל הדבר הקשה אשר לא יוגד לנכרי; ואולם איש נכרי, כאשר יהיה בכל מקום בנכר, אין בירושלים: הרע בנציבים, אשר בא מרומא ונפשו – אל מול בני יהודה – רעה ושקופה כגביע בדלח המלא יין תרעלה, יהיה בקרב הימים לאיש מקשיב ומלא תחבולות, אשר יחרה לו יום יום בלי דעת על מה.

מאות השנים תחלופנה על פני ירושלים, ויש ימים אשר יזהירו בעיר הזאת והם קלים ושקופים ודומים לתחרת אור עדינה אשר בשולי קיץ־עולמים. מן הבוקר ירגע האויר הזך אל מול התכלת אשר צבעה אחד מן הקצה ועד הקצה, ובערבי הימים האלה ילהטו מוקדי השמים, ובזיו השקוף אשר ישפך מסביב יעמוד כל פאר ירושלים על מכון־פלאים, ומארמנות הקריה ומגדליה אין קרוב ורחוק, כאלו נעלה מעליהם אֶד המרחקים. אז יש אשר אחד מאנשי הכהנים יתרומם במעלות הר הבית, ועמד על חלקת השיש וראה את עיר אלהים מרחפת באור הערב, כאלו שודד ממנה כל מדת המרחק הנותנת אמון־חיים. ובהביט האיש מן הכהנים כה וכה – והנה נמלא לבבו אושר אשר אין לו שחר, – הלא הוא אושר־החידה אשר ידענו איש גם כיום הזה, מדי לכתו על הגבעות השוממות למען ראות באור ירושלים בשעת עַרְבַּיִם שקופה, עת נבדל האור הזה מתוך אור העולם והוא כה צח ונוע והוא דק כוילון אשר יראה בעדו דבר־מה, והוא הולך הלוך ודעוך כעפעף תעלומה אשר יסגר על עין־הגורל.

II

עיר כתבי הקודש

אנחנו משועבדים לגדולות העבר, יען אשר אנחנו, למען השלות את נפשנו, נמאן להאמין כי תפארת האדם נמוגה כליל עם תקופתה. דומה לנו, כי במקום החזיון נשאר תמיד דבר־מה קיים לדורות, כעין רוח יצירה לאין־חלוף, העלולה להתעורר בבוא עת ולהשפך מחדש על יצורי האנשים היושבים על מכתת העבר. האמונה הזאת, המוליכה שולל, גורמת לנו בכל עיר רבת־מסורת מין רגש של צפיה בלתי פוסקת. מה גדול הרגש הזה בירושלים! אנחנו תאבים שם בלי חשך, כאלו תאבים על לא־דבר; מדי נציג כף רגלנו בירושלים כבר יאכלנו השפק, אחרי אשר נצא ממנה עוד ידמה לנו, כי לא ידענו לבוא בסודה. כל זה לנו, יען כי גדולות העבר של ירושלים שמורות אתנו גם כיום הזה; הן צרורות בתוך כתבי הקודש, ודמיוננו חדל־אונים הוא מהתהלך בירושלים לתומו, כמו באחת מן הערים העתיקות. על כל מדרך כף רגל עלינו לקחת לקח מפי כתבי הקודש: לא למען דעת את החרבות, המעטות בירושלים, כי אם לשוות לנגד עינינו את החזיון, המלא פלאות לאין קץ, של עיר אשר בתוכה נוצר היופי היותר ענוג אשר בעולם, היופי של נעגועי האדם. בכל עיר עתיקה אחרת החרבות הן השרידים, העדים אשר על פיהם יצא משפט העבר; את אתונא ורומא אנחנו תאבים לקומם בדמיוננו בתור ערים של מטה, במלוא הוד גזרתן העתיקה; רק אז, אם נדמה להתהלך בין ארמנותיהן, נזכור גם את חיי האדם המיוחדים אשר בימים ההם, ואז יהיה לנו השירה וספרי המחקר של אתונא ורומא ככתבות על גבי המצבות. לא כן בירושלים: שם רק נשאף אויר קדומים. מה לנו ולארמנותיה? הם נמהו כליל. אנחנו רוצים לקומם את ירושלים של מעלה, את חיי הרוח של עיר יהודים קדמונים, עיר לא־קריה, כמעט נדחת בערך לרומא ולאתונא; גם צור גדלה ממנה, גם דמשק אשר לארם התחשבה

יותר בין הערים: — העיר הזאת, החבויה בין גבעות סלעים, המסתופפה, כרוב ערי הקודש, מסביב לבית־מקדש אשר לאל כה קטן בראשיתו, היא יצרה את כתבי הקודש, לאמר: בה חיו אנשים אשר לידם באו הספרים האלה. הם קראו בהם, הבינו לרוחם אף שמרו אותם מכל משמר. זאת היא חידה, אשר נפלאותיה רבו מני ספור.

לא כל התנ״ך נוצר בירושלים. הרבה ספרים מכתבי הקודש, ביחוד מן הקדומים, נכתבו על־ידי אנשים אשר מוצאם מסביבות ירושלים, או גם מאפרים; ואולם אין ספק, כי בירושלים נארגה מסורת הקדושה, אשר בתוכה נשתמרו הספרים כמו בתוך נרתיק של זהב. הנה כבר אות הפלאות לירושלים: הספרים הם רבי־תוכן, — רב היה גם תוכן חייהם של אלה אשר קראו בהם, אשר שמרו אותם כבבת עינם. יש כתבים מכתבי הקודש המיסרים את האדם, המלאים תוכחה לאין מגמה, עד לנסוך רוח עועים: גוילים כאלה, אשר אור החיים, הגנוז בהם כבכל דבר יצירה, נתון בתוך שבע קלפות של מוסר אכזרי, אינם בכדי קיום בלי סוג אנשים־קוראים, אשר מרוב הבין בחיים למדו להיות שוהים על דברים מעולפים של סופרים, להפוך ולהפוך בהם מתוך כשרון מבוגר של הסתכלות רבת־תבונה. נתאר לנו איש ירושלים, מימי הבית הראשון, היודע קרוא ומתאוה לשקול כסף על יד אחד הסופרים, המעתיקים את דברי הנביאים. הוא איש אשר עבדים ושפחות לו לא מעט, יש אשר ישא גם הרבה נשים; הוא עז לב וכבד ידים מעט, נפשו אמונה עלי הזיה ורוח בינתו שקולה: — אין דבר אשר יכריענה, אם לא אסון מות או מצות המלך, המבשרת רעה. כי אמנם האיש הזה דורך לעתים בחצר המלך, הוא משחר גם את פני כהנים; לו יעבדו עבדים והוא עובד עבודת המלך, כי יש גבוה מעל גבוה; כלם יחד מביאים קרבנות לאל השוכן בתוך עמו, — כל זה מעשה החיים על אדמות, כאחד כה מובן וכה סתום. איש איש יעשנו במעט ערמה — זה כל טורח האדם. יש כבר דעת החיים, הקצף העז, קצף בני המזרח, ינחת באיש אשר עִוָּה את מסלולו;

אולם אין עדיין חשבון, אין טרוף הלבבות הבא מתוך נענועים על משפחת האדם הגדולה, זו הפזורה מאחרי ארצות רחוקות. יש רק רוגז אשר אין לו שחר, ואולם הוא כה מצער, הוא כאילו צף מאז ומעולם בתוך האויר הצלול של ירושלים. והנה האיש הזה, אשר טרם ידע לראות כוונים בחיים, מכוון את לבו לדברי הושע, לדברי עמוס, לדברי מיכה!

איך היה יכול להיות כדבר הזה? אין זאת כי גם היהודים של העת הקדומה ההיא, ביחוד יושבי ירושלים, היו מחוננים כבר בסגולה אחת מוזרה במעט: לשאת עין למרחוק, „לדור ודור ולנצח נצחים". גם כיום, מדי נקרא בדברי הנביאים אף נטה אזן לשיח שפתינו, אז יאחזנו כעין שממון, ויש אשר נחפוץ לזעוק מר באזני אחד נעלם; אנחנו דומים אז לילדים, החורקים שן בשעה שהם מקבלים עונש. „היה טוב!" עונה כפעם ההד להלמות מקל החובלים, — ואולם מה הוא הטוב הזה, הנעלם ובלתי נתפס? מה קל ללמד את העם משפטים, לאמן את ידיו בכל מעשה קרבן. האין די בזה? צו לעם ויעשה כהנה וכהנה. ואולם לא בזה חפץ הנביאים. בקול ענות, מתוך רוממות לב של אנשים המשיגים מה שאין הפה יכול להגיד, הם מדברים השכם ודבר: הֶעֱמִיקוּ שִׁחֵתוּ! סְבָבוּנִי בְכַחַשׁ! מה סתום לקח התוכחה הזה; אין בו גם רמז למעשי תשובה. האם לא משוגע איש הרוח הזה? העם־הילד מביט בו בעינים נבוכות מעונש ומדמעות, ואיש הרוח עונה בקול תעלומות, ההולך עד סוף כל הדורות: וְיִגַּל כַּמַּיִם מִשְׁפָּט; מה דבר המשפט הזה, אשר איננו בקום ועשה, אשר צפון בו דבר־מה מתחפש, כעין תורה לעתיד לבוא שאין בידינו לעשותה? באזני השומע מצלצל כל זה כאמרת זדון; ככה שאלו רבים מאנשי יהודה ואפרים: הֲקָצַר רוּחַ יְהוָֹה? כל המון הילדים מביטים אל מדריכיהם בעין רעה, עומדים בפניהם מתוך לעג עצור, כמו בפני אנשים אשר אין רוח נכון בקרבם. ואולם יש ילד אשר בשעת עונש ישיג, למעוף עין קצר, את סוד התוכחה המכוונת לימים הבאים: כאלה היו גם

אנשי ירושלים, אשר שמרו לנו את דברי הנביאים. הנביא הושע, אשר בימי החסד של עזיה־יותם מלכי יהודה וירבעם מלך ישראל העביר בראשונה את הקול: אָלֹה וְכַחֵשׁ וְרָצֹחַ וְגָנֹב וְנָאֹף פָּרָצוּ! — הוא אשר נתן פֹּה גם להֲמִית הלבבות הרוממה של רבים מאנשי ירושלים אשר בימים ההם: וּפָחֲדוּ אֶל יְהֹוָה וְאֶל טוּבוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים! הנה היא הסגולה להמשך בלי יודעים לעומת ימים רחוקים. כי אמנם יש בעולם פחד־לבבות בלתי־פוסק, פחד סתום המכוון כלפי העתיד; זהו שאר רוח האדם, אשר היהודים, אולי, חוננו בו יותר מאשר שאר עמי הארץ. בו, כמו בחוש טבעי, נעזרו שומעי דברי הנביאים בכדי להשיג, כי יש סתום אשר יפורש ברבות הימים. בלעדי זה מה היא תוכחת הנביאים, אם לא להג מרומם אשר לא ישא פרי, אם לא חצץ לוהט מתחת לרגלי הדורות? רק ברגעים של כליון נפש, עה אנחנו מסוגלים להשיג את החיים בבהירות מוזרה של דמיון, אז יש אשר נטעם לרגע את טעם הדברים של עתיד־לבוא; אז נהיה כחרשים למלים צלולות, אשר צפונה בהן בינת ימים קצרים, בינת ימינו החולפים. אז טוב לנו לקרוא בכתבי הקודש, לשַׁנֵּן שבעתים את פסוקי המוסר הנוגעים ואינם נוגעים, להרכין באהבה את ראשנו בפני התוכחה שלא עלינו בלבד לשאת בעולה; אנחנו חדלים אז מהיות יצורים עלובים, אשר צדקתם מאפע. הישמע קול התרועה, הקורא „לאהבת חסד", באזני הנמלה אשר מלפניה ומאחריה אין צדוק הדין? על מה יאָמרו המון דברים. אשר לא תוכל הארץ להכיל אותם, — ארץ פורחת ותמימת־חיים כארץ אפרים, אשר אנשיה שְׂמֵחִים עַל לֹא־דָבָר? כמה יש מגלוי־המאורעות בספור הדברים שבין אמציה ועמוס: אֶל אֶרֶץ יְהוּדָה — שָׁם תִּנָּבֵא! בירושלים החבויה בלב ארץ חרבה, במקום אשר האויר כאילו מזכיר נשכחות העתיד, שם קלטו אזנים את חידת כל היעודים של הנביאים. גם בירושלים הקדומה היתה מצויה כעין שכחת־חיים, אשר את אחריתה נשורנה עוד עתה; העיר הזאת, אשר מלאה בנים סוררים ושובבים, ידעה גם לדום ולהתאפק, להיות

פתאם כילד עקש ורם לב, אשר נתן אל לבו: — להביט בעינים תמהות אל העתיד.

ממקור החיים של ירושלים הקדומה נובע גם כליון הנפש העז, — זו הסגולה הטבועה באופי היהודים ואשר היא הכופה אותם לעשות בלי חשך את כל אשר לא יאָמן. כל השירה הלירית של כתבי הקודש לא היתה עלולה להמסר לנו בכל הקצב הדק, בכל תפארתה התלויה בנס, אלמלי לִוה אותה מראשיתה הד לבבות נאמן. כל השירה של התנ״ך היא כה מתוקה, כה יכולה להנעים את החיים בעצבונה, עד כי גם היא דומה לשירה שלעתיד לבוא, ליעוד סתום אשר לרגשות הדורות הבאים. כל הרוך אשר בתחינה לאלהים, באהבה ובתאניה על גורל האדם, — כל זה הוא בכתבי הקודש כה רב ערך, כה הולך ונובע מתוכו, עד כי יש שאתה רואה את כל השירה שבעולם כפזמונים לעת־מצוא, ואת פרקי השירה הקצרים של התנ״ך כחובת הלבבות. הנה שירי האהבה אשר בשיר השירים: שונים הם, בתשוקת האושר העוברת את גבול לב היחיד, מכל השירים, המדברים על אהבה ועל חשק, אשר בספרות הרומאים; אלה מתקיימים עדיין בעולם, בקרן זוית, רק בזכות הירושה של הלטיניות, בה בעת אשר „שיר השירים״, ביחד עם האהבה עצמה, נשא על מרומי החיים אל חיק הנצח. מה נקלים שירי אנקראון, שמורגשת בהם פנית לב אחר, לעמת הנדיבות התמימה אשר באהבת השולמית והרועה! גם התאורים של אהבת בעל ואשה, אשר בשירי העלילה היוניים, היו תאורים נמרצים רק לשעתם; יש בהם חומר נקשה, פרי מסבות הזמן. אנחנו, מדי נקרא בהם עכשיו, לא נשכח אף רגע, כי מטפלים אנחנו ברגש אהבה אשר כבר בעלוהו בעלים. ואולם מה חדשה האהבה אשר בשיר השירים; היא כולה תוכן, אין לה צורה קבועה, כמו שאין לשלהבת, ועל כן היא אוחזת בכל לב כמו שלהבת של אש. יש בה משל לכל נפש אדם, לכל דור, יען כי היא נוצרה מתוך דבקות המקרבת בבת אחת את כל החיים; היא מלאה כל כך נעגועים, עד כי כל תקופת־עתים יכולה להמשיל

ממנה משל: על האהבה לאלהים, על מאויי הגויה לעומת הנפש, על כנסת ישראל הדבקה בתורה. הנוכל גם לנחש, כי מדור החיים של ירושלים היה ריק בימים ההם, ימי שיר השירים, מאנשים שואפי אלמות, אשר רק בגללם היתה עלולה להוצר שירה עליונה כזאת, שירה הנותנת בטוי כל־שהוא לתאות הרגע של היחיד, בה בעת שהיא מוציאה את כל אונה לדבקות בת בלי־שם? מי האיש אשר יקרא כיום את הפסוקים: „עזה כמות אהבה" וגומר – ולא ישוה לנגד עיניו את האנשים הכמהים, אשר עבדו בכל לבם את אלהי הנצח? במחיצת האנשים האלה עבר בראשונה לחש התעלומה, אשר שמץ פתרון בו לכל כליון נפש האדם: שַׁלְהֶבֶת יָהּ! אלה היו יהודים קדמונים, יושבי ירושלים; היונים, אשר בימים ההם, כבר ידעו להשלות את נפשם בעולם שלעתיד לבוא, בחיי תחתיות אשר מעבר למות. ואולם חלום התעתועים הזה של היונים כאלו נוצר, כמו אהבתם, רק מתוך צורך השעה הדוחקת את רגלי היחיד; פחדם מפני המות היה הפחד הממעט את דמות ההנאה שבחיים. יושבי ירושלים לא ידעו את העולם הבא: הם לא ידעו לתקן את מְעוּת המות, יען כי לנגד עיניהם עמד מְעוּת החיים; הם היו אבות כל אלה המשיגים בתוך החיים עצמם דבר־מה מן הנצח, — דבר־מה בלתי נתפס, הנמוג גם ברגעים של השגה יקרה, ואשר הנפש כלה אליו בלי חשך, בכל גלויי חייה, ובראש ובראשונה — בגלויי אהבתה: רק בין אנשים כאלה היתה יכולה לצמוח ולהאריך ימים שירה כזאת של שיר השירים, — שירה אשר היא כולה געגועים ואשר כל געגועיה הם תשוקת־חיים שאין לה סוף.

כאהבה כן היגון: יגונם של אנשי ירושלים היה יגון חיים אמתי, קשה כמעט, ובעיקר – אמיץ. ירושלים, אשר ידעה להכיל את דברי הנביאים, היתה עיר אשר לא מעטו בקרבה אנשים אמיצים; Carpe diem של הורציום הרומאי לא היה שגור בפי אנשי ירושלים. אמנם הרומאים היו אנשים רבי־משקל, אבל אמתיות־הלב שלהם היתה מכוונה כולה למעשי החיים; רומא ויון ידעו, יותר מאשר ירושלים, לחיות את חייהן

בהשכל; אבל הם נֶחלו כפעם בפעם רק על שבר עצמם. בספרותם אין בכיה לדורות; דברי משורריהם, בשעה שהם מעלים על לבם את גורל האדם, הם כמעט מן השפה ולחוץ, – לעמת התוגה הרעננה, החודרת לב ולב, אשר בכתבי הקודש. בני רומא ויון נשקפים אלינו כאנשים אשר, מתוך אהבת חיים, השלימו עם החיים; ירושלים, כפי שעולה תמיד על לבנו מדי נִזְכר בה, היתה עיר שַכְחַת־חיים, עשרה ותענוגיה היו מעטים, עד כי למראה עיני הנביאים נדמה כל איש, אשר ראה מעט בטובה, לעושק ורוצץ דלים; אנשיה החזקים, הרשעים אשר כפי הנביאים, אף הם התהלכו בחיים בצעדים צרים, הם שמעו יום יום זמרת כהנים, — מין „הללויה" מלא כליון נפש, הנוסך תרדמה ומרפה מעט את הידים. גם בהם דבק היגון; כל אחד מהם נשא מעט בעול האמת הטורדת, אשר רבתה בירושלים בימי גדולם של כתבי הקודש. ואולם עליהם נוספו בירושלים בני העליה; גם אלה התערו בארץ, ידעו מנוח, אולי גם עושר. ואולי הם היו תמימי דרך ונמהרי לב גם יחד; זאת היתה כעין כת של אנשים מיוחדים, אשר כל אחד מהם היה עלול להפך בשעתו לאיוב מקונן ודורש פתרונים. אלה היו יקירי ירושלים, אשר הלכו כפעם בפעם לדרוש בעצת יהוה; לא כאזרחי רומא, אשר אף הם פנו לכהני יופיטר, למען דעת את משפט המעשה הקשה. חוץ מן הכהנים, משמשי החיים של כל העמים הקדומים, היו בירושלים גם נביאים; אלה דברו נשגבות, אשר לא היה בהן חפץ ברור. ואולם לא ברור היה גם חפץ החיים אשר המה בלבות אנשי ירושלים: זאת היתה כעין תשוקה הגוהה בלי תכלית אחרי צפונות העתיד, רגש חרדה לגורל האדם. כל אותה ההיסטֶריה האנושית שבספרי הנביאים איננה קול ערירי, אשר נולד מאין: המון לבבות תמימים של אנשי ירושלים דגרו במחשכים מין רגש של תפלות ביחס לחיים, אשר בגללו נהיו היהודים, כבר בזמן הקדום ההוא, לעם נבחר ושומם גם יחד. עין נאמנה רואה ברור את התכונה המיוחדת הזאת, השולחת מדור לדור שרשים יותר עמוקים בירושלים: באופן בולט,

אך גם פרוע, היא מתגלה בראשונה בחיי אליהו, — זה הנביא אשר התנודד כל הימים ברוח קשה בין הכרמל והירדן; אחרי כך, בגמול החיים בארץ יהודה הקטנה, מופיעים שלשת הנביאים — הושע, עמוס ומיכה — אשר קולם הזועף, התובע מבלי דעת מה, הנהו כהד לכל אלה הַתְּאֵבִים עַל לֹא דָבָר. תוכחתם סובבת עדיין על מעשי החיים הגלויים, ואולם לישעיהו, הבא אחריהם, הם מוסרים כבר במלואה את התלהבות הנפש הסתומה, שאינה תלויה בטוב וברע של חיי המקום. האם לא כהמנון של שירה, סתום ומרמז לחיי מרחקים, מצלצלים הדברים הנוגים והמוזרים של ישעיהו: אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים? לא דבר חיים נכון בפי הנביא: הוא רק נותן גלוי לכל הלבבות הכואבים בלי סבה, העלולים לראות בכלי החיים של דורם את סאת הרע שבעולם, הנכונים לנַחש בכל יום את רגע המשבר. מתי היתה ירושלים קריה נאמנה? מיכה, אשר לפני ישעיהו, ראה את „ירושלים בְּעַוְלָה“; ישעיהו, הבא אחריו, כבר למד לשונו לדבר חידות, כאדם המלא געגועים. הוא עדיין שוקט במדה מרובה, אבל הוא כבר ממליץ, בכל תפארת לשון האדם, על העתיד הרחוק: אזנו כאלו כבר האזינה את רחש הלב הגדול, זה הלב של יהודי כל הדורות, אשר ישעיהו ידע בראשונה לכנות אותו בשם: לְבַב נִמְהָרִים. אחריו — ירמיהו, הנביא האחרון הנאמן לרוח החיים של ירושלים, הוא כבר מלא כלו יגון, הוא הנביא היחידי, אשר בטא בכל מלואו את שאט־הנפש המיוחד אשר לזרע היהודים. יש גוילים בספר ירמיהו המעידים ברור, כי הנביא הזה היה קרוב ברוחו אל בני דורו. הוא נאסר יען כי נהו אחריו הלבבות, ביניהם גם לב המלך צדקיהו. האין המלך האחרון הזה ליהודה, היגע ומֻכה העצבים, כעין סמל לעתיד? שריו עוד ציפים בפני הסכנה מתוך עקשות לב של בני מזרח; המלך כבר חדל להאמין בגורל, הוא נעצב, נבוך וגם נושא את נפשו לדבר־מה, כיהודי הראשון לגולה: אז גלתה ירושלים גלות ראשונה. ואולם, עם גמר חשבון של תקופת הנביאים הגדולים, אנחנו

שוהים עוד רגע ומעלים בזכרוננו את ספר התעודה היקר, אשר השאירה לנו תקופת כתבי־הקודש — את ספר איוב. זהו ספר בן בלי שם, קול אדירים, אשר מסדרי כתבי־הקדש נלאו ממצוא לו בעלים גבורים; בו, בספר הזה, הדומה לאשר של כל זרמי השירה, הגדיל היגון נפלאות.

ריח של עצבון נודף כבר מן ההתחלה: אִישׁ הָיָה בְאֶרֶץ — רוח נעלמה מיֻחדת פה את האדם בכשרון הקצור אשר לשפת העברים הקדומה. וכבר בפרק השלישי מתוארת בתאור נמרץ תכונת הנפש של האדם, אשר עליו ישא את דבריו כל הספר: לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי — ויבא רגז. האדם בספר הזה הוא אותו הגבור האחד והמיוחד של היהודים הקדמונים, אשר דמותו חרותה בכל כתבי־הקודש; ההבדל הוא רק במקום החזיון של הגבורה: בספרי הנביאים הוא עולה על במת העם, פה, באיוב, הוא בביתו, בחוג צר של מרעים. ואולם יש דמיון גם בפרטים: דברי היגון של איוב אינם נכנסים ללב מרעיו, כמו שקול הנביאים היה קול קורא במדבר. הגבורים של שאר העמים היו מוצאים תמיד אזנים קשובות, יען כי גבורתם היתה מכוונת לשם החיים הגלויים; גבור הקורא בקול נחר, הנותן לריק את כוח נעגועיו — יתכן רק בין העם יושב ירושלים, יען כי רק בקרב העם הזה היו מצויים אנשים אשר נפשם התהפכה כל הימים כמו בצירי יולדה. תשוקת האנשים האלה היתה על לא דבר, שפתותיהם המליטו את כל הגבוהות אשר בלשון האדם, רק את אשר בקשה נפשם לא יכלו לכנות כן, יען כי הם בעצמם לא שאפו לגבול אשר מאחריו מנוחה. הם נעשו כפעם בפעם נעוי־ינון, החיים נראו להם כחסרי ממש, ימיהם כאלו פתאם קַלּוּ מִנִּי אָרֶג. על מה לתת צדק לאנשים האלה, המלאים התלהבות ורוגז עד לבלי השיב רוחם? על אחד מהם, אשר דבריו כאלו נשאו פרי, יסופר בכתבי הקדש: וַיֵּרַע אֶל יוֹנָה רָעָה גְדוֹלָה. כל גבורתם של אנשים כאלה קיימת רק כשהם נתונים אל נפשם. גם איוב, אשר נתן לו כל גאון הדבור העברי, הוא כמעט רפה־אונים מדי יפנה אל מרעיו; הוא מדבר אז כמו מתוך כפיה, הפסוקים הם

מפורדים, כמעט נבובים מהתלהבות. נפתח את הספר: אחרי כל דבור־המתחיל של „ויען איוב ויאמר" נגררים דברים ללא־חפץ, שכאלו באים רק בכדי לשים רֶוַח בין הנשגבות אשר ידבר איוב לנפשו; ואולם עד מהרה נגיע למקום־ההפסק: הַחֲרִישׁוּ מִמֶּנִּי! כהרף עין נגולה האבן מעל באר היצירה, ויופי עומד־לעד מזנק ממעמקי נפש ההולכת הלוך וכלה. איוב מדבר אל נפשו: הֲלֹא צָבָא לֶאֱנוֹשׁ עֲלֵי אָרֶץ: אָדָם יְלוּד אִשָּׁה. הדבר מעולם ילוד־אשה דברים כאלה המלאים תשוקה לאין־מרפא, הסובבים למראית עין על ציר אחד ושואפים בכל זאת לינון אין־חקר, במקום שם אין צרי־מעשים, אין בטחון אולת? תִּקְוָתִי מִי יְשׁוּרֶנָּה — אומר איוב: זה הוא פתגם הגבורה של כל כתבי הקודש, של כל העיר ירושלים, — העיר אשר נועדה לתקות חיים גדולה, והיא לא ידעה עד־מה; העיר אשר הציקה לה תמיד רוח, והיא נכלאה בין סלעים, במקום אשר תנובת החיים הדלה איננה משביעה, איננה מביאה את האדם לידי שעשועים. בעיר הזאת, העניה בצורות־החיים של הנאה והעשירה ברוח אנשיה, היתה מורגשת כל הימים כעין אי־התאמה, כל לב הרגיש חסרונו של דבר־מה. על כן קראו הנביאים לתשובה, מבלי אשר קראו בשם את הדבר אשר אליו ישובו בני ירושלים. הרגשת החסרון היתה כה סתומה, עד כי הנביאים יכלו רק לקרוא השכם וקרוא: שׁוּבוּ אֶל יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם! היש דרך נעלמה יותר מאשר הדרך אל אלהים? שנים ויובלות מלאה ירושלים את הקריאה הזאת, הצורבת את הנפש ונוסכת עליה רוח עועים; ולאט לאט, בחליפות הדורות, למדה ירושלים להתאפק בחבליה, להמיר את שועת הנפש הרוממה של הנביאים בשיח שפתים של ענוה: הגלגול האחרון של חיי ירושלים היה ספר התהלים.

האהבה העורגת עד כלות נפש; כליון הנפש אשר לא יעצרנו כל מראה עינים; היגון אשר לא ינוחם — כל אלה התלכדו יחד בספר התהלים לרנת לבבות, אשר כמוה לא נשמע עוד מתוך כל הספרים אשר לאומות העולם. בתהלים אין סדר זמנים, שם הקשוט אשר בראש

כל פרק אינו בא לשם יחוד: דומה הדבר, כי כל ירושלים הציבה לה פה ציון, – על כל תקופותיה ואנשיה. הלך הרוח של הנביאים נעשה פה לקנין הרבים, ועל ידי כך הפכה גם ההתלהבות של כתבי הקודש ותהי בתהלים לערגת לב חדלת קצב, אשר נסתלק מתוכה הקורטוב האחרון של חולין. הַנְּהִיָּה הגדולה בספרי הנביאים היא ברובה מרומזת, היא נשקפת אלינו מתוך תאורי העתיד; בתהלים נעשה הרגש הזה ערום מכל לבושיו, וקול תשוקה הולך וחוזר: כָּלְתָה נַפְשִׁי! גם הצדק של הנביאים הוא יצור־דמיונות, כעין מפלצת של קודש; ואולם רק חלום נדף הנהו לעמת ההויה אשר בתהלים: אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף! גם האלהים אשר בתהלים חדל מהיות אל מסתתר, אף הנביא היחיד חדל לדבר בשמו; עתה, בהמלאות התעודה ובקרוב חיי ירושלים אל קצם, כאלו עמד כל העם על רגליו, וכאיש אחד נשא רינה לאל חי. גדולה היתה הרינה, אשר הדה ישמע עוד כיום, אף ישמע לדור ודור; העם אשר בירושלים נשא אותה מאות שנים. קול ראשון או אחרון לא נכר בה, יען כי רוח אחת מחיה את המזמורים של ימי חזקיה ושל ימי החשמונאים, – הלא הוא הרוח של אנשי ירושלים, אשר מרוב ערוג לטוב החיים הנעלם נהיו באחרונה לענוים, לאנשים אשר לא נשארה להם בלתי המית לב ערבה, ההולכת וגוברת כמו מאליה. ככה חוזר הגלגל: ירושלים, בעודנה צעירה לימים, הִנֵּה כבר לב העולם. הלב הגדול הזה, אשר הנביאים היו יוצרים את הלמותו, מלא מאויים לדבר־מה אשר לא יתואר בשם, לדבר־מה אשר בגללו חדלים החיים מהיות תפלים כמקרה, בדלים ורפים כחוטי הארג של שממית הנצח; לאט לאט, מרוב יגיע נפש, נאלמה ירושלים: גלגל חייה סובב ויורד אל אפלת היובלות אשר לאחרי גלות בבל. ופתאם הוא צף ועולה, הגלגל הנהדר: עוד פעם, באחרונה, עמד כל העם על רגליו מתוך כליון מאויים; ברגע אחד – הזמן כאלו עוצר את נשימתו בעדן של יצירה – תתלכדנה כל משאלות החיים; האהבה, היגון וכליון הנפש מצטרפים לתאוה אחת מלאה: אז ירד כבוד אלהים

על העדה, אשר תרנן כעדת לויים. הרינה היא כה עצובה וכה ערבה, כאלו מָלְאָה נעגועים של עם נָע, כאלו נשמע בה תקוה לתפארת חדשה, — אשר מעבר למרחקי חיים רבים.

III

עיר פלגות

ירושלים, העיר אשר רותה חיים, היתה עקרה. יש מין גלגל החוזר של גְדול, הסובב בכל מקום, לרבות גם מקומות־ישוב; האדמה פורָה רק לסירונין, וגם האויר, אשר מעל לאדמה, יש אשר אחרי בלותו איננו מחַיה כבר את החי בשפע ובנדיבות. אויר ערים, אשר עבר עליהן כלח, כאלו נעשה יגע. רוח אפס של כל הדורות אשר גועו מתכנס בתוך האויר הזה כאד רעל, המכביד על הדור החי, — הדור האחרון, העולה כצמח חולה מתוך אדמה אשר לא תוסיף תת כוחה. בעיר, במקום מושב בני אדם, מתגלה שרפון החיים הזה בצורת־תקלה של רבוי גונים. העדה, ולפעמים גם העם השלם היושב בארץ עתיקה, מאבדים את צבע החיים הכולל, את רוח התום של קבוץ; הרצון המשותף הולך ופוחת, ובמקומו באה התפלגות, רבוי גונים של חטיבות חטיבות. כזה הוא גורל ירושלים בימי החורבן: העיר מלאה נגודים, יען היתה כזקנה בלה אשר נדדה ממנה שנת מרגוע. גם בתוך קהל האנשים הרענן מתרוצצים מאויים ומתנגשים רצונות; אבל קבוץ כזה מקבל כפעם בפעם מרות אחת, נכנע למשמעת יחידה, — על ידי כך הוא נח, כאלו שוקע בתרדמת מנוחה. אולם מה יגוד לבנו מדי קראנו בספר הקורות על ירושלים בימי החורבן; למה לא יכלו הקנאים להסית גם את הפרושים, כי יעמדו, למצער, מחרישים במלחמה נגד רומא? מדוע לא התפלשו הפרושים באבק רגליהם של הבריונים, למען עורר אותם להכנע בשעת כליה? איך התנדפה כליל רוח המולדת, הרוח הכופפת או המרימה בבת אחת את ראשי כל בני העם — עד יעבור זעם? הה, דבר גורל היה בזה, כי תחלק ירושלים ותפול

איברים איבריס אל פי הטורף! כל יהודה עיפה כבר בימים ההם למות; רק בקצה הארץ, בעבר הירדן ועל שפת הגליל, בין ההרים הרמים, נשתמרו עוד בעת ההיא קבוצות של יהודים רעגני־חיים, אשר רוח תום כללה את כלם יחד ותעמידם הכן למלחמה. האויר, אשר בערבות הירדן ואשר מעל להרי הגליל בצפון, אולי הנהו עוד כיום הזה קל לחיים כמו בימי האבות, רך ונוסך ענות־שלום כמו בימי האסיים. על כן, בקצה יהודה, עמדו מבצרים בודדים בפני הרומאים, — כשרידים גבורים של משפחת עם נבוכה, אשר קמו עיניה מזקנה ומרוב ראות חיים. אכן נפלו גם המבצרים האלה לפני אויב חזק שבעתים; גם גוש חלב, גם יודפת — בתוך קן הגבורה האחרון הזה שם את רעלו אחד מחשיבי ירושלים: האיש יוסף בן מתתיהו, אשר דבק בו רקב ירושלים לפסות משלום למלחמה, להיות כאחד איש עוצם את עיניו, מרוב דעת חיים, ואף איש אשר יחזה עתידות. כמוהו היו כל בני ירושלים: הקנאים, אשר לא אבו לראות, כי חומת עיר הקודש לא תעמוד בפני פטיש כל הארץ, וילכו בגדולות; הפרושים, אשר דאגו לשפוך את תורת חייהם על דור אחרון, וילכו ברחוקות. כאלה גם אלה שבע תועבות היו בלבם בפני הגורל; על כן נפלה ירושלים, שְׂבַעַת הימים, ולא יספה קום, — כשדה השבלים הבשלות אשר תשברנה תחת רגלי הדורך.

ירושלים, עיר החרבות אחרי החורבן, המעישה לתת צבע חיים גם לַפְּלַגּוֹת, אשר הוסיפו להתקים בתוכה במשך הדורות הבאים. העיר ההרוסה דמתה לגויה בלי רוח חיים, אשר דָמָהּ יֵאָסֵף גם מתוך בהרות העור, — אלה סימני המחלה אשר בה מתה הגויה. ואולם ירושלים לא מתה כליל; כמו מאז הוסיפו להתקים בתוכה חיים ינעים, מחולקים לחטיבות חטיבות, אשר נפש אחת תמה לא תאחדן אף לרגע. אף לרגע! אם נסקור, במעוף עין מהיר, את פני החיים אשר היו לעיר ירושלים במשך המון דורות, מדור החורבן ועד הדור האחרון, אז נראה את הפנים האלה והם כפני מסכה: ללא הבעה של רצון או אימה.

ירושלים, מימי החורבן והלאה, לא ידעה גיל, לא ידעה גם קצף מלחמה. היא באה במצוק ולא ידעה עד מה; היא נכבשה, והדם אשר נשפך בתוכה היה עקר כמו הדם אשר שפכה יד נבוזראדן. העיר המלאה פלגות מוזרות, הפרושות כל אחת לקרן זוית אטומה, דמתה בגלל זה לזקנה אשר פניה מלאים קמטים קמטים. מה הבעת החיים, החבויה בתוך קמטי הזקנה? רק מעט ערמה, אשר עם גמר החיים, רק מעט זדון לב המעורב באימת המות. גם לוחמי הצלב, גם הערבים כובשי ירושלים בימי עמר, לא צרפו כל חדש לדמותה של עיר הקודש: פרשי הצלב היו דומים בראשית בואם לילדים עליזים, המתפרצים ברעש לתוך בית אשר השממון קִנן בחדריו ימים רבים,– ורק שנות מספר עברו והם הפכו כלם בחורים אוילים, אשר גדלו בבית לא להם. גם הערבים, אשר הביאו בדם להט גבורים, כאלו שאפו בירושלים אויר חסד. הם לא נהיו לעם במקום הקנא הזה, אשר לא אבה לפַנות את חיי עברו; הם רק נוספו כפלגה אחת חדשה על יד הפלגות של כל הדורות, אשר אוירה של ירושלים כאלו שומרת עדיין את רוחן.

ירושלים היא עיר מלאה פלגות גם כיום הזה, ואולם כולן הן פלגות של אביוני אדם. המון קצירי־חיים ברוכים קצר הזמן בירושלים עד ימות החורבן, ועתה מגַדלת העיר, כשדה כחוש, רק תבואת־אדם אשר אין לה הוד ואשר לא תצלח להטחן! על גלגל הריחים של ההיסטוריה, הסובב גם בירושלים, עולים רק זרעונים המובאים מן החוץ, על כן רק הזרים, הבאים ממרחקים אל עיר הקודש, מצרפים לפעמים את מעשיהם למפעל־אדם אשר ישאיר שארית. ואולם כמקרה הזה יקרה רק לסירוגין; אין המשך של מעשים בירושלים, אין בה צרוף של חיים העובר מדור לדור. גם המסורת היא פה נושנה, מגומרת; מי גבור אשר יקרע את מכמרתה, אשר יתחיל פה דבר־מה מחדש? מעשה גבורה כזה עלול להעשות על ידי יחיד מתקומם, ואולם בירושלים נפקד מקום היחיד! זאת היא אמנם המארה הרובצת על כל המזרח;

במקומות הישוב האלה, הטבולים באור של שמש אחת גדולה, אין איש אשר ישאף אל שמשו. האנשים הגדולים אשר במזרח הם תמיד רק גדולי כוח, במהות נפשם אין כמעט חדש. כל אחד מהם כאלו שקול כנגד רבים, אבל אין ביניהם אחד אשר לא יהיה שוה לכל הרבים האלה. הגבור בן־המזרח הוא הטורף, אשר און לו עד־בלי־די; הוא בולע מן המוכן, ולכן, על פי רוב, הוא מציג ריקה את הסביבה אשר בה הוא פועל. לא כן יחידי הסגולה אשר במערב: אלה גורמים תמיד חדושים, יען כי הם מואסים לקחת מכל הבא ביד. זהו טפוס היחיד אשר במערב, — האיש המחדש מתוך הכרח, האיש אשר חליפות בנפשו ואשר מסביב לו, כמו מסביב למעין, עולים תמיד פרחי חיים רעננים. ירושלים איננה מגדלת אנשים כאלה: היא, עיר המזרח העיפה שבעתים מחיים! גם כל הזר הבא לתוכה כאלו מאבד בשעה אחת את הגאוה השקטה, המסמנת את היחיד; אף הוא נעשה בהול במקצת, — בעיר הזאת הרעבה תמיד לחיים, מבלי אשר תוכל להשביע את נפשה. כי מה היא ירושלים עתה, אם לא עיר צחיחה, אשר כל היושב בה חי את חייו מתוך כלי שני?

ירושלים היא עיר אשר טרם רצתה את שבתותיה, ועל כן גדולי החיים אשר בה, כמו גדולי ספיח, אין בהם כדי שובע. בזה נגרע חלקה מכל כפר, מכל מלונת שדה אשר ישב בה ארם. שם, במקום אשר טרם נפגם טבע הדברים, האדם יונק ממקום ראשון. הוא נלחם על חלקו או אורר את גורלו, אבל אינו מעלה על לבו שבע ביום דבר־אולת לחשוב, כי יש מקום אשר עשהו אלהים יותר טוב מאשר מקום מושבו; האדם תולה שם את הקולר בצוארו, אבל בירושלים אין לך בן־אדם, אשר לא יבוז אם מעט ואם הרבה לעיר הקודש. האם כל אלה בתי־האבן אשר בירושלים, — כל אלה הבנינים החשופים ומעטי הדמות, אשר כאלו לא דאגה להם, בראשית הבנותם, עין אוהבת ובוחרת, — האם אינם מעידים כלם על זעף החיים אשר בלבות בני ירושלים? גם שרידי הנושנות כאלו שרויים כאן בתוך עלבון של

בדידות; מקדש עמר הנעלה, עם החצר האורירית וכלילת היופי, אף הוא עומד מרומם יותר מדי, כמוכן להסתלק מן העולם. צְעַד מעט הצדה ותבוא על הכתל־המערבי; שם תראינה עיניך דבר אשר לא ראית לעולמים: דומה יהיה לך, כי כעין חידת גורל טבועה בקיר הפלאים הזה, אשר יראה רק מצד אחד. גם שריד עתיקות הוא חטיבת חיים, — ופה תראינה עיניך יצור קדומים, רב סבל וגדול מסורת, והוא את מחציתו האחת מכנם לתוך תעלומה, כנלאה לעמוד גלויי־חיים לעמת כל הזעף האטום אשר מסביב. הנה יבואו יושבי ירושלים לערוך תפלה. הבט באנשים האלה: מדי נועם הם מביטים כה וכה, כאלו איזה פחד מוזר לא ירף מהם אף לרגע. מה פשר הפחד הזה? יש אשר תחשוד בזקנים האלה, המתפללים אל הקיר, כי איזה מפח נפש טמון בְחֻבּם, — לעמת הכתל הזה השָׂבֵעַ תפלות עד לבלי הכיל. בכל ירושלים תחוש את מפח הנפש הזה, אשר יתנכרו בו גם בני הנעורים. כל תהפוכות נפש הנער, אשר כאחת ינעמו לנו וגם יהיו לנו לטורח, אין העלם יליד ירושלים מגלה אותן אלא מעט מזעיר. אותו אור־המשובה, המתלקח כפעם בפעם בעינים, בינת הגֹדוֹל, המתבטאה בכל ניד כתפים, המֶרד המפעם את הנער יום יום מחדש, וגם אותו העצב הכבד, הבא מרוב אסוף כוח, — כל זאת היא מנת מרחקים שאינה מצויה בירושלים. גֹדֶל האדם במקום הזה הוא כאלו חסר־תעלומה, כגדול העשבים היבשים אשר באדמה צחיחה. תום העלם בירושלים היא צורה של עקרות, ולא צעיף בתולים על און הנפש שטרם פֻתח; הוא מתיחד עם גורלו חסר־העלילות, העלם המסכן הזה, מבלי אשר יכַנם אותו החיק החם של צבור אנשים, מבלי אשר תרמוז לו, כמשל־חיים מושך, דמות מרהיבה של איש יחיד. הוא למד מן הקרוב, כי על כן אויר ירושלים, רב היחוס, אטום כמעט בפני זרמי חיים רחוקים; העלם נכנע פה בלי אהבה, טרוד בלי חפץ כמעט יותר מאביו־מולידו, — הוא גד על אמת גדולו כאנמון יבש הדל־עלים. על כן כה מוזרה היא משפחת איש ירושלים: בקרבה ישכון שלום,

ולעין הרואה היא כאגודה, כחֶבר־אנשים מצער אשר חלק שוה לכלם בהרגל חיים משותף. רק אם תקָרה לתוך המשפחה הזאת, משפחת יהודים, בשעת־כושר מיוחדת, עת רק הילדים הקטנים חוסים בצל האם, אשר נשארה לבדה בבית, — רק אז באין האב ובאין הבנים, אולי תכבד עליך מעט הסביבה הקטנה הזאת, ואתה תרגיש את עצמך זר: כמו בכל מקום־חיים המלא מסורת מיוחדת של אהבה. אבל אז תִזָכר בכל רגע, כי אם עבריה השכינה את נפשה במקום הזה: האם הדבקה והחשוכה, אשר הפכה את כל סגולות הערמה של בני עמה לזריזות־לב מיוחדת של עקרת הבית; גם רוח הפלגות אשר בירושלים, פרוד הלבבות הגמור שבין שכונה לשכונה, הנכאים הרובצים מעבר למפתן כל בית, — כל תכונות המקום האלה הפכו להיות מדה טובה בנפש האם העבריה אשר בירושלים: את מיטב אור עיניה היא משרה על הילדים, על חפצי הבית הדלים, על קירות האבן העבים והתפלים, אשר רק היא, האם, מסוגלת להביט עליהם בעין טובה. אף משהו מחכת לבבה איננו הולך לאבוד, יען כי החוק אשר בירושלים הוא מוזר וחדל־דרכים, איננו משכיח אף לרגע את חובת־הלב של האם, — זו האם אשר אף שמינית שבשמינית מאהבתה איננה מפרישה לקרובים, לשארי־בשר הקובעים בין בית לבית שביל של ידידות. האם בירושלים היא על־פי־רוב בודדה, לפעמים גלמודה; העולם מתקים בשבילה מעבר ליַמים, בירושלים היא שוכנת בתוך חצר נבדלת, ובתוך החצר — קן צר ופרוש מן העולם, אשר היא תמלאהו ממסד ועד הטפחות באהבה רבת טורח. — הנה עמדת רגע בתוך הקן הצר: האם לא יכבד עליך לשאוף את האויר הזה, אשר אך לב־אם מלא אותו פתאם עד לאין הכיל? צא מן הבית הזה, עוד מעט ובא הנה האב אשר למשפחה, איש אחד מאנשי ירושלים.

איש מאנשי ירושלים, הגבר אשר ענין לו בחיים אם מעט ואם הרבה, הוא יצור נבדל ובודד, אשר לנפשו חסר כעין עיקר של חיים. העיר איננה עיר מולדתו, יש אשר שנים תעבורנה והוא לא יעלה את

ירושלים על לבו, — את כ ל ירושלים, אשר טומאתה בשולי שכונותיה ואשר לכל רחובותיה אין, בכל־זאת, גמר של חולין, כאלו כלם מובילים רק הלאה, אל מקום־קודש אשר מאחריהם. האיש הזה צועד כזר בצדי הרחובות, ומדי עברו לא יכירנו עוד מקומו; הוא איננו מרהיב עוז בלבו לחשוב, מה יֵלד יום לירושלים, כאלו לא נתן לו ענין בעיר הקודש הזאת, הגדולה רק לאלהים. הוא איננו קרב אל רעהו, יען כי התקוה, המקרבת אנשים, היא פה קצוצת כנפים; יושב ירושלים רק הולך וסובב את מקומו, - עד לתעתועי לב, עד להקים מסביב תהפוכות חיים שאין בהן ממש. מה כל הריבות אשר בתוך פלגות ירושלים, אם לא זעף־לבבות אשר במקום ישוב חדל־עתידות? כעין חרי־אף שומם יאחזונו מדי נִזָכר באותה הקנאה שאין לה פתרונים, החותרת בירושלים בגלוי, — מבלי קרוב אל מטרה, מבלי שאוף לדבר־מה דומה לשנוי. אכן זאת היא תכונת אנשי המקום: לנער מעליהם בלי חשך את פסולת הלבבות, — איש איש אל כנף הבגד של השכן. שבע קלפות של קפאון עוטה העיר ירושלים, העיר הירודה והמיוחסת; היא איננה סופגת לתוך חיקה המאובן את קיא החיים, על כן איננה משיבה אותו ברמות מחודשת של כשרון אנשים החותר מחיל אל חיל; על כן בירושלים, כרבות אנשיה, הולכת ורבה גם שכבת התקלה אשר מתחת לרגלים. כל איש דורך שם בלי יודעים על מצע רך של ערמה, של תעתועי־בטלה אשר כל פלגה מנערת אל מעבר למפתן. איך ילך שם היחיד בצעדי און, אשר הד להם ובטחון, - על פני גשר מתנודד זה, הבולע כל קול, המעלה על שפתי ההלך כעין צחוק אוילי של נכה רגלים? פה לא תהיה זהיר כאיש מחשב את דרכיו, תלמד רק להיות זריז כלץ, לראות את דרך החיים כגבוהה טפחיים מעל האדמה. ככה הם כל אנשי ירושלים: הם מהלכים לנגד עיניהם זרים וקלים, כאלו יֻצע תחתיהם דבר־מה. זאת היא תכונת החיים המיוחדת להרבה מקומות־ישוב, אשר עברו עליהם, לבלי שוב, עושר וגבורה ותשואות, והם העלו באחרית ימיהם כעין קרום של שכחה; כזאת היא גם ירושלים,

אשר על כל אנשיה טבוע חותם של חסידות. הרשעים יודעים להלוך נגד החיים, החסידים הולכים מעל לחיים; כאלה גם אלה מתעמרים בתכלית הקיום של האדם, כאלה גם אלה מתרבים בערים אשר מלאה סאת חייהן, בכרכים העומדים להחרב או המבקשים את תקונם בגלגול חדש של חיים. עיר רשעים היא עיר „מלאה מוטה", והרואה, אשר לבו קר, יכוף למולה את ראשה בדממה, יען אשר ידע כי קרובה שעתה לבוא; ואולם לעמת עיר, המלאה חסידים, יצחק הרואה אף ירנן, יען כי שעת הגאולה מאחרת לבוא בעולם. פלאות מחכות לירושלים; ואולם קץ הפלאות, יום הֻלדת חיים חדשים, חבוי בחיק העתיד. יש יום — ואנחנו לא נדע מתי יבוא היום — ורוח חיים חדשה תציק לירושלים; אז, במחי־נעש אחד, תתפקע הקלפה הקשה בת־הדורות, ואתה יחד תתפזר לכל עבר גם שכבת הרקבון הרכה, — אַם כל ההליכות הנפתלות אשר בחיי ירושלים. אז יהיו בירושלים החדשה אנשים ההולכים ישר; עד אז יישירו שם את צעדיהם רק — הזקנים.

הזקנים אשר בירושלים הם גלויי־לב, מלבבים כמעט בשקט אשר במדת חייהם הקצרה והאחרונה. פה, בעיר העבר, במקום אשר העתיד חבוי מעבר לאד מרחקים, הם יכולים למצות את כל בינת הזקנה, אשר הנה כמעט אושר. אין דבר דוחק פה את רגליהם, כה קל להם לדרוך ברגליהם העיפות על פני רחובות ירושלים, במקום אין אף שעל־אדמה אשר ישמור את חום צעדי העלומים. ירושלים היא כעין בית־מחסה גדול לכל זקניה הבודדים, הנאספים הנה מכל קצוי־ארץ; הם כה בודדים בתוכה, בלי תקוה לשוב ולראות עוד בנים וקרובים, — ולמרות זה הם נושאים את הבדידות בעין יפה. הם באים הנה למות, ועל כן לא תוסס בלבם הרגש המיוחד של הזקנים המתרחקים מהבלי העולם לאט לאט, בלי יודעים. מדי דרכם על סף ירושלים נכנסים הזקנים לעולם שבו הכל מכוון יפה לִזקנה; הזקן, כשהוא מוטל על יצועו, איננו קולט את הד החיים הבא מן החדר הסמוך: גם בירושלים, עיר הפלגות, אין צהלת החיים עוברת ממדור למדור. פה יכולים

הזקנים להיות זריזים, לדעת מעט טורח וכשרון ידים, יען כי אין דבר אשר יכריחם לפַנות דרך, להמלא שבע ביום בושה של זקנה; אין דואג להם פה, על כן הם נושאים את מחסוריהם ביד רמה, בעקשנות, במין צלילות־דעת מיוחדת. יתר על כן: הם מתנחלִים בירושלים, הם זוכים פה לדבר־מה שכלו ברשותם. האם לא ממְעוּת אחד תוצאות לכל מכאובי הזקנה, מזה אשר הזקנים יוצגו יום אחד ריקים מכל דבר? לא כן בירושלים: יש פה מסורת קדושה, שאינה תובעת המשך ועלילות, והיא מכלכלת בלי יודעים את נפש הזקנים; יש פה גם עתיד — מי ישורנו? — והוא איננו מעורר קנאה בלב האדם אשר ימיו נטו לערוב. יתר על כן: הגבר, האיש בימי העמידה, איננו רואה ממש בעתיד הרחוק הזה, ואולם לזקנים הוא נותן עצמה אשר היא להם לבדם, כעין צדוק־הדין בלתי נתפס, אשר בלעדיו לא יתואר כל לב נכון למות. אמנם כל הלבבות הצנומים של יקירי ירושלים אלה דופקים ביתר עוז; הזקן הוא פה כה רגיל, כה נתון לנפשו, כמעט ממלא חובת־חיים מובנה ורבת תוצאות. מה ילד יום לזקן בכל מקום אשר לא בירושלים? רק כעין תמהון סתום ותפל, אשר אנחנו לא נוכל גם לנחש את כל כסל הגורל הכרוך בו; פה הזקנים אינם תמהים, הם חיים את מלוא חייהם, כאלו נטל עליהם דבר־מה, כאלו יש אחרים החיים בזכותם.

במורד דרך האבן, המובילה אל הכתל המערבי, הם יושבים יום יום, זקנים ילידי המזרח וזקנים אשר הביאו את שיבתם ממרחקים; מימין ומשמאל קירות המבואות הצרים, אשר מאחריהם כלואים חיים של משפחות ערביים קנאים ומוזרים, המסתופפים בקרבת מקדש עמר, — ואל הקירות האטומים האלה נשענים הזקנים במנוחה, בסדר־ישיבה קבוע של אנשים אשר דבר־מה נכון לפניהם. הם שולחים יד לנדבות, ובשוב היד ריקם הם מציצים לפעמים האחד בפני השני, כאלו הם כלם חבר אנשים מאוחד; גם נשים יושבות ביניהן, ואחת מהן כי תקבל אגורת כסף, אז תצטחקנה לעמתה כל האחרות, כאלו כלן ביחד

מלאו דבר, זכו את נותן־הנדבה בברכה שיש בה ממש. ויש אשר העדה הזאת תרד להתפלל, אז יעמדו לפני הכתל כמעט זקופים, תפלתם הומיה והדרת פניהם כעל פני אנשים הנשמעים ביום פקודה. מי יראה אותם כקבצנים, את הזקנים המלבבים האלה? הם דומים יותר לממלכה קטנה של אנשים מרוכזים ומתונים, אשר רק אותם יכיר כל מקום בירושלים.

יש בירושלים עוד מין מיוחד של אנשים, מֻכי אלהים, אשר אויר עיר הקדש כאלו נותן תיקון לחייהם: אלה הם העורים הנפגשים פה בראש כל חוצות, ההולכים קוממיות בתוך השכונות החדשות ונדחקים, כגלויי־עינים, בשוקים המקומרים של העיר העתיקה, במקום אשר יכשלו גם הרואים, בתוך האפלה למחצה השוררת שם כל הימים. יש אשר נער נוהג בעור, ואולם העור דוחק את רגלי מנהיגו, הוא שוקק תמיד קדימה ועל פניו נסוכה כעין בת־צחוק, כאילו הוא נהנה מדבר־מה אשר אין חלק בו לרואים. דומה הדבר, כי ירושלים האפלה, זו אשר לעורים, מלאה המון צללים אשר ישוקו בתוכה כהמון יצורים. ירושלים הנלויה, אשר אור השמש הרב רובץ עליה כמעמסה, היא עיר לקויה בחָסֵר; האדם בתוכה נראה כמו מעט במספר, כמו דל בערכו. בחוצותיה יראה ההלך כעלוב, כעזוב־אל, כאיש אשר יחרה לו דבר־לכתו. הבתים הם חשופים, כאלו לא קנו להם פה הרגל־מקום; כל רחוב הוא ריק מתוכו, כאלו החיים הם פה חיים למחצה, כאלו הם נתונים פה רק לסמא את העינים, לכסות את ערית ירושלים אשר המון חייה, חיי העבר, נהיו לצללים המהלכים במסתרים. ואולם מה עלולה ירושלים להשתנות למול עיני הרוח של העורים! המוג תמוג מנגדם ירושלים אשר רבו בה אבנים מחיים, במקומה — ירושלים מלאה צבא חזיונות, קריה מיוחסת אשר רוח אחת שפוכה עליה, עיר הכבוד המגדלת בחיקה את צללי כל הדורות. גם דמיוננו אנחנו, אשר ראינו את ירושלים בעיני בשר, גם הוא יִלָוֶה תמיד אל השם „ירושלים"; לשמע המלה היחידה הזאת אנחנו מתארים לנו בלי משים כעין עיר־

משנה, כעין תוספת של עיר אשר בעבר או בעתיד —: בעיני העורים תהיה ירושלים עיר שכֻלה יצירת דמיון, מקום נבדל לטוב, אשר יד העור תגשש שם לא למען הכשל באנשים ובכל אשר לאנשים הרואים, כי אם למען הרחק אל בין יצורי צללים, אשר אף הם יהלכו באפלה כעורים. על כן טוב לעורים בירושלים; כאלו נטל מהם פה חצי עלבונם, כאלו יש שתוף־גורל של תנחומים בין העורים, אשר בינת חייהם היא כה חותרת וכה עלובה, ובין ירושלים, הרחבה אף היא לחיי דמיון ואשר חייה בהוֶה הם כה כוזבים ודלים.

כמו הזקנים כן הם גם העורים אשר בירושלים: כת מיוחדת, חבר אנשים אשר אמנם לא יכירו איש את אחיו, ואשר חייהם, במובן המפשט, אינם תלויים בכל זאת בחסד אחרים. הזקנים, לעמת שאר בני המקום, אוחזים במלאכת־קודש רבת ענין ומגמה; הם מתיחסים אל האנשים אשר למטה משבעים במין חסד של אבות, בסבר פנים של יקירים. העורים מסתופפים בין הרואים מתוך פרישות של גאוה, הם מתיחסים תמיד בהתול קל אל כל הנעשה מסביבם, כאלו הם משַוים לנגד דמיונם את האנשים, גלויי העינים, כיצורים אשר נבצר מהם לדעת את האמת, את חיי האמת של ירושלים הגדולה לאלהים. לעתים קרובות הם מתהלכים ברחובות מבלי אשר ינהג בהם איש, תאומים ילכו יד איש ביד רעהו. יש אשר תראה זוג כזה, זוג עורים, במורד רחוב יפו, הפונה אל קצה העיר. שם, ברחוב הזה, אשר מכל רחובות ירושלים לקה בשממון מיוחד, תפל עד כדי לגרום כאב לאיש הזר, הבא הנה בראשונה, — הם מתהלכים להם, לעמת בית־העורים, בצעדים מהירים ובטוחים, על שפתיהם בת צחוק ועל מצחם, מצח עורים אטום ועקש, חתומה מין יהירות שלא מעולם זה. הם מנקשים במקלותיהם על פני אבני הרחוב, הלוך ונקש בשאון טורד המעורר דבר־מה, המכריח לעמוד ולהקשיב רגע אל הקול המוזר הזה, המספר אף הוא נפלאות ירושלים.

בבוקר אביב

צא בעוד בוקר החוצה, באחד הבקרים הזכים, עת חג־הגדול של הטבע כבר התכונן על האדמה. שב באור החמה והבט אל אגלי הטל הדולקים באור חשאי וטהור, כאלו השמש עלה בבקר נדבות מיוחד ופקח גם לטללים עין רואה, אשר נתן לה להשתאות אל החיים החדשים המתרגשים לבוא; יריעת השמים, הטהורה מכל עב מקצה ועד קצה, רקומה כולה תכלת אחת עדינה. כאלו מלמטה, מהלל אהל החיים, נשקף לעומתה דבר־מה נאצל אשר ישק אותה כולה אור בתול ומזוקק. ובנעום לך הבוקר תשהה רגעים בלי חלום ובלי דאגה, כאלו התחיל פתאום תחת שמש יום ארוך אשר ילך למישרים; גם בשרך יקל עליך מדי נעת בו השמש, השולחת לעולם רפאות אשר לא נהיתה עוד כמוה. הרוח הצח יעבור חרש על פניך ומגבכי לבבך תפרוק בלי משים אנחה מתוקה, כאלו מאין־זה יאחז בעולם את הרכי דבר־מה חדש וכתום, ואתה טרם תדע לקרוא לו בשם, טרם תאמין בו עד תום. אתה תעיף עיניך מסביב, כמחפש עדות, פתרון, כתר לראות דבר־מה אשר יצפה כמוך אתה. הה, עיניך תשבענה מהר מראות ברמזים, בערב רב הפתרונים הנדחקים אליך מכל עבר! הכל יביע לך אומר רב. הכל יחלק לך ביד נדיבה את בינת היום הגדול הזה. מקרוב ומרחוק, במלוא תחום עינים, רעננו הדשאים: גע בגבעול באצבע קלה, ועברך רוח למיפה, כרוך איתו במשחק על ידך — הבטת אולי לראות את קנה הירק כרמז מעט מן המעט, כתום צח המצפה לאורת־פלאים; תצמיד עיניך אל משפח הדשאים ונוכחת חיש מהר בלי יודעים, כי הנהו מעוטף כלו בגוי מיוחד של גדיל: הקנים

הזקופים, הרכים ושקופים אף הם, שומרים כל אחד בחיקו עלה דק, נאצל, החרות ברשת גידים רבה; קוי הגידים, הישרים כאחים, בולטים לעין העולם, כאלו יש מי שספרם, מאַגד את כתבתם לסוד אחד, מוקירם כיקר חידה ומבין את חידתם; העלה נטוי קוממיות, מראהו כמו פנים צר הדולק בעצם היום באור ירוק, מדי שאפו אל על הוא מתכופף כמתפנק וצר לעצמו בקצהו לשון דקה מן הדקה, הנראית כשלוחה לדבר־מה, כעורגת אף היא לשארית מעטה, לגורל אשר הנהו מצער. הה, תמהון בן־רגע, אשר כל תנחומות אמונה מלומדה לא תשוינה בערכו! הזהו עשב השדה אשר יְלָחך, יֵרָמס וייבש לאבק עפר? על מה עטה עליו הטבע חן, הראה בו לכל עין תעלומות פריחה, צר אותו כמרבד מנוחה, כאלו אף הוא מזומן לשתף את עצמו על־ידי כל־שהוא בתמורות המקרבות את החיים החולפים עד לשולי גבול לא נודע? הלחנם בא כל היופי הזה, התפל בלי רמז אשר יתקיים? האם הטבע, אשר למדנו מאז ומעולם להודות רק ביש הבא מיש אחר, הוציא מן הכלל הישר הזה את מראות עינינו, את רוחנו המתרשם, את לבנו המכה גלי־רזים על לא־דבר? היצא דבר־מה לעין הסופגת רשמים ולנפש, המצרפת את רשמי העין לדמיון ולחלום — ומוצא לו אין? אך עצור עד בוא עת במחשבה הזרה הזאת, פן תעות אתה, בן אדם, את כל הישרה הטובה אשר עשה אלהים! הבוקר הולך וטוב למראה עינים, העולם נחמד לעונג ולהשכיל. הנה חרג מעפר רך יצור אדמדם וסגלגל, הנקוד בכוכבים שחורים. זאת היא חפושית קטנה מקושטת, בת שעשועים לאביב, אשר קורא לה שם חמודות: פרה של משה רבנו. הבט, איך יצאה הלזו לשרך במהירות את דרך יומה הראשון, ראשה הקטוע מגשש בחפזון ונקודות עיניה נטויות לעומת מרחקים לא ידועים, מתהום אל הר, מהר אל תהום. גבה החלק, הנכפף לכל קצותיו, עטף אודם כהה וצפוף, צבע יקר, מכונס, בלתי שכיח כמעט; הוא מתנוצץ, גב גמדים זה אשר עובד ביד אמונים, כגב מגן קטן, הוא משובץ בנקודות שחור מעולפות, המבליטות ביתר

שאת את האודם העמוק, אף מכוסה הנהו משני קצותיו, מימין ומשמאל, ברוק שקוף, בלתי נראה כמעט לעינים. והנה נפתחו הגפים השקופות לכנפים והיצור הנחמד, המתוכן כפלא יצירה, מרחף רגע באויר, מראה באור העולם את היופי אשר העמיסה עליו יד נעלמה. אתה שולח יד והנה הוא נצוד, כלוא בכף; ובטרם תתענג וכבר בלעת את יצור התעלומה הקט, אשר הטבע שלחו להיות רמז לא ארוך, להתנוסס רגע כנס לא מובן. כף ידך קמוצה למחצה ורועדת כאפריון מות הרועד ברוח, ואתה כְּחָס להשיב אל העפר את מסוה הגוף הנבאש, אשר נפח בלי יודעים את סודו המתוק, זה אשר נועד ולא בשבילו. על מה לבוש המחמדים לכל אשר חולק לו חיים במסכנות? איך נכנס רז בצלם, בחן, בתואר הרמש האטום הזה, אשר נקרע רק לרגע חולף מן החומר הדומם? איך נאֱמת לעומת חזיון זה את החוק החורץ, כי אין הבריאה עושה לבטלה? כל דעת לא תלמדך להבין, בשלמה נתנה כסות החיים היקרה לאביון היצורים, אשר שב עד ארגיעה אל תהום החדלון. אך אולי יצא מן הרמש הזה פתרון לזרים, לך בן האדם, לכל העולם? אולם הנה זה מת ואתה עיניך עורנות ומסביב המית חיים רבים. האין זבובים קלים עפים כחצי רקמה שלוחים? הכי על כן יארך יעף חוזר זה, יען כי המטרה היא מחצי החיים הקטנים האלה והלאה? הנה צפרים הגביהו עוף; אף מעופם לא ידע שבעה. אין חכם בחכמת הטבע אשר יפתה אותך להאמין, כי כוח הכנפים אשר לצפרים נתן להן במדה קצובה, לפי צורך הקיום אשר לבנות האויר האלה. בסתר חדרך אולי תרכין ראש בפני החוק המביש הזה, אשר ברו נבונים ואשר על פיו יתכלכל עולם נפשע, המקבל אור, כוח וצבעים רק לדרך קצרה הנגמרת על גבול הכליון. אבל מדי כלותך את מבטך בשביל העוף הפורח באויר הריק, לא תמלט את נפשך מנפול בפח התמהון. נדמה לך, כי נהיית עד לכוח נוסף ומיותר, העושה את המות, זה המכלה את כל הכוחות, לבלתי מובן שבעתים. בכל אשר תפנה תכשילך החידה הזאת, אשר

לעומתה גם חידת התאומים של לידה ומיתה הִנֵּה כאפס. הנה נתך צליל עפרוני על ראשך הנבוך מהרהורים, ואתה נזכר, כי בכל מעוף עין נפסדים לא רק ברואים, אף נמחק תארם למען תת מקום לחדשים, כי אם גם שאר־חיים רומז ומושך את הלב מתנדף למען חולל שאר־חיים המושך את הלב מחדש! הדומם משנה את צורותיו בקולות ובלפידים, הצומח קרב אל הגויעה בצהלת צבעים, החי הולך לקראת המות בהמית נפש כבירה. הנה מות אשר ילווהו חצוצרות ללא בשורה, יופי ללא נחת, חלומות ללא תקומה! — אך אל נא תתן בבוקר נעים זה את חיל מחשבותיך למות. עוד יגדל אף ינעם הלך נפשך ככל אשר תביט לראות: הנה נאלמה על האחו הפרה החולמת, אשר שתי עיניה הגדולות מעולפות בתום סתום; מסביב לה מכרכר העגל, משתולל מחדוה לאין שחר, והיא, האם הנוחה והכבודה, העמוסה בשר לטרף וחלב לזרים — נוע לא תנוע, כאלו בבוקר חמודות זה תועה בתוך עורקיה העצומים, כמו בנתיבות דוממות, אד ערפל של בוקר פלאי אחר, של בוקר האלמות הרחוק. — הנה נצבו על בליטות השובך יונים רכות ומעוננות, על דמותן נסוך שלום בהיר, לוקח לב, כאילו אין ביניהן אף שכולת גורל אחת; הנה נמלה כבדת ראש וקלת רגלים תאחז את דרכה על הארץ, תעבור מכשולים אף תשוב פעם בפעם על עקבותיה, כאילו במוחה תוצת ותכבה חליפות אש התבונה המצעידה אותה למקום נוד. — הכלב כונן אליך את צעדיו, שחת לרגליך אותות תודה אשר תכיר בהם אחד מאלף, הוא קפץ, לקק, נבח למען באר את אשר לא יבואר; וככלות כל אלה רבץ על ידך והעמיד בך את עיניו הנוצצות, הנבונות יותר מכדי שעור החיים אשר לחיה המאומנת הזאת. איזה מבט זר, תובע שתוף, דורש מענה, מבט עינים מלא הכנעה ולהב כאחת, מבט חד הולך נכחו כחץ אור בהיר, גלוי ומרגיז גם יחד! הוא לא ייגע עד אם יקרה דבר־מה אשר יעורר את הכלב מן התרדמה בהקיץ וישיבהו אל אדמות. הנה רגז הכלב לשאון עגלה דוהרת על אם הדרך. הוא נחפז ממך והלאה ואתה תשמע

מרחוק קול נביחה שוקק, כאלו יגרש עבדך הנאמן את הזר העובר מהספתפת בנחלה אשר לא־לו — נחלת עולמים אשר כלכם גם יחד טרם תדעו אי גבולה; אתה מהרהר בלי משים בידיד עולם זה אשר חנך בו הטבע המעות ארחותיו, הטבע המחלק מנת חיים בצמצום ועוטף את המנה הזעומה הזאת בהלך נפש, בחזות רבה, באמון אשר למעלה מחיים. בעין מעולפת תביט אחרי הסוס המושך את העגלה הלאה, באבק העולה. כל השלשה מצטרפים בדמיונך לדמות סמל: דמות העגלה, הסוס והאיש האוחז במושכות כתפוש מחשבה כבדה. כלם יחד חרגו ממעגל הבדידות, התלכדו למעשה תנועה מחָדש, נשאים ביעף משותף, בטוח, שואל למרחקים. האם לא יתעלם גם על התמונה הרגילה הזאת דבר־מה אשר לא תשיחנו עד תום בדברים רגילים? בתנועה המשותפת יש תמיד גלוי של און חדש, אשר הטבע לא חלק ממנו לכל ערער וערער אשר בתבל; דרך הרבים מכזיב את קוצר ההשגה הטבוע בגופים. מה רבים בעולם הזה אביוני הקיום הנעזרים איש באחיו למען פרוץ גבולות בל יכירו, הנוסעים כצבאות, הרצים כעדרים, העפים כמחנות! דומה כי יש מפקד אחר, חוץ מן הטבע הגלוי השם מסגר על תאיו, המונע כוח מעיף, המכנס את אסיריו אחד אחד לתוך החדלון; הלזה, הרועה אשר לא נכירהו, ירעה בתבל את כל הדברים ללא שם ודמות המרחפים מעל לחיים, אף ישמרם ליום פקודה אשר איננו יום פקודת המות. כי אם נמאן להאמין בהבל הזה, אשר אמנם לא יאָמן, איך נשכיל לתאר את הטבע כאחד, כשלם במדותיו, ככולל את הכל — וכל אשר לו צורת חיים מתיפה לאין שחר, מתאגד לאין חפץ, מתעתד ללא תכלית?

יתר החיים

למען הוכח, כי יתר החיים איננו כאין וכי, להפך, כל החיים הגלויים עומדים מקדמות עולם בנסיון של חלוף צורות רק בכות של היתר הנעלם הזה; למען אֲמת פעם אחת לבלי חת את הרמזים הנטפלים אלינו פעם בפעם מעל פני החיים, אלה הרמזים הקדבים למעוף עין קצר ומתנדפים בטרם תביע שפתם דבר נחומים ברור; ולמען נחול למצער נצחון אחד יחידי במלחמה הארורה אשר קורא לה קיום, זה קרב האימה המוזר אשר כל הלוקח בו חלק ידע מראש כי יפול לאחרונה שדוד, – למען הציל את המעט הזה משן הכליון עלינו לעשות בערמה, ולהקיץ פעם אחת בימי חלדנו בעצם חלום האהבה. החיים יפילו עלינו את תרדמת החשק העזה, למען עשות על ידינו את משלחתם; כאשף, המשביע את האוב באשון הלילה ומעלה בדומיה צללי שאול, כן יעשה שר ההויה את קסמיו רק אחרי עטפו את עין החי באד אביונה; הוא מרגיז את תואר הגורל מחביון מרחקים רק אחרי אשר יתעלף לב האוהב וראשו הכבד משכרון יט באפס בינה אל ערש המאויים. אמנם כל החיים כלם הם טמירים בסוד, נשגבים ביקר, כבירים בגורל; אבל כל זה הנהו כה מרוחק, מיועד להמון חיים לא־נחקרים, משותף לנצחים אשר אין להם קץ. אפס קצהו של סוד הקיום מכסה ארצות ולאומים, יקר ההויה טס כצל מכדור עולם אחד אל משנהו, ותואר הגורל עומד לכם משפט רק לעתים רחוקות; הטבע, ההולך בגדולות, בנצורות וברחוקות, בוז יבוז לזה אשר הנהו מצער, בלתי מתחדש, נדון להפסד. אנחנו, אשר רגעי חיינו חוצצו, נקלים הננו בעיניו הצופות למרחקים; הוא לא יביא

איתנו בסודו, לא יתן לנו לגשת שעל אחד נוסף אל המקום אשר שם אמתו נכונה, מטרתו מובנה, עלילתו נשלמת. הוא לא יירא את מרדנו בימי העמל, את מרינו לעת הזקנה, את קללתנו ביום המות. אם נאבה ואם נמאן — הוא יעשה בנו עד תום את חפצו אדיר הכונה. את זה אשר ישאל מאתנו הטבע – למלאות פני תבל — את זה אנהנו עושים בהמון, בצפיפות, כצאן הנדחקים; את אשר עלינו להבין לעתיד, לגרום לשכלול הצורות, להגביר את תמצית החליפות – את כל זה אנחנו ממלאים כמו מאלינו, מבלי לשלם לנצח כעין מס לגלגלת. הטבע תובע את משפטו מעדת יצורים רבה, כופה בבת אחת את רצונו על כל העם, ממלא מעט מזעיר מן היעוד הנעלם על־ידי צרוף צורות של מיני חיים שלמים. אי רגע בין רגעי חיינו אשר בו יעמדו לנו כוח בשרנו ואומץ רוחנו לעשות דבר־מה מובן עד תכלית, קולע אל מגמה ברורה, מתאחד אחוד ישר עם מלוא כל החיים? כל מעשינו הם, להפך, נפרדים גם בתוך חוג הקיום אשר ליצור הבודד. הם חסרי מובן גם ביחס לגורל־חלוף אחד, הם אובדים ללא תכלית גם בתוך היקף השגה של החי הנבדל. אם יש חשבון הריהו בא בהעלמה, מעבר לקלעים; אם יש למעשים בינה הרי היא בינת צרופים, ובחלקם של היצורים הבודדים נופל דבר־מה שאינו מרובה על הרמז, על ההרגשה הסתומה, אשר הנפש לא תאבה לתת בה אמון. הה, לוּ היינו בידי היוצר חומר בראשית הנלקח אחרי כבוד אל האָבנים! לו נועדנו, כי יעשה בעצם עלומינו דבר־מה אשר אין להמיר, כי נחולל בעולם הזה כל־שהוא אשר לא תתכן ביחס אליו העלמה, לא ישוער אבדן השגה, לא יצדק חוסר שלומים! לו נעשה בנו כפלא הזה, כי אז מלאה הארץ דעה: אם יש תוכן למעשה היצירה או כל היקום הוא ריק מכל תכלית – אם כה ואם כה היינו אנחנו, מדי שרתנו פנים אל פנים את הטבע, יכולים להציץ אל העיקר, אל זה ההולך ישר, בחמדת גורל או בלעדיה, אל אחרית כל המעשים. ואמנם אבי כל הבריאה אִנה לנו בחיינו רגעים כאלה, רגעים נחפזים

ומעולפים, אשר כל היודע אהבה ידע גם את מתקם, את סודם ואת סגולת הכונה היקרה הצפונה בתוכם.

אנחנו, בזויי הטבע, נלקחים אחרי כבוד בימי האהבה, שם, במעבר הצר שבין עבר ועתיד, בין זה אשר כבר נולד ללא־גורל ובין זה אשר יולד לגורל לא נודע, בין זה אשר כבר נהיה שעבוד לצורה ובין זה אשר הנהו עדיין חרות ויכולת – שם הכרח הוא, כי יגונב דבר־מה מעולם אחר, כי תתבולל נשימת החי ברוח הרזים הבאה מעבר העברים. במקום אשר אלהי היקום יקדיש לנו מחבואים למען נהיה נכונים, יאסוף את כל נדחי רגשותינו למען נטהר, ילביש אותנו אש מאויים למען לא נכוה — שם הלא יפלא המחזה כחדש. שם הוא מקום הבחירה אשר הטבע יקריב אותנו אליו בדעת, בחשבון מראש, במזמה נמהרה אשר לא תדע דאוג לאחרית היצורים, המתענים כלם ממפח נפש אחרי כלות תור אהבתם. ראה וחשוב: את כל און הקיום יוציא החי בהבל ובמחשך; יום ירדוף יום, כריקים הנחפזים להדוף איש את רעהו לתוך תהום החדלון, המעשה מינע את עושהו, כמתנקם את נקמת מנוחתו אשר שודדה לשוא, הבטלה מוסכת רוח עועים, כאלו תפל הוא מאין כמוהו הדבר לשקוט בעולם הזה, להתיחד אתו, לדרוש את קרבתו; הטוב והרע נדלים ללא חמדה, כילדי תאומים אשר גם אביהם לא יכיר להבדיל ביניהם; האושר לא ישכיח את אימת המות, הדמיון אינו מבטל את כזבון החיים; בינת המעשים תועה כאד קל אשר כל רוח תוכל להטותו, לפזרו או לתת לו צורה חדשה, ולעומתה גלוי החיים עומד נקפא כעוית עקשות אחרונה, כנאמן לבלי לתת לאחר טוב ממנו לרשת את מקומו. – ואת כל המעות הזה רואה הטבע ומחריש. הוא איננו מתקן, יען כי המלאכה עוד יש אשר תצא כלולה מלפניו, הוא איננו דואג ליציריו, יען כי הדאגה תחלוף כליל ברבות העתים. המצוקה, התעתועים ועלבון הדעת תובעים ואינם מקבלים מענה, רק יען אשר אינם נתבעים; כל האון הטבוע בחומר, כל ההבעה התרותה בצורות, כל ההכרה היוקדת

ביצירי החיים – כל זה יָניעו כבר מלא ונשכח בטרם עוד יכיר את מקום גלגולו האחרון. ואולם יש דבר הנתבע בלי הפוגות, הדורש מקום אחרית, המשוחרר מכל כפיה. זהו כוח ההפראה אשר הטבע יקראהו בתנופה, מקום ההריון אשר הטבע יכוננהו בחביון חלומות, פרי האביונה הנזרע בעונג וברצון, פנים אל פנים למול הוד כל החיים העתידים. פתאום נמוג לאפס חוק הברזל אשר ליצירה, זה הגוזר על החי להתענג, לדעת בינה ולשער את הטוב רק במדה קצובה לפי קצב חייו; זרע חיים חדש עומד להורע – והנה נתקפלו לרגע איש באחיו כל כוח ההמשך, כל שפע הגלויים, כל היכולת אשר לעתיד לבוא. זה אשר יולד הנהו כל העתיד; בלעדיהו לא ישוערו כל המון הגלגולים אשר יבואו אחריו, כל פלאי הבריאה לא יצאו מן האפס אם לא יהיה להם פעם אחת היצור הנולד הזה למרמס. פה, במקום אשר ממנו תוצאות לכל, ינתן דבר־מה אשר ישקל כנגד הכל; הטבע שוקל בד בבד: על כן יש בין רגעי האהבה רגע אחד קצר כמעוף עין אשר בו ימסו אסורי ההשגה, כאשר יהיה אולי באחרית העתים; הנשיקה, הנמוגה באפס קול על שפתי נאהבים, מבשרת לטבע את הבשורה האחת והיחידה אשר אליה תצא נפשו, על כן יבואו נשאים ביעף שלומי העונג הרב, אשר הבשר ילא מהכיל אותו, מעצור את טעמו, ממצוא בעולם הזה שני אשר ישוה בערכו. הלחש, המפתה לאהבה, חודר למרחקי מרחקים ומעורר מתרדמת חדלון את כל צללי תעתיד, על כן ישיתו למראשותי חבוקים כל המון הנבראים אשר בחֹכם הגורל, התנחומים, שלום הבינה האחרון.

האביב עלה על הארץ צוהל ופורח. שפעת הדשאים, גאון היערות ומשטח המים נאחזו איש בעקבות רעהו כנובלים בתוך היקף מסוגר, כקובעים בו מעגל למחולות מחנים; השמים הכחילו מבעוד עת, השמש הלהיב את כל חלל האויר, הרוחות השאננות עברו כה וכה כצירים שלוחים; היום נסגר ביקר כחדר מלך, הערב בושש לכרוע על סף הזהב, הלילה התהלך שפי לאור כוכביו במחנה האביב אשר

נרדם. ובטרם בוקר שוטטו זהרי היום הרחוק, אשר נבחר מימים; השמים הגביהו מסילה לשמש, הצמחים גדלו עם תפארתם, עפר האדמה הריק חיים ממחבואיו; עוד יום אחד עמד כן, כלו רחב חיים וחבור עדנים כלו; האור אשר רב כאלו נבע ממקור עצמו, גלי החיים כאלו אִוּו לשחק על פני הארץ עד עולם, השקט אשר נהיה בצהרים סגר את היקום בתוך מסגרת עולמים, אשר אין מתוכה מנוס. ושוב נמוג היום כמעגל נחת המתפרד למען התלכד אחרי כן מחדש, הערב שת ככל אשר יכול נוספות אור ורגש וצבעים, הלילה כסה באד תעלומה על צללי החיים הנפרדים, אשר נפזרו איש איש למקור חייו. והנה יצא מחביון העתיד עוד יום אחד חדש, כלול באביבו, וכל החיים נשקפו לעומתו צמאים לאורו, נדחקים להכלא בזרועותיו, חרדים להצטרף אתו יחד לדמות אחת. ושוב נראו כל הנבראים כקרובים לא נפרדים, חצי החיים כשלוחים מקשת בינה אחת, חלל העולם כפתוח לאושר אחד. אכן כל זה הוא רק מחזה מול מחזה: הכל, מדי לכתו לפנים, חוזר במסלול החליפות הישן; כל המכונס בתוך תחום ההויה נראה כמו כן כעומד מבחוץ, כמחכה לתור, כמשולל ישועה. האמנם כל כשרון היצירה, היוצא יום יום עד תום, כל היופי הנראה כמתגלם בכונה אחרונה, כל היצורים המתאוים באשר הם שם לקץ כל הפלאות — האמנם כל זה הוא רק מנחה שלוחה לאח רחוק, אשר גם שֵׂעָר לא נוכל את עת בואו, את מקום חייו, את דמות גורלו? התבונה כבר רבה לעת הזאת, העין צופה מקרוב, קרואי החיים צוהלים על לא־דבר. אין זאת כי הרוח, אשר הטבעה בבריאה, היא ארוכה במאד מאד והיא לא תקצר מחכות; כי כאשר הרגיל הטבע את כחותיו לחולל גָדול בתוך גָדול, מעגל בתוך מעגל, קיום נבדל בתוך צרוף כל החיים - כן השכיל לשמור גורל בתוך גורל. על כן לא נשגה אם נאמץ את דמיוננו להשכין את כל היקר בתוך היקף חלדנו, לא נעות את הישרה אם נשכיח מלב את אחריתנו, אף לא ניגע לריק אם נפקח עינים לראות את הטוב המוכן, את

הערך היוצא, את התועלת הנשקפת. כי הנה האביב בא, וכל יסודות העולם ישאו על גביהם לראוה את החיים הרעננים; במקום אשר ינוח אור השמש, ירחש עפר אדמה, יסוך את נסכו האויר הטוב – שם קָיַם היצר את כל מאוייו, שם נתאחדו לחטיבה אחת בלתי נפרדת כל הדרוש, כל הנכסף, כל אשר יראה בחלומות. במקום אשר יעמוק שורש, ישתטח דשא, תרום צמרת – שם תרד, תתפתל אף תעל למרומים דרך המטרה המשותפת לחולף ולעיקר גם יחד. במקום אשר תרבץ אבן, יאפיל נקיק עפר, ישתפך פלג מים – שם תדלג רגל על פני מכשולים, תקפוץ על עברי תהום, תדרוך בלי חת במים עזים. מי הנבחר למקום האושר, מי הנחפז בדרך מטרה, מי האמיץ לכבוש מעצורים? זהו יצור התמותה, אשר הטבע צרף לכוחו הדל את המון כל הכחות אשר מעולם ועד עולם; זהו הקרוץ מחומר, אשר הטבע קפל בטפחות ימיו את דרך הגלגולים הרבה; זהו החי הנבער, אשר הטבע זרע ברוחו את אושר ההשגה. מי האמיץ לכוח ואנחנו כלנו נרפים, מי מהיר למטרה ואנחנו אובדי דרך, מי נולד לאושר ואנחנו אמרנו נואש? אכן האוהב הוא המאושר, הוא הרץ על אם כל הדרכים, הוא אשר הפקד לעבור בראש כל היצורים על פני כל מכשולים. אך אי צלמו ונחזנו, אשרו ונחמדהו, אחרית דרכו ונשיננה? צלמו עוטה בבת אחת את תארי כל היצורים, אל אשרו התלקטו כל מאויי החיים, אחרית דרכו תאבד באבוד אחרון הימים. אך אי מקום כבודו מסביב ונבקשהו, מה שמו מקרוב ונכנהו, מה יפעל לעינינו ונעריצהו? מקומו במלוא כל הארץ, שמו נשא על כל שפתים, פעלו יראה על כל בשר. שלמה לא נודעו עקבותיו, איככה לא ינום מפניו צל הינון, מדוע לא ינון אשרו בראש הומיות? על כן לא נודעו עקבותיו יען כי צעדו גמא מרחקים באין רואים, הינון לא נס מפניו יען כי אהבתו ינקה בסתר את כל התמצית הטובה אשר לחיים, אף אשרו לא נודע לזרים יען כי בינו ובין כל הנבראים נצבו כנד הררי החלומות הגבוהים.

הנה נפקחו עינינו למצוא עוד מזמה אחת יקרה בין מזמות הטבע המכוונות כלן לצרף את הנגודים, להקיף משטר במשטר, לשאת שני הפכים אל מגמה אחת נשגבה. האהבה שואפת אל מחבואים ורוחה בכל; האוהב אשר הכל בעיניו כה פתור לטוב, כה גדול לערך, כה כלול לאושר – ימאס כמו כן בתשואות, יקוץ בפנים חדשות, יראה לעתים את האור כהופך את כל העדנים ללענה. הילל מראש נגות, השירה ממרום העפאים, הקול הנוער או הצוהל היוצא מצואר נטוי בנאון; להג האהבה של האדם השוטף ברוב דברים, העולה על אפיקיו בהמון ספרים, המכסה בארשת סתומה את מעשי הרזים של האמנות – כל אלה מבשרים לכל, מפתים על ימין ועל שמאל, מגלים עד תום דבר אהבה כולל, משותף לכל היקום, עומד בעין מעולם ועד עולם. ולעומת זה דמות האהבים היודעת בושה, החותרת אל מקום מקלט, המחפשת לשוא בין אחיותיה אחת אשר תשוה לה. הנה יעוד האהבה העומד לעולמי עולמים ויחוד הנאהבים המתקיים רגע אחד קצר; הנה מתק החבה אשר כל פה ימלל ערכו עד בלי די, יביע לו תהלה בכל קול שירה ובכל לשון געגועים – ולעומת זה שכרון הנשיקה האלמת אשר גם האוהב לא ידע להשיח אותו לנפשו. במקום אשר הכל נקהל לעזור, לתת תעצומות לטוב, להגביר פי אלף את ההשגה – שם גם ימך הכל באפס יד, יאבד החן עד ארגיעה והרהור נוחם אחד יפיל את כל התקוות חללים. זה אשר הגהו הריון, צו עליון הנעשה בהכרה, גמול קבוע אשר שני יצורים ישלמו בכפיה לטבע – נקרע פתאם מכל החיים הגלויים, נהפך בן־רגע ליצירת תעתועים שלא מעולם זה, ינורש בעבור עתו מתוך הנפש כיצור מפלצת ללא שם, אשר אין לו אב ומודע בין כל מאויי החי. מלאך האהבה התמים הנושא את זרע העתיד, הבא להשכין שלום, לכפר את אבדן החלוף ולהראות את תואר הקיום המתפשט לאין קץ – הוא הפך בלי משים שטן ערום, המעלה בנפש דמות של חיים אשר הם בעצמם מובנים ביקר בינה, בששון גורל, בגמר השגה. אוהב הנולדים הזה, המיעץ

בשפת חלקות לצרור בצרור ענוה אחד את כל זה אשר קוו לו לשוא, ינעו בו לריק, כאבו עליו עד בלי די, ולהעביר את הכל ככליל מורשה לדור אשר יולד — הנה הוא הפך פתאום את תארו ויהי ליצור האבדון, הוא מסית לנסות תקומה בבית החומר הצר, לרשת בלא עת את אשר יחולק בין נין ונכד, להקריב עונג בעונג עד אפס מקום אשר שם יעברו הבינה הצפונה לעתיד, הכוח הנועד בשביל ההמשך, ההכרה בדבר המות. הנה זה אך קרא לשכוח, לכבוש במשכב דודים את הפנים הנסוכים כלמה ולהריק בדהרות פראים את הדם הנבאש מכעש, ממזמה, מיאוש - ובן־רגע ירעיד יד אל יד, יחריד לב מול לב אף יקריב פנים אל פנים, כאלו שני הנאהבים טהורים מחבוק, שלוים מכרות ברית, נפלאים גם מהבין האחד את השניה. רגע יענה את השנים בסגור זרועותיהם, כשני אויבים המחכים יחד לעונג אחד אשר אין בו די, ומשנהו יאסוף לתוך עיניהם דמעה טהורה מכל סליחה. הוא, הנעלם המגלה על ידי אהבה את החיים הנולדים, כאלו נטל עליו לבחון ברגע פלאים אחד את כל טעמם, את כל כוחם, את כל ערכם של החיים המולידים; על כן, ברבות לפניו המלאכה לקרב יצורים, להפרות ולהביא את ההפראה לידי תמצית מצומצמת מכל כוח, מכל רגש, מכל שמץ חיים מתוכן להמשך - הוא מנער בחפזון את היצור האוהב, מעורר את כל היצרים המתגרים, מקבץ כל נדחי הנפש למראשותי המשכב הלוהט. הה, מה איום ונאדר מגע הבלהות של האביונה! זהו רגע נצחים אשר יחלק לרבבה, להמון חלקי עתים אשר אין להם ספור. בו גלומה די עת להתענג ולהשיב עונג, לצמצם את הנפש באושר לא מקווה ולכלות אותה בתקוה לא נמלאה, לחשוף כל עדנה ולכסות כל שממון; מדי ארוך חליפותיו יאריך האושר לבלי חוק, יקרבו הדברים איש אל אחיו, יעטה הכל דמות נצחים; בטרם יעבור הרגע הזה עוד ירדוף גל את גל בים ההשגה, היגון יהפוך את ערפו לנוס באין רודף, וצירים דחופים יביאו בשורות מארץ האלמות. הכי רק רגע אחד ארך נצח המהפכה הזה? גבהות אוהב

עלתה מרומים וענות החי ירדה תהומות; הכרת חושים חדשה ישבה למשפט אף הרשיעה את כל אשר אין לו תקומה, אשר לא יתפאר בשריד אמת, אשר נמכר לצמיתות למות; יד חרדה שקלה במאזני הגורל את כל אשר אבד בתוהו, השחת לאין חפץ, נתאבך לאבק אולת – והנה נמצא המשקל נכון, מתאים בד בבד, שוה ומשוה את כל אבדן החיים לעומת המתק האחד הזה המשובב, המפים, המרומם. הכי רק רגע זה היה והנה הוא כבר חלף, ואתה לשוא תחפשהו, לחנם תחקרהו, על לא דבר תאבל לזכור את נשכחותיו? אולי כל זה היה בעיניך כה קצר יען אתה יצור בודד בלתי נחשב, אשר השגת גורלו אפסה עד ארגיעה; מי יודע אם לא גלומים בעונג הזה כל השלומים, אם לא מעדניו ימתקו כל החיים, אם לא בכוחו תחרוג מחביון החליפות דמות האלמות.

II

שלשת הספרים הנעלים

בין כתבי הקודש יש שלשה ספרים, אשר בהם באה בעיקר לידי גלוי מלאכת הספור; מן „ויהי" הראשון של „שופטים" עד הסיום האָלגי של „מלכים" משתרע אפוס אחד בלתי פגום של גזע עברי קדמון, אשר אנחנו, צאצאים רחוקים ומוזרים של הגזע הזה, מתבוננים עתה בחליפות חייו רק למען התפאר — לא להבין, לא להתענג, רק למען התפאר: כי זה הוא הסימן המובהק לכל יורש מדולדל.

בין כל ההרגלים, הפוגמים את דמות־האופי של יהודי־זמננו, יש הרגל אחד אשר לכאורה הנהו כשר ומשובח: זהו ההרגל לדגול בשם הנביאים. כל מה שאצור בכתבי הקודש חתום עכשיו בשבע חותמות בפני רוב היהודים; השגת החיים הטובה, זו שאינה מבדילה בין קטנות לגדולות, העלילה הצלולה, ההכרה הנכונה ביחס לכבוד ואי־כבוד — את כל זה אין יהודי בן־זמננו מחדש מתוך התנ"ך. אבל לעומת זה הוא מתגנדר בהגיונות הנביאים. זה נעשה מין משלוח יד; הפסוקים בדבר הצדק וכו' משובצים כלאחר יד במכתב אל העורך, בנאום של דרשן, בפסקה תפלה אשר בספר למוד לילדים. אין שמים אל לב, כי כשם שאין לנו חלק בצווי „לא תחיה כל נשמה", כן רחוקים אנחנו מרחק רב גם מן הצווי „ולא ילמדו עוד מלחמה"; גם זה וגם זה רוחם צמודה לתקופה ידועה, ואנחנו הצאצאים הרחוקים נאוה לנו רק להתבונן ולדום.

בשביל להתבונן — ר"ל: להסתכל בדברים ולהשכיל על ידם — אין בתנ"ך חלק יותר נפלא מאשר שלשת הספרים: שופטים, שמואל ומלכים. מתוך הספרים האלה, שכל דבריהם עלילות וחליפות חיים,

אנחנו לומדים בראש ובראשונה את האמת היקרה, לאמר: כל שהמעשים הם יותר גלויים, גם ערכם יותר מרובה. ערמה ורמיה היו כלי שרת לאדם בכל הזמנים; אבל בנגוד למעשינו אנחנו היו מעשי אבותינו בלתי מטושטשים, מובנים גם בטוב גם ברע אשר בהם. בימים הקדמונים היה אויר החיים של שבטי ישראל דומה לאויר הצלול אשר בארץ יהודה ואפרים: האנשים הבליטו את מעשיהם, המעשים הבליטו את האנשים. בין מאות הגבורים, העוברים איש בעקבות רעהו מיום מות יהושע עד גלות בבל, אין אנשי־חידות ואין אנשים המעוררים רחמים, כי כולם היו גבורים, לאמר: אנשים המביאים את מעשיהם לידי גמר. אף זה האיש מהר אפרים, אשר נתן את אשתו תמורת נפשו ואחר כך נתח את המתה לשנים עשר נתחים, הוא, שפל הלב, רומם את שפלותו ויעשנה עלילת זועה; השבטים נקבצים והוא, המסכן, אשר לפי מושגנו נאוים לו הסתר וכלימה, מדבר כגבור במצפה ומשמיד שבט מישראל. כל אדם כאלו מרותק שם בשלשלת ברזל אל עצמו; החמלה, הפחד והאהבה אינם גורמים לטשטוש הצורה; מיכל נשארת בת שאול, למרות זה שהיא מפקירה את אביה בגלל דוד, ואוהבה דוד, למרות אהבתו אליה, עונה לה בכל ערמתו, מדי הוא מתחפש כאשר התחפש כל הימים. האנשים עומדים שם תמיד פנים אל פנים; בגלל זה הם נראים כה מוארים, כה מובנים וכה רעננים. יחסים כלאחר־יד אינם בנמצא; אחאב ואליהו נבטים איש בעיני רעהו: — „המצאתני אויבי?!" „מצאתי!" — בגלל זה הקצור אשר בדבורים והערך הבלתי משוער אשר בדבורים הקצרים האלה; בנפש מוכן הכל למפרע, שתי־המלים הנן רק לשונות האש העולות בלפיד העלילה. אתה יכול לנחש תמיד את אשר יגיד פלוני או אלמוני מן העברים הקדמונים האלה; גם הערום ביניהם הוא תמים לב בגלל כוחו, בגלל יושר הליכותיו. אף העמלקי מספר לדוד, כי הרג את שאול, ומשלם בעד זה מחיר חייו. אין איש מנסה שם לטשטש את התוצאות, להפסיק באמצע, לסור הצדה. הנה בין אבנר ועשהאל: „סור לך, למה אכבה!" — וימאן לסור! — לשניהם

נורל ואין לשַׁנות; גם אבנר נפל אחרי כן בחרב הגורל. אין ספר בעולם – בכלל זה גם הספרים העתיקים של יון – אשר יתוארו בו במספר כה רב אנשים כמו־חיים, צלולי דעה ועלילה. לעומתם גם הנביאים מעולפים, חיים במדברותיהם יותר מאשר בעלילות. אנשי הברית החדשה הם לעומת הקדמונים האלה צללים ולא יותר; את בני שופטים־שמואל־מלכים אין צורך לדַמות, להשוות, למלא אחריהם לפי חכמת הנפש של האדם. מהם אנחנו יכולים להמשיל, עלינו ועל כל הדורות, אבל לא להמשיל עליהם. לא רק ביחס למלוא גורלם, לא רק כאנשים שלמים הם עולים עלינו בתואר נפשם, בימי הפקודה הרבים אשר הם מונים בחייהם, ביופי הנערץ אשר לקו חייהם המתוח; הם נעלים עלינו גם ברגשות הסתומים, גם בתעתועים, גם בחרטה. ישנה אולת האומרת, כי בן זמננו מושלם הוא בנוגע לחריפות ההשגה ולהרכבה המוזרה של הרגשות; גם זה ינדוף מהר, אם תקרא פרקים אחדים באחד מן הספרים האלה. אתה קובע לך בדמיונך איש מאנשי היגון, הרבים בין הגבורים האלה, ואתה צופה לתוך נפשו כמו לתוך תהום; ועוד נוסף אחר לתהום נפש כזאת, כי כעין סולם מוצג בתוכה מן השאול עד למרומי העלילה. לא כמו אנחנו, אשר לא נדע ליצור דבר־מה מתעתועי הנפש. הרוח הרעה אשר לשאול הדפה אותו אל המדרון, אבל גם ברדתו לוו אותו מימין ומשמאל הגבורה והגורל.

רבים מאתנו, המחפשים דרך תשובה אל כתבי הקודש, טועים לחשוב, כי השער אשר בו יבואו הוא ישעיהו או עמוס. כדבר הזה לא יתכן, יען כי יצירות הנביאים דומות במובן ידועות לפירמידות: הן קימות לראוה ולא לשמוש; מבחוץ אתה משתומם על יפין, אבל בתוכן פנימה אין לך מה לעשות. מבפנים שוררת אפלת הדורות אשר עברו לבלי שוב. הנבואה היא כעין נֵרְדְּ יקר עתיק יומין, העומד בריח ובצבע זה אלפי שנים; עוד כיום הזה מלאה כל הארץ מריחו העז. רק מטעם זה – ולא מפני שספרי האפוס של התנ״ך פחותים במעלה – מחבב היהודי והנכרי את ספרי הנביאים במדה אחת. ישעיהו

ועמום הם היחידים, ויצירות הרוח של יחידים, כשהן מתרחקות מרחק של אלפי שנים ממקור העם, הם נעשים בהחלט קנינים משותפים לכל יושבי תבל. אם לנו, היהודים, יש אחיזה כל שהיא באותו הזמן הרחוק ובאותו לשד החיים הפלאי, אשר בארץ יהודה הדלה עשו את אבותינו לגזע כה עשיר, כה מבורך, כה נאצל, — אז הולך ונמשך חוט האחוה הזה מן הספרים האנונימיים של התנ״ך. בהם עוד נוזל דם הגזע; פה אתה נמצא מבפנים, ובתור יהודי אתה מתהלך במקום החליפות הזה בלב הולם, בנפש מתחדשת, בדמעה הנאספת פעם בפעם לתוך עיניך. אתה נכנס דרך בן־השער הנחמד, אשר שמו שירת דבורה, ולך נתן להתהלך ולהתענג כל כך הרבה, עד תום הדרך עם צדקיהו המלך האחרון, אשר עורו את שתי עיניו. איזה דרך־חיים הזרועה גבורים, הליכות־אנוש כה ברורות, כה חרותות! האם חסרו בימים האלה הנחשלים, המטושטשים, אלה הנוברים במקום שבתם ואחרי חלפם לא יודע מקומם? הגורל אבה, כי בספרים היקרים שלנו לא יסופר עליהם כל מאומה; כאלו מי שהוא נעלם חזה מראש, כי צאצאי הגזע הזה, אשר יקומו באחרית הימים, יכילו ביניהם המוני המונים כרותי־עלילה, תועי גורל אשר ראשיתם ואחריתם אינם נושאים בד בבד! כאלו למען השאיר להם מופת, חוברו יחד, במקום היצירה של שלשת הספרים הנעלים, רצון ובינה ועלילה. פה אין מוסר השפתים של ספרי הנביאים; המשל המחולל נפלאות עומד כמו חי, האב הקדמון מלמד את דרכיו החצובות בסלעי ארץ יהודה.

הבל

יש מלים אשר נשתאה אליהן כאל חידות. בית האוצר של השפה אשר לכל עם ועם מלא מפה לפה המון שמות רגילים, אשר מרוב שמוש נתרגלה אליהן האוזן הרגֵל גמור; אלה הם רבבות הכנויים של הדברים אשר כוח ההשגה שלנו תופס את מהותם המלאה גם בשעה שהם נשמעים לאזננו ברבוי ובחפזון. השפה המכונסת בדבור או בכתב חדלה משכבר הימים להיות אוסף של בית נכאות, במקום אשר העין משתוממת, חוקרת ומסתלקת לבסוף מתוך קוצר השגה; מלות השמוש שלנו דומות יותר לכלי בית רגיל, אשר רבים כמוהם בכל מושב אדם. ואולם יש מלים אשר נשארו בודדות בתוך סדר המערכה של השפה: צלצולן נשאר זר לאוזן השומע, אף על פי שלפעמים הן כבירות בימים מהמון המלים האחרות, כלומר מאלה אשר הלשון הביאה לידי סיום גמור את המושג האצור בקרבן. המלים המוזרות האלה הן הן הנותנות צביון מיוחד לכל שפה, הן המחיות את הדמיון ומשוות הדר בינה מיוחד על כל עם ועם. תפיסת העולם, עד כמה שהיא מיוחדת לעם זה או אחר, מתגלמת רק במלים המיוחסות האלה, אשר פרושן המלא הוא בלתי נחקר, כאשר לא תחקר במלואה תכונת החיים של אומה שלמה. אלה הן יצירות לשון עקשות, אשר בקושי רב אפשר להעביר אותן ממדור חיים אחד אל השני; ביחס אליהן לא ישוער תרגום נאמן, לא תתואר כל הסתגלות למקום ולזמן. רוב המלים הן קלות דעת, משוות לפעמים על עצמן טעם נוסף מדי עברן לכלי שני של תרגום; אבל הללו, מלות היחוד של השפה, הן הנאמנות אשר כל כבודן פנימה; רק אל העם, אשר אתו קשור גורלן,

הן מדברות בלא לב ולב, רק לו הן שולחות רמזים, מעוררות אצלו נשכחות־בינה, ואחרון אחרון — מזכירות לו עון.

אחת ממלות הערך המעטות האלה היא המלה הקצרה: „הבל".

היא היא אשר נשארה חתומה מיום הבראה ועד היום הזה. כל השפות אשר בעולם נסו לרכוש את העיקר האצור בקרבה, ואף לאחת מהן לא נתנה היפהפיה הזועפת הלזו את חסדה. כל עם ועם הטיל עליה מרות בינה משלו, וראה פלא: היא נתפלגה להמון מושגים, היא מלאה את העולם בהמון תארי אמת ומוסר, אשר אחד מהם לא ישוה אל השני; ואף אצלנו, במקום מולדתה, היא נשארה מופלאה ומעולפה, וכל אחד רואה בה ביחידות מנוחם נפשו. בכל התוכחות הצפונות בחובה אין אף אחת אשר תראה לעין רוחנו כעיקר בולט, כמושג השמוש בשביל הרבים. דמיון היהודי, אשר בשבילו נבראה המלה העזה הזאת למזכרת עון, ילא למצות מקרבה את מלוא המכוון. יש אשר נשאל את עצמנו: מה הוא מרי החטא, אשר תקף בימי קדם את אחד מיוצרי בראשית של השפה והעלה מנבכי דמיונו את המלה הנפלאה הזאת, אשר צורתה כה ישרה וצלצולה כה קל, כמעט רופף, כאלו נוצר ללחש אחרון, כאלו יצא באין כוח מתוך נפש נוועת בעוית נוחם אחרונה? אכן עמל שוא יהיה הדבר אם ננסה לְנַסֵּחַ בקצרה את המושג של ההבל העברי. הוא מציין דבר־מה אשר הנהו תכונת עם מדור ודור, הוא משולב מהמון חטאים אשר מקורם במעוות אחד בלתי נתפס. כל עם ועם חוטא כנראה על פי דרכו, ולחטא הגורל שלנו נתן השם הפלאי „הבל", זה אשר כל אוזן שומעת מבחינה בו בן־רגע דבר־מה מחפזון הנפש, מתעתועי החושים, מרמית המעשה הבלתי נתפסת אשר נקל לשעבד אותה בלב ולב גם אל האמת וגם אל התכלית. מי הם „המהבילים" אשר בכתבי הקודש? לא אלה אשר השחיתו את פני החיים, אשר נתעו אחרי יצרם, אשר החליפו טוב ברע. כל אלה קבלו תוכחתם במלים ברורות, שקולות כנגד עונותיהם. אבל מי שהוא מן הקדמונים נסתכל פעם בפני הדור וראה חטא

אשר איננו חטא, מין תכונה מבישה אשר באלף דברות מסיני אין להקים לה סיג, אין לעקור אותה משרשה. זה היה מעשה ההבל אשר מלת הכנוי שלו נתנה בלחש, באין כוח, באפס תקוה.

נסה נא לנחש את המלה הזאת עשרת מונים, ובכל פעם יטעם חוש הלשון שלך משהו של הקלוקל הקדמון. הה, זה איננו הרע הגלוי, הנבדל, אשר ילך כלעומת שבא, אשר יפגע באחד מן העם והשני ינקה ממנו. זהו דבר־מה אשר הנהו צמוד לכל אחד מאתנו, החופף על כל מעשינו, השמור לנו לרע מראשית חיינו ועד אחריתם. זהו החסרון לחיות עד תכלית, לקבל דבר מבלי ערעור, לדבוק באמת ובתום לב. לכל המדות האלה יש בכל השפות שם אחד מצרף; בשפת העם הנבחר אין למושג הוה כל שם, ורק חסרונן של כל תכונות הנפש האלה מבכה השפה שלנו בשם „הבל".

עשירים

לא בידי כל עשיר הופך העושר להיות עודף של יכולת. רוב האנשים, הצוברים עושר גדול, לא ניתן להם למדוד בתפיסה נכונה את הטבע ואת החיים, ועל כן נדמה להם כי ככל אשר ירבו הכסף והזהב כן יהיה ביכלתו של גוף אדם אחד לעשות מהם כלי־שרת, וכי נפש אדם יחידה יש ביכלתה למצות בלי־הפוגות נחת הולכת־ורבה מן העשירות המופלגה. גם ברבות הזהב כחול עוד יש לפעמים בינו ובין בעליו כעין שווי־משקל; עוד נשארת השערת־סגורים אחרונה, זו הלוחשת תנחומים לקשי־עורף ולאוילים, לאמר: עוד יש אשר יועיל הון ביום־עברה. כל אלה, העשירים הרגילים, חיים עם עשרם בשלום אשר אין לו שחר; עשרם מונח בבית האוצר וממאן להֵעשות הויה חיה בפני עצמו – כדרך כל חומר הנמצא בירים לא־אמונות. לעתים קרובות אתה רואה את יורשיו של קרח כשהם שומרים את ערימות זהבם בישוב־הדעת ובאמון של סריסים; לעתים קרובות עוד יותר אתה מבחין בהסח־הדעת הגמור הנסוך על פניהם של אמידי־אמידים, ואתה משער לנכון, כי האנשים האלה ישנים בשלוה כדלים וממלאים את משאלות לבבם הקטנות אגב חדות־חפזון, כאנשים אשר החיים לא העדיפו להם כל־דבר.

פליאת־היגון של הזהב מתחילה מן הרגע אשר העושר הכבד נעשה למעמסה; האדם הנאצל עלול להרגיש מועקה בנפשו לנוכח העושר המונח ככוח אשר אין לו הופכין, כחומר אשר יכלתו סגורה בקרבו ואין פותח אותה. רגש המעמסה הזה הוא אות הגורל הראשון לכל איש אשר לו שאר רוח; אם יש לאיש חומר אשר לא יֵעָשֶׂה בו – בא שממון דומה לבחילה ומזעזע את היצר: קום ונַסֵּה, קום וַעֲשֵׂה!

גם פה, כמו בכל מקצעות היצירה, מכריעה התפיסה הנאצלה. בעל־הון רגיל דומה לאדם מן השוק, אשר כל מראות החיים וכל מה שנתנסה בהם אינם יוצרים בשבילו אף מוצא־שפתים אחד מיוחד; לעומת זה יש איש עשיר אחד מרבבה אשר עשרו הגדול או הקטן תובע אותו בכל פה, באותו הפה הלואט אשר לחומר האלם. מה הדבר אשר יגידנו העושר? פחות מכל יהיה זה דבר־מה דומה למוסר כליות; יותר מכל ידמה זה לחרי־אף — כעם תמרורים של אדם הנאחז, כמונו, במצודה הצרה של החיים ועליו, ללא־הועיל, חותם הגבהות של העושר. גם פה, כמו בכל מקצעות החיים, מביאים לידי יצירה רגש האפסות ורגש היכולת הצמודים בנפש אחת; רק לא אהבת התועלת! העשיר המפזר צדקות אוחו במעשיו הטובים מתוך זה שהוא רואה את הונו והנה הוא ללא־הועיל; הוא עושה את זה מתוך הכרח, ככל יצור מושלם בסגולותיו אשר לָמד מפי הטבע לנסות דבר־מה בכל הכוח המסור לרשותו. ככל יוצר מרחם גם העשיר על נפשו, בשעה שהוא מוציא את זהבו לקומם חיים זרים; אבוי לו אם יקפוץ את ידו — הוא ילך תוהה ועריריי שבעתים, החידה של יצור הולך למות בעתרת של יכולת אשר אין בה חפץ - תאכלנו בכל פה. וזהי דרך הכוח של כל הישרים והנדיבים, הכוח הלוחש לבעליו בלי הפוגות: הביניני, חייני ואל אהיה לך למעמסה! וגם פה, כמו בכל מקום שיש עודף של כוחות, באה לעולם תקנה בדמות צורה חדשה. ככל היוצרים הנדיבים גם העשיר הנדיב אינו מסתפק בזה שיראה את עשרו עושה זיקים לאלפים ולרבבות; הוא מחפש בשבילו מקומות קבע, לבושים למשמרת. העשיר, המנדב לשם חידת חייו, בהכרח שירגיש קורת־רוח דומה לפתרון במקום שהרבר, היוצא מנדבת הכסף, יש בו כעין פתרון־חיים. התאוה הסתומה להשארת נפש ממריצה אף היא את האדם, אשר אינו חס על עמלו, לחפש אחרי דברים שהם בבחינת מראי־מקומות לחיים חדשים; וסוף סוף מקבלות גם נדיבות־הלב את תיקונן המלא רק בדברים שיש בהם קיום וצורה.

שלהי־קיץ

שממון־לב אשר אין לו שחר מלוה את אחרית הקיץ בארצנו; זה שרב־הבוקר ואלה חרבוני־הצהרים החוזרים כסדרם, דבר יום־ביומו, הגם גם היום, כמו לפני אלפי שנים, מקור הדמיונות הקצרים, הקצובים והברורים אשר בארצות המזרח. שם, בארצות אירופה המעולפות, במקום אשר הערפל יקיף בשולים את כל תקופות השנה, ייגע גם האדם להרמות אל הטבע: בשלכת, בצבעים, באדי־דמיון כבדים; אצלנו, לנכח תאומי־הימים הרבים אשר בסוף הקיץ, הולך וגמל בחיר הרעיונות של ארץ השמש: כי הכל צפוי מראש, ואין לשנות. שם, עם קורי הקיץ האחרונים, מתחילה מתגנבת אל הלב עצבות ללא תואר ודמות, אשר מקורה, כמובן, באותה חוסר־הדמות של העולם המתעלם בערפלי הסתיו; פה, בתוך הזוהר, מתנדפת המלנכוליה בנפש הינעה כמים הנזרקים על פני פרחי קיץ אחרונים; אין אדם מתכונן פה לעשות חשבונות רבים: את כל אמתו הוא כולל באמירה אחת על־דבר אחדות העולם, ר״ל: על־דבר הגורל הכל־יכול אשר ברוחו לעשות פרצוף אחד לכל קיץ וקיץ.

כמה הם הימים הנכללים בשלהי־הקיץ? נדמה לך כי אין להם מספר, יען כי הם דומים מאד אחד אל השני. רוח זלעפות לא ינשב בכל העונה המוזרה הזאת, הים ער מן הבוקר ועד הערב וקרתו מתהלכת בלי הפוגות, היום ימהר לערוב והלילה יחיש את בואו — לילה משיב נפש, רב־טוהר וגדל־חקר. ואולם יש עצב ללא־פתרון

באגודת הימים האלה, ימי העמידה הריקה אשר לטבע; נגמר סדר התנובה הגדול, מן הבכורים ועד הקציר. פה ושם עוד יראה גן עמוס, המבשיל את הפירות הכמוסים, אלה היונקים לשד עד אחרית השנה, ואולם פני האדמה הרחבים, הנלויים לעין כל, נקשו וחרבו והם נראים כמכוסים באבק־נושנות. עוד צאצאי העץ והאדמה, הקטנים עם הגדולים, מאוספים בממגורות ובאסמים, התבואה המלאה, אשר ממנה ילקח לכל מחיה, עודנה מזומנת בגרנות וחן של שפע מרחף עליה בטרם דיש,— ואולם כל אלה כבר היו לעולמים: גם החוסן המשומר, גם העמל הגומר, גם גיל האחרית. באביב אין כוח הזכרון שולט בעולם; כל הבשורה אשר לטבע רשום בימים ההם בכתב ירוק — זה הצבע העמוק, הכמוס, אשר אין להשקיף מבעדו והלאה, צבע הים והשמים; עם קץ כל קיץ תשפך במלוא־תבל החלודה הצהובה, העושה כל דבר נקבים נקבים, לאמר: הבט וראה לפנים ולאחור.

אין כארצנו לאחרית הקיץ: לכוח המדמה הנולד בימים הברורים האלה. המרחקים והלבושים כאלו נמוגים, והכוח החושב של כל יליד־אשה עלול לכלול את כל שלום הלב במשל אחד של תבונה. פה היא הארץ וזאת היא תקופת השנה אשר בהן נולדו חצאי־הפסוקים, אשר ידובר בהם על עולם ומלואו. הקל כנכבד, כלם דובבו פה את ההשואה אשר אין לה קץ; הדמיון לא שימש בארץ הזאת למען הרחיב את הנראה לעינים, כי אם למען צמצם את המשל, לקרב אליו את כל הרחוקים. איך יתכן לבקש בימים האלה מושכל־חיים נוסף, — בימים הריקים האלה של אחרית הקיץ, עת אשר באויר ועל־פני האדמה ימצא רק אור־שמש, והוא לבדו מהוה את מעט החליפות אשר מן הבוקר ועד הלילה? איזה מחזור ימים איום ומציב גורל; כל עתות השנה האחרות לא ישוו לו אף מעט בהשפעה על רוח האדם. החורף, עם ירחיו הרטובים והרעננים, יחלוף מדי שנה כחלום, כחיי טבע שיש בהם ממש והם ענוגים יותר מדי מהשאיר שארית; האדם יבלע אותם כבכורה ולא ידע כי באו אל קרבו. האביב, עם ימיו הספורים,

היקרים, אשר מקצתם מעולפים ברוח המדבר, הוא עת לכל חפץ; הכל ניתן בבת אחת, מתכלת השמים עד ירק האדמה, בן־לילה יכוסה במשאון־הצמיחה מקום־הסתרים האחרון אשר שם יְפִיָפו רמזים, יפתה תחלית־דבר. קום ראה, חשוק, מלא את נפשך, אבל מה שתשאיר יהיה כלא היה; כל האביב הנערץ הזה, המגדל בחפזון, בגלוי, למראית־עין כמעט, הוא כעין אביב בצבור, ימי משתה אשר יקיפו אותם מבלי שים הרבה אל לב. רק הקיץ, השואף מיום בואו אל אחריתו, אל אחרית תמיד — רק לו שהות ליצור תואר־נפש לנוע האדם אשר בארץ הזאת. הוא הוא אשר ימיו נראים כרבים מספור, כנתונים מבראשית; מבחוץ לא תכבד עליו העבודה, ורוב ימיו הברורים הוא כאלו הווה לבטלה תחת שמים עמוקים וחשופים. אז, רק אז, יתחילו בארצנו המסתורין; באויר מרחפים כעין להבי־רז, מיגעים את לב העצל ורוקמים מסכת זוהר לפני עיני האיש הנלבב.

הנה הם באים הימים הגאורים, הבטלים, הנכונים לעשות דבר־מה נשגב ונסתר. כדמותם, אשר אין לה חליפות, כן גם התועלת היוצאת מהם; ברוב־דמיון לא תתפוש אותה, עליך להקר מלבך משל־אמת צרוף, יחיד־תבונה. זאת היא תועלת נעלה, אחרונה, אחרית כל ישע הניתן מאת הטבע — אחרי אשר יתן לאדם את הלחם ואת עומק השמים ואת נועם הרוח. אין איש בארץ אשר לא ידע את זאת. הכסיל ירגיש, כי קורא צום לנפש — ולא ידע להגיד פשר דבר; ואולם רבים יבינו לימים הצנומים האלה ולא ישאו אותם כמעמסה. יום יום הם סופגים אל קרבם דעה נעלמה, מחכימה, הממלאה אותם שממון ומרגוע. היא באה כלהב לא־אש אל הדם, עוברת כחידת־חיים נפתרת ממבט־אב אל מבט בן, חוגרת בטבעת־גורל נוספת את נוע העם אשר בארץ. היא אשר קורא לה חכמת בני קדם, מסורת המזרח, המשל הקדמוני; חכמה צנומה ובטלה כמעט ממעש, מסורת חוזרת על עצמה כתאומי ימי קיץ, משל ענוים המוליך אחריו מלות ספורות ותמימות. הה, אבותינו ידעו את כל אלה, אף העלו אותם על הספרים

שהנחילו לנו; הם שזרו את הפסוקים הקצרים האלה לבין המקראות הגדולות אשר חברו — של מוסר, תורה ושירה. אבל זה היה לפנים, לפני הרבה דורות; עם יהודה ישב בארץ הזאת, בהריה ובעמקיה, ידע אביב וידע את החורף. אבל הקיץ, השואף מיום בואו אל אחריתו, עשה אותו ברוב הימים לעם נבון מיוחד ההוגה ביום קדים גדולה אחת נאדרה.

לתת

לפעמים אתה ערב את לבך לתפוס בבת אחת את כל המון התעלומות אשר עלינו, עם לא־עם, נטל לפתור אותן בדרך המכאובים החדש. הנה עדרי אנשים בלולים עתידים במשך דורות רבים לחרוג מתוך המצרים הישנים למען בוא מחדש במצר ארץ קטנה; פה, בארץ חולות וסלעים ושרב, יאמינו רבים למראית עין, כי החיים יקלו פה את עולם, כי יד המולדת תהי עליהם לטובה, כי במקום הזה ינתן להם הכל באופן יותר קל. אבל בטרם יגיע היום הרחוק ההוא יבוא דור אחרי דור אל אבותיו — עיף מכאובים, אכול צפיה, מוכה תמהון. תאר לך מראש את החזיון הזה, אשר כלו תוגה ויפעה ואשר יתקיים בארץ יהודה במשך ימים רבים: בסתר נפשם יבינו הכל, כי למען הקשות את עולם טלטל אותם גורלם אל הארץ הזאת, ובגלוי ידובר תמיד על הטוב המקווה, על הלחם והמים הנאמנים, על דבר־מה אשר יקום להיות לנחלה! במה איפוא צפון הכוח אשר ידע לנהל אנשים נחשלים, אשר יקראם לארץ אבות ויענם במעט טוב? — אין זאת כי היהודים באים לארץ הזאת לא למען קבל יותר מאת החיים; הם באים הנה בשביל לתת.

על כל הדורות העצומים, אשר עברו מימות החורבן, אתה יכול להמשיל את המשל הזה: כונת חייהם היתה לקבל ולא לתת. כל התורה, עד סוף כל החדושים, היתה מקובלת כבר מסני; את ההשגה המופלאה הזאת של עם שלם אפשר, כמובן, להבין בתור מעשה תפלות רגיל של חוקקי מסורת — אבל בעשותנו כזאת אנחנו מקצרים לראות. עם, המאמין כי גם הלויתן ערוך מששת ימי בראשית, מגלה

לך על ידי כך תפיסת חיים מיוחדה. היהודים הבינו את כל המעשה תחת השמש בתור חלופין; הכל מוכן, צריך לעשות דבר־מה — מצוות או מסחר — בשביל לקבל את המוכן הזה מאת אלהים או מאת הגויים. בזה כלולה קללת הגורל: אנשים היודעים לעשות, אבל אין ביכלתם לתת. הנותן – הוא הרחמן, התמים, המחדש. ליהודים חדל העולם ביום מן הימים להיות עולם של חדושים. מתי חל להיות היום הנורא ההוא? דמיוננו מתאר לנו את עם יהודה והוא עיף עד מות אחרי הרבותו לתת; ימים רבים הלך העולם בעיני היהודים הלוך והתחדש: מזה נבראים החוקים אשר כלול בהם צדק ללא פתרון, אור האלהים הולך על ידי כך הלוך ורב, הנפש יוצרת געגועים עזים הנוהים עד קצות כל הדורות. אבל הנה בא הגבול, הקץ לדבורת העמים הקטנה אשר הריקה ללא שכר את כל דבשה. מה יהי ברגע הפלאות הזה – המות, כאשר היה ליון ולרומא? לא. בא המות החנוט: חדל להיות כל חדש תחת השמש. ולאט לאט מתעבה האימה הגדולה אשר בכל חלופי־גורל: עם, אשר מרוב ערגה לפלאות ראה צדק משמים נשקף וצדקה מארץ תצמח, חדל פתאם לראות את השמש אשר ברקיע ואת העשב אשר על הארץ; כל זה כבר נתחדש ולא יוסיף עוד עד עולם. הכל הוא בעצם רכוש נושן וזר, העובר מיד ליד: סדן הארץ אחד הוא, כל השפות נוחות לדבור, כל נוסחאות החיים טובים לאדם ובלבד שיקבל דבר־מה. אמנם רק בדורות האחרונים נתגלתה כונת החיים של היהודים בצורה המנודה הזאת, אבל ראשיתה נעוצה עוד בימים קדמונים. כל הגליות הנשכחות מופיעות לפני חזון רוחך בדמות חלכאים אלמונים אשר ידיהם פשוטות לקבל מאת אביהם שבשמים ומאת עמי הארצות אשר על פני האדמה. מה נשאר מהם? מספר כבד של דורות אשר עשו רק חלופין; הם לא הפרו ארצותיהם, לא ידעו לתת את כוחם. הם לא חדשו מאומה גם ברוח, יען כי גם את תאות נפשם לא ידעו ל ת ת.

השירה הגדולה של הנודדים, של העושים התפלים, של האומללים

הצפויים ללא־דבר — הנה היא באה עד הקץ האחרון, ומגמת פניה בלי יודעים לסוב אחרונית. הכל עוד כמקדם. בלב כלם עוד חיה התקוה המאירה; הם מאמינים, כי הם הולכים להיות עושים המטיבים לעשות מבראשונה, אבל הגורל כבר חרץ, כי היה לא יהיה כדבר הזה. ארץ יהודה לא תשא אותם אם לא ירגילו את ידיהם לתת בלי חשבון, להשליך את מיטב עמלם לתוך תהום של עתיד בלתי משוער. אל ישעה אותך קול ההמון הרב המדבר על מעשים אשר יעשו לטוב ולרוחה. המעשים יעשו, יען כי הם המה קרום החיים. אבל במסתרים תאכל את כל העם הזה תאוה נסתרה לתת, לחדול מחלופין, לבייש את העבר. בבואנו כיום הזה לארץ אבות הננו באים לארץ אוכלת יושביה — איזה חזיון של גורל עצוב ואדיר תהלות גם יחד! כל הארצות — לא כל הגויים, כמובן — נתנו לנו בלי יודעים להסתופף בצלן, יען כי אנחנו עצמות יבשות ואדמת אלהים היא רחבה; רק אדמת יהודה היא זועפת למול כלנו, היא תגזול מאתנו את מנוחתנו האחרונה, את מנוחת החנוטים. גם הדל אשר בקרבנו יכון לקראת המולדת האכזריה אשר לא תדע סליחה, יען היא קטנה מהכיל עושים, צחיחה מהקר תנחומים רבים, נאמנה מהוליך בשלים שולל.

מעגל של חוני

בין אנשינו, המתאבלים על העבר והוזים על העתיד, ישנם מתי־מספר ההוזים הזיה מוזרה: לראות את העם הקטן, המתערה לאט לאט בארץ יהודה, הולך ושקט ומתכוץ במרוצת הימים בתוך מסגרת חיים צרה ומסוגרת. לא קו־מטרה אשר אין לו שחר, כי אם מעגל לאין־מוצא למען הַרָגַע; לא חליפות־חפזון, כי אם קורות הולכות לאטן; לא ערות חדשה כפולה ומכופלת, כי אם תרדמה עזה אשר תפול על העם היגע הזה, למען ינוח בו לבו ולמען יקום באחד הימים הרחוקים נעור וריק ותמה.

רבים הם אתנו אשר חלומם יקפא בלבבם אם נגיד להם, כי רצינו לרדת במדרון, במקום שם האויר כבד ואד עולה מן הארץ להיות חוצץ בפני המרחקים. ואולם, בעצם הדבר, מיום שנקבעה בין היהודים המחשבה הצורפת בדבר חדוש החיים, התחילה גם הנהיה המתוקה אחרי נוף מכורה צר, אחרי ערש־מולדת הנצבת בפנת תבל נשכחת ושוממה כמעט. בתחלת ימי ההשכלה, כשנשבר בפעם הראשונה קו־התעתועים הארוך של חיי היהודים, היו אנשי התקופה מתראים כפורצי סיגים, היו מעמידים לעין־רואים את האידיאל של יהודי יודע־דבר ויודע־כל; אבל במסתרים אמרו כולם שירה, העסיקו כמו בכוונה את עצם בדברים של מה־בכך, היו דורשים בסגנון מאריך ומיישן פסוקי־תנ״ך מטושטשים שאין להם כל אחיזה אפילו במציאות העבר הרחוקה. אפשר, כמובן, להתמם ולראות בכל זה מעשה־ילדות של תחלת תקופה; אבל די להשקיף על חייהם המיוחדים של האנשים

האלה למען הוכח, כי כולם הרבו מעשה, הצליחו בעושר ובתחבולות־חיים, ורבים מהם עברו בצעדי אבירים את הדרך הרחוקה אשר בין מציאות למציאות — זאת אשר בין יהדות־המסורת ובין השמד. אצל אנשים כמו אלה אין לשער גמגום הבא מאליו; הם גמגמו מתוך רצון, למען ישן את עצמם ואת אחרים. שים עין לחזיון: המשכילים הראשונים השמיעו את צעקת הלידה של חייהם החדשים והתאוו כהרף עין לשכוח, לעצום עין ולהרדם. יש בזה כעין חוק חיים; גם החסידים הראשונים, שהיו שותפים לתקופה עם אנשי המאספים, הניחו איש את ידו על שכם רעהו למען רקוד, למען התנער, למען התלהב; אבל כל זה היה רק למראית־עין, נמשך כמו־שהוא רק רגע אחד קצר: המעגל התלכד למען התנועע מתוך תרדמה למחצה. יד־איש על שכם רעהו, ראשים עולים ויורדים בטקט פרוע, עינים מעולפות שאין בכוחן וברצונן להציץ אל מחוץ לד׳ אמות של שכורים — כזאת היתה דמות האנשים אשר באו לכאורה להמיר דבר בדבר, להמס קפאון, להפריע מנוחת תנומים. במשך מאת שנות הקיום, כשהחסידות היתה מסלדת לבבות מבפנים והיתה פרועה לצחוק מבחוץ, היו גדול וקטן בתוכה מסיעים בלי חשך אל לב המחנה כל מיני סמים של שכרון: את הזמר הנוסף הזיה, את ה„הגדה" הפיוטית המטיפה את אמריה כמו מתוך שינה, את הבטחון ואת האמונה. המון מאויי שלום, הבאים צפופים בתוך עדה דרוכה, המתכוונת בגלוי לנתוץ ולחדש! החסידות קראה לחיים, אבל מי שנכנס פנימה רוחץ ושופשף למען יישן שינה של חג, ארוכה ומתוקה. תרמית שלא מדעת כזאת הנהיגה גם הספרות העברית החדשה: התחלותיה הן תמיד תגרות, תוכה רצוף חלומות ונענועים, צורות הגמר שלה עשויות להרגיע, להשכיח את ההוה עד תום. ועוד גם זאת כעין קו מבדיל עובר בדורות האחרונים בין יצירות היהודים שבלשונות העמים ובין אלה אשר בשפה העברית: הראשונות נוטפות סטירה, בקורת, חדושים; האחרונות מזמרות על אוזן לא־שומעת, לוחשות תנחומים, מבטיחות דבר־מה אשר אין לו שחר. הסופר העברי

משיח אם מעט ואם הרבה את התשוקה למרגוע של נשמת עם דוויה, העיפה לתנומה.

את הערגה לארץ יהודה אפשר לראות כנשוש־הסנורים כלפי יציע־מנוחה. הנה התמונה: עם מפוזר, מרודף ועד גם יחד; לעצום עין לא יתכן לו אף לרגע, פן ירדם את תרדמת המות. דורות ותקופות עוברים בסך והעם הזה ייגע יותר, העבר ירחק ממנו, ורק שרידים אחרונים מהבהבים במוח; השפתים משננות בלי חשך, דומה כי הן מנפות בנפה לא נראית. מה לא עבר דרך הכברה הנעלמה הזאת: תלמוד ותשובות גאונים, העשויות בליל עברית־יהודית וארמית; ספרי מחקר אטומים בחונף נפש ולשון של ערב, ודברי שיר קצובים של יהודים צועדים מעדנות בספרד; ספרי יראים ותוספות שקמח מלותיהם דק מן הדק, תלי־תלים של חבורים הכוללים דינים מפורשים וגמורים, רבים ומרים כספיחים העולים על שדות לא נחרשים. הימים ירבו, השפתים משננות ללא־הבין, רק למען הביא במוח מבוכה, למען הרבות בו את העזובה המרחיקה את התרדמה; ואולם מדי הסתנן דרך הכברה גרעין חי, שארית תנובת הימים עברו, ישתוקק גוף העם היגע להרכין ראש, לצנוח, להרדם. אלה הם רגעים גדולים, מובנים וברורים; אז נפגשים פנים אל פנים רגש החיים המתעורר בכל עוז ותאוה למנוחה ולשכחה אשר אין לה גבול. ציוני רגעים כאלה נשארו בספרותנו במספר לא קטן, כאלה הם הלכות מלכים וימות המשיח של הרמב״ם, „ציון הלא תשאלי״ של יהודה הלוי, הפואימה של רמח״ל. עוד גם זאת: כל ספר עברי מקורי מתקרב מעט או הרבה אל הטפוס של ספרי עכו״ם טובים; אף הוא גורם נחת, מציע למי־שהוא מקום מנוחה. בניגוד לספרות תקופות שבישראל, זו שידעה להוכיח, לנצור את הרוגז והמבוכה, להרים אבק פלפול או חקירה.

בארץ ישראל, במקום שהכל הוא בשבילנו תוכחה ונחמה גם יחד, עלול יהודי אחר מרבים לגלות, כי כל חמדת המולדת כלולה בזה שהיא מטילה צל של נכר על שאר כל העולם. הוא, המשתחרר,

יהיה נורע המון דברים שאפשר לכנות אותם, ויהיה מוסיף דבר־מה שאין לו שם הולם — את רגש ההפחתה שבנפש; הוא ילך לארץ הזאת כאחד מרבבה, כמרגל את שלום האומה — אך בבואו הנה יתו לו מעגל מסביב לגפן או לתאנה וירדם לשבעים שנה. הוא יהיה כמנמנם; ידיו תעבודנה והוא יחלום מעט חלומות. הוא יתכוץ, יתפשט את לבושיו, ידל בהבעת פניו — כדרך הנרדמים; אחיו הקטון ממנו במדינות הים יאצל פי שבעה על סביבו, אבל רק הוא — חוני בן בלי־שם הישן במעגל — ייקץ ביום מן הימים לחיים חדשים. אבל בינתים, לפני בוא היום הגדול, תשבות רוח הארץ ותרצה רק מעט; נשמת העם, השועל המעופף אשר עבר את הים הגדול לארץ יהודה, יתלה פה על ענפי־העצים וינמנם בזוהר השמש הרב. רבים ינודו לקהל העם הדל הזה, אבל המשכילים יתהלכו בין הישנים ולבם ירחב; הם ישיבו לנפשם את דבר ההגיון הברור, לאמר: כל גוף חי אשר יעף עליו להרדם למען החליף כוח. הה, התרדמה המתוקה, המון הבלי הדעת והרוגז הנמוגים כצללים! מה טוב אם יקוים הדבר: להיות סרוח על האדמה ביחד עם הרוח; מה נאדר הדבר להרדם ברות כבדה על יד גפן שפלת קומה או ליד תאנה בלה, ולהתעורר בבוא מועד ולראות את העצים אשר גדלו ואת הרוח אשר קטנה.

שרב

„הה, השרב!"

בכל יום מימי הקיץ אתה שומע את הקריאה השגורה הזאת, אלף פעם ואחת. עיפי החיים, ואלה אשר ביום נוחם מבטן נועדו לבלות תחת השמש רק מעט כוח בלתי נחשב – כולם למדו במקום הזה לדבר מתוך קורת רוח על הבטלה, על רפיון הידים, על התקלה התלויה ולא בדם. התבונה הגלעגה של היהודי: להשתמש בנסיונות החיים של אנשים זרים כמו בחומר שהנהו שלו ולסַבֵּם אותם בלי כל הסום הדעת לאמת מועילה בשביל עצמו – התבונה המבישה הזאת עוזרת פה בכל עזה הכזב. – „האזור הממוצע הוא גם תחום החיים של האנשים העובדים!" – בפי המתלוננים אשר בקרבנו הדברים האלה הם דברי הבאי גמור, יען האנשים האלה, הם ואבות אבותיהם עד דור רחוק, בִישו בלא־עמל את הצפון ואת הדרום גם יחד.

הכל נשכח. גם הדבר הפשוט הזה, העומד אולי כאות מבעית ומיוחד במינו בכל קורות האדם, כי במשך ארבע מאות השנים האחרונות נכתבו בפולניה ובגרמניה – באזור הממוצע – אלפי ספרים של יהודים, ובכל הספרים האלה אין זכר לשמות הכנויים של העשב, של הרוח, של המים, או לכל הפחות – אין המלים האלה באות שם במובנן הטבעי האמתי. הדבר נשכח, כי מחלת הבטלה תקפה את היהודים רק מדי אשר שקעה מאחוריהם שמש יהודה הלוהטת, ורוח עועים לבשה אותם עד תום בכל אשר נדדו נדוד והתקרב במעלה הריינוס, הויסלה והדניפר, עד אשר – לאחרונה! – הושנה כותרת

ההתפתחות בדמות תאומים של בית מרזח בכפר של אוקרינא ומאה ברכות בכל יום. והנה עתה, כשאתה שומע מפיהם של צאצאי היהודים האלה את קריאות האיבה נגד החום, את מליצות ההסברה בדבר הארץ הצחיחה המשכלת באדם את החריצות ואת מעוף הדמיון, הנוטלת ממנו את תקיפות הדעת לעמול עד תכלית אחרונה — הרי הדבר ברור לך, כי כל זה הנהו רק להג תואנה של חולה אשר העבירו אותו ממדור למדור והוא טוען — בכאב הבטלה אשר עודנו חזק אתו – כי לחנם טלטלו אותו טלטלה וכי המקום הראשון אולי טוב היה לפניו מן האחרון. אמנם כל זה הוא נושן וידוע. על סיר העמל לא ישבו אבותינו מעולם לא בלובלין ואף לא במגנצה; אבל ככל אשר אזנך קולטת באי־רצון את הגדופים המכוונים כנגד מזג החיים של ארץ יהודה, כן אתה מסוגל לפעמים להרהר ברצון רב בחידת העתיד, הצפונה בשבילנו בטבע הארץ הזאת. הפתרונים הם לעתים הרחוקות מאתנו מרחק רב. אבל להתכון במחשבה־תחלה לזה אשר יבוא — גם זה נתן לנו כנחמה. העתיד, אם הלזה יפואר על ידינו בעמל לא־אנוש, פורע על ידי כך מראש: אנחנו מרגישים במין הרגשת אהבה את הדברים אשר את בואם לא נראה במו עינינו.

אנחנו, אם צפון לנו בארץ הזאת גורל ללא־כלימה, נהפוך ברבות הימים לדבר־מה נעלה את הכוח הלוהט אשר בשרב. בזה לא מכוון בעיקר לכשרון המעשה, אף כי גם הוא הנהו אפשרי ומובן. סדורים של חיים נוחים בארץ חמה לא יכול להחשב בימינו כעיקר, ר"ל: כפתרון לחידת הגורל של עם שלם. דִיָרֵי העולם שואלים עכשיו זה מזה תחבולות ומעשים, ומבלי לְיַגֵעַ את הדמיון אתה יכול לצייר לך את היום הרחוק, עת רצועת הארץ הצרה, אשר ליד הים הגדול, תכוסה שדות־תבואה, תמלא שוקים, תהמה מאדם רב. אבל גם ביום הרחוק הלזה עוד טרם נהיה לעם אשר לו מולדת. בכלי המלאכה יעשה כל עם ועם את מלאכת חייו הגלויה; ואולם יש עוד גורל צפון: זכור עמים מעמים שונים ואתה תוכח מהר, כי לכל עם ועם

יש כות מיוחד נפרז. להגדיל בלי חשך את הכות הזה — דרך אנב: בגלל מרה נפרוה כזאת מגנים העמים איש את רעהו! — זאת היא החובה אשר לה ישבע עם ביום אשר יקום לחיות על אדמתו, זאת היא ברית החלופין הנשמרת בכל תוקף תחת השמש; האדמה, הנותנת מקלט, מעמיסה על האדם היושב עליה את החובה להָשֵׁת את טבעה. זה הוא הגמול אשר בו יתרצה עם אל מולדת ואשר בלעדיהו תשים לה ארץ המולדת הסתר־פנים, תעטה צעיף שממון, תענוב לאחרונה על זרים. לא לפי רוב ההצלחה יאָהֵב עם בארצו; התשוקה המענגת במסתרים — כמו בכל ברית אהבה, כן גם בברית האהבה אשר בין עם ומולדת רק זה הוא הדבר הנחשב. רק במובן זה יאָמֵר על עם: הנה עם האוהב את ארצו. — והנה לפנים שמרנו גם אנחנו את חובת האהבה הזאת: נצמדנו בכל מאדנו אל סלעי ארץ יהודה, עד אשר גמרנו את דבקות המולדת העזה באופן נשגב, אשר כמעט אין למעלה ממנו. כי הנה בא יום והדבר נעשה דומה, כי בארץ יהודה לא יתואר עם אחר חוץ מעם היהודים. זאת היא המדרגה העליונה אשר אליה צפוי עם בלכתו לקראת נורלו. אבל מדי עשות העם הקטן הזה, עם כתבי הקודש, את אשר נטל עליו - עיפה נפשו למנוחה מרוב דבקות בארץ הצרה הכלואה בין מדבר וישימון, מרוב אהבה תחת שמי השרב.

אלפים שנה היה כמתעלף העם הקטן הזה — זה האוהב הגדול אשר הוכה לאחרונה בשממון. והנה אנחנו עוד הפעם בארץ יהודה. השרב אוכל בנו בכל פה — ככה יחשבו התמימים, הסכלים והעצלים. אכל השרב הוא גם כור האש בשבילנו: הסיגים יחרכו לאפר והנותר יהי לעם. כי מרי כנותנו את מזג הארץ הזאת, אנחנו מכנים בלי דעת את מזג החיים של עמנו, של עם העתיד. שר החיים שלנו שמו שרב, ועלינו, בהכרה וברצון גם יחד, להבין את כל פלאותיו, לצמצם מאשו הכבדה את כוחנו הנפרז, זאת הבינה הצלולה והעקשנית אשר בכתבי הקודש. היא מינעת כמעט, הבינה הצורבת והערומה הזאת; יש חשק

להמלט מפניה, להסתר בצל – אבל ככפת השמים אשר בארץ יהודה אף היא נבראה על מְלוֹאה – יחם חיים צחים כמעט אבל מלא עוז! היהיה כדבר הזה? המאמין – יאמין. כי אין עם אשר נתנת לו ערובה. ואולם זאת להרגיש: השרב הנהו מטוה לוהט מצבעים, אשר ממנו – אם יקום ויהיה כדבר הזה! – תעשה גלימת הכבוד לעם קטן ונמרץ.

שפות

זה ימים רבים מושך את לבי חזיון אחד: רבוי השפות אשר במקום ישובנו המשגשג, ההולך וגדל למראית עין. אמנם, לא רבוי השפות כשהוא לעצמו הוא הדבר המפתיע; כלנו חזינו מראש את התקלה הזאת, כבלבול אשר יבוא בד בבד עם קבוץ גליות. אבל אופן חייהן של המון השפות האלה, המדוברות עכשיו על שפת הים התיכון העברי, הוא כה מוזר, אפשר להגיד: כה שפל ודל ערך — עד שלפעמים אתה גוזר ואומר: השפתים של היהודים האלה, המְטַמאות למין דבור קלוקל כזה, אין סופן לדבר בזמן מן הזמנים בשפת אנוש מיועדת, שיש אִתה הכרח של חיים.

מה שנשא עכשיו על שפתי היהודים — זהו מוץ נדף, לולא גרעיני רגש ומחשבה; העתיד לא יקח בכל זה חלק. למען קרב אם מעט ואם הרבה אל ההשגה את דבור־השדפון אשר היהודים הביאו אתם לארץ האבות, עלינו לזכור, כי היהודים דברו ק ל ו ת גם בארצות פזוריהם; את החמורות אשר בשפה הם לא ידעו מעולם. אם נמשיל את הלשון למזון הנפש, העולה על חלקת החיים של כל אומה ואומה, אז נחזה את היהודי כבן־כרך, אשר את משך הזרע לא ראה, על הקציר לא הריע ואת גרעיני הדיש לא אסף לממגורות. יהודי בן־אירופה דבר צחות; בזה עמדו לו בלי ספק כשרונותיו. במהירות מרובה מאשר אצל אחרים הוא נער את הפסולת ואת המלים העמומות; בזה הוא הראה את כוח ההבחנה המפותח. אבל אף חיות כל שהיא לא היתה מלוה את דבורו. רק במקום ששפת התושבים היתה נהפכת בפי היהודים ללשון מסורסת, למין ז׳רגון שמשכילי היהודים קראו לו תועבה, רק שם דברו היהודים ק ש ו ת, והזר השומע הרגיש, כי בשביל

לעמוד על מלוא כל המדובר דרושה לו בינה יתרה. אבל היהודי אשר לשונו תרוץ לדבר צחות? חומה של סיגי־ארשת מיוחדים לא היתה מעולם מסביב לקשקוש השפתים הלזה. הכל פרוץ לארבע הרוחות, מובן, קל לתפיסה עד למקום ששמה מגיע הקול המצלצל של המדבר. הדבר מובן, כי שמוש הלשון של היהודי גרר אחריו הרבה יתרונות: מי שמזומנות בפיו המלים המובנות ביותר, הוא גם ימהר לבוא לידי הבנה עם מספר גדול של אנשים. עוד יותר: המשכילים שביהודים, מדי דברם כלם יחד שפה מצוחצחת, ערוכה במשטר אחד ישר, נטויה כלה בכל חורי המלים שלה כלפי חוץ — נעשו בהכרח למין גדוד דוברים מנצח, לצבא מהגים מסודר אשר הנקל היה לו לעמוֹד במערכת ההשפעה, הבאה מן הפה, נגד המוני הגויים המזוהמים אשר יחידיהם נלחמו כל אחד לנפשו — בבלי דבור שהוא כלו בן־בית, ירושת אבות עתיקה, שלעתים קרובות כסתה אותו כבר החלודה היקרה של המסורת הרחוקה. אבל לעומת כל היתרונות היה שקול ההפסד האחד הגדול: חוסר הרֵעות שבין היהודים ובין עמי הארצות. לעסקים, לעתונות, לדרשות מעל הבמות — לכל אלה היתה שפת היהודים שפה מצוינת, אבל להשיג בעזרתה את הרֵעות — לזה היה כוחה קצר.

אבל כל זה כאין וכאפס לעומת פסולת הדבור אשר נדחי הגולה הביאו אתם לארץ האבות. פרט מענין: אם תפגוש בארץ נכריה שני אנשים והם דַבֵּר ידברו בשפת מולדתם — אזי הדבר מובן מאליו, כי אתה, השומע, תרגיש בשנוי אשר חל בשפתם השגורה של האנשים הגרים האלה. לפעמים, אם המדברים הם חדשים אשר זה מקרוב באו, יסתמן שנוי הדבור ההכרחי הזה רק בהמכת הקול. אבל כל יום מביא לגר תמורות בצרופי הבטויים, תשוקה והכרח לתת ארשת כל שהיא לחדש הסובב, הכופה יותר ויותר את שלטונו. מתוך להג השפות של אנשינו־עולינו לא תקלוט אזנך אף פעם צליל כל־שהוא המעיד על נטיה מן המסילה, על נימת דבור אשר פקעה, אשר נמתחה

ביתר עוז. האדמה החדשה והשמים החדשים אינם בוראים כל חדשה בשפת האנשים האלה; שם, במקומות מגוריהם הקודמים, היו האנשים האלה משותפים לחיי המקום רק בכוח השפה, ועתה, מדי בואם אל מקום חיים חדש, אינם מסוגלים, כנראה, להרגיש כל שנוי. מוץ המלים אשר בפיהם מתעופף ברוח ארץ יהודה כאשר התעופף מקודם במקום פלוני אלמוני. אתה נזכר בלי משים באותו שומר הסף, אשר כל כבוד משרתו היה מסומן רק בכובע השרד אשר על ראשו; יום אחד נדחה האיש ממשרתו — והכובע נשאר על ראשו עד אחרון ימיו. השכל הישר מחייב, כי מי אשר יצא מארצו לבלי שוב — על פי רוב מארץ אשר שם שנאוהו, בזוהו, הגידו לו בכל פה את מגרעותיו הכנות והמדומות — כי האיש היהודי הזה מוכרח, על פי דרך הטבע, להשתוקק כי ימהר ויבוא היום אשר פיו לא יזכירנו עוד את הבוז, את השנאה, את רגש האפסות. לא ולא. איש מאתנו לא חכה לפלא הגדול הזה, כי על כן ידענו היטב מה קלה היתה השפה בפי היהודי גם בארצות פזוריו; זה אשר הנהו קל הוא גם לפעמים קשה ביותר להיות מושלך אחרי גו. הדבור בשפה הזרה לא עלתה ליהודי מעולם בחבלי לב; ומדי לכתו הנה לא תפסה אצלו מקום, לא הכבידה עליו את הטלטול. מה הוא משקל מוץ הדבק אל השפתים?

לא. אין איש מאתנו מתפלא על החזיון הזה. כובע השרד של שומר הסף הדל נשכח פשוט על הראש. אבל יש ואתה תמה: הנה שמש חרשה — והיהודי הבא מן הגולה מכנה אותה בשפתו השגורה בניב כל כך שגור, במבטא בוטח, בשויון נפש שוטף ועובר... נדמה לך, כי יובל שנים עלול לעבור במקום הזה על האנשים האלה, מבלי אשר ישרוט שרטת בלהג שפתיהם החנוט. השפה החיה יודעת בושה, תמהון, הכנעה. שפת האנשים האלה אינה בושה בפני השפה אשר מצאה בארץ הזאת, גם למראות החיים החדשים לא תשתומם, גם בפני חזון הטבע הזר והמפליא לא תרגיש כל צורך של הכנעה. הפה הולך כאן למישרים כאשר הלך במקום הזועה של רוסיה, בפנת

המנופת של פולניה. לא על זה אתה משתומם, כי נהג אוטומוביל דורש לפעמים מאתך את אגורת התשלום ברוסית, או כי חבורת יהודים מגרמניה מדברים ברחבות יתרה את האשכנזית היותר נמלצה. כאמור, לא בזה כל הפלא. הבטחון שלהם — זה הוא אשר יגרה את העצבים. ברור לך, כי בטחון כזה — בארץ נכר, בתנאי חיים חדשים, למול אותות טבע לא נכרים — הוא עלול להיות מצוי רק אצל אנשים אשר מוצא פיהם אינם נחשב אצלם אף כמעט מן המעט, כדבר קלוקל לגמרי שאינו מסוגל לפגוע קשה באחרים.

ימים הולכים ובאים. משמים נתך שרב, מן הבצות עולה קטב, ואדמת הטרשים מרמזת על עמל דורות בלתי מתואר; לעומת זה נוטפים הלילות חן עובר, הטבע המעולף וקשה הקלפה מרגיל לאט לאט לרגש של עתיד רחוק. הארץ הצרה, אשר בין המדבר ובין המים הרבים, מצמצמת את החושים כמו בצבת ומכינה את הלב לקראת הרגשה של מולדת עקשנית - ובכור הרעות והטובות האלה צריכים לבוא כל הבאים, למען יצא מהם ברבות הימים דבר־מה אשר ימחה כמעט כליל את עקבות הזועה של רוסיה, את המנופת של פולניה, את הנמלצות ללא־שכר של גרמניה. אבל מה רחוקה הדרך! החומר, הבא אתנו יחד אל כור החיים החדשים, הוא כה חלק בשפותיו, עד כי כל לשון תלא לנבא לו עתידות. מה קל לפַסל אנשים כמהים, בושים, נכנעים, ומה קשה ליחל לאלה אשר כל הנצורות ינמרו את חליפותיהן על דל שפתיהם של האנשים ההם!

ככר לחם

איש אחד, בן־חיל ובעל־דמיון, עשה כעין מעשה גבורה והביא לביתו דבר־מה נחמד, מפתיע ויקר־מציאות. זה היה ככר לחם לא־גדול ומארך, קרומו העליון כעין נחשת עמומה וצלעותיו הישרות חומות־מזהיבות כעין קנמון. ביד רופפה מעט הניח האיש את ככר הלחם על שלחן המשפחה, וברגע הראשון הוא התנוסס שם בצעצוע; עקרת הבית התמיהה אליו את עיניה החוקרות, ובכור ההורים, בחור בן שבע, חרד בן־רגע מפנת המשחק ויבוא לראות בנעשה. הוא התעזר, כנראה, בחוש המיוחד של הילדים, הנותן להם לנחש בלי־ראות כל מעשה־חדוש המתהווה מסביבם, — והנה הוא בא מדלג, התיצב קוממיות לפני השלחן וסקר בתאות־נפש לעומת ככר הלחם, אשר הסתופף כגר מארץ נכריה בין שאר הובאות־השוק הרגילות. יד טרם נגעה בככר הלחם, ורגע ההתפלאות ארך; ופתאם צוה הילד צו קטן של ילד מפונק: „אני רוצה לחתוך את הלחם!" ההורים הועילו לו ברגע העשיה, שכלו את ידו האוחזת בסכין, ובן־הנחתום נבצע ונלה לב רך וכתום כעין הזהב העתיק. הנה נהיה רגע הלולים: האם ובנה הריחו בלחם, הטילו את שני חצאיו מכף אל כף, טעמו ממנו והכריזו על ריח ועל טעם לשבח; לבסוף שאלה האם בקול דממה, כשואלת לדבר־פלאים: „מה־הוא הלחם אשר הבאת היום?" — האיש ענה בבת־צחוק, כאדם מבויש במקצת: — זהו לחם טהור הנעשה מן החטה הגדלה בגליל.

בגליל, אשר למען שדותיו המעטים נשפכו מי־דבורים אדירים לאין־סוף, גדלה החטה הטובה אשר ממנה יאפה הלחם הכתום, הנחמד למראה והטוב לאכילה; ואולם, בראותך לפעמים ככר לחם לא־נחשב

כוזה על שלחן־מכירה של חנוני, אתה משתומם מאד על המקרה אשר התעה ללא־מקום את יקר המולדת, ואתה נזכר בלי משים בכל המון בית ישראל העושה פלסתר את מאוייו, את מוצא פיו, את מיטב חלומותיו. אליקום צונזר צרף מאלפי מאויים לא־נמלאים של עם מטורף בעניו חרוז אחד תמים, ליצני מעט ונוגע מאד עד הלב: „אין דער סאכע ליענט די מזל־ברכה"; ממנו למדו ושננו את פתגם השיר הזה כל בנות־המשפחה וכל הבחורים התמימים אשר בליטא, רייסן ואוקריינא. עוד לפני שנות חצי־דור צלצלו הדברים האלה כשם המפורש של תאות עם, כל שומעם הבין אותם כתמצית געגועים של עדה ינעה עד מאד, אשר למען אמת אחרונה הגידה הפעם הזאת דבר־מה בעניוות ובפשטות גמורה. – יחד עם זה היתה בימים ההם מהלכת בכל תפוצות ישראל הלשון הממללת רכות של חבת־ציון; בשעת דמדומים של חול, עת בבית היתה אמה צנועה־גלמודה של יהודים מזמרת את הבשורה על־דבר המחרשה, והיתה תובעת מגולם הברזל הדמיוני רמז לטוב, לנעימות ולרוך־חיים, – בשעת נעגועים זאת היה בבית המדרש עומד על הבימה יהודי מגיד, גר ובן־עוני, והיה ממשיל אף הוא מן המחרשה על כל הנחמות שאפשר לשער בשביל יהודים דוויים. ולאחרי כך, כשקפל המגיד את הטלית הזרה, השאולה מאת השמש לצורך הדרשה, והיה סופר בקרן־זוית את מכסת הפרוטות שנצברו בצלחת ליד הדלת — לא נכרתה כלה דמות הדברים מדמיון השומעים. יהודי מהיהודים היה משיח את המית לבו לפני אשתו, הנבטת אליו בשעת ארוחת הערב: „מגיד הגיד היום בבית המדרש". האיש לא נדרש, כרגיל, לפרש יותר, אף גם הוא בעצמו לא ידע ברור, כי כל דברי הפליאה על נחמות ועל גאולות ועל גלגול־מרחקים מארץ גלות לארץ ישראל אינם אלא משל אחד נמלץ, המסיים בככר לחם אשר יאפה מחטה הגדלה בארץ מולדת. — ועדיין נמשכה בתוך אותו בית שלשלת החלומות: בן־בכור שב בחצי הלילה מאספת ציונים, והיה מתהפך שעה יתרה על משכבו מרוב הגיון ומרוב דמיון; במוחו

נקלטו המון ציוני־רזים של דרך המובילה אל העתיד. והוא, כאיש הינע מחדשות, בקש לבוא ברמיונו עד מקום סיום, להשקט למראה אותו המעט האחרון אשר יאמר עליו כי הנהו אושר, גאולה, חדוש חיים: — ואולם אף הוא חזה רק ביעף־דמיון חולף את ככר הלחם העולה מן האדמה; רוב נוער ורוב דברים אשר שמע סבוהו, טלטלוהו, נסכו עליו כעין שממון עז ועכור. — ולמחרת ולמחרתים הלך הרחוב היהודי הלוך והתכסות בערפל כבד; דמיונות לאין תכלה, משלי־חיים לאין־חקר, תורות־עתיד אשר אין להן שם מפורש — כל אלה התכנסו כדבר שאין בו ממש, במוח לא מרווח של בחור בן־עירה ושבו להיות פרושים, כאדים קלילים, על ראשי יהודים רבים ושונים. אז נעלמה כמעט דמות היקר של ככר הלחם; ואולם אותו הכוסף הנעלם אשר הנהו ראשית כל מעשה, אשר מעט ממנו הופך להיות אדי־דמיונות רחבים מני ים — הכוסף האלמוני הזה יצא ממך, אתה ככר הלחם המוהב!

הנה נראית פה פעם כמו פלא, בין רבבות יהודים בארץ ישראל. קרומך העליון היה מזהב, לבך היה כתום ורך וכלך נראית כשם מפורש לדבר יקר, כאותו המעט האחרון אשר הנהו אחרית כל סתום, כל חידה, כל ערגה לאושר. בטרם תולד נדברו עליך נכבדות, רבות ופליאות, וביום אשר נראית היית כה רענן, כה חדש, כה קטן מהכיל דבר־מה אשר ימשילו עליו מושלים. רק ילד קטן חרד אליך כאל חדוש־חיים, ואולם בעיני־כל נקלות, נדמית ללא־נחשב; רק שנים קטנות לעסו אותך ותהי למתוק — אתה ככר הלחם המזהב, אשר ימים ושנים הרעפת על כל המון בית ישראל את המאויים המתוקים ואת זהב כל החלומות.

ארוחת בוקר

איש בן־שלשים, קל בלבבו ובעיניו, נקרה להיות בבית־משפחה באחד הבקרים אשר בקיץ. על מרפסת הצל, הנשקפת אל פני הים הגלויים, ישב האיש ביחידות עם גברת־הבית, אשר לקטה אגב־שיחה פרורי־חן מעל השולחן המכוסה בכל מאכל הנאכל לארוחת בוקר האשה הצעירה שִׂכְּלָה את ידיה אל הצלחות ואל הצנצנות, כגברת־בית הרגילה להיות סועדת בשעת קבלת אורחים, והאיש האורח שכל אף הוא את עיניו אל תנועותיה, ומראהו היה כנלהב וקודר גם יחד. האשה שאלה: למה יזעף? למה יביט בתמהון? – האיש ענה את דבריו; ופתאם קרא: „הה, גברתי! מה נורא המקום הזה; אין דבר אשר אוֹמַר: שלך הוא. הכל, מה שעל ידך ומסביבך, הנהו זר, מובא ממרחקים. את בעצמך נראית על־ידי־כך מוזרה, מופלאה, בלתי־נתפסת; יש בזה גם כעין קסם – סיים האורח בבת־צחוק – אותו הקסם שגברים מאנשי הגויים מיטיבים לראות בכל בת־ישראל".

נדנוד־ראש, תמהון, צחוק. האיש המשיך:

„אין דבר אשר בא אליך מקרוב – מן המאכל אשר בפיך, עד השמלה אשר על עורך ועד הדמיונות אשר בראשך. שלחנך דומה לסביבון בן־אגדה אשר הקיף מלוא־תבל ואסף מטוב כל הארץ: הלחם והחמאה מאוסטרליה, הגבינה מהולנד, הפרות הכבושים מאיי הים, הזיתים מסוריה והצלחת המכילה אותם – מצ׳כיה. שפתך היא מטבור אירופה. התמהון הגדול, הרובץ מעל לגבות עיניך, אף־הוא איננו בן־המקום; נראה ברור, כי בן־מצחך זה אין לו אף מודע אחד יחידי בין המון דמיונות המולדת, המתגוללים במקום הזה בראש כל חוצות. גם בת־הצחוק, הקורנת מעל פניך לחן לך ולי לשעשועים, עשתה

קפיצת־דרך לא־מעטה למען הגיע אל הגבר הזר... חסל! המענל נסתיים; הוא חבור כלו מנקודות חיים מרוחקות, זרות אחת לשניה. אף דבר אחד הבא מקרוב, מן השורש, מתוך עמל־מסורת. אמנם יש עוד דבר־מה — האל הגדול, אשר ביחס אליו אין קרוב ורחוק. אבל את אינך מאמינה באלהים, נפשך איננה דורשת לאמונה".

מבט אשה לוחש סתרי־נסתרות, וזעף על שפתי־חן; האיש הוגה מעט את דבריו מן המסלה: „נשאתי משל, אבל לא משל יחידים. הה, זאת העיר אשר על שפת הים – קריה לא־נאמנה, אשר אין בה דבר ללא מגרעת! כל אשר אתה סובא בקרבה מן החיים מהול תמיד במים, בפסולת, בלא־יקר; כאילו גם הים, הים שיש בו ממש, מתחיל כאלפים אמה מן ההוף והלאה. פה אין דבר אשר הנהו מתום: לא הסחורה אשר בחנות, לא המזרח, לא האויר המאובק. לא רחוב שכלו תחום, לא גן מגומר, לא שביל המוביל עד תכלית. כל הנלקח פה ביד מעורר אגב ראיה ראשונה רוגז, חשד, אי־חמדה; דומה כאלו מי־שהוא כבר החזיק אותו בכף, שקל את ערכו לחובה, כִּהָה בו בעין זועפת".

האשה נענעה בראשה כמסכימה, כמשותפת להבנה; היא מלמלה: הה, אין במקום הזה אף דבר אחד של מאה אחוז! — ואולם האיש סרב להקשיב; הוא דבר עכשיו אליה כדבר גבר אל אשה – מבלי ערוך את הקשבתה ובפנותו רק אל האור אשר בעיניה ואל הצל הנופל מעל עפעפיה. הוא המשיך: „לפנים נואלנו לחשוב, כי יחידי־יהודים, בהתקבצם מארצות שונות למען שוב לבצרון משותף של חיים, יביאו אתם כולם רכוש גדול בטעם, בדעת ובמאויים; חוזים חזו לנו מראש את תערובת החכמה, את צרוף הכוחות, את הבקורת אשר הוחדה על אבני־נוד לאין־ספורות. אכזבה ודאבון עינים! לפניך עיר המלאה ממזורי־רוח, אסופי־טעם, ספיחי־כלאים שְׁלֵשִׁים וִרְבֵעִים; לוּ יכולת למצער לדעת את מקום מוצאם של הנדחים האלה, וְרָוַח לךָ. אבל כל היהודים האלה, מביאי השִׁירַיִם, שכחו בעצמם את מקום

מולדתם של הדברים הבלולים אשר אתם; ממזר הצורה — של הבית, של השיר, של יסוד האמונה — הורה בחרקוב או בפריז. רגש מוזר, שיש בו מחבלי הכשוף של האגדה — להיות מוקף, מבית ומבחוץ, בדברים אנונימיים! אף דבר אחד אשר תאמר: זה־הוא, ידעתי את מוצאו, אני משער את גדולו ואת תולדותיו; בכל רק דברים נעלמים, אשר לא תדע להוציא עליהם משפט. אתה קורא מאמר בעתון, שומע קול התלהבות של נואם, רואה סדר־זרעים בגנה קטנה — ואתה כילד או כעִור: האם אלה מעשי ראשית או הרי־אחרית? תיאטרון של בובות, בלי החיל המתוק אשר בימי הילדות; הלזה, זעיר־בחורים בן־שש, היה זוכה לבסוף לראות את הדפנים כשהם מתבדרים ואת עושה הקומדיה כשהוא יוצא ומצטחק: הנני! ואולם זה אשר למד את בובותינו הוא נעלם בן המון ארצות. מכרכי־הים הוא שהִגְלָה אלינו בלילי טעם ואמונות ודעות; וכל המרכולת הזרה הזאת באה אלינו ארוזה לחלקיה מוכנה לשמוש בלי שהות. תמול בקובא, היום אצלנו; מחר תעיף עיניך — ואיננו: סחרחורת שיש בה כל ואין בה ממש. דומה שמלוא כדור הארץ הפך להיות אצלנו מעגל־משחק עם בולי־סוסים אחרים: בן־רגע והמעגל נסתיים, בעוד רגע ו„הידד" ההתחלה מתחיל מחדש.

דממת רגע, בת־צחוק ותוכחה: עכשיו תחדל מזה ושתית את כוס הקפה, כי הלא את הכל כבר אמרת. — ואולם הפעם הקשיב האורחת לדברי בת־שיחתו, והוא סיים בבת־צחוק:

„אוסיף לך רק זאת: כל מה שאמרתי לך כבר נאמר מפי זרים; כל זה חזו מראש אנשים מאנשי הגויים".

דקלים ערופים

לפנות ערב, אגב הליכה לפי־תום, ראינו את המחזה. לכתחילה כשנתקלו עינינו בדקל הראשון ערוף־הכותרת, אמרנו רק מקרה הוא זה או מעשה נבלה בודד – מיוחד במינו ובלתי מובן. אבל אחרי כך, כשהוספנו לשרך את דרכנו, ראינו והנה כל הדקלים, אשר התנוססו לתפארת במקום הזה, הם ערופים; עֲדִי הכפות שודד בידי יהודים בשביל לשמש סכך לסוכות, והשארית האחרונה, אשר לא היה צורך בה, אף היא רוסקה, שוברה, כאלה נעשה בה בכונה מעשה השמדה. היה דומה כאלו מי־שהוא התכוון להביא את שכונת היהודים לידי שווי־צורה: לנוול אותה כיאות לה.

הדקלים הרוממים הם צאצאי אדמת יהודה, מעשה הפלאים הזה של טרוף ורוע לב נעשה בידי יהודים אשר קימו מצוה מן התורה. מחזור הגלגולים של חיי העם מתגלה פתאום לעין: מנהג הסוכות, אשר תחלתו נעוץ בהרגלי החיים של שבטי רועים ואנשי שדה, נסחב, ביחד עם המטלטלים האחרים של הדת, לארצות בבל, ספרד, אשכנז, פולין; מתנדפים רמזי הזכרונות בדבר הטבע, האושפיזין משתלבים בנחת רוח גמורה עם הסכך המובא בידי ערלים – והשלשלת נמשכת. והנה דור אחד של יהודים צאצאי פולין נקלע שוב לארץ יהודה, בונה לו בתים בתוך חורש של דקלים והולך לו יום יום לעסקיו. בוקר רואה היהודי את הדקל המשחר פני שמש, בערב הוא רואה את הכפות המנפנפות לאטן ברוח, ואולם כל קשר לא נהיה ביניהם; הם לא הכירו איש את אחיו: הדקל הנאה, הענוג והאמיץ גם יחד, נשאר זקוף ובודד לעצמו, כשהוא מסמל את המזרח, את בני הקדם, את תפארת הדמיון של אלף לילה ולילה; והיהודי התהלך לו כשהיה,

כשהוא חורש מזמת חייו הרגילים, כשהוא נושא ונותן עם אחיו הידועים, המתנכרים אף הם כמוהו, האטומים כמוהו בפני כל רמזי הטבע. פה נשארו — כשהיו — שני עולמות נבדלים: המזרח וגלות היהודים אשר בפולין המעוטרת; הם לא רמזו איש לאחיו, לא נדברו ביניהם על דבר מולדת. והנה הגיע יום עברות: חג הסוכות הגיע ליהודים יושבי פולין ורייסין; נחוץ היה לבנות את הסוכות כדת, לפי המצוות של ארץ פולין ורייסין ואשכנז, ועל כן הורם המוט המשחית ויספף את כפות הדקלים.

כי מה לו ליהודי ולדקלים הנשאים, המסמלים את העזים אשר בגעגועי המולדת? פה לא נהיתה ארץ יהודה; היא היא אשר חסרה. עוד יותר: היהודי הזה, הדור הראשון ליורדים על שפת ים יפו, בהכרח הוא שיהיה יותר צחיח, עזוב יותר לנפשו. שם, בעירה היהודית המוקפה נאות גויים, היה היהודי קולט בעל כרחו רמז כל שהוא מן הטבע; כל המוני השדות, היערים והנהרות, אשר היהודי לא ידעם ואשר הוא צרף את כלם בדמיונו לגוש חיים אחד מוזר, שנדף ממנו כעין ריח של עבודה זרה, — כל זה היה שולח ממרחקים הדים קלושים. פעם בפעם היתה מופיעה על השוק עגלת השחת של האכר, מקצות העירה היו מגיעות שירות הקוצרים, בבקרים העמומים של תשרי היו השקצים של הערלים מביאים את פארות עץ הערבה, — אמנם כן, גם הסכך אשר לסוכה היה בכוחו לעורר אצל היהודי מין חרדת לב לא ברורה, נוגה ומתוקה גם יחד; בעד שתים שלש אגורות היה היהודי מקבל שיריים של עולם רחוק, שיש בו עלים וענפים, ובדבר הזה היה בכל הזמנים ובכל תפוצות הגולה כעין זכר לכשלון, כעין עונש סתום שבא בעקב חורבנה של אותה ארץ רחוקה וסתומה, אשר יאמר עליה בשעת נענועים בבית הכנסת: „ונתרחקנו מעל אדמתנו". אבל על חופי ארץ כנען! פה בטלים המרחקים. שדות, יערות ונהרות אינם; פה עומד היהודי פנים אל פנים מול המולדת מבלי להכירה. עינו נתקלת פה בדקלים לבושי שריון, אשר על דמותם חופף דבר־

מה כה מוזר ורחוק, מין גדול־חיים של בני קדר, — ומזה לא בא כל רמז.

מה יפו לפנים הדקלים האלה, עם גאות יפים המנפנף באויר; נועם החום, הנצב קוממיות, כלו ישר ואיתן, סמל אופי נבדל של חיים, אשר לא יתערב, אשר יתואר אל על, מבלי נטות לעברים; טבעות השריון נלחצו בקצב איש אל אחיו, כדורות המצטרפים לגורל אחד אדיר, וכפות הכותרת, כה רחבות וכה מעוננות, הָוו נוה־מרומים. אפריון חי ומתנועע אשר עורר את הדמיון, פתח את הלב לחַשֵב, כי יש בחיים דבר־מה נאצל. הם עמדו ברוב כוח ובמלוא קומה, הדקלים האלה; הם נראו, מתפיסת עין ראשונה, כאדירי דורות, כיצורי אדמה מחוננים הנושאים לתאות נפשם את חן כל הארץ, את הדר כל המזרח. העין לטפה את דמותם מרחוק כנס של יופי מונף, אשר ינפנף גם לדור אשר הנהו עוד רחוק מכל רחוק; מקרוב היו העינים נמשכות אל מרום כותרתם בעֶדנה מלאה ומהירה, כאלו למראה כל דקל מעוטר היה הלב חומד מאליו את כתר הגורל, את השלימות אשר ישנה אדם רק אחרי דרך ישרה, הבוקעת כחץ. — וכה הם יפו, הדקלים האלה; עד אשר באו יהודים וערפו אותם.

זבובי־נוד

בעד החלון הפתוח נתעים ביעף לתוך הבית אחדים אחדים מכל חית־הכנף הקטנה אשר בתוך האויר. יש אשר יקרה כי אנקור אובד־דרך יתפרץ ברעש לתוך החדר, יתלבט פעם ושתים בין הקירות, יעבור אחת ואחת בטיסה מטורפת מפנה לפנה, ישוב רגע כנואש אל פני התקרה, ופתאום – עוף! הצפור התועה איננה, כי נקראה מטבעה לחזור. זרם האויר, ההולך ובא בעד החלון הפתוח, מביא בשגגה אורחים חדשים: הנה הצרעה או הדבורה, יגעות־ריק או עיפות־צידה, נכנסות בזמזום שוקק המבשר או מתאונן. הן עוברות פעם ושתים את החדר לאורך ולרוחב, מבלי להרגיש, כנראה, כי מסביבן מלכודת גדולה; אבל עוד מעט והאויר הכבד, המעיק על שלוחות השפם, מבשר להן את' דבר המבוכה, ובנות־הכנף הקטנות מתחילות לרוץ בלא־דרך, מדי שאפן לצאת למרחב. הן נלחצות כה וכה אל שמשות החלון אשר מבפנים, הן קרבות כמלוא ניד־כְנפים אחד אל המוצא, אבל הן שבות ומתרחקות, עולות ויורדות, עד אשר לבסוף יבריח אותן איש מאנשי הבית החוצה. כל אלה הם מאורעות קטנים בשביל תושבי הבית; לא כן נדידת הזבובים: הלזו היא כל כך רגילה והכרחית, עד אשר יצאה מכלל השגחה.

אל מה ארמכן, מקהלות הנודדים היהודים, העוברות בצדיה מעיר־בירה לעיר־בירה, – אם לא לזבובים הנקלים הללו, אשר בהיות החלון פתוח הן מתגלגלות לתוך הבית בלא פחד, במעוף שוקק וגלוי גם יחד, כאילו נטל עליהם להיות בתוך החדר פנימה לנחמה ולשעשועים. הדבר מכוון לא לנודד היהודי עמוס־הצאצאים וכבד־הגורל, היוצא ברעש ובטלטול רב מארץ־מסכנות, למען הכנס לארץ חדשה –

כי אם לאותם יהודי־המלתחה הזריזים, אשר מיום היות אינפלאציה בארצות הם נהיו לזבובי־נוד אשר העין תכירם על־נקלה. וזהו מְשַׁל־רונז המתאמת עד תום: היהודים האלה יודעים, על־פי־רוב, גם להציק וגם להתכווץ בפנות ולהיות כלא־הווים; כזבוב, אשר הקיר החלק משמש לו מקום הלוך גמור, כן גם היהודי הקל הזה, כשהוא בא לעיר־בירה חדשה, הוא ממתיק כעבור־יום אכילה ושינה וטיול של רְוָחָה, – במקום שהכל נכר, עמל־זרים ותעלומות־עבר. כאשר לא תבחין לדעת על פי מראה הזבוב אם הלזה בא ממקום המנופת או מהיכל מלכים, כן לא תנחש בנוגע ליהודי מסוג זה אף חצי־דבר: את מוצאו, את גלגוליו ואת טעם חייו. הוא איננו בא לקנות לו מולדת חדשה, הוא איננו שואף את האויר החדש למען חמוד אותו לצמיתות – הוא רק עובר ממקום למקום; הוא מתפנק בתוך חללו של העולם הזר, אם כי הוא מוכן בכל רגע לרדת על השלחן וליהנות מן המטעמים; זיז כל־שהוא של אצבע, ניד־כתפים – והזבוב מסתלק; יושב לו על חודו של דבר והוא כלו משותק, מעולף, נראה כנקודה שחורה שאין בה ממש.

האם תגיד עליהם חזות קשה? הה, לא: הם יושבי־שער, שוכני קרת, תופשי־תורה! כזבובים הם אוהבים להתעלם באור, לדלג ממקום למקום למען יִוָּדע להם דבר־מה חדש; בניהם ימהרו לרוץ לפני המוני־עם, בנותיהם תעכסנה במרומי קרת, גם זקניהם עוד יחלומו חלומות; הם פאר הרחובות – מדי לכתם כה וכה ברגל שוקקה ובעיניהם ברק וערמת אנשים רבה. בן־לילה יעלה בלבבם פרח המולדת: לבוקר, עם לחם־זרים ראשון, הם מתפללים לשלום הארץ החדשה, משתאים לראות בקרבה פגול, רמיה ואולת; בכל נפשם הם משתוקקים לראות מעל הבמה את המחזה הנהדר ביותר, לעמוד על במתי עיר פנים אל פנים אל־מול תשואות חיים אדירים, לחזות ירחים רבים בנועם ימי־שמש קלילים ונחמדים. יום כי עבר עליהם ללא תאות־רוח ונו, ללא מקרה סואן בלב־עיר, ללא שמועה צוררת מלוא עולם בכנפיה –

ונעלה נפשם כמעט קט את העיר, את הארץ, את שארית התקופה הנמוגה בשממון. הכי יתואר כי תרע עין להביט בהם? בגדם עשוי מאטון רך, על שפתיהם מעט חמדת־נדיבים, במבוא פיהם כעין בת־צחוק של סליחה. כשאתה פוגש באחד מהם בשעת הגבורה של בוקר, כשעם הארץ יוצא לכל מלאכה, אז נדמה לך, כי אישון העין של אותו יהודי מתכווץ, פולט זעף, קולט בחילה; וברגע זה, למראה היהודי המזֻנב במבט־עין את העוברים ושבים הנחפזים, נראים לך כעיקר־העולם המחזות אשר על הבמה, המנגינות אשר למנגן מהולל, הדִּבֵּר אשר עצמה וקסם לו.

אמנם כן — אין להטיל דופי בהם: — כמו לזבובים גם להם כנפים רפות אך קלות עד מאד; בלא־עמל הם מעבירים על כנפי התבונה האלה מעט יפי־לב, מעט חקר־חיים, מעט כשרון־מעשה. מראיהם, כשהם מסתובבים באור נחת ושמש, הוא לפעמים נחמד ונעים; אתה משתאה להם על עברם בלי־יגיעה מרחקים גדולים, על טהרת מצחם המעידה עליהם כי זכר המקומות, אשר משם באו, נמח מלבם כליל. לבבך יהמה עוד יותר מדי ראותך אותם מעולפים על שבתם, כאותם הזבובים הנרדמים על הקיר; הם מסמלים לעיניך בבת־אחת את החן של שבת־אחים, את הגועם של משפחה צרופה, את שקט העדינות של אנשים נעלים היונקים בתאות נפש לשד של מולדת חדשה. אבל בטרם תעיף את עיניך מהם והלאה, והנה — עוף! זבובי־הנוד נעלו מעל מושבותיהם, התגלגלו ביעף שוקק עד החלון הפתוח ויצאו חוצץ החוצה. לאן מועדות עיניהם השוקקות, המפיקות מעט תבונה, מעט בוז, מעט נעגועים? אַל נַחש את זאת: כזבובים כן יבחרו גם הם למסור את עצמם לזרם האויר הזורם בין עיר לעיר, בין מדינה למדינה. על כן אל דאוג להם ואל שאול לגורלם: הזרם יביאם למבוא פתוח והם יכנסו במעוף שוקק אל עיר־בירה חדשה. שם הם ישאפו מחדש תשואות, נצורות, הליכות־עולם; הם יֵקלו, יחכמו, ביום המחרת ידעו להשיח את ענות המולדת החדשה.

שכחה

שנת בצורת או דֶבֶר או מלחמה כי יבואו לארץ — ונשאר הדבר לזכרון; אצלנו לא השאירה תקופת ההריגה אשר באוקריינא כל זכר כמעט. הדמיון, דמיון היהודי הרפה, לא יצר כל דמות משטמה, בלבבות לא נשאר כל רגש של בושה.

כך הוא מנהגו של עולם: החלשים מתפייסים; אבל הדבר נעשה רק למראית עין. במסתרים, בדמיון וברגש, שומר גם אדם יחיד על כל עלבון קשה; גם ברבות הימים, אחרי אשר המעשה הרע נמוג ואפסה לו כל דמות, גם אז יש אשר האיש הנעלב יִלָפת פתאום על לא־דבר. דבר־מה חלף עליו. לא משטמה: הוא כבר סלח; לא רפיון־לבב: הוא כבר שכח את הכשלון. אולם זכר העלבון עלה בכל זאת — בלא־עת, מבלי הדרש. הוא מתעורר פתאום כקול מסתורין של הדם, כאזהרה סתומה אשר גם לא יכבד להבין פתרונה. זהו ההד האחרון לכל חרפה — הוא אינו דורש נקמה, אין בכוחו לעורר חרפה; הוא רק מבייש.

היא צורבת את הנפש עד היסוד, הבושה הזאת אשר הִנָּה השארית האחרונה לכל עלבון. רק הנקלים לא ידעו אותה. הם הם המשלימים עד גמירא, המסיידים את כל בית נפשם בלובן הסליחה, מבלי להשאיר טפח מרובע של קדרות כזכר לחורבן. גם העמים מחיים את הזכרון לפי עצמם, לפי גודל גורלם. „קרתגה אשר תחרב!" של הרומאים — זהו קול אדיר של זכרון אשר כמוהו יתן רק עם אדיר; אבל גם בישראל היו מונים לפנים את השנים מחורבן המקדש, מגירוש ספרד, מגזירת ת״ח. אבותינו לא עצרו כוח לשכוח — למרות זה שאת כל הפגעים הגדולים הן קבלו כיסורים מדי שמים. מאות בשנים עברו

מימות החורבן, והמון מדרשים, אגדות ופתגמים חזרו וטפלו בשנאה עזה באדום — היא רומא — „אשר החריבה את ביתנו והגלתה אותנו מארצנו!" בתקופת הגירוש של ספרד לא התאכזר כמעט עם הארץ אל היהודים; לאלה אשר אחזו באמונת המדינה נתנה חנינה גדולה, המגורשים לקחו אתם הון, את הנחשלים לא זנבו. ואף־על־פי־כן נוצרה בימים הגדולים האלה האגדה על דבר נדוי ארץ ספרד. ולאחרונה — גזירת ת״ח, — פה, בקהלות פולין ואוקריינא, פגעה הרעה בצאצאים אחרים של בית ישראל, שונים הרבה מגולי ספרד; עם כל זה נשאר מן הימים ההם הקונטרס „יון מצולה", אשר דבריו קצרים ונמרצים, למען יעמדו לזכרון. ופי העם רַקַע שם הולם וחד: גזירת „ת״ח״! רק ההריגות האחרונות אשר באוקריינא היו כלא היו; פי העם לא יקוב את התקופה הזאת בשם, וכיום הזה רבים הם בקרבנו אשר לא ידעו להגיד ברור, מתי קרו ההרינות הגדולות ביותר אשר בדברי ימי ישראל.

נפש העם כאילו הקיאה מקרבה את כל הזכרונות. היא לא סלחה. גם הסליחה הנבונה הנה, במובן ידוע מעשה גבורה, היא מרוממת את הנעלב ומקרבת אותו על ידי כך אל החזק, אל המעליב. היהודים שכחו — הם חסרי האמונה, המיחסת את תמצית הרע לזרוע הנטויה של אלהים; היהודים שמטו מלבם את הכל — הם אשר ברובם הגדול הם חסרי עתיד, שכחי חזון וכל חלום נעדר מאתם! כי יש אשר גם הסליחה תקדים לבוא — בזמן אשר לפתע פתאום ישקף עתיד גדול, המסיח מן הלב את כל הראשונות. אבל כל אלה האלפים והרבבות, הנושאים עכשיו את שם אוקריינא על שפתיהם, לא קנו את השכחה בעמל נפש, מתוך דבקות במה שעתיד לבוא; לא, הם שכחו בלא מחיר. הם מדברים על אוקריינא דברים גלויים כל כך, נקיים מכל שמץ שנאה, מכל קורטוב של בושה. לא רק כלפי חוץ; גם זאת היא מדת חיים: לדבר אל האויבים אשר מתמול מתוך הסתר־לב. אבל הם, היהודים, מְדברים ביניהם לבין עצמם: אוקריינא אשר נזכור. אוקריינא אשר נדע! מאחורי שיח ושיג זה אין כלום. איך זה קרה

לנו כדבר הזה? האם דומים אנחנו לעשבי השדה, המתנועעים ברוח היום אחרי העלם המגל? האם אין אנחנו מסוגלים להשינ, כי יש לחי אויבים? הה, כאלה הם החיים מאז ומקדם: לשוב ולנשת לא פעם ולא שתים למקום הפרענות; ההכרח, כידוע, לא יגונה. אבל הזהירות, החשד בעינים, הבושה הכמוסה הנזונה מעלבונות העבר, הכי אין לנו חלק בכל אלה?

להטיף ליהודים דברים על אודות השנאה – את זה יעשה רק הכסיל; השנאה היא מושג מגובש, דבר של ממש, מין קת של חרב בשביל הגבורה, ולנו היא לא תסכון לעת עתה. אבל יש מדה המסורה ללב, וזאת היא הבושה. אתה מוציא מפיך: אוקריינא... אתה מתכוון בזה להגיד, כי בנוף הארץ היפה הזה תקועים רבבות רבבה של יהודים לאין מוצא; הם נוסעים בעגלות אכרים, אוכלים את פרי אדמתם של בני הארץ, הם חוסים תחת השלטון המאיר להם פנים כיום הזה. אבל האם אין לבך הולם יותר מן הרגיל ברגע הזכירך את השם המפורש – אוקריינא? הכוונה היא לא לשנאה גלויה, לאש היוקדת בעינים, אבל יש דבר המסור לחי באשר הוא חי: להבלם ימים רבים אחרי עבור העלבון, להתאדם לפתע פתאום מבושה, מחרטה אין אונים, מהרהור אולי הלוחש: הה, מה טוב היה אלו לא עברה עלינו הכום הזאת...

עצמות יבשות

זאת היתה חבורה של בחורים ובחורות אשר עלו כפורחים בתוך חליפות המהפכה האחרונה; המבוכה, אשר שררה בכל, גרמה להם רק להשתוקק לחיי חרות. עיניהם, אשר ראו בהמיר סדרים אחרי סדרים, למדו להביט למרחוק, לדבר־מה אשר הנהו עיקר. שלטון העם, שתוף הרכוש, מעמד עובדים אחד ואדיר — בכל זה לא היה להם די, יען כי הם בגרו להיות אנשים בשנה הרביעית לרבולוציה! נוסף לזה היה מקום מגוריהם סיביריה המזרחית, ובריחוק־מקום מופיע, כידוע, כל דבר כמצומצם, כ„תוך" יקר ללא קלפה. והנה גרם להם מולם למצוא איש את אחיו — אף זה להם אות לישרם ולאמתם, יען כי בעת עועים ישנה רק מסלה אחת לעבור בה — הלא היא הדרך מלב תמים אחד אל השני. וכמצאם כן הבינו איש את אחיו: כלם, באין דבר נגרע מהון עלומיהם, נדברו ביניהם על אלהי חיים חדשים. כן, הכנוי הנעלה הזה היה בפיהם, אף אחד לא אבה לגרוע מעט מן הטוב הגדול הזה. היכבד לעשות דבר בשם אלהים? התארך דרך המובילה אל אלהים? על כן אין פלא, כי כלם קמו ללכת אל ארץ יהודה — מדי הגיע לאזנם השמועה על דבר תוחלת החיים החדשים המתרחשים בנוף הרחוק הזה. וזה להבין: הם הלכו לארץ־ישראל לא בתוֹר מוקירי־מולדת. היו ביניהם אמנם אחדים אשר ידעו עברית, אשר לא כחדו בגעגועיהם על ארץ אבות, אבל הרגשות האלה בטלו כמעוט בתוך שאיפה גדולה כמלוא כל החיים: לנסות הכל מחדש, בתוך ארץ חדשה. הארץ, למרות חבתם אליה בתור יהודים, היתה נעלה וחדשה בעיניהם לאין ערוך, כאיש אשר יביט בוְסטלית, המכהנת לאלהים ולא יראה בה חמדת בשרים. וככה הם התחילו לעשות את

דרכם — בשבע דרכים ובהמון תחבולות; אך גורלם אֶחד אותם מהדש, לשמחתם ולצפית גורל אשר לא היתה לה קץ. הה, איזו נסיעה בים הגדול, סביב־סביב, הלוך והתקרב אל החוף האחרון בנתיב מים רבים, על פני מי האוקינוס המשוים חלומות נוספים, המסוגלים לעורר בלב רֵגֶש את הדמיון על דבר מהות חיים בלתי נתפסת ואדירה גם יחד! וכתום הנסיעה — הנה הארץ אשר שמה יחלו החיים עם נסיונותיהם אשר לשמם, לשם כל מיני נסיונות קשים ומרים, הביאו בני העלומים האלה די און, די חרף נפש, די בטחון.

כמה ימים עברו מיום כניסתם לארץ? אולי שנה, אולי ששה חדשים. אבל כיום הזה אינם פה אתנו. איש לעברו הלכו, מי שנדחק עוד לארצות הברית, מי שפסע פסיעה קצרה לפריז, ומי שתקע את יתד נפשו האחרונה באלכסנדריה של מצרים. אבל גם שנים מהם לא הלכו יחד. הם חללו את בריתם עד ארגיעה, הם נפוצו איש לעברו לא לְהָותם, לא לנדוד, לא לאלם נפש של יאוש. להפך, הדבר הוא בגדר המציאות, כי כל אחד מהם ימצא לו בקרוב חברים חדשים ויתאגד אתם לחבורה, אשר תנהה מחדש אחרי אלהים חדשים. אבל מה שהיה — נמוג ויהי כאין. הכנת הנפש המלאה, אוסף הכוחות אשר בשרירים ואשר בלב, עליצות האופי, המצדיקה למפרע כל גורל — כל זה היה כקש נדף.

כן: הם שבו מחפצם. המצאו את ערות הארץ? הדבר יתכן. ההיו נבונים כאלהים וצפו מראש עתידות, כי עמלם יעלה פה בתהו גמור? לא! כדבר הזה איננו בגדר האפשרות. הם רק שבו מחפצם, — פתאום, בלי משים, אולי על סף המכשול הראשון. גם לא כדאי הדבר לחקור, על מה ולמה יצאו כל אלה את הארץ בחפזון כל כך רב; הם יותר מדי באושים, חבורה נבלה ולא חכמה — הם, הנבחרים לפנים, הטובים והנאמנים, אשר כשחוק היה בעיניהם לעמוד בכל נסיון! בלכתם לא לקחו אתם גם את הזכות המבישה והאחרונה של מוגי לב, יען כי הם לא חכו גם לעת אשר ימלא יום הבריחה. הכי דחה אותם

דבר־מה לברוח? לא אי־הצלחה, לא מעשים אשר אין בהם חפץ, אף לא משהו של אי־התאמה. אולי כל אחד מהם, ביום עלותו בשניה על אנית הנדודים, נשא אתו נעגועים, לחץ של חידה אשר לא היתה לה אף התחלה של פתרון. הם התפרדו, הלכו בידים ריקות — למרות זה אשר רבים מהם נשאו נפשם לציון, למרות זה אשר כלם חשבו את נורלם למפרע לימים רבים. הם, פשוט, שבו מחפצם — כאלו למען אֲמת לכלנו גם יחד, כי אל לנו לבטוח במוצא שפתים, בברית אשר נשבענו לה אמונים בהכנת נפש אשר מלאה עד תום. עוד משם, מכל מקומות פזוריהם התפלים, הם כאלו מגנחים אלינו בצחוק זועה:

„אמנם כן, אנחנו שבנו מחפצנו!"

מעשה שוורצבורד

הדבר דומה כאילו שלום שוורצבורד גלל אחד מרבבה מחרפת כלנו. היחיד מוציא את הרבים — וזהו הבל ממתיק את היסורים, אשר בלעדיו יהיו ליקרי־מציאות נמורים הנקמה, הגבורה והנצחון. אבל מעשה כופר של היחיד דומה במובן ידוע למופת של קוסם המתחולל על במת החיים לפני קהל מסתכלים עצום: כהרף עין, ביחד עם העלילה, מתפוצץ גם אור מוזר, נתז למרחוק; אש־גפרית מתלקחת לרגע ומאירה באור־רזים, אור איום, את המוני המסתכלים אשר למענם נעשה המעשה הגואל, המקסים, הנוקם.

שלום שוורצבורד הרג את האטמן פטליורה, יען כי הלזה גרם למותם ולענותם של רבבות יהודים באוקריינא. והנה לאור הזועה הגדול של מעשה הנקמה אתה משתאה רגע לאחור: איך מתו היהודים האומללים האלה? כמובן, לא כמות כל האדם. מותם הוא כעין אגדה אשר הדמיון יִלְאֶה לתת בה אמון: הם נתנו בלא־מחיר את נפשם, את הנפש היקרה עד מאד לכל יהודי! בין: לא מאת האלף הנהרגים, לא הילדים והנשים אשר בקרבם, כי אם כל יהודי אשר נהרג ביחידות, באשר הוא שם — בזה צפונה החידה הממארת. בן־רגע חדלת להכיר אותו, את היהודי הפקח, היודע מזמה להועיל, תחבולה להנצל מכל רע; עוד אתמול הוא היה איש אשר שם לו, איש החותר אל גרעין חיים קמן על פי דרכו, דרך־מחבואים — ופתאום הוא נהפך לאחר. דבר־מה המם אותו. ההיה זה המגור הגדול אשר יביא אתו המות? אבל בזה אין עוד די באור. מין אחוה, אשר אין לה שם, הקיפה את כל בית ישראל בימי ההריגה; בבת אחת נעשו כלם שווים למורך לרפיון ידים, למתינות חושים שבשעת מיתה. על פני השטח האיום,

הזה של גיא ההריגה אשר באוקריינא לא מתנשאים כמעט לגמרי כל ציונים; מרחוק — למגנת לבנו — מְתַאֶרֶת כל התמונה כחזיון משחקים, כתהלוכת הרוגים אשר השטן בעצמו ינהל אותה בבטחון, בקצב ובשקט. אמנם כן: השקט הוא הוא אשר לוה את מחזה הרמים אשר באוקריינא; צעקות לקוחים למות נמוגות בתוך ארבע אמות, רק העלילה היא העושה לה כנפים. אך העלילה הלא בוששה לבוא. כל המון היהודים אשר באוקריינא נעשו בימים ההם כעין בשר אחד, וטשטוש זה של היחידים הוא אשר גרם לטשטוש העלילה.

כל מעשי השמד אשר נעשו ביהודים באלף האחרון — חוץ מן המאורעות של מסע הצלב הראשון — יש להם כעין חזות שטוחה ואפורה. הרואה אשר לו דמיון מסתכל בהם אגב חרדה מוזרה; נדמה לו כי הוא רואה לפניו דליקה אשר להבה גדול, עשנה עולה עד לב השמים, אך מסביב תשלוט דממה: האש לא תשמיע קול נפץ, מוצלים לא ירימו קול ענות וקול גבורה. — עיירות יהודים, אשר עבר עליהן שוט של פוגרומים, מעוררות את הרושם כאלו נשפך עליהן מקודם מין נוזל בוער, למען יעלו בנקל בלהב ההרג; בין המוני המעונים שלנו חסרה כמעט לגמרי הדמות הרגילה של אדם בא במצרים, אשר האויב ישתער עליו והוא עולה נכחו, לנוכח האויב האחד הזה. דומה כי ברגע הנאדר של סכנה היהודי מאבד כל סימן של אִינדיבידואליות; הוא נעשה אחד מן העדר, אשר משפטו יצא לשבט או לחסד. לא קשי־הלב של הגויים גורם להם לראות את השחיטות, אשר נעשו ביהודים בכל הדורות, כחשבונות יבשים של קורות תפלות אשר אין להם ענין עם הסטוריה, עם חזיון להועיל; ההיסטוריון בן־הנכר מבדיל בין השור הנעקד לשחיטה, אשר בגלל אולתו הוא חושך מאת עוקדו את הבעיטה האחרונה, העלולה להיות גם בעיטת מות — ובין השור הנגח המתרוצץ על פני הזירה. הה, גם שור האיצטדין עוטה בלהות מות, אף הוא יפול לאחרונה שדוד; אבל ממנו משחק, מחזה, חרדה אשר תקצר את הנשימה למסתכלים.

אנחנו, אחים לדאבון לבב, רואים את כל הדברים האלה לאור נאצל; בזכרוננו עוד חיה האָלה הכתובה בספר ויקרא ובספר דברים, ואף אחד מאתנו לא ישער, כי למראה המות ולזכרו יאחז השבץ את שרירי הלב של היהודי והוא נהפך לכבש או למשונע ממראה עיניו. אנחנו יודעים, כי זאת היא חזות קשה אשר טופחה מראש; אנחנו מבינים היטב, כי ביום אשר עמדה הכן בקרב היהודים הדמות של מקדש השם – ומאז עברו כבר המון דורות – בטלה אצלם מאליה מרירות הלב, אשר כסם יקר היא מגבירה את החילים האחרונים אשר לאדם. לנסות כוח אל האויב — זה אומר לכל יהודי צפוי אלי מות: להטיל ספק בתעודה, בקדוש השם, בשכר הצפוי לעתיד לבוא. אין הרע גדול כל כך אם תגבר עליו, על האויב; אבל אם יכריע אותך עליך לבוא בבושת פנים לעולם האמת. צא וחשוב: מה מעטים היו אלה אשר, בשעת סכנה, יכלו להרשות לעצמם את המשחק המסוכן הזה! הרוב הגדול היו צריכים לשמור מכל משמר את הבטחון באל אמת; לפניו הם היו צריכים להתראות כלא־מפקפקים, כעומדים בנסיון במרה גמורה, ואינם זוקפים אף אצבע קטנה.

יסורים של ראוה

בסינַגוגה לנאורים אין תפלת־צבור עוברת מבלי שימלא הבית מזמן לזמן חרדה נמהרה ומתוקה. פעם בפעם, בהשמע מעבר המבוא אושת־צעדים, יפנו המתפללים־בשפה־רפה את עיניהם לראות: אך יוכר באיש הנכנס מחדש דבר־מה מוזר – במהלכו, בלבושו או בעיניו השוקקות עד־מאד אל מראה הבית – והביטו אליו האנשים מקרוב ומרחוק ותמהו אליו וחקרו את הבעת פניו. הנה הוא עמד; הֲשָׂם הזר את לבו אל משען הספסל מעשה חרש־אמן? הנה שלח את מבטו אל־על; התְפָּלא בעיניו הכפה מכל יופי? הנה הוריד ראש; היקשיב בתמהון לבב אל זמרת המקהלה אשר אין כמוה? המון חצי־עינים – וַחֲלָף! אורח חדש, אשר לא שערו את בואו, עומד בפתח, מתבונן, משתומם, נראה כחושב לשוב על עקבותיו. המנין הקרוב, הרואה את האיש בכל־עין, עוצר נשימה: הכנס, שהה, תן כבוד לסינגוגה! אך הלוה יצא; איש־נוי מעם הארץ אשר עבר לתומו ויסר לראות מה קול־הזמרה ומה אורות־החג. כהה ליל־העצרת על באי הבית. החזן יתן קול ללא־הדר. אוי לנו כי שודדנו כמעט; במעלה הבית רק עדת באי־מועד עוטה צילינדרים, אל פנות הבימה נשענים רק מגידי־קדיש בהוי־פרצוף. עוד החזן מזמר, זַמֵר וְכַלֵה: ועוד יש אשר יאונה דבר־מה. מעבר הדלת נרתעת דמות יהודי שלא מן הנאורים, לבוש הקפוטה ועמוס משני עברי הצדעים כדורי פאות סגלגלים; הוא מעקם את מהלכו, כמבויש וכתוהה, וליד מחשוף ספסל הראשון הוא כופף את עצמו אל בין העומדים ונראה כרובק אגב עמידה. הוא סוקר על ימין ועל שמאל במבט תועה, כאיש אשר תפלתו כלתה במקום אחר, חזות פניו אומרת, כי הזמרה לא תקדש בלבבו; אבל הוא כמו שהוא –

זר מעט ומבזה מעט מקום לא־לו – מעורר אצל שכניו בספסל את כל תשומת לבם. הקרוב אליו במאד מחייך לעומתו: אף אתה מתקת לנו פה, יהודי לא־מן־הנאורים! סקור! גַלה פה כבוד!

אולת היא לנו בארץ הזאת לחרוד אל כל איש זר, לדעת ולהודיע על־דבר התמהון המקנן בבוקר בין גבות עיניו ועל פלאי הכבוד אשר ירחש לנו לבו בערב. יש אשר לפעמים – כשהמבקרים בארץ מרובים והמתחקים על עקבותיהם ערים ביותר – יבאיש הענין הרע הזה את כל אשר לנו בתחום המולדת; כל מקומות חיינו בארץ הזאת דומים בזמנים כאלה לקנים קנים של קורי עכביש, המצפים לזבובים וליתושים שינעו בהם ויביאו אותם לידי רעידה. השכחו כל האנשים האלה, המקפידים על פליטת רושם של כל תייר, כי להיות לראוה זהו עשן לעינים בשביל כל דבר שהנהו ישן, קבוע, חוזר על עצמו? – „בחור שלי, פתח את הגמרא והדוד ינסה אותך!" אבל הבחור כבר מבוגר וזועף; אין לו פתחון פה, אבל במסתרים יהמיו כל קרביו מבוז ומבושה. המשולש המתוק – זה ששלוש צלעותיו הן האם והדודה והילד – מקומו רק בחדר התינוקות; אחרי כך, כשהקטן אוסף אל מכנסיו את זנב־החמודות ומכנס לתוך נפשו את סוד גורלו, אין מנסים אותו יותר בחידות. חלף מלות־החיבה וחלף מתנות טובות מידי דודים ודודות לא כדאי להעלות על פניו של בחור מגודל אותה אולת־הלוי שהנפש תקוץ לראות בה. אכן נגרע חלקנו וכזאת היא משפחתנו – אוהבת לראות ולהראות, מיסרת ומפנקת את צאצאיה לעין־כל, משדלת תמיד את דעת הבריות בדבר בניה. אבל גם לענין רע שתי פנים; הצחוק ומנוד־הראש הם בוזה, כי המכשלה יושבת בינינו בפניה המכוערים. אפשר לקבל אורחים מתוך כבוש היצר; אבל כל תייר הוא אצלנו בבחינת שליח בית־המשפט, שבידו להניח חותם של חרם על כל נכסינו. להיות בהול לקראת עיניהם ושפתותיהם של אורחים – זאת היא כבר מארת אלהים; אבל אצלנו גורם כל בקור לא־נחשב גם שנוי בקול־הדבור ושנוי בצבע הפנים. רוך־בבינות לפני מוצא־הפה

של האורחים, וּמשוש כל תוי־הפרצוף לאחר אשר בא מוצא הפה הזה, אשר על פי רוב אין בו ממש. כבדים מנשוא הם יסורי ראוה אלה, ואף מתעים אותנו לחשוב, כי כל זה נחוץ לנו בכדי למשוך אלינו שפע מתפוצות הגולה. פרסום ותשומת־הלב, אם מהוים אותם בגלוי ולא בדרכי־טבע נסתרות, גורמים גם זלזול. אנחנו דוחקים את הדברים אשר בארץ לקראת כל עובר ושב, אין פלא איפוא כי רבים נקלים וקצרי־ראות רומסים את מעשינו הטובים ברגליהם; עוד יותר: כל היהודים הגאים, כיון שאנחנו נונשים בהם בלי־הרף: ראו והבינו! — מרגישים את עצמם כפטורים מלשלם את המס בעד כל החדושים שהם רואים בארץ הקטנה הזאת. יש כפרים במקום שכל איש זר, העובר ברחובותיהם הפרוצים ללא שקט וצל, ייגע עד מהרה מהמון נערים המבקשים כלם יחד להורות דרך, מהמון עינים הבולטות מחורי החלונות ותובעות ומכריזות: הנה זר! הנה זר! ישובים לא־מרוחמים כאלה ימהר ההלך לעבור, מבלי לשעבד אף במעט את לבבו אל דמות המקום. ואולם יש אשר בכפר שקט יתהלך איש זר לבדו בין בתים שאננים, ועין לא תציץ אליו מבין החרכים: המנוחות והחיים — אלה בצד אלה — יעוררו בו נעגועים, ימגרו כהרף עין את הגאוה אשר הביא ממרחקים. ואנחנו הלא את הטוב ביותר נעשה, אם נמגר את גאות היהודים הבאים לתור בקרבנו.

היוצאים

כל יציאה במנין מארץ־ישראל פוקדת עלינו עוונות־יהודים רבים ושונים, אבל בראש ובראשונה אנחנו נפקדים בכל הזדון אשר למורך הלב. אמיצי הנפש והדומים להם הם על פי רוב תמימים ושוגגים; את תועבות הכשלון אתה מוצא בעיקר אצל הפחדנים. עורף הזנונים, השמחה לאיד הרבים, הצהלה בדרך המנוסה – אלה הם דברים שאינם מצויים בהכרח אצל כל מחנה נסוג לאחור; במקום שאתה מוצא אותם אתה יכול לנַחש את האותות לאחור ולהגיד, כי הכוהנים לא הבדילו מתוך יוצאי המלחמה את היראים ורכי־הלבב.

כל אספסוף־חַיָלִים, הנס מן המערכה, מְשַוֶה תמיד לעין־רואים מראה־כשלון אחר: הם רצים לקראת השבי, הם מְנַשְׁאִים את האויב, הם מגדפים את שריהם; את כל פליט מן המחנה הם שואלים בתאוה רבה: האף אתם ברחתם, דִבַּרְתֶּם בשָׂרים, הבינותם כי שוא המלחמה? אם יוגד להם כי רבה המכשלה, ועלז לבם; אם יסופר כי רבים עוד אחוזים בקשרי מלחמה, וחרה להם. ככל אשר ירבו — כן ילכו ביד רמה בדרך המנוסה, כן תגדל גאותם. אבוי, גאות השגעון של מוני־הלבב! כאין להם השבי, מגפת המלחמה, התוכחה היוצאת מן המפלה; רק נשוא לא יוכלו את הרעיון, כי הם נכשלו בשל עצמם. לשוא תחפש ביניהם את המנוצח — את הגבור המתנהל בצעדי יָגֵעַ,

ראשו מורד והוא כלו אומר הרהורי־עצב; הם כלם, בכל צרתם, זקופי־ראש ומלעיגים. בתלונתם, בקול־פחדים ובזעקת השבר הם לא ייטיבו להקל מעל לבם כמו בדברי הלעג השנונים. על הדרך, הזרועה חילים נתעים, רצוצים, נמוגים מפחד ומעמל, — עפים חצי מות העשויים לעג ואיבה; המהתלה היא פה חריפה, הצחוק המר מצלצל כמשפט בלי רחמים. האנשים היגעים האלה מַגִּדים בכל כוח, בכל רגש הצדקה של בעלי־תשובה גמורים. מורך־הלב, בכל הרעה אשר מצאה אותו, מבקש קודם־כל לשחרר את עצמו מכל חשד של אומץ־רוח. כעניבת התליה הוא דוחה מעל פניו את הרעיון בדבר מלחמה מרצון, מתוך בקשת עלילה ונצחון; ברגע הכשלון הזה, עת אוכלים אותו בכל פה הכפן, החולי וההבהלה, הוא חורג אל מיטב דמיונו למען סרס את האותות אשר מאחור ולהוכיח, כי הוא לא רצה את המלחמה, לא הבין את הגבורה, לא שאף אל הנצחון. זהו היום הנתעב אשר למורך־הלב מדי הוא מתכחש לכל גבירה, לכל דבר־מלחמה, לכל ענין אשר תוצאות ממנו לנצחון או למפלה.

כל אלה הן פניות־זדון, הרבה יותר מאשר מרד מתוך יאוש או תרעומות שלאחר יאוש. אבל חוץ ממוני הלב, הנסים מנוסת זנונים, אתה רואה את הרבים בין היוצאים והנה הם נעשים פי שבע עֲרים בהציגם כף רגל על האניה, הם נראים כשכורים מן האויר אשר מעבר למולדת. יש אשר אתה רואה על פניהם גם בת־צחוק מוזרה, ערמומית ומולחת גם יחד. מה זה היה לאנשים האלה – האם הם הבינו יותר מאשר כלנו את הרע אשר בארץ־ישראל ואת הטוב אשר בשבי הגלויות? אף לא זה; הם רק עושי־תשובה. על כן לבם כמעט טוב עליהם יען כי הם מתחרטים חרטה גמורה על העבר; יום היציאה הוא בשבילם כעין יום ודוי ויום כפורים. הם מתודים על הנסיון: הם נסו לרכוש להם כעין מולדת! איזה כלימת פחדים תאחז אותם בזכרם את הנסיון הגמהר הזה! הם ואבותיהם כל חייהם ידעו רק שיח ושיג עם אנשים, רק זה ולא יותר; והנה הם הוצאו מתוך המעגל הזה. פה,

בארץ־ישראל, היה להם דבר לא רק עם אנשים. הם הרגישו בזה, ומגוחתם כאלו נדרכה מן הרגע אשר הציגו את כף רגלם על חוף יפו. לסכום החיים, אשר הם היו מונים בו בעולם רק אנשים והליכות, נצטרף דבר־מה חדש, בלתי מובן, בלתי משוער. המולדת? הם אולי לא שמעו עוד את מלת החידה הזאת, אבל הרגש הרגישו בהויה המוזרה אשר אפפה אותם מסביב, אשר לא נתנה להם לשוב אל עצמותם, אשר הריחה אותם לאחרונה מתוך הארץ. עכשיו, בנשוא אותם אניה זרה וקלה, נעדרה פתאום אותה ההויה הכבדה, ואף להם הוקל לפתע פתאום. והנה הם מתכחשים ומתודים: לא יתכן כי הם בעצמם טאלו לצאת מתוך המעגל של אנשים והליכות. אין זאת כי הסיתו אותם, כי שריהם התלו בהם. עוד פעם ועוד פעם: סליחה ומחילה! הם לא אוו את הארץ הזאת, לא שאפו לכבוש אותה, הם לא הנו כלל את המחשבה הזאת. בפה מלא, מדי שאפם מלוא חזיהם את אויר העולם הרחב והפתוח: הם לא הגו כלל!

לו זכינו היו יוצאים מארץ־ישראל רק יהודים מתרישים ונסובי־עצב. הארץ הזאת, העניה והמיוחסת, נותנת מעט בשל עניה הגדול ודורשת הרבה בשל עברה אשר אין לו דומה, ועל כן כמו שהיה כן יהיה רגיל לראות את דורשי שלומה שבים ריקם לעשרות, למאות ולאלפים. המנצח והמנוצח שניהם נכתבים בספר חיינו החדשים, ואיש, אשר הארץ לא רצתה אותו, יש אשר ילך מפה כמתריש וישא בלבו חלום מולדת אשר אין דומה לו; לזה יהיה עולם הגלויות אשר ישוב אליו כזר מעט, כחסר דבר־מה, כחלל היים מפולש ופרוץ לכל הרוחות. אבל מה משונה בבשתה היא המציאות! יהודים יוצאים את הארץ כהולכים אלי גיל, כשבים אל קנם, כמתנערים מתוך חלום רע. המרירות, הסורחת והמגוסה אין בכחם למחות מעל פניהם את האור הזרוע, זה חסד הגאולה של אנשים אשר עבר עליהם סער ולא עקר אותם משרשם. בצאתם, בטרם ישימו לב לעתידות, הם חוגגים דבר־מה: הם מרבים שיחה בינידם, ופעם בפעם הם מטילים מתוך לבם

אנחה רבת מתיקות ורבת רמזים. הה, האנחה היהודית הזאת שאתה שומע אותה בבתי ישראל לאחרי יום חול, לאחרי יום שעבוד, לאחרי יום צרה! גם באנית היוצאים פרושה גלוי לכל אוזן, לאמר: „הנה אנחנו שבים לטבענו, אל זה אשר היינו מעולם ואשר נהיה עד עולם".

III

עברית

I

השפה העברית - במלוא גלויי חייה — הנה בעצם שפת יחידים: הרגל־הדוגמאות ממלא בעברית הרבה פחות את מקום ההשתלמות מאשר בשפות אחרות. שפתנו היא שפה קדומה, ועל כן הדרך להשיג אותה מתאימה בד בבד אל אופן ההשגה שהיה נהוג בימי קדם ביחס אל כל החיים — לאמר, לגשת אל כל דבר ולהבין אותו מראשיתו.

יש שתי סגולות לשפה העברית, השמורות אתה מימי כתבי־הקודש ועד היום הזה. התכונה הראשונה היא הקביעות הבלתי רגילה של המושגים: שפת עבר לא ידעה או לא הספיקה לברוא חליפות לבושים בשביל המלה הבודדה, והיא השאירה כל מלה בכתונת פסים יחידה. סתם מלה בעברית נושאת עליה חותם עתיק; אם היא יצאה ממקום מולדתה אשר בתנ״ך, הסתופפה בגוילים של תקופות שונות ומצאה לה באחרונה מקלט בדף־חפזון של סופר חדש, — גם אז לא נגרע ממנה דבר ולא נוסף לה מאומה. גם במקרה של כפיה, אם עשו אותה ושנו את צורתה, גם אז עוד נשאר דבר־מה קדמון דבק אל שתים שלש האותיות של המקור. אין מלה אשר ריחה נמר עד תום; המלים העבריות הן בבחינת גרים בכל מקום שהן נמצאות, אתה מדבר אליהן בשפה ברורה של היום האחרון, והן משיבות לך בלשון עלגים לועזית, בשפת השנה מוזרה ונחמדה גם יחד, הרת דורות רחוקים: בכל שפה אחרת כל מלה היא בת זמנה, היא נין או נכד ליצור מלים אשר נשכח כבר מן החיים; זאת אשר בעברית — הנה תמיד בת־זקונים, כעין יפהפיה מכושפת אשר עלומיה שמורים אתה כמעט במלוא תומם. יש בזה כעין מעשה נסים, והוא הוא אשר שמר על

התנ״ך מטמיעה אמית, בלתי נכרת. הספר הגדול אף הוא משול הנהו לעץ השדה: התוכן הוא הגזע והמלים הם העלים. יש אשר יכרת הגזע — בהשתנות הזמנים ובקום דור חדש אשר לא ידע ולא יבין את התוכן אשר נתישן. כזה הוא גורלם של הספרים הנשכחים; עליהם יעלה הכורת. ואולם יש ספרים נטמעים, אשר נועם חי וקים ורק מלותיהם משנות את טעמן, מפיגות את ריחן, מצהיבות ונובלות כעלים אשר בשלכת. ספר התנ״ך נשמר מכל חליפות הגורל האלה, יען נכתב בשפה אשר מלותיה חיות חיי עולם; כל מלה עברית בודדה לחיי עצמה, וכל יצרו אשר אין לו אחים תאומים חס עליו הטבע פי כמה וכמה מאשר על יצורים אחרים. על כן אפשר להשמיד את המלה העברית, אבל קשה להרכיב אותה ואין כמעט כל יכולת להוסיף לה צביון חדש. כמה דורות עמלו - מימי הקליר ועד ימינו — לצקת את רוחם על המלה העברית ולא עלתה בידם; הם כתבו „מליצה", ר״ל: הם נתכוונו להגיד דבר־מה משלהם, ומלת התנ״ך לא נשמעה והֵשַׂחה ניבים עתיקים, משמעות חיים מימים רחוקים. לידי יצירה באו רק המעטים והנבונים, אשר במקום להטיל כפיה על המלים קבלו על עצמם מרות; אלה שעבדו את הלך נפשם אל הלך החיים הישן־נושן המבוע במלים העבריות העתיקות. חזור על „ציון הלא תשאלי" של ר׳ יהודה הלוי ותוכח, כי שם ההצלחה ושם גם המלים המדברות בקולות צלולים; המשורר לא נקב בשיר זה מלים תנכיות, הוא הרגיש את מושגן האמתי, זה שהיה להן מבראשית, בקצור: הוא השיב למלים את מלוא חייהן אשר היה להן בימי קדם.

המובן שבמלה העברית אינו עלול להשתנות; אבל זה עוד לא מוכיח, כי גם ברוב־בינה אין להפיח חיים חדשים במלים האלה, הרומות ליפהפיות חנוטות. זכור כי לשפה העברית יש עוד סגולה אחת מיוחדת, אשר בגללה היתה שפת התנ״ך למה שהיתה - לשפת כל הדמויות אשר בעולם! בלשון הדקדוק אתה קורא לזה: תכונת הסמיכות של המלים; ואולם בעצם הדבר היא נשמת השפה. בלי

אמצעים מוכנים מראש היא ממלאה בעברית את כל התפקידים של שפה בת־משמעת רבת־סבל; ככל שפה חרוצה היא יודעת לדייק, לצמצם וגם ללכת בכל שביל צר אשר יטה שמה הדמיון. חצר מות היא העבריה מבלעדי הסמיכות; אתה מתחילים בשפה הזאת החיים החדשים, הרעננים יותר מאשר בכל שפה אחרת. זה כל כך מובן: הרעות והאהבה הן חדשות בחיים יותר מכל, הן חדשות יותר מאשר החיים עצמם. מלה עברית בודדה היא ערירה, עקשה, מסבה את עיניה מנגדך כבת־נכר שבויה; ואולם יש אשר תמצא לה אחות — ובן־רגע נהפך לבה הקר לטוב. במעוף־עין היא כורתת ברית עם המלה הנצמדת אליה, והיא מפקירה לברית האחוה הזאת את כל יפיה, את כל סודותיה, את כל רחשי האהבה הנבראים מתוך אהבה. שתי המלים חדלות לחיות את חייהן הנבדלים; ביחידות אין להן יותר כל ערך, ואולם בהעלם אחד הן מהוות עולם קטן ומלא. אין יותר צורך בכל אמצעי־העזרה הנדרשים מאת השפה; חפץ הלב הובע עד תום, הדמיון השיח לפי תומו יותר מכפי יכלתו. וראה פלא: לפעמים אתה מוצא, במקום הבטוי המצומצם של שתי מלים נסמכות, הרבה יותר מאשר עלה בדעתך להגיד; כי ככה היא האהבה: אתה דורש ממנה מעט והיא נותנת הרבה.

הסתכל ותגלה בשפה העברית סוד של גלגולים אשר אין לו דומה: גזע עברי, מחונן בכשרון חיים אדיר אך לא מאוזן, קְטע־נפש כמעט, מחוסר כמה וכמה מדות־יכולת של חיים, — גזע קדמון זה נקלט בארץ קטנה ורבת־הדורים, אשר דבר־מה בלתי נתפס עושה אותה למבורכה, לנוה חיים נאצל וצלול, אך בעצם נופה של הארץ הזאת דבק המחסור: אין רויה, ואין גם מזג אויר הנוח עד תום, הגורם לאדם את העבודה ואת החנים שיש בהם ממש. והנה הלכו ונוצרו מושגי החיים; סימנם המובהק והמיוחד כמעט היתה הקביעות הבהירה; הרבה מעניני העולם לא מצאו להם זכר ושֵם בתוך היקף המושגים של הגזע העברי, אבל מה שנברא נברא לזמן ארוך, כפרי רוח של

אנשים מוכשרים ומוגבלים גם יחד, אשר כל דבר מצליח בידם רק פעם אחת, כפרי השפעה של ארץ אשר גוניה הולכים וחוזרים, אשר טבעה הוא קבוע וגם יש בו למלא את הלב. וכה רבו הדורות ומושגי חייהם מעטו; הדברים לא נשתנו, אך בגזע צפון דבר־מה בלתי־נתפש, הטבע של הארץ הוא קבוע ודל, אך הוא רומז בלי חשך לנפש, מזכיר כעין נשכחות. דומה, כי הגורל אבה לתת במקום הזה עוד דבר־מה נוסף, ולאט לאט הוא נוצר, הדבר הזה אשר אין לו שחר ואשר עמים אחרים כמעט לא ידעוהו. הוא התחיל מצרופים: עניני החיים המעטים, הספורים כמעט, דבקו איש אל אחיו; העושק, התובע את חלקו במעט היצהר והדגן של עובד האדמה, נעשה לחמס הצועק אל השמים. המרגוע, אשר ירד מתקופה לתקופה גם על בית־החומר, הפך להיות צדק אשר אין על עפר משלו. האיש לא היה פה ערירי בעניו, הוא לא נושע לבדו; רק עוד אח אחד, והעני והנושע גם שניהם הפכו להיות עניי ארץ או נושעים באלהים. אחרי כן בא ההמשך, זה המשך הצרופים אשר אין לו קץ. כל דבר התחיל ממשיל את חברו, ומתוך השפה הולך ונעלם שם התואר – זה אופן הבטוי שמסתפקים בו העצלים והשבעים. במקומו באה הסמיכות, זו העולה בעמל, הדורשת את אמוץ־העין כמו בשעת ירית החץ. זהו דבר אשר לא יאמן כמעט: בכוח של מעלת רוח אחת יתירה – כוח הכשרון לצרף את הדברים – הצליח הגזע העברי לתפוש בתוך היקף חיים צר את מלוא כל העולם, למצוא, לאחד ולכבוש אותו – כבוש של רוח, כמובן; כמו כן נהיה הפלא הזה גם בחיי השפה העברית: רק הודות לשמוש לשוני אחד – זה של הסמיכות – הפכה השפה הזאת להיות יחידה במינה. דלת אמצעים, עמוסה במלים סגורות וקשות כחלמיש, אנוסה להשתמש בכל פעם במלה מלאה למען כנות שמינית שבשמינית של דבר – היא היתה בבת אחת לשפה מופלאה אשר אין כל נעלם לפניה; תאומי מלותיה המצומדות חדרו לכל, פתחו את כל השערים; דבר לא נשגב ממנה. למען כבוש את המושגים העצומים חסר לה אמנם

החיל הרב של מלים. למען התודע אל העדין, אל הרחש ואל המעולף חסרו לו אמצעי הרמז, הסלסולים המתוקים של גמר המלים; אבל לעומת זה היא ידעה — בעזרת ההשואה של סמיכות — לגשת לעצם הדברים, ושם, ליד מקורם של הדברים, לא צריך הרבה בשביל לכבוש או להבין הכל.

II

השפה העברית אף היא הִנֶּהָ שדה־פעולה, אשר ישוטטו עליו רבים ושונים. כמו בכל מקצועות החיים כן הדבר גם פה: הענין של חדוש השפה נתן בגלוי בידי חקרנים ותמימים, אך מעשי היצירה נעשה במסתרים, בהעלם וכלאחר־יד, ורק בתור יוצא מן הכלל יש שהחדוש נברא מתוך הכרח. על זה מוכיחה בנקל שפת הדבור; זכור ותִזָּכֵר, כי כל המלים שאצור בהן דבר־מה מפתיע, כוח נוסף של תאור, של רמז או של חן סתם - כלן מצאו להן מקלט בבדיחה, בפתגם, בשטף־השעשועים של ספור הבאי. שפתם של אנשי המעלה היא, כידוע, יבשה, שפת הליצנים הנה, להיפך, יותר פוחזה ויותר רעננה. הסבה היא לא בזה שלשון המעשה יש לה יתרון של דיוק; בעצם הדבר אין לך מקום ששם האדם מדייק בדבורו כמו במושב לצים. שם תשמע את המלים הנמרצות, הכופות במעוף־עין את השומע לצחוק, להאמין, להשתומם. כתב החוזה הוא מכוון ומשעמם, הבדיחה, השגורה בפי העם, היא מדויקת ונחמדה. אפילו הקיצור נחשב בטעות לעבד חרוף של שפת העסקים; הוא, הקיצור הבא ברוב־בינה, הוא יותר מדי נא מתת את כוחו אגב כפיה. רק בפתגם, בתחום יצירה זה שאין לו אדונים, הוא בוחר להראות את נפלאותיו. ובכן משפת הדבור אתה לומד את האמת המוזרה, לאמר: לא כל מכוון הנהו גם עיקר; הדבר הזה מתאמת גם בנוגע לחדוש השפה: כל חדוש הנעשה במתכוון אין ערכו מרובה.

טעות היא באופן כזה לחשוב, כי חדוש השפה בא לידי גלוי ביצירת מלים חדשות. גם במובן הרחבת השפה אין העבודה הזאת

ממלאה תפקיד גדול ביותר. אם גם נניח, כי עד היום הזה נתחדשו בשפתנו כמה מאות מלים נחוצות וכי בעתיד ירבה מספרן כמה מונים, הרי ברור בכל אופן, כי המלים האלה ישארו כל הימים בבחינת המאסף האחרון לשפה; בתור ילידות חוץ הן מכירות את מקומן ואינן שואפות אל המרכז. בשירה אתה מוצא מלה מחודשה לעתים רחוקות מאד, בפרוזה הכתובה על פי נוסח — וכאלה הם כתבי הפרוזה ברוב המקרים - אין הכותב נמנע מלהשתמש במלה חדשה, אבל הוא משתדל להבליע אותה, נזהר מלהעמים עליה כוונה רבה. מלים מחודשות אסורות לבוא בקהל כ ה מ ו ן; אנשים תמימים אך לא־מומחים נסו לבלתי צַיֵת לטעם הטוב, והם השאירו בנידון זה דוגמאות אחדות של כתיבה, והנה הדוגמאות המעטות האלה מכילות בקרבן את כל הנגעים הכתובים בתורת הסגנון; שורה אחת של כתב מפלצת כזה עלולה להבאיש את ריח השפה היקרה לימים רבים.

ועוד דבר: המלים המחודשות, עד כמה שיוצריהן הצליחו בעשיתן, הן שמות של דברים אבל לא כנויי הגדרה בשביל מושגים; כל מלה חדשה מוסיפה לשפה שֵם ולא תואר. בשביל חיי השפה — ר״ל: בשביל חיי הנפש של האדם, אין הבדל גדול, אם כמות השמות שישנה מן המוכן היא גדולה או קטנה; שמות של דברים אינם עיקר בחיים, ואותם אפשר בנקל לחדש ואפילו לקחת אותם בהקפה. ככה אתה רואה, כי גם אלה הכותבים על טהרת הלשון משתמשים בלי הסום הלב במלה לועזית, המסמנת דבר־חפץ או אפילו מושג מגובש; אחרת היא, כמובן, כשצל־צלו של דבר־מה עיקרי בחיים נתלה על השפתים ובידי השפה אין כוח להביע אותו. אחת היא לך אם תכנה את האוטו מכוניה או מוביל, אבל כששמינית שבשמינית של כוונה איננה נתנת להבעה אתה מאמץ את דמיונך עד אין קץ; רק מלת הגדרה אחת חסרה לך ואתה עומד כמו בפני קיר ברזל, דומה לך, כי כל העולם עטה ערפל. למה לא תחדש לפי אחד ממשקל המלים, למה לא תושיט יד לאוצר המלים של השפות הזרות? אתה לא תעשה

את זאת, כי אין ברוחך; דבר־מה אומר לך, כי את הכל מותר לקחת מן המוכן, חוץ מן העלילה, חוץ מתביעת הלב. את אלה אתה אנוס ליצור משלך; אין אדם זוקף מעשי זרים על חשבונו, וגם לשפה פנול הוא הדבר לכנות כל מעשה אשר יעשה; היא מביעה כל תנועה וכל מעשה, ובשביל להשיג את זה היא משתמשת במלים הראשונות, במלה אשר נוצרה בבת אחת עם המעשים. רבים מאתנו עודם זוכרים את הרגשת המבוכה, שהיתה נטפלת אל הסופר העברי בשעת כתיבה: הוא צריך היה להגיד „פרוסט", ר"ל — קור המביא לידי קפאון — ובאוצר השפה הדל אין אף זכר למלה מעין זאת; דמיונו הסית אותו לתאר את חזות המלבושים של גבור הספור, ובעברית נשארה כשארית מרניזה רק מלת „מעיל", מין חפץ־הלבשה בלתי מסומן המסתגל לכל גיל, לכל תקופת שנה, לזכר ולנקבה גם יחד!... העט היה נשמט מבין האצבעות, ורגש מדהים של כלימה היה מטלטל את הסופר בערפו ומרחיק אותו מרחק של ת"ק פרסא מכל תקוה לנצח, מכל יכולת להמשיך. זאת היתה הבושה העזה והמחפירה המצויה אצל בני עניים: העשיר עובר לתומו במלבושיו, אבל אלה פניהם מסמיקים בשעה שפגומים הקשורים על נעליהם. עוד יותר מדאיבה היתה מלאכתם של המתרגמים. הנאמנים שבהם היו יושבים כאיוב באפר כל התקלות ולא היו דוברים דבר; אף פסוק אחד אי אפשר היה להריק לעברית מבלי שידרש להקיף את הענין, לטשטש את הדברים ולעשות מעשה בראות. אמנם כן: בשביל לתרגם מלועזית לעברית היה צריך ברוב המקרים לשנות הרבה דברים תכלית שנוי. המתרגמים המסכנים: אף אחד מהם לא נִחש, כי כל החן והעוז של השפה העברית כלולים בזה, שהיא אינה משיחה ברצון מעשיהם של זרים. המתרגמים לא שערו, כי במקום שהם רואים עניות וחולשה שם קימים בעצם עושר וגבורה. גם בימינו עוד טועים רבים לחשוב, כי חפץ פלוני או אלמוני אין לו שם מתאים בעברית. לפי ההנחה הזאת יוצא, כי אבותינו הנחילו לנו שפה מצומצמת, מקוטעת, שעלינו להשלים אותה, שפה

של קרן זוית שעלינו להוציאה אל המרחב. בקיצור — לשון בלתי מספיקה שעלינו להוסיף לה מלים. הה, שוב אותה האולת הנצחת, הרואה במלים את חזות־הכל! דרך התשובה אל שפת עבר לא סוללה בשביל זה שאנחנו נכנה את מאכל־חוקנו בשם לחם; שבים אל שפת המורשה בכדי לעבור ממדור־חיים אל מדור חיים ולהאפיל על שאר העולם. שכחו את אשר מספרים לכם על דבר המאור אשר תהוו, על דבר הגיונות כל העמים אשר ינתנו לכם בעברית: אבותינו היו סגורים בארץ קטנה ואיש לא הבין את שפתם ואף אתם כן, אתם הולכים להצטמצם ולא להתפשט. וככה יהיה לכם גם במובן הדִבֵּר, בעברית זאת, אשר אתם אומרים לקנות לכם לשפה. לדבר עברית — פירושו לשכות, להכביד עול, לנתק את חוט־השממית של היהודי הנמשך דרך האויר. שפת אבותיכם היא בשבילכם מטת סדום, הרבה כנפים ידונו להקצץ, אבל — האמינו! — אלה לא היו כנפי נשרים; לא חך אחד יאלם, אבל הכי תאמרו להביא אתכם לעברית את כל הלהג, את כל עשרת הדבורים הנזונים מגרגיר אחד של עלילה? ראו את עלבונם של אלה אשר אינם יכולים לכנות כן בעברית הרבה דברים: האוילים נדים עליהם ראש, אבל בעצם הדבר הילד, המנסה לכלול עולם מצומצם בתוך שפת־דבור מצומצמת עד מאד, הוא הלא מתוה דרך לכלנו; גם לכל הנבונים אשר בקרבנו, גם לכל אלה השבים לעברית בלא־חמדה ובתואנה, כי העולם בלבם.

III

אנשים, שכוח דמיונם אינו מרובה, רגילים לראות כל אדם מתבודד כאיש רע ואת כל אדם מתון במעשיו — כאיש אשר יכלתו אינה גדולה. קצרי ראות כמו אלה מוציאים גם את דבת השפה העברית: הם חושבים לה לחטא את התבדלותה. את זה שהיא מצרפת את המושגים באופן מיוחד ומצמצמת אותם על ידי כך יותר מאשר שפות אחרות; הם טועים לחשוב כלקוי גם את הקצור הנמרץ של

השפה העברית, זה הקצור המציק והמרגיע גם יחד, הגורם לידי כך, שהרבה מן הדברים הקימים בעולם הזה מוכרחים להסתפק – בתוך היקף החיים של השפה העברית – ברמזים, בחצאי־כנויים. אבל כל הלקויים המדומים האלה הופכים להיות הרגלי אצילות – בשעה שהיד הכותבת עברית מאומנת ובשעה שהאדם המדבר עברית מסתגל לרוח השפה.

כדרך עשרם של עשירים מלידה גם עשרה של השפה העברית נמצא מעבר לקלעים: לא לעין כל, לא ברשות כל פה ממלל וכל עט רושם. זהו רכוש קדומים, משומר, רובו נתון בככרות כסף וזהב ומעוטו במטבעות בני יומן; על כן יש אשר מי שהוא מאספסוף המשפחה נמצא בדוחק גדול, בשעה שהוא צריך לכנות דבר־מה מצרכי יום־יום. אבל מה רב ההון הצפון לכל יודע עברית ברגע של השגה ודמיון! כמובן, מן המוכן אין פה הרבה: גזבר השפה שלנו איננו נוהג לשחר פני עוברים ושבים ולמלא על לא־דבר את כיסיהם במצלצלי כסף וזהב. פעם בפעם אתה מוכרח לשוב אל בית־האוצר ולהוכיח למי שהוא נעלם, כי נאמן אתה, כי לך הטעם והבחנה, כי הולך אתה לרכוש דברים שיש בהם ממש. החסכון הזה נהוג גם בשפות אחרות: לא כל הבא בא ונוטל מן המכמנים, מן המוכן לעתיד לבוא; אבל בעברית זכות היחיד היא המכריעה. מדת המשפט החמורה של הגזע העברי הקדמון נשמרת פה בכל תוקף: אין מהדרים פני דל. דוק ותמצא, כי הספרות העברית של כל הזמנים – גם הספרות החדשה בכלל – לא עצרה כוח לברוא את הסגנון הבינוני הטוב. תמיד היו במחננו הקטן סופרים בעלי סגנון, אבל תופש עט רגיל היה על פי רוב כמתעתע, כמטשטש את חותם הדור. ועוד זאת: סופר יהודי, אחרון שבאחרונים, כותב בנקל צחות בלשון לועזית, אך סופר עברי, אם איננו ממנין המובחרים, כותב כל ימיו מבלי לדייק, מבלי להגיע לידי מדה בינונית של בטוי. כל היהודים הם, כפי המקובל, חריפי הבנה, אף־על־פי־כן רובם של הדברים הכתובים עברית נראים כלקויים,

כאלו נכתבו ללא־חפץ מתוך רוח רפה או עצלה. האומנם נדברו כל הנבונים אשר בקרבנו לאחוז בעט סופרים זר, ובפנה שלנו, בעברית, נשארו רק הכושלים, המטושטשים? כמובן, הדבר אינו כך. הסבה היא בזה, שהשמוש בשפה העברית דורש הרבה יותר יכולת, הרבה יותר כשרון מלידה מאשר השמוש בשפות אחרות.

גם בזמן הזה, בכל יופי הסגנון המשומר אשר בספרות החדשה, עוד כל סופר עברי הנהו בבחינת יוצר בראשית: לו נותנים שמות וכנויים, ואת מלאכת הצרופים עליו לעשות מתוך הבחנה ראשונה שהיא כולה שלו. בכל שפה אחרת מלה גוררת מלה, המלה העברית היא בודדה, דורשת ברור והתאמה. כמובן, כוח הזרוע שולט גם פה, ואין לך סופר שאיננו מסוגל להעיז אל פי עטו עדרי עדרים של מלים, אבל מעשה־כתיבה כזה בעברית מעורר על פי רוב בחילה אצל הכותב עצמו. אותה הרגשת התעתועים, שהיתה מצויה לפנים אצל סופרים בעברית ושלא חדלה גם עכשיו, אותו רוח השממון היורד לפעמים על סופר עברי וגורם לו גם בושה, גם זעם, גם רגש תפל שאין לו כל שם: – כל זה אינו מתבאר עד תום בחרוז היאוש של יל״ג: „למי אני עמל?״ – דומה שעצם הכתיבה בעברית, כשם שהיא עלולה לגרום עונג וחדוה, כן היא מסוגלה להכות בשממון את הכותב – בן־רגע, בעוד העט נחפז להעלות על הגליון את המלים המעולפות, שאין ברצונן להשיח את הרהורי הלב. אותה ההשגה של העברים הקדמונים, שלא ידעה לדחות את השכר והעונש וקבעה אותם בהעלם אחד עם המעשים — ההשגה הזאת אצורה גם בשפה העברית. הספר העברי נשכח עד מהרה, אם אין כוחו אתו לחיות עדן ועדנים; אין פה חיים נוחים של העולם הזה על חשבון השכחה אשר בעולם הבא. הדברים המצוינים אשר נכתבו בעברית נקבעו בכתבי הקודש, בתפילות, בפיוטים, נוצרה בשבילם מסגרת של חיים ארוכים; לדברי כתיבה של מה בכך היה ליהודים תמיד יחס של בטול. והיחס הזה דן ומכריע גם עכשיו בספרות העברית, ואין לך דבר שצורם את האוזן

כמו תהלה מופרזות ביחס ליצירה כתובה עברית; השוה מה שכתבו על פרץ ועל אש באידית לזה שנכתב על אודותיהם בעברית. פה לא היתה המעטת הדמות מצד אחד, או הגברת הדמות מתוך כוונה מצד שני: סבת הדבר היא בזה, שהמבקר אשר באידית ראה לפניו כמכריע את החומר ואת שטף הדברים; המבקר העברי, להיפך, מתרשם על פי רוב מן השפה, מן הבטוי המעיד על עצם הדברים.

IV

רך הלבב יקוץ עד מהרה בשפה העברית. אבל מי שבא בסודה יאהבנה אהבת נפש, אף על פי שהיא נותנת במסכנות את מלותיה, למרות זה שהיא מפרכת את הדמיון חלף כל צרוף קל של מושגים. היא, השפה אשר יאמר לה כֵּלַי ומסוגרת, הופכת להיות נדיבת־לב עד מאד ביחס לכל דובר אמת; מי שאין לו מה להגיד הדבור העברי נעשה בפיו צחיח וחסר כל הבעה, אבל מי שיודע דבר־מה מנפשו ורוצה להביע את הדבר הזה – השפה העברית גורמת לו שפע של בטוי בלתי צפוי. כי זאת היא הסגולה הנעלה ביותר של שפתנו: להיות מדברת בעדה. כשם שהיא מטשטשת עד תום את האחד, אם השגתו מטושטשת מלמפרע, כך היא מבליטה – לפעמים באופן מפליא ביותר – כל סימן קל של אישיות; אנשים בלתי נחשבים, אך נאמני־רוח, עלולים לכתוב בעברית דברים שחותם השלמות עליהם, הדומים דמיון רב לדברי גדולים. במקרה כזה לפניך לא תרמית עינים, כי אם עלילת אמת: אתה קורא משפטים ששפע הבטוי שבהם נובע ממקור עמוק, אבל לשוא תחפש את המעין הזה בנפש האיש הנאמן והצנוע: הוא גרם לעושר הבטוי הזה בלי כונה, הוא רק הערה את מקור השפה.

זה מבליט לפניך עוד גלוי אחד בגלויי החיים של שפתנו: הדבור המתחיל העברי, זה אשר אין דומה לו לצלילות ולנועם רמזים גם יחד. דבר כזה לא יתכן, כמובן, בשפה רגילה, המודדת מדה כנגד מדה; בפיוט של עמים אחרים זהו חזיון בלתי ידוע כלל; שם רק

בחירי הנבחרים יודעים להתחיל בפסוק שכלו זמר וכונה, המעורר זמר וצפיה. בתחום השירה שלנו הוא מצוי בכל ארבע אמות של יצירה: למאות הם השירים הקלושים בעברית (גם הדברים שבפרוזה) אשר הדבור המתחיל שלהם מעיד על דבר־מה שהנהו בכוח ולא בפועל; זאת היא השפה המנסה לדבר בעדה ואשר תאלם דום עד ארגיעה. בספרותנו, מקצה ועד קצה, הדבור המתחיל הנהו יְקָר בולט לכל עין: בראשית ברא אלהים; ויהי בימי שפוט השופטים; איש היה בארץ עוץ; ציון, הלא תשאלי; לא עדת כפירים ולביאים: — כל זה הנהו סוג מיוחד של יופי, מאור פנים של שפה גאיונה המעורר במעוף עין אחד כליון נפש. יש מקומות בכתבי הקודש — במזמורי תהלים בעיקר — במקום שחצאי הפסוקים הקצובים עושים רושם כאילו כל אחד מהם הנהו דבור מתחיל נאצל; לזה רגילים לקרוא בשם סגנון המליצה. אבל בעצם הדבר כל אותו הִלוך הסגנון הנשגב — הפתום בלשון העמים – הנהו סגולה מיוחדת של שפה המוכנה בכל רגע להשיח דבר־מה בלתי משוער מראש; זאת היא שפה הרוויה מחזיונות חוזים, הספוגה דמיונות העם הנבחר, הצופנת בחובה את רוממות הלשון של ארבעים דור קשה־עורף. מה שנשאר אתנו בתנ״ך זה חלק הבכורים של השפה, אבל עם חתימת הספר הזה לא מצאה השפה העברית את מרגועה. אנחנו משתאים כלנו אל חיי הגזע העברי, אבל מעטים הם אלה אשר הבחינו לראות, כי לשפה העברית גורל אשר ישוה לגורל היהודי, – למרות זה אשר היהודי בן זמננו נזור מן השפה הזאת למראית עין. מה סוף סוף פלא החזיון של חיי היהודים? כמובן, לא בזה שמספר אנשים ידועים מתיחסים על אבותיהם אשר בטלו מן העולם לפני אלפים שנה. גם לא בזה שהאנשים האלה אוחזים במדה ידועה בתכונות ובמעשים, אשר שלשלת רצופה להם והיא ארוכה במאד מאד. שרידי גזעים כאלה ישנם בעולם חוץ מהיהודים, ואלה לא מעוררים כל תמהון. מה שמתמיה הוא כוח הגזע של היהודים, אשר הנהו בבחינת מדבר בעדו. לא די בזה שאתה קובע ואומר:

היהודים הם בעלי כשרונות; הכשרונות הולכים לתומם, אבל היהודי, כשהוא מקבל השפעה כל־שהיא מתרבות זרה, הוא מתרונן פתאום כשכור מהשנה, מדמיונות, מהגזמה. האם הוא עושה מעשה לצים, או להיפך, הוא נראה לעין העולם כאחד נשגב, יען הוא, – היהודי אשר הגורל הדיח אותו ממולדתו בלא עת, – מוכרח להתחיל בכל הזדמנות שהיא „דבור מרחיל" מרומם? ההמשך איננו בא; זאת היא חידה בפני עצמה. אבל מי אשר בדמו תועים אדי יצירה ללא ארשת בהכרח הוא שלשמע כל חדשה יתנער, יתלהב, יאמין שהגיעה שעת כושר. והנה ראה: כיהודי כן השפה העברית. מה שהיא אצרה בתנ״ך לא השיח את כל חייה: היא חדלה בלא עת להיות שפה מדוברת כשפת עלילה. ובשעה שעלו להבות האש בירושלים הנחרבת היא נאלמה דום, שבויה קדושה בתוך הכתבים הקדושים. זה יצר למענה גורל טרגי, מרומם, אשר הבטיח דבר־מה לעתיד לבוא. זה לא היה קץ, יען כי הדה האחרון לא נמוג ביחד עם זעקות הכהנים הנשרפים בבית אלהים השרוף. אחרי כן באו וחלפו דורות, והיא היתה כישנה שנת צפיה; היא היתה מוכנה להקיץ בכל רגע ולהניע שפתים מהורות, לפרוש את אברותיה עם כל דמיון עז, להקר ניבים צלולים מכל מקור מחשבה. איזה עדן ועדנים ארוך – מימי רבי ועד הרמב״ם; מימי הקליר ועד יהודה ליב גורדון! היא, השפה העברית, היתה תמיד מזומנת לגמור דבר־מה אשר לא נגמר, עם כל דבור מתחיל שלה היה מורגש בעליל כי היא היא המדברת בעדה, המאזרת חיל את הצאצאים החלשים, אשר לשונם התנהלה בכבדות. נשמת השפה הזאת, אשר עמדה מהיות באמצע חייה, היתה מסוגלה להתחיל עם כל דור חדש „לכו נרננה"; היא נכונה גם כיום הזה לתת את כל נפשה – ובנפש השפה העברית צפון כוח לא נחקר, כוח הגוע העברי אשר איננו תם.

גם השירה העברית של זמננו ספוגה הדים, רמזים, תעלומות בטוי שכל קורא מפרש אותן לפי השגתו; השגה חריפה ביותר מסירה בבת

אחת את כל החתולים מעל המלה העברית, דמיון נאצל ביותר מנחש בלא־עמל את שפע הבטוי האצור בתוך צרופי־המושגים אשר במשפט כתוב עברית. לזה קוֹרְא חדוש השפה. הלא אתה רואה בעליל, כי הטובים מבין מחדשי השפה כתבו אמנם בעצמם עברית עשירה במלים, אבל בכל זאת היתה על פי רוב עברית אטומה, מין עברית בת־רגע אשר רק דמות האותיות מעמידה על קיומה; ולהיפך, מחַיֶה השפה הנעלה ביותר, ח. נ. ביאליק, לא חדש כמעט בעצמו מלים. חבת הדור לביאליק תלויה ברובה בטעם השפה החדש, אשר נתן המשורר הזה בפי הקוראים; וכמעט כל גדולתו של איש העלילה הזה אפשר לסמן במפשט אחד: תחת ידו נמסו אסורי המלה העברית. שים אל לב, כי ביאליק השתמש על פי רוב בצרופי מושגים הלקוחים בצלמם המוכן מתוך התנ״ך; אבל איזו תוצאות נתן שמוש־הגזל הזה? הוא הוציא אסורות מבית השבי ונתן להן חיים ודרור, הוא פתח את המליצה העברית מכל עבריה, זאת המליצה (אמור: צרוף המושגים) אשר היתה סגורה מכל העברים. קח לדוגמא את השיר: „תחזקנה ידיכם״; הוא כלו חבור חצאי־פסוקים הלקוחים בצורתם מתוך כתבי הקודש, אבל בשיר החבורי הזה הגיעה ההפלאה למרום מעלתה: זהו מין בקעת יחזקאל אשר כל עצמותיה היבשות קמו יחד לתחיה! אחרי ביאליק עשו רבים ויעשו לעתיד לבוא; בינתים נוסף דבר־מה חדש: יצירת המליצה העברית החדשה, ר״ל: יצירת צירופים אשר חנם, דבקותם ואמתם עשויים בעצם על פי דוגמא אידיאלית של מליצה תנ״כית; נוספו ידים מאומנות העושות את המלאכה הדקה הזאת, — מלאכה מפליאה, העלולה לעשות את שפתנו לשפה הבחירה, שפה אשר עם היות עשרה גדול לאין ערוך עוד צמצומה הנפלא נשאר כלו בעין.

השורה

א

לאט לאט נעשתה השירה העברית — במובן החיצוני, לכל הפחות — לנס נאוה אשר יניפו אותו ביום חג. או יותר נכון: שירתנו הנהָ עכשיו מין סרוִיז של כבוד, שבכל ימות השנה אין נוהגים בו שמוש ואין זוכרים בדיוק את מספר כליו היקרים; רק ביום מועד, בהתאסף יחד בני המשפחה, יש אשר יבחינו פתאום, כי השלחן דל וכי כל דבר לא הוצג לראוה. אז יזדרז מי־שהוא להוציא מתוך ארון הספרות המאובק כלי אחד או שנים מאלה הנמנים על הסרויז היקר, מביא הכלים ינופפם באויר לעין כל הרואים ויכריז בקול חוגג: דעו וראו, כי אלה הם כלים יקרים מכל יקר ואין על עפר משלם!

זהו, בערך, כל היחס אל השירה העברית. כי — הודו ואל תבושו: כמו בימי אדם הכהן כן גם בימינו אלה, אין הקורא העברי מבדיל בין יצירה ליצירה; הוא רק מבדיל בין משורר למשורר. אך בזה עוד לא די. הבקורת העברית למדה את הקורא שלנו כמו שמלמדים חומש ב„חדרים" מן הטפוס הישן; מרוב שנון היה הילד תופס סוף סוף, כי חומש „ויקרא" הוא קשה ונכבד מאד מאד, כי מדובר שם על הקרבנות, על מצורע, ושם גם „התוכחה" הנוראה. אבל הפסוקים כשהם לעצמם? בדמיון הילד היו אלה כלם דומים, כלם חלקי־דבר מקוטעים ומעוקלים, שאין להם צורת־דבר בפני עצמם. כדבר הזה קרה גם לקורא העברי: בימי אד"ם הכהן הלהיבו את דמיונו בה„אמונה והחכמה"; החרוזים הבודדים של משוררנו הישן הזה היה אולי כחצץ גם בפי הקורא בן הזמן ההוא, אבל לפסוקים הלא לא שמו לב. העיקר היה לדעת, כי אד"ם הכהן דבר רמות ונשגבות, כי מיכ"ל

המליץ על שיר־השירים, משלי וקוהלת, וכי האריה יל״ג טרף בשיריו החזקים את הבערות, את הקנאות ואת הרבנים וכי הוא – המשורר בעל השם האיתן והמצלצל הזה: יהודה ליב גורדון! – היה דומה כמעט בכל לאחד המשוררים אשר אצל הגויים: הוא כתב „במצולות ים״!; הוא חבר „בין שני אריות״! בתור חומר לשיר שמש לו גם נושא היסטורי: „צדקיהו בבית הפקידות״! — ולאחרונה בא חיים נחמן ביאליק... לשוא אני מאמץ את דמיוני לזכור מאמר בקורת אחד — לו גם אחד – אשר בו נגש המבקר אל עצם הענין אשר שמו: השירים של ח. נ. ביאליק. מליצותינו פזזו גם כה וגם כה, אך התוכן היה תמיד אחד: ביאליק הוא ביאליק. ר״ל: הלא הוא המשורר הלאומי אשר נשא חזון ב„דבר״, אשר קרא לנחשים (לנחשים!), אשר יצר את האפוס הנשגב אשר שמו „מתי מדבר״... היש איזה הבדל בין עצם החרוזים אשר בשיר המכונה „ביום סתו, בקרן חשכה״ ובין עצם החרוזים היפים אשר בשיר המכונה „לבדי״? לא, על זה לא דבר איש. האם החרוזים אשר „בשדה״ נאוים ונעימים הם לקריאה כמו החרוזים המתוקים אשר „ביום קיץ, יום חום״? היש דבר אשר נקרא לו עלילת־אנוש רבה, והוא בא לפעמים לידי גלוי גם בחרוזים הנקיים מכל דבור ריק? ואם הדבר הזה ישנו במציאות, אז שאל נשאל את המבקר ואת קוראו גם יחד: האם בשיר הקטן „חוזה, לך ברח!״ ישנה עלילת־אדם יותר מאשר ב„מגלת האש״? על כל השאלות האלה לא תמצא מענה, כי כל השירה העברית, וגם ביאליק בכלל, הנה בשביל המבקר וקוראיו ממש אותו הדבר מה שהיה לפנים חומש „ויקרא״ בשביל הרבי ותלמידיו: ידיעת הפסוקים חסרה לגמרי, ואין מבדילים גם בין פרשה לפרשה.

האם כל אלה הם רק דברי עיון, שיש בהם ענין רק לותיקים המצויים אצל עסקי ספרות? כמובן, בשביל יהודים הרואים את השירה העברית כדבר־מה המשוה אותנו את כל העמים, כחזיון המעיד על התמדת הגניום הלאומי שלנו, ואחרון אחרון – כרכוש ספרותי שקודם

היה חסרונו מורגש ועכשיו נתמלא, — בשביל אלה אין הבדל גדול בין השנה להשנה. העיקר הלא ההופעה, הרכוש, קול הלאום היוצא מן השירה בתור עצם כולל, או מן המשורר הגדול בתור עצם נבדל. אבל את מושג החיים של השירה העברית אפשר לגרום באופן אחר. בודאי ובודאי ששירה טובה הנה גם רכוש ספרותי, לעתים, כטוב הרוח, אפשר להתגאות עליה, אפשר לעשות אותה גם כלי שרת בחיים הלאומיים של העם. אבל אמת לאמתה ישנה במובן זה רק אחת: בשירה העברית נתגלמה שארית הישרות האחרונה של היהודים. ישרות היא לכאורה מלה תמימה, שאינה מחזיקה הרבה, אבל היא היא הנחוצה לנו לפתרון החידה של השירה העברית. החריפות, זו המרנישה מעט ורואה הרבה, היהודים נתנו לה כמה וכמה גלויים נאררים: במרים שיף ובשירי הינה, ב„נודע ביהודה" ובכתבי ברנה; בכמה לשונות — וגם בעברית — יצרו היהודים ספרות אדירה של דבור — של דבור חריף, נערץ, רחב כמעט לאין שעור. הכל היה בכוח הדבור הזה של היהודי: גם אש הנפש, גם חצי ההגיון, גם הלמות הפטיש של המלה העצומה, המפקירה את עצמה כלה לשם רגע אחד של השפעה. רק דבר אחד היה חסר: העלילה, ר"ל: גלוי הנפש של האדם העושה ואינו מדבר. היתכן? להיות כאלם בספרות, שכל כוחה אינה אלא בדברים? אמנם כן: בזה מוטבע עצם החיים של כל שירה. השירה האמתית חדלה להיות דברי שפתים ומהוה בגלוי את עלילת הנפש, שאין בה לכאורה תפיסה. ביחס אל היהודים גדל הפלא הזה שבעתים: כל גלויי החיים של היהודי, כמעט בלי יוצא מן הכלל, היו קליפות מעל לקליפות, והגרעין היה על פי רוב מצער; הדברים היו מגובבים, החלופים מרובים, שלשלת העבר היתה נמשכת בלי קץ, — ולעומת זה היה קורטוב העלילה מתעלם מן העין, לובש ופושט לבושים, היה יקר מציאות עד כדי לעבור בירושה מדור לדור. זאת היא תקופה ארוכה של כשלונות, מיום חתימת התנ"ך, תקופה עקרה אשר לא חסרו בה גם עוז רוח, גם נשגבות, גם דמיון, אבל חסר בה

דבר אחד: העלילה המותרת על הלבושים, על הגלגולים ועל החלופין, במלה אחת – העלילה של האדם הישר;

השירה העברית החדשה הביאה גאולה לרוח העברי: היא יצרה את השורה. חרוז ריק של שיר רגיל, כשחרוז זה מצורף מדבורים שאין בהם חדוש, הרי הוא פחות במעלה מפסוק רגיל של דברי אנשים, שיש בו לפעמים מחכמת הרגע. אחרת היא השורה הנמרצה של משורר: בה גלומה מכסת דברים, הגדולה לאין ערוך מכמות חיים שאדם מחוכם ביותר עלול להכנים לתוך דבריו. והנה רק בשורה הבודדה, רק בה בעצמה, בא לידי גלוי השנוי לטובה אשר חל ביצירה העברית. כל תקיפותו של יל״ג היתה מאפע, אלמלי היה משקיע פה ושם את גדלו גם בשורות הבודדות; ערכו היה נהפך לזכרון, כאשר קרה לליליגבלום ולאחרים מבני זמנו. לולי הכוח האדיר, אשר ביאליק שקע בשורות הבודדות של רבים משיריו, היה צפוי לו גורל כעין גורלו של פרוג, ר״ל: היה נשכח מן הלב. אבל ביאליק איננו פרוג: הלז דבר בחרוזים הרבה דבורים נשגבים, אבל השורה הבודדה שלו היא עניה ממעש; ביאליק, להיפך, התקרב בכוח האמת שלו אל התנ״ך, שכלו חבור פסוקים נכוחים וישרים.

ב

השורה הטובה, הכלואה על פי רוב במסגרת הכרח של חרוז, יש לה גמר יצירה משלה. היא נבראת לעצמה, אוצרת בתחומה המצומצם תמצית רבת־ערך של בינת משורר, וכתור מאמר מסוגר, שמלים מכוונות שומרות עליו משני קצותיו, היא עוברת מדור לדור כתעודה קטנה ונפלאה של רוח אנוש. שורות טובות מסוג זה אינן יכולות, כמובן, להיות גם בעלות ערך אחד; השורה האידיאלית היא כעין חי נושא את עצמו, כעין ספר רב־למודים בזעיר אנפין. למען חַדֵּש אותה בזכרון אין צורך בסרח העודף של הדברים הבאים לפניה או לאחריה; למען התרנג על משליה ועל תארי הדברים, הקבועים

במסגרתה הצרה, אין צורך לדעת במוקדם את התוכן, אין הכרח לנחש את ההתלהבות, את הרגש או את מראה העינים אשר גרמו בשעתם ליצירת השורה הזאת. — „לבכות ענותך אני תנים, ועת אחלום שבותך אני כנור לשיריך": – השורה הזאת משיר של ר' יהודה הלוי, קימת בפני עצמה, מענגת בנועם של צרופי החלקים, מעוררת דמות שלמה, כעין דמות של גורל המתיחסת על דבר־מה, על סתם חיים. הדברים נאמרו במקורם על ציון, אך יצור־אדם זר, הרחוק מן המשורר מרחק של דורות ומרחק של מכורת, מקרב אותם מיד אל דמיונו ומבטא על ידם את זה אשר ירחש הלב לכל מולדת, ובנוסח שונה קצת – לכל אהובה ולכל רע. — „הלוך בלאט לְמַדַּנִי בקרי": — שורה קצרה משיר קצר של ח. נ. ביאליק, אך היא שומרת אמון גמור לרגש נבון ויקר אשר נטמן בקרבה. פה רק ארבע מלים והן כאילו יצאו ביחד מתחת מכבש עצום של בינה. זכרונם משכיל, קצורם הנמרץ מאמץ במסבה צפופה אחת את אורך הרוח של הטבע, את המשך הסגורים של הדברים שאין בו צפיה למפרע, ואחרון אחרון — את ההשגה הבטוחה, אך האלמת כמעט, אשר האדם משיג לעצמו בזמן שחושיו נתונים לטבע. תן את המלים האלה אל לבך, ונודע לך דבר־מה כפי השגתך; אם תגרע מהבינם לא יהיה הדבר, בכל אופן, תלוי בזה, שהשורה הזאת נאמרה לפניך ביחידות, בלי קשר עם תואר הנביא עמוס, שהמשורר לקח אותו לנושא בשביל השיר הקטן. — „ופליאות מצצו לב ולא אבו להגלות": — שורה מסונטה של שניאור, שתכנה, על פי השורה הבודדה הזאת, נשאר לנו זר לגמרי. אך אם יש חבור של מלים שהנהו מהות, תואר לרזי חיים, רשת אלהית לרחשי נפש בלתי נתפסים, אז אתה צריך להכתיר את השורה הזאת בעטרת כל כבוד! פלא הפלאים של כל שירת אמת הוא בזה, שהשורה כוללת דבר והפוכו: היא גורמת עונג כשהיא מדברת על צער, היא נוסכת בדידות על ידי זה שהיא מתארת בכל חן את הרעות, את האהבה, את חמדת החיים. גם השורה הזאת, הבת המהוללה לאם־סונטה נשכחת,

מדברת לכאורה על פלאות שאין להן פתרונים, אך יחד עם זה היא כלה גלוי, כלה פתרון נעלה, היא הופכת תהו ובהו — של הנפש — ליצירה קטנת מדה שיש לה צורה, צרופים וקלות דם עז, השוטף בתוך איבריה הקטנים והנחמדים.

שורות כאלה, דומות במעלה לשלש הנזכרות, יכולות לכאורה לאַמת את ההנחה, כי כל פסוק נמרץ של שירה עיקר מהותו הוא בזה, שהוא כולל גם רעיון נמרץ. אבל זאת היא טעות של השגה, השכיחה אצלנו ביחס לכמה דברים. קל להגיד: פה גלום רעיון יפה — כמו שרגילים להגיד: האדם הזה הוא טוב; אבל דוק ותראה, כי דרך הבחנה כזאת מצויה בראש ובראשונה אצל הילד, ר״ל: אצל זה שחושיו אינם מפותחים עוד. — מה הדוד הזה? — „דוד טוב! דוד רע!״ — ככה נשאל הילד וככה הוא עונה. האיש המבוגר, זה שטעמו ונסיון חייו שניהם נכונים, מבחין את חברו על פי התנועות, על פי הצפיפות שבין הדברים והמעשים. אמנם גם האדם המנוסה יודע להחליט, כי פלוני הוא טוב ואלמוני הוא רע, אבל הוא מקבל את ההנחה הזאת בהעלמה, הוא מבליע אותה בתוך צרופי הרשמים החיים שהוא מקבל מן האדם החי. וכך הוא הדבר גם ביחס לספרים. הילד קורא לשם ספור המעשה, והקורא התמים — לשם הרעיון. אך יש גם קורא נבחר, זה אשר החיים למדו אותו היטב וברור, כי היושר והתהפוכות מקורם בצורות הדברים, וכי ל א ח ר ו נ ה בא המשפט, המובן, המוסר, — כלם דברים בלתי חשובים בעצם, כיון שהצורה כבר נקבעה, ואחריה אין כל תפקיד יותר. תקריא לפני קורא כזה פסוק נבחר של שורה. יכול להיות, כי עם מלת ההתחלה כבר יופיע בעיניו זוהר הצפיה הגדול. היתלהב האיש רק מתוך אמון של אולת? לא, הוא רק ירגיש למפרע את האופי של הצורה, מִקָצָה, מן הקו הראשון. כזה לא יקרה אף פעם אם המלה הראשונה תעיד על התוכן הרב, אם שמה יהיה „אלהים״, „גורל״, „מאויים״. אבל כזה יקרה לפעמים, אם המלה הראשונה היא רגילה ובה בעצמה אין כל תוכן, ובה רק דבק מקצת מן הצורה

העתידה להתגלם לפני עין הרוח. ובכן: הנה נקראה השורה עד תומה והקורא הנבחר התענג. ברגע קצר של הקשבה הוא תִכֵּן את צרופי הדברים והנה הם תמים, תפס את התארים ואת המשלים והנה הם כה אחוזים זה בזה, ואין בהם מה לשנות ולא עולה כלל על הדעת לשנות בהם דבר־מה. וכל השורה, אף כי היא קצרה עד מאד, היא גם חדשה בתכלית החדוש וגם חלקיה אינם מראים כל מקום תורפה, כל מקום חבור. איך חוברו החלקים להיות לאחד? זאת היא החידה וזה הוא סימן היצירה.

הקסם, הצפון בשורה יפה, הוא התאמת החלקים המפתיעה והמובנה גם יחד. האֵם משתעשעת בעולל הערום ואבריו הקטנים נראים לה כה נחמדים: הם כה קצובים, כאילו עשה אותם הגורל בדפוס יצירה מיוחד, אבל הם גם קרובים כל כך אל הלב, כאילו לא יכלו כלל להיות אחרים. האין האם משעשעת את דמיונה גם בזה, כי פני העולל מפיקים כבר חכמה, כי בגדלו והיה כה נכון, כה נבחר וכה טוב? כזאת תתכן, כמובן. אבל בינתים והעולל הרך הוא כה מתוק לנשיקות, לשעשועים, לקול זמרה הולך וחוזר אשר האם לא תלא לתת על ערשו הקטן. האם לא יקרה לנו כדבר הזה גם עם כל שורה של שירת־אמת? אנחנו תופסים סוף סוף גם את הרעיון הגלום בשורה הערבה; עוד יותר: אנחנו מעלים על לבנו גם את ההשערה, כי היצירה השלמה, המחוברת משורות טובות כאלה, הנהָ בודאי דבר־מה מחכים, נבחר וטוב במאד לקריאה. אבל בינתים והשורה הקטנה היא כה מתוקה לזמר היוצא פעם ושתים מן הפה, היא משעשעת בחלקיה הזעירים שכולם קצובים. אולם במה דברים אמורים — כשהשורה היא מעשה יצירה שלבנו קונה אותה משמיעה ראשונה; אבל רוב השורות נשארות בשבילנו זרות פחות או יותר, הן נשמעות לאזננו כמוצא שפתים של אנשים זרים. אנחנו מחוננים אותם לפעמים בהקשבה, כמו שאנחנו מאצילים לפעמים מבט חבה גם לילדים זרים, אבל ברית לא נכרות אתם. כי סוף סוף — מה לנו ולהם?

הרעיון הצפון בהם? אמנם כן: בשורות כאלה, שאינן שירה, הרעיון הוא לפעמים כה עיקרי, כה נחשב וגם רב ערך על פי מהותו. אבל כל זה לא נותן להן זכות יתרה, גורלן אינו נוגע אל לבנו ואין שומרים להן אהבה. די לנו כי שמענו אותן פעם; הרעיון אין לו רמזים, אשר רק בגללם הדברים הולכים ונשנים כחדשים. הפלא הזה צפון רק בצורה. בתור משל מחכים בנדון זה יכולות לשמש לנו שתי שורות, שתוכנן שוה אך צורתן שונה האחת מן השניה. בכתבי הקודש, באיוב, נאמר: „ה׳ נתן וה׳ לקח, יהי שם ה׳ מבורך!״ זאת היא שורה אחת, פסוק שעל פי צורתו הוא שירה יפה להלל; השורה האחרת היא מדברי חז״ל: „חייב אדם לברך על הרעה, כשם שהוא מברך על הטובה!״ ההבדל ניכר לכל עין בוחנת, אף על פי שהרעיון הוא אחד, אף על פי שבדברי החכמים מבוטא הרעיון ביותר בהירות, מבוטא כמעט עד תום.

ג

מכל מְפָרְשֵׁי העולם רק ממשיל המשלים אין מלאכתו רמיה; חידת החיים איננה נפתרת, היא נתנת להרחבה, ועל כן רק המשל יש בכוחו לפרוץ את גדר הסנורים הסובבת את האדם. גם גרגיר ההויה הקטן ביותר נשאר סגור ומסוגר בפני השגתנו, ואם תשתמש בהמון מושגים לאין קץ, למען באר את מין הגרגיר הזה, לא תניח גם את דעתך וגם את דעת השומע. אתה מנסה, למשל, למסור כדבר השנה שלם את תואר האדם אשר הטבע הולידו, נתן לו לראות חלומות בימי הנעורים, לחולל עלילות בימי הגבורה ולשוב אל העפר, — בהגיע ימי הזקנה ולטבע אין יותר כל חפץ ביצור האדם שנדלדל. איך תגיד את זה, אם ברצונך למסור את הדבר בצורה שלמה, שיעורר גם עצב וגם ישקיט את הלב, ר״ל: שגורל האדם יהיה כלול בדברים כמו שהוא כלול בטבע? בכדי למלא את רצונך יש לך שתי דרכים. הדרך הראשונה היא דרך ההרחבה הרגילה: אתה יכול להוסיף על

מושג האדם המון מושגים אחרים. למשל: „האדם נולד ומת בכפיה; בימי הנעורים לבו ער וחולם רק למען ימשך בכוח אדיר אחרי האשה אשר יקים ממנה זרע; ועל כן הוא דבק בימי העמידה בעבודה, יען כי הטבע כופה אותו לדאוג לילדים אשר הביא לעולם". ועוד ועוד, לאין קץ ולאין נחת. ככל אשר תרבה מושגים, כן תעלה וכן תרד כף המאזנים. מושג אחד יגריש את העצב, המלוה את גורל האדם, השני יחסיר מתואר הכפיה הצמוד אל האדם. שווי המשקל של האמת לא יושג בשום אופן בדרך הזאת. אבל הנה לפניך הדרך השניה, דרך המשל או דרך ההשואה. בין כל המון הדברים אשר בעולם, אשר לכלם גורל רב חליפות, עליך למצוא דבר־מה אשר תמשיל ממנו על האדם. אתה צריך למצוא משל אשר יתאים בד בבד אל הנמשל, – לא בפרטים, כמובן, כי אם בהיקף ההשגה. בנידון שלנו מוטב לך להשתמש במשל הישן אשר בכתבי הקודש: „האדם עץ השדה". במשל הזה מצאה ההשואה את תקונה המלא, ואף על פי שבמובן הידיעה נתן לך מעט מאד, הנה ההכרה שלך נתעשרה עושר רב: דומה שכפות המאזנים נושאות בד בבד ועין רוחך רואה את גְדול־הפלאים אשר בעולם: את שני הדברים אשר אמתם משותפת! זהו גמר כל הפתרונים. הוא משעשע את דמיונך לשער, כי כשם שיש שני דברים הרחוקים זה מזה במקום ובערך חיים וקרובים זה לזה בבינת גורל משותפת, כן יכול היות כי רוח אחת כוללת את כל המון הדברים, כל המון החיים, כל המון העולמות אשר כוח השגתנו מתיגע לחנם למצוא להם היקף אחד של אמת. בזה כלול הערך הבלתי משוער כמעט של המשל.

הערך של המשל הנהו באופן כזה ערך מוסרי נעלה: רק על ידו יודע לאדם, כי הדברים אשר בעולם אינם מקוטעים ואטומים, אינם שחיפי־גורל יבשים אשר יד המקרה פורה אותם על ימין ועל שמאל. אלמלי המשל, או לשוא היו כל תעצומות המדע וכל שקול הדעת הבלתי פוסק של האדם. היינו כמודדים את העולם מבלי היות

בידינו ציונים לקבוע את המדות; היינו מאספים עושר רב של חקירה, מבלי היות בידינו לקנות במחירו גם את הפתרון אשר הנהו מצער; ואחרון אחרון: לא היינו משיגים את התכלית האחרונה אשר לכל ידיעה, לאמר – כי כל הדמויות אשר בעולם נתונות בדמות אחת משותפת. הרעיון על דבר אחדות העולם איננו אלא סכום כל המשלים אשר הקיפו מלא תבל ומצאו בכל אחים דומים, אשר נקל לאחר אותם במחיר־דמיון אחד. – אבל חוץ מערכו המוסרי הנה המשל הוא גם יפה, כי הנהו תמיד ציורי; הוא מפתיע, יען כי המשל הנבחר יוצר את הקֵרוב שרק אפשר לשער בין שני דברים הרחוקים ביותר; והוא גם קובע לעצמו יצירה. אצל כל העמים, בגנזיהן של כל השפות אשר בעולם, מצויים משלים חשובים להפליא העוברים מדור לדור בצורה שלמה, עם תמצית חכמתם הבלתי נפסדת, הם דומים למטבעות זהב, שכוחן יפה בכל הזמנים, אצל כל העמים ושאין דבר מוציא אותן מן העולם, חוץ ממפולת של תקופה הקוברת אותן מתחת לעיי שפה, תרבות ומולדת. – וכך הוא הדבר גם ביחס לסופר בודד. כל זה שרגילים לקרוא בשם רעיונות נוצצים, דבורים נשאים על פי כל דור, פתגמי חכמה הקובעים לעצמם צורה מיוחדת, – כל זה הוא, על פי רוב, עושר של יוצרים, שיצא לדרך הדורות הרחוקים כשהוא ארוז בנרתיקי ברזל של משלים. סופרים שכוחם לא היה יפה במשלים הם ראשונים לשכחה; גם הגדולים שבהם, אלה שרגילים לסמן אותם בשם פילוסופים אדירים וצחיחי סגנון, אינם נשכחים מפי הדורות רק הודות לזה, שכל תורתם גם יחד של הגדולים האלה איננה אלא משל אחד אדיר אשר נשאו בצרוף אחד על כל החיים. ומכל סוגי הסופרים השונים המשוררים הם ממשלי המשלים בחסד עליון; הם, כותבי השורות הקצרות, קונים לעצמם חיים, ערך וחשיבות לבלי ערעור רק בעזרת המשלים; רק המשל משנה את דמות האדם, הכותב חרוזים, ובמקום להראות בעיני הבריות כבדחן, כלץ מפיח שעשועים או, לכל היותר, כסופר שקלות דעתו מותנית למפרע בגלל צורת

החרוזים, – הוא מופיע פתאום כיוצר נשגב אשר לדבריו המשקל, הקצב ומשפט הבכורה.

במה דברים אמורים – כשהמשל הוא ראשון במינו, כשהוא לקוח מן הדברים החיים. בזה יוכר כל משורר: הוא עוטה לכאורה שבע חליפות, אבל כל מעשי העולם הזה הם כערומים לפניו. הלא כתבו כותבים בלי מספר, הלא תוארו המון דברים בלי קץ, הלא הכל כמעט כבר מצא לו תקון במשל, בציור אומר חזון – אבל כל זה לא איכפת. כל המון היצירה אשר מעולם לא גרע מאומה מגורל המשורר אשר יקום באחרית הימים, ויהי גם היקף יצירתו מצער במאד מאד. כי מעשי העולם כשם שאינם מפורדים, כן אינם מתישנים. את הסוד הזה יודע כל משורר, ומדי הוא שם עין בדבר מן הדברים, הוא רואה אותו כחדש. אבל בזה כלול התנאי הראשון לכל יצירה: להביט בגוף הדברים. ההשכלה, כות הדמיון ועוצם הבטוי אמנם מעלים ומורידים במעלת המשורר, אבל קודם לזה – העין הצמודה אל הדברים הרחוקים כמו אל הדברים אשר בהיקף של ארבע אמות. כמובן, הכשרון להיות משורר נתינתו מידי הטבע, על כן כל התחבולות, שאוחזים בהן לבאר את מעשה היצירה הזה, שאולות על פי רוב מאת המשורר עצמו. אבל הענין הלא ברור כשאתה בודק מעשי שירה בלתי מוצלחים: אתה רואה מיד, כי המשורר הזה – אם תקרא לו בשם משורר – לא עצר כוח להרחיק ראות את גופי הדברים, והוא לקח לשמוש דברים שהיו מקופלים בתוך לבושם שנתן להם בכוח הדמיון של איש אחר. גם משורר אָפינון כזה ממשיל משלים, ר״ל: אף הוא שאף לתת לדברים סדר וקצב ומשפט; אבל על פי רוב הוא בעצמו לא מרגיש, כי הוא לוקח את הדברים מתוך סדר קבוע, כי דמיונו נאחז ב ע נ י נ י ם קצובים, שחותם המשפט עליהם מפנים ומאחור. בהכרח הוא שמשורר כזה מצרף מלים שהן מצורפות זה כבר; והסימן הזה – של צרוף בתוך צרוף – הוא מכשול היצירה לכל דור של ירידה; בדבור הרגיל מכנים סופרים ומשוררים מסוג זה בשם כותבי מליצות.

ד

השורה, המהוה דמות יצירה בפני עצמה, הנהָ תמיד בלי יוצא מן הכלל, משל נאמן המרחיב את ההשגה במהירות פלאים של ברק. על ההנחה הזאת לא צריך להקיש מזה, שרוב השורות יש בהן רק מעשה ציור ואין בהן לכאורה כל משל: — כי, בעצם הדבר, כל ציור הנהו אף הוא משל מתעלם או, יותר נכון, מתכונת של משלים קטנים המצורפים לחטיבה אחת. המשורר אומר: „השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע" — והוא הולך וחורז ברוח זאת שורות חמודות, שכלן יחד מצטרפות לציור כולל, אבל כל מלה ומלה מן השורות האלה ממשילה דבר־מה בפני עצמה; על ידי נתוח הדברים אפשר להוכח, כי אין בתנ"ך פסוק של ציור שיהא אמור בנשימה אחת, ר"ל: שהדבר המצויר ינתן — אם אפשר להגיד כך — חלק ונבדל; להיפך, אמרות הנביאים הן תמיד מקלעת, מעשה משור של משלים קטנים. מספרי החקירה של המלומדים יִוָּדע לך, כי כזאת היתה צורת הפיוט של הנביאים: לעשות את השורה משני חלקים מקבילים, ואף כל חלק בפני עצמו מחובר על פי רוב משתי מלים מקבילות; אבל בזה לא צריך לראות רק סימן חיצוני של פיוט. העיון הנפשי בכתבי הקודש מראה לך בעליל, כי היכולת השירית של המשוררים האלה הגיעה עד לקצה שִׂיאָהּ; ממנה ולמעלה אין להשיג יותר שלמות. כי יש רק אמצעי אחד למשורר, שהנהו אצלו גם ראשון וגם אחרון: להקביל דבר אל דבר. — „לא עדת כפירים ולבאים יכסו שם עין הערבה". — אין משורר מנסה להוציא את הדברים מקלפתם, כי עמל שוא היא העבודה הזאת. הדמיון מנסה רק לקרב, ויותר שהקֵרוב הזה מתקבל עד ארגיעה על הלב, יותר הוא יפה. ובכן, כל משורר מתאר לך דבר־מה על ידי זה, שהוא מראה לך את שתוף החיים של שני ענינים. אבל מלאכת השירה הזאת מגיעה לפעמים למרום מעלתה: במקרה כזה אין המשורר מניח כל פרט

מבלי שימשיל עליו; הוא אומר: „מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה". הדברים הם מעטים פה, אבל המון הציור הוא עצום; המלים בכלל כאילו אינן פה, וישנם רק דברים חיים, שלכל פרטיהם שתוף גורל גמור. דוק ותראה, כי אין פה מלה שנגררה עם שטף הלשון; זהו משורר שכוחו מלא, שאין העיפות שולטת בו: אין לו צורך לנוח באמצע ההסתכלות וליצור לעצמו גשר מרגוע קטן בדמות מלה שלוקחים אותה מן המוכן. — „אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף". זהו דמיון שכל העולם פתוח לפניו, ואין דבר עומד למעצור אם הוא רוצה לענג אותך באופן נעלה, להכריח אותך שתאמין אמונה גמורה באיזה דבר, שתראה דבר־מה כמציאות גמורה. למען פעול כזאת הוא מקרב שני דברים הרחוקים זה מזה בתכלית הריחוק; הוא מקרב אותם עד למראה עינים אחד, משותף: „אמת מארץ תצמח!" מה לעומת היכולת הזאת כל התאמצות של אנשים המתיגעים למצוא קוים חדשים בגופי הדברים עצמם? כל התנ״ך, במקומות היצירה המובחרים שבו, הוא נקי ממחדשים, מנוברים, מדוברי רמות ההופכים והופכים את ה ע נ י נ י ם, מבלי להוסיף ל ד ב ר י ם כל דמות. במקום החדש יש בתנ״ך — סגולה יותר יקרה: ההשואה המעוררת אמון. כי, בעצם הדבר, ה ח ד ו ש ה נ ה ו א ף ה ו א ה ש ו א ה, א ב ל ה ש ו א ה ב ל ת י מ ת א י מ ה, שברגע הראשון אתה מסרב לתת בה אמון. ואחרון אחרון: בתנ״ך אין כמעט המשך דברים במובן הרגיל. במקום שהכל חצוב ומלוטש בפני עצמו, אין צורך בטיח הדברים; במקום שההשואות השנונות מצמצמות כל חצי־פסוק בפני עצמו, בהכרח הוא שכל פרק יהיה כעין נוף הררי, קרוע לגבעות גבעות של משלים נאדרים.

גם בספרות העולם יש דוגמאות לצרוף מצומצם כזה של שירה: הקומדיה האלהית של דנטי, מקומות נבחרים של שקספיר, ובדורות האחרונים – השירים הקטנים של בודליר הצרפתי. אצלנו, בספרות שלאחרי התנ״ך, מצוינים בסגולה הזאת מספר שירים של התקופה

הספרדית, „מתי מדבר" וקטעי שירה אחרים של ביאליק. ועוד יצירות בודדות אחרות מן השירה החדשה. על כל היצירות מסוג זה טבוע חותם מיוחד: כל שורה שבהן מעידה על צמצום הנפש של היוצר. כי בשביל שמשורר יגיע למדרגה כזאת לא די לו בכוח הדמיון ובכוח ההתרגשות, לא די לו שידע לתאר את הדברים במלים נחשבות, לא די לו גם בזה שיהא מחונן בכשרון, כלומר שידע להבדיל בין טפל ועיקר. אל כל זה צריך שהמשורר ידע עוד דבר אחד נוסף, והוא: לראות כל דבר באופן כזה, שיהיה קשר של שתוף־חיים בין הרואה ובין מראה העינים! אשה צרפתית אחת רשמה בספר זכרונותיה פתגם מלא ענין רב עד מאד. היא כתבה, בערך, כדברים האלה: בימי נעורי, כשהגברים היו נושאים אלי את עיניהם, הייתי אף אנכי עונה לפעמים במבט משתתף; וראה פלא: לא התואר הטוב של המסתכל בי היה הדבר אשר המריץ אותי להענות, אף לא החוצפה היתרה המפיקה תאוה, רצון לכבוש, עוז לב אשר ילעג למעצורים; אף לא פנים הנסוכים רוח דמיון, אלה הפנים המביעים בלי אומר לאשה, כי עד כמה שכבר מתקה לה האהבה — הנה יש אחד אשר ימתיק לה את האהבה שבעתים. לא, על מבטים כאלה לא ידעתי משום־מה לתת מענה. רק פעם בפעם הייתי נתקלת בגברים שהיו מביטים עלי באופן מיוחד: לנוכח מבט כזה היה היה לי כל פעם הרגש, כי האיש המביט עלי יש לו למפרע איזה שתוף בחיי. את הדבר הזה אין לסמן כמו במלים, הוא נשאר כמום משכלי. אבל למבטים האלה הייתי עונה בכל פעם בחפץ לבי. – דוק ותמצא, כי אם תשנה פה את הנושא, ובמקום האשה תקבע את המלה „טבע", אז תצא לך פרשת דברים אשר אין כמוה לטוב, למען סמן את היחס אשר בין המשורר ובין הטבע.

המשורר בעל הכשרון מסתכל בדברים — ר"ל: בטבע – באופנים שונים. כליון נפש, תאוה לשפוך את יתרון הכוחות, העין הרואה, המשמשת מתחילת בריאתה בית־קבול רחב, – כל אלה הן סבות הגורמות

ליצירה. אבל הטבע אינו נוטה עוד כל צרכו למשורר כזה; לאחד כזה, ויהי גם חפצו אדיר, נענה רק הטפל שבדברים, רק הפרטים המהוים את המקרה, את החלוף, את הלבוש הקבוע לאורך ימים מסוים. משוררים כאלה הם להוטים, נמלצים, מטביעים לעין כל על יצירותיהם את החוצפה אשר לא תעמוד בפני כל והמצירת בעוז נפש את זה אשר בשמים ואת זה אשר בתהום; אבל למרות כל זה נורלם הוא בלתי נחשב; הם דומים לדון ז׳ואנים המכריעים במבט אחד את בת האָמָה. הטבע בשלמותו חתום בפניהם; הדבור, המגלה בדברים פנים חדשות, איננו עולה על שפתיהם; הצירוף שבין הקרוב והרחוק, זה שנותן לכל יצירה את הנועם היקר מכל יקר, זה שהנהו מטרה בפני עצמו, באין צורך לו להתלות ברעיון מרכזי של יצירה מקיפה,— הצירוף הזה מתחמק מאת השגתם. על כן יצירותיהם, בתור דברים שלמים, קובעות לעצמו ענין, לפעמים הן גם נשגבות, אבל הפרטים, חלקי הדברים המצויירים, השורות הבודדות — אלה הם ערב רב ללא פרצוף, שגדול לא ניכר ביניהם לפני קטן, מכתת חיים שרק הטיח העליון — הרעיון המקיף את כל היצירה — עושה אותה לחטיבה מיוחדת. בשעת הופעתן עושות יצירות כאלה רושם חזק; אבל הקריאה הראשונה מוצצת מתוכן את הרעיון המקיף, שהוא הוא כל חייהן, ומשאירה אותן פגרים מתים. אחרי עשר או עשרים שנה עולה מהן ריח בליה, שאינו נותן לקורא בן הדור החדש לגשת אליהן. ההנחה הזאת מאומתת על פי דוגמאות לאין מספר. בכל תקופה, וביחוד בתקופה שתסיסת חייה נכרת לעין כל, מתרבות יצירות טובות מסוג זה, השוקעות — במהירות בלתי צפויה מראש — לאבדון השכחה.

המשורר, הרואה כל דבר כאילו הוא שלו, קונה לעצמו זכות פלאים להיות בבת אחת אדם יחידי ואדם ראשון בעולם. ביחס אליו אין יותר נכון ואין יותר טוב; אין מי שיכחיש אותו, אין מי שיגיד לו: הרחקת יותר מדי לצרף, להעיד דבר על דבר. אצלו הכל מובן, המליצה נעדרת ממנו לגמרי. הוא לא יכתוב: „אם ה ר ר י נ ש ף עלינו

נערמו", אף על פי שזאת היא מליצה נשגבה, אף על פי שהצרוף הזה — „הררי נשף" — כבר קנה לו חזקה ואפשר להגיש אותו לדמיון הקורא כדבר שהאמון נתון לו למפרע; אבל הוא יכתוב: „צנח לו זלזל על גדר וינם — כך ישן אנכי". הוא יכתוב את זה, אף על פי שהוא מבלבל על ידי כך את דמיונם של המון אנשים, כשהוא כופה אותם לראות בשני דברים שונים מוסר השכל אחד, נושא בד בבד צרוף חיים משותף המתאים עד למלוא השערה, — שני דברים שכלנו רגילים לראות את האחד במזרח ואת השני במערב! כה הוא כותב, הכל אצלו כחדש והוא איננו מחדש. ככה חדש הוא תמיד הטבע, — בכוח הצרופים, מבלי לחדש יש מאין, מבלי להרכיב מין בשאינו מינו.

ה

מלאכת־המחשבה של השורה התפתחה אצל עם העברים הקדמון באופן נעלה מאד; אחרי כן לא הושגה המדרגה הזאת בפיוט, לא על ידי היהודים - בשירת ספרד ובשירה החדשה — ולא על ידי המשוררים של אומות העולם. לצמצום יצירה זה ללא־דוגמא גרמו כמה דברים, וקודם כל הטבע של ארץ יהודה הקטנה. האויר השקוף גורם לתפיסת עין בהירה; הדברים הרחוקים נראים כקרובים והעין תופסת פה את הצורות בשלמותן, בלי טשטוש כל־שהוא, בלי אותו ערבוב הקצוות של הדברים המצוי בארצות ששם פרוש האד לעתים קרובות. האדם, שנפשו היא ילידת ארץ כזאת, אינו מאחז דבר בדבר; כשהוא הוגה הוא תופס כל ענין בצורה גמורה, כשהוא מדבר הוא משתמש במלים מהוקצעות, שאינן נוחות להשתנות. אבל לעומת ה ה ש ת ל ש ל ו ת, החסרה לו בהגיון ובשפה, הוא נעזר במשל, כיון שהוא רגיל לאחד על ידי טביעת עין אחת את הקרוב עם הרחוק. שַׁעֵר עוד את סדר היצירה של השירה העממית אצל עם כזה, השוכן בארץ שהגה יותר מדי שקוית אור ופחות מדי מחוננת בפנות מחבואים. החורשה אינה מצויה פה, ההולך אחרי המחרשה הוא הלום שמש, עם פנות היום

הדמדומים הם קצרים, ואין בידי האדם ספוק לחלום ולהגות. גם בערים הבתים הם כולם אבן, הם אטומים וצרים וסגורים כמעט לגמרי בפני העולם; העץ אינו עולה פה בנקל, ועל כן אין שעשועי־אדם ברחוב, אין מקהלות הנמשכות שעות רצופות. את הנביא, את השופט וגם את ההולך בטל — את כולם אתה מוצא רק במקום אחד קבוע: בשער העיר, ליד חומת האבנים הנותנת צל. במקום כזה לא תוצר שירה: פה לא תראה האשה, אין פה מחבואים לחלום, אין מרחב להזות. אבל הנה הלילה ירד והירח עלה. היגע משתטח למנוחה על תל חול או על צור ערום, והוא רואה את העולם ההדור שבעתים לנוגה הירח הכלול; העצים נראים כמו ביום במלואם, הם נחרתים ברמיון כמו מאליהם; נוסף על זה הם נראים כמחודשים, כיקרי ערך יותר מאשר ביום. הצורים החשופים, שדה־הטרשים, עצי הזיתים הכחושים — כל זה נעשה נאוה אם מעט ואם הרבה; והנה באה שעת הניגודים: בזכרון עוד חי זכר היום המיגע, המלא שרב עד אפס מקום, המבליט עד תום את הצורות הדלות והחשופות של נוף ארץ יהודה; ולעומת זה הלילה מלא הרזים, הקריר, המשיב את הנפש עד ארגיעה, הנוסך מסביב יופי גמור ומרגוע שלם. שעת הניגודים הזאת מולידה את כליון הנפש, וכליון הנפש הוא הוא המחולל את השירה. ובכן הלילה הוא מקום הולדת השירה, והוא קובע מראש את תכונותיה. השירה היא ראשית כל קצרה, עשויה שורות חטובות עד מאד, העלולות להיות נשמרות בזכרון; גם השורה הבודדה מרותקה בחלקי ציור מוצקים, למען תעמוד כן, למען תמסר בתומה מפה לאוזן. אבל גם ברגע הוצרה אין השורה יוצאת כדבור אנוש רגיל, המספר דברים כהויתם. הלילה איננו מציאות, הוא כעין משל מלא רזים הנשא על כל החיים. לאור הירח יש יכולת השנה אחת ביחס אל הבלתי משוער וביחס אל הדבר הקרוב עד מאד; שקול הדעת, אשר בארצות החמות הוא צלול רק בערבים, איננו מתאוה בלילות לדברים כפשוטם: הוא נוטה יותר להשוות, להמשיל, לראות את הכל באור יקר. עוד יותר: בלילה

שולטת רחבת הלב, לאדם המדמה לא צר להוליד דמיון ולאבד אותו עד ארגיעה; פה מקור הברור הנפלא של שורת הפיוט אשר לעברים הקדמונים. ביום יש לכל דבר ערך של קנין, וגם הלב אינו חס בנקל על זה אשר הרה ואשר הגה ואשר בטא. בלילה אין ריבות בין אדם לאדם בגלל מוצא־פה ראשון, אין עקשות, הדבורים שוטפים וחוזרים. בפסוקי שירה על אחת כמה וכמה: כאור הירח הנמוג ועומד בעין, כן עלול חרוז השירה, הנולד בלילה, להשתנות, לפשוט וללבוש צורות ולשוב אל מוצאו הראשון: אל מקור האמת אשר בדמיון.

העברים לא ידעו את אמנות הבניה והפסול, אבל לעומת זה הם סמלו את הצורות באמצעים אחרים; המושג, התואר וגם הלך הנפש — את הדברים המפשטים האלה ציר להם דמיונם באופן כה ברור ובולט, עד כי אפשר להגיד, כי היהודים הקדמונים אף הם חברו קו לקו ויצרו צורות ומונומנטים, אלא שהם השתמשו במלים במקום אבנים. על זאת מעידים לא רק ספרי השירה אשר בתנ״ך, כי אם גם השפה העברית בעצמה. מליה של השפה הזאת מהוקצעות מתחילת בריתן, הן אבנים שלמות ולא חול נגר כחומר המלים של השפות הגרמניות והסלויות. המלה העברית משתנה אך מעט; אפשר להקציע אותה על ידי כנויים, אבל לא לפורר, ר״ל: למזג ולערבב עם מלים אחרות. אופן הבניה של המשפט בשפה העברית נעשה על ידי סמיכות; המלים הבודדות נדבקות אחת אל השניה, אבל אינן נעשות בליל אחד. כתוצאה מזה - הצלילות ללא דוגמא של הפראזה, הציוריות הגמורה, האפשרות לחלק גם את המשפט היותר קצר לקוים קוים בולטים. — „ידע שור קונהו וחמור — אבוס בעליו; ישראל לא ידע, עמי לא התבונן!״ - פה מרהיב הכל את ה ע י ן; חלקי השורה מעננים אותך, גם אחרי שעמדת מאה פעמים על מובנם. עין הרוח מסתכלת בהם ללא חָשוב, כמו שעין הבשר מביטה להנאה בפנה יפה של בנין. בזה כלולה הסגולה האחרונה והנעלה ביותר של השורה העברית: להיות ב נ ו י ה וכלילת יופי גם יחד! הדבר דומה, כי

מתוך עיון של השנה בכתבי הקודש אתה בא בהכרח לידי הנחה עיקרית, שאין להקיש עליה: כי השירה היא כלה צורה; גם בהיקפה, כשהיא נתנת לנו ברמות יצירה שלמה, וגם בחלקיה ובשורותיה הבודדות. לא שהתוכן איננו עיקרי או בלתי נחשב, אלא שהמלה הבודדה, שתי המלים הנסמכות והמשפט הקצר — כלם הם מעשה צורה בפני עצמם, כלם מכילים עד־תום את זה אשר כלול בהם. בשורה העברית אין שטף הדבור בנמצא; כמו בבנין כן יש בשורה הזאת חלונות, אבל אין מקומות חלולים: יש מקומות שהפסוקים נעשים שקופים עד מאד, התוכן הולך וחוזר, כאלו בכדי לתת מרגוע לעין: „כל גוים סבבוני; בשם יהוה כי אמילם! סבוני גם סבבוני; בשם יהוה כי אמילם!" — אבל אין מקומות שהמלים ישפילו את עצמן לשמש את התוכן הרחוק, שיבוא לאחרי כן ושאיננו לעת עתה במלים עצמן! המלים אשר הנחילו לנו אבותינו הן כולן בנות גבורה; הן לומדו לקשט את ע צ מ ן. כשאתה מכריח אותן, כבנות אֻמָּה, לשרת זרים, אז הן סוגרות על עצמן, נרדמות, חדלות לתת כל הבעה.

עם חתימת התנ״ך לא נתחמה תעודתה של השירה העברית ולא תמו דרכיה; לשירה הזאת כבר היו ימים של חדוש יצירה ועוד נכונים לה ימים כאלה — בעתיד קרוב או רחוק. אבל דבר אחד ברור, כי בשחר כל תקופה חדשה השורה הבודדה היא היא המתעוררת לחיים בראשונה, והיא היא המעלה על עצמה בראשונה עבטיט של מליצות בתקופה של שתוק יצירה. התוכן, ואפילו האידיאה הגדולה, אינם מצילים; די להשוות שני פרקים בתהלים: האחד הוא „אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים"; והשני, דומה לראשון על פי תכנו, הוא „אשרי תמימי דרך". הראשון הוא קצר, את תכנו אפשר למסור בשתים־שלוש מלים: אשרי הצדיק ואוי לרשע; השני הוא ארוך, תכנו גדוש ומוסר, כנראה, המון מושגים ומאויי־לב שנעשו קנין, בתקופה ידועה שלפני החורבן, לחוגים רחבים של עם היהודים. והנה הפרק הראשון הוא כליל יופי, כל שורה בו היא יצירה בפני עצמה,

המרחיבה גם היום את דעתנו: „והיה כעץ שתול על פלגי מים, אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול". פרק שורה זה נכתב, בלי ספק, בתקופה קדומה בערך, בזמן שהמושגים „צדיק" ו„רשע" היו בבחינת ראשונים, בזמן שעין המשורר תפסה את צורתם כצורה חיה. הפרק של „אשרי תמימי דרך" נכתב בתקופה מאוחרת יותר, בזמן שהמושגים האלו זקנו והולידו הרבה דומים להם: בשביל לחדש בדמיון בתקופה זו את המושג „צדיק" או „רשע", לא היה יותר צורך בצמצום הנפש; להגיד דבר־מה על אודות זה לא היה יותר בגדר של צמצום הנפש. גם המלים וגם המושגים כבר היו מוכנים, צריך היה רק לכפול מלים, לצרף מבטאים, לדבר גבוהות, על כן נקבע פרק של מליצה בתוך התנ"ך עצמו. כיום אתה קורא בו ואין לך כל יחס אל הדברים: התוכן לא הציל אותם.

ו

בנוגע לעתידות השירה העברית אפשר לנחש רק שלמות־יצירה אחת: את השלמות הבלתי נפסדת הכלולה בשורה הטובה. ההנחה הזאת מתאמתת למפרע על ידי שני גורמים. הראשון היא השפה: שפתנו העברית היא שפה מסוגרת, מלותיה בדלות, הן כלן בעלות צורה ואין הן נגררות בנקל אשה אחרי אחותה. בכתבי הקודש איננו מצוי הדבור הנאוה, זה המשמש צנור לרעיונות מפשטים ולרגשות בלתי נתפסים; העשבים האלה לא עלו כלל על השדמה הברוכה מאד של השירה העברית הקדומה. במובן מקיף זה אפשר להשוות את השפה אל הארץ: גם ארץ יהודה׳ איננה מגדלת בשפע את העשבים הסבוכים, העומדים ימים רבים בעין; משטח הירק, המכסה באביב את השפלה ואת מדרון הגבעות, הנהו בעיקר עתרת פרחים קטנים, — המון יצורי־ארץ נחמדים, אשר לכל אחד צבע ותואר ושם, ואשר העין תבדיל אותם למטוב מאותם גדולי השפע הבלולים יחד בשם הפקר אחד: חציר. ועוד זאת: אין נוף בארצנו אשר העין תופסת את דמותו

בהעלם אחר, במהירות, בהיסח הדעת; הנוף הוא פה תמיד מסוגר, משביע את העין בחלקיו. גם בשפה העברית (ועל כן גם בשירתה) נעדרת לגמרי תכונת המרוצה; הכתיבה הקלה, הממושכה, המשתרעת על שטח של כמה גוילים, שהסופר מנהל אותה בלי עמל ושהקורא רץ בה מבלי לאבד את שלמות הענין, — כתיבה כזאת לא תתואר כלל להיות מוצלחה בעברית. את הרומן, את האפוס הגדול, הכתוב ברבבות שורות הרודפות אחת את השניה — השפה העברית לא עצרה כוח ליצור כמו אלה; רק את השחת קוצרים לערמות, אבל את הפרחים קולעים רק לזֵרים. על כן נוצרו אצלנו לפנים רות ותהלים.

הגורם השני, אשר אף הוא יתוה את עתידות השירה העברית, אם לטובה ואם לרעה — הוא תואר הנפש אשר יתהוה בעתיד אצל היהודים. יש כידוע רבים האומרים, כי לספרות העברית (או לספרות אשר ביודית) נכון עתיד גדול אך יען וביען כי היהודים נפוצים במלוא־תבל; הם חושבים לדבר טבעי, כי רוח העם, אשר ינק מכל המקורות, ייטיב גם ליצור בתור סינטיזה, בתור תוצאה מכל מתכונת ורוח וצורה אשר בכל ספרות. הם חושבים, כי הרעיונות, שמות היהודים קולט, ההרגשות הדבקות בלבבם, צרופי החיים השונים שהיהודים עדים להם בכל הארצות - כי כל זה בדין הוא שיהוה מזיגה נפלאה בספרות המיוחדת לעם הזה. מה גדולה התרמית הכרוכה בסלף הזה! המציאות מראה לנו את ההיפך, וההגיון אומר, כי אין חוק המזיגה נוהג כלל וכלל בשירה. אין שירה אמתית מתהוה כל זמן שאין הרעיון נהפך להשגה; ואולם בתור תוצאה מכל נדודיהם ומכל הסתכלותם העלו היהודים רק תפיסה חריפה, אך לא השגה גדולה. איזה רעיון מעוות: לחשוב, כי ילד שמחנכיו מרובים גם נפשו כבירה! השירה היא אהבת הנפש — כלפי החיים, כלפי מובנם הבלתי־נתפס, כלפי עתידם הבלתי־מתואר, וכל אהבה כוחה עז רק כשהיא עוברת דרך צנור אחד; מתוך מזיגה של השפעות רבות יצרו היהודים בלשונות שונות שירה של „תוספות“, ולא יותר.

בשביל שהשירה העברית תיטיב את עתידותיה, דרוש תנאי הכרחי אחד: שגם נפש היהודי תיטיב את הליכותיה. היהודים הם עם עז, אשר כשרונותיו הם רבים ועצומים; אבל דוק ותמצא, כי הכשרונות נתרוקנו ברובם מכל תוכן. הכשרון מתפתח בתור תוצאה של תכונות נפש ידועות; אך יש שתכונות נפש מטשטשות והולכות, או נמחקות לגמרי, והכשרון, בתור הרגל וכלי־שמוש, נשאר בעין. חזיון כזה מתגלה לפעמים בצאצאים שדופים של משפחה מיוחסת, המנחילה הרגלים מוצקים בלי תכונות נפש. זהו מחזה מעציב ומבעית גם יחד; היורש, העמום מעמסה ארורה זו, מעורר זועה במעשיו הגבובים, בעלילותיו החשודות, במדבריו העזים הנשמעים כתרמית חן של שטן; וראה פלא: יש תמימים המפטירים אחרי מנוגע כזה: „איש כזה וכשרונותיו — עד כמה חבל!" — אך מי אשר בינה בלבו יסור במנוד ראש; הוא ידע, כי לפניו יצור אדם מופלא המזוין בכשרון נבוב, חנוט, אשר אין בו רוח חיים!

כזה הוא היהודי. וכל סודה של תחית השירה העברית החדשה היה כלול בהתאמצות נפש אחת: להחיות את הכשרון, למלאות אותו תוכן. לא לחנם אתה רואה, כי כל הנסיונות ליצור שירה עברית — מיהודה הלוי עד ביאליק — התחילו קודם כל בזה, שפנו אל שפת הצורות של התנ"ך; אף למשורר עברי אחד אי אפשר היה לשער, כי מותר לו להשאר במחיצה אחת עם ספרי היראים, הפוסקים והתוספות — במלה אחת, עם אלה אשר לכל חריפותם, יכלתם ודבקותם לא היה די תוכן, די עלילה, די השגה; במשך דורות רבים נשארו שני המחנות נפרדים, בלתי משפיעים כמעט אחד על השני. בזמן שבטולידה אשר בספרד נולדו החרוזים של „ציון, הלא תשאלי", אלה השורות שכלן חיים של ממש, ובתור שירה עוד יותר מחיים, — הלכה את קולה בכל תפוצות ישראל החריפות האטומה, הפתיות החנוטה ורבת הכשרונות גם יחד של הפוסקים ומחברי ספרי המוסר, אשר רבו לאין ספורות גם בספרד עצמה. וראה: גם בימינו אלה נבדלה

השירה העברית הבדל גמור מן הפרוזה; לא השירה הרחיקה כל כך ללכת בכשרון, אלא שהפרוזה לא למדה מן השירה את הנאמנות, את הבטוי האטי, הכבד, מלא־התוכן.

מי שרואה חזון לשירה העברית, רואה חזון גם לעם היהודים. לשניהם דרך נצורות אחת; במקום התפיסה המהירה צריכה לבוא ההשגה; בימינו אלה היהודי מרחיק ראות; הוא בן לעם זקן. ואולם לא בעיניו הוא רואה היהודי את הדברים הקרובים אליו, ר״ל; את הטבע, את החובה, את הרעות. בשביל לקבוע יחסים אל הדברים האלה משתמש היהודי בדעות זרות, במשקפים של השגה שהוא שואל מאת שכניו. והנה בכדי שיהודי ישוב אל החיים, עליו לשוב קודם כל אל הדברים הקרובים. הרעיונות, ההפשטות וההזיות — אף הן נעשות מחלקי חיים קטנים, שיש בהם ממש; אבל היהודי קונה את כל אלה מן המוכן, הוא אינו עוסק בעשיתם. על כן אין ערך לרעיונות היהודי: הרעיונות שלו אינם חדשים. כי החדוש שברעיון הוא בחלקיו, בצרופי ההשגה הכלולים בתוכו. היהודי צריך להתחיל מחדש, לשוב להיות כילד, לאחוז במציאות מסוגרת, כמעט נשכחת, מציאות אשר תפיל עליו לימים רבים אסורי שכחה. כשרונות היהודי לא ימוגו באופן כזה עד תום; הם ירדמו, הם יינקו באופל הנפש את התוכן החסר להם כיום הזה. אם יקום כדבר הזה, אז אשרי אשר יראה באחרית הימים את הכשרונות האלה בהקיצם! בכל מקצועות החיים יניף היהודי יד כבדה, נאמנה, העושה רק עלילות. השירה, כראי כל הכשרונות גם יחד, תסכם אז בתואר ובמשל את כל חליפות העולם, את כל צרופי ההשגה הנולדים אצל האדם השלם, זה העומד פנים אל פנים לנוכח הדברים והמעשים. אז יהיה בכוח השירה העברית לעשות כזאת; היא תעשה לשירת אנוש מקיפה. לעומת זה היתה השירה העברית החדשה עד ימינו אלה שירה אשר לה רק צליל אחד נאמן: צליל הגעגועים של הנפש הכמהה לשוב אל מקור הדברים.

הזמן צר צורת חיים והמשורר עומד ושר בשירים — את זה אין לדרוש לא לזכות ולא לגנות; זהו דבר נהוג וידוע בעולם. הנה עדות חפזון מספרותנו החדשה: בימי „המאספים" שרו, כידוע, רוב המשוררים על אותות הזמן; בקהות מעט חריפות הטעם של ההשכלה האשכנזית אתה מוצא את המשוררים כשהם מחברים שירים... על קובצי ספרות; בימים העבשים האלו היו יצירות הספרות, המופיעות לפרקים רחוקים, מהוות גם את בליטות היצירה הבודדות של הזמן. הלאה מזה, בעוד דור אחד או יותר, נעשה הזמן למראית עין עָקר לגמרי; השכלת רוסיה החדשה טרם תהיה בארץ, מתוך השממה הרחבה היו בולטים משכילים בודדים. והנה ראשי האנשים האלה סמלו את הרוח החיה של התקופה ושמשו נושאים בשביל שירת התקופה. עוד יותר - התקופה העקרה גרמה לכך שרוב משורריה דרשו גם אל המתים: המון שירי־מצבות נכתבו בימים ההם גם בלא מחיר. י. ל. גורדון חבר, כידוע, גולת הכותרת של הספרות השירית הזאת — את חזיון הקינה על מות מיכ"ל. — מאז, מיל"ג ועד הנה, הדברים נראים לעין כל: הרם הרבנות, הלאומיות, חדוש הדמות של אנשי האומה („העבודה") — אלה הן שלש חוליות של שלשלת אחת נלויה, וכל אחת מהן רתקה אליה בזמנה את רוב מנינם של המשוררים העברים. החזיון הזה הנהו ברור וקצוב כל כך, עד שאתה רואה את אמתו שפוכה על פני מרחקים גדולים מאד; כל תקופה גוררת אחריה חדושים אחרים, הזמן — האוקינוס הגדול המוליך את גליו בשטף בלתי פוסק — מוליד את הקצף החי, הרועד, המתחדש לרגעים, ומתוך הקצף הזה, כמו בנים לְנוּם אחת, נולדים פעם בפעם המשוררים הקלים, אחווי־הרעד, אלה אשר טעם קצף מולדתם נשאר בפיהם לכל ימי חייהם.

יש אמנם שזרם נכנס בתוך זרם, ועל פני הזרם המאוחר הזה, שמוצאו מדור קודם, נשא משורר בודד השר את שיריו בלא־עת. ק מ י נ ר, למשל, המשיך לחבר קינות על רדיפות ופרעות גם בזמן שלפזמון הפה של המשוררים נעשו ענינים אחרים לגמרי: „על הירדן

ובשרון שם ערביים חונים..." כי הנה דבר־פלא: חדוש־החיים הכביר ביותר אין בכוחו להלהיב את דמיון המשוררים יותר מדור אחד, — אפילו אם הוא הולך ונמשך, אפילו אם הוא אדיר ועז כמות עצמו. הפרעות ביהודים, כשאירעו בשנות תרמ"א — תרמ"ב, שמשו קצף־סערה אשר הוליד דור שלם של משוררים. לא כן אחר כך: הפרעות העולות על הראשונות אשר בשנות תרס"ה — ס"ו הולידו רק שירים בודדים; בשיר על־דבר פרעות לא נודע בימים ההם בקהל אף משורר אחד מתחיל מחדש. הפרעות האחרונות של אחרי המלחמה, אם כי לכאורה היה בכוחן להעלות על השירה העברית צרבת־עולם, הולידו לא־מעט תאורים בפרוזה, אבל לא השפיעו כל השפעה נכרת על השירה.

II

כל חדוש חיים אצל יהודים מסויג מפנים ומאחור בתשואות, בהעלמה וברמזים; דבר הפייטן הקשה הוא — לחשוף את המציאות ולא לקלוט את השאון רזוי־הסודות כענין ראוי לפיוט ולמסורת. הָרְאִיָה „המלאה, הרחבה והפתוחה" היא תכונת־הכרח בשביל כל משורר עברי הרוצה לעשות מעט נצורות על חשבון הנצורות של התקופה; צומת הרמזים של כל עלילה מכה בתמהון לבב את המסתכל שאיננו יודע להתיר במהירות, לנַחֵש על פי השגה ישרה, — ורמזי ההיקף של עלילת יהודים נשגבה על אחת כמה וכמה. זאת היא מכשֵלה אשר אירעה לא פעם בדברי ימינו; המדרשים על־דבר חורבן הבית השני משמשים דוגמא מפליאה ומעציבה לכשלון נמור של מסורת פיוטית נַעֲלָה, אשר השמיטה ללא־בינה את העלילה ואספה רק רמזים. זכור למעוף־עין את האפופיאה של חורבן הבית הראשון: הכתובים בענין זה הם מעטים - פרק הסיום של מלכים ופסוקי תאור הפזורים במחצית השניה של ספר ירמיהו. ואולם המועט הזה מחזיק את העיקר: הוא שומר בחיבו את דמותם של שני אנשי המופת של התקופה — צדקיהו וירמיהו. לפתיחה ולסיום עוד שתי דמויות חרוטות בקוים דקים:

משאירה אחריה מרי נפחה את נפשה. שירת העבודה של ימינו, עד כמה שכשרונה עושה את מלאכתה, היא גבורה למלים ואשת חיל לרדוף אמרים. בעצם הדבר היא סובלת את עוונות השירה העברית של כל הזמנים; בכל תקופה בגאות ובשפל, היתה השירה הזאת חסרה כמעט לגמרי את המשל הספורי ואת הדמות החיה. ועם כל זה הקטרוג נשאר במקומו: דברי הפיוט של השנים האחרונות מציינים כעין נסיגה לאחור — אל המלים התוססות, החיות על חשבון עצמן, החסרות את כובד־הראש של מלים הנושאות בעול, המצפות לצֵרוּף אחרון משותף – לספור ולדמות. צרף לזה את המכשלה של צורות מטורפות, שאין להן צורך להתבייש, ללמד על עצמן משל ממה שקדם להן.

III

כל קטרוג מלא מחייב למפרע את בגרות־הכוונה של המעשה הנדון; לגבי שירת העבודה מתאמתת ההנחה הזאת רק במדה מצומצמת. על פי מהותה, הנוהה בתאות נפש נלויה אחרי „מאויי־הקריאה" מכל הסוגים; לפי צורתה, שאינה רגילה עדיין בד׳ על ד׳ של יצירה מגובשת — השירה הזאת הֶנֶהָ מעשה־יד ומעשה־רוח של אי־בוגרים. להַוָּתָה — סגוּלות השפע של כל תור נערות: החפזון במלאכה ופזור הרגשות; לזכותה – רק המית הנפש הגדולה. אבל פה אתה עוצר לרגע ושוהה מתוך כוונת־איבה: הה, המית נפש זאת אשר בשירת יהודים! דיינו שהיא ממלאה את הסאה בשירת יהודים אשר בשפות הגויים, בשירה שבעברית היא מצודדת רק נערים. שם בין הגויים, מצויים הרבה אנשי טעם תמימים, אבל אנחנו הלא נשתאה יותר למראה סופר משלנו, היודע לפרוח מבלי לגדול.

תאות הנפש של היהודי, כשהיא כרוכה בלשון זרה, הרי יש לה, ברוב המקרים, מגמה ברורה: להראות לעיני אנשים זרים מעשה להטים מיוחד במינו – אותה החריפות היהודית שאינה תלויה בשום

מעשה, הדומה למטה החרטומים אשר הפך להיות נחש לעיני פרעה; בעברית, בין אנשי חוגנו, הדבר נראה כמוזר, כמתעתע, כנוסף ינון משנה. אנחנו רוצים לשוב אל הטבע, וכל אותו החום, הלוהט ללא נוף וללא דמות, הנהו בלתי־טבעי; אנחנו מצפים ליום שישכון השקט בעינינו — והנה שוב אותן העינים המלאות בליל ערמה ולהט ואמונה, מין ראי־שנעון המגדיל פי־רבבה כל גרגר חיים אשר בתחתית הנפש; אנו רצים מכאן, מתוך אותה השאול הלוהטת של היהודים המלאה הבל־פה ללא מעשים – והם רצים לכאן, אל הדבור, אל חכמת־האווילים אשר מעולם! בעצם הדבר: כל חזרה אל קול־ענות סימן רע הוא לנו מאין כמוהו. הספרות, וביחוד השירה, קולטת גם אצלנו כל כוון לטובה של כוחות החיים ומסמלת אותו בלי שהות: בשפתו העזה, המלאה מתוכן, ובצלמי החיים הרבים — סמל יל״ג את האגרוף הקשה של אנשי ההשכלה הנאמנים; ביאליק סמל את הכוח העושה של חבת ציון. השירה שלאחריו סמלה את צפיפות החיים של היהודי הבודד. בכל שלש התקופות האלה היו בחירי המשוררים מתאמצים להגיע ביצירותיהם הנבחרות לידי דמות, לידי טבעיות של חרט אנוש; בשירת העבודה נוברת קודם כל תאות הנפש הערטילאית. אבל אין להחשיב אותה ביותר, את התאוה הזאת הגוצרת רק לשמה, המסרסת את טבעה ובמקום להיות צעיף לדברים היא רוצה — ככל התלהבות של יהודים — להיות עצם הדברים.

שִׂיאָהּ של שירת העבודה הוא, כרגיל, צר ובודד, המורד מרווח ונלוי לעין כל: מעט פיוט נב״ר העושה רושם כערבוביה של זיקים ללא מקור של אש, והמון זמזום שירי המתלבט בין כפות הרגלים של המציאות החדשה. הטוב שבשירת העבודה הוא מעט שירת־מלים נפרזת, הגזירה כמעט מחומר עבור והמתלקחת בגלל זה בנקל לכל מלוא ארכה ועביה; לעומת זה מתעלסים רוב המשוררים האלה בשירה כל כך יומית, מצומצמת בתכנה בענין־ענינים גמור. שני נגודים כלולים גם פה בכשלון אחד: ההשגה, שאינה מתינעת לתפוס את דמות החיים

המלאה, מכריחה לעשות להטים ממלים או להשתמש בכל הממש הקיים כמו שהוא. מצד אחד אתה רואה לפניך אנשים המכרכרים מסביב לעצמם, המסלסלים במוצא פיהם. אלה, כמובן, יודעים לעשות את המלאכה המשובחת ביותר. אבל לעומת המעטים האלה אתה רואה את כל האחרים והנה הם מגשימים את הדברים עד לבלי השאיר להם כל תכלית, כל רמז לעתיד. המשוררים האלה מדברים בשפה רפה: הם משערים, כי עניני הזמן מוציאים מקרבם כעין אד שירי; במקום לדבר אל הרמות — זאת הרמות השירית, אשר עם כל היות בה ממש היא מסתתרת תמיד מאחרי המציאות הממשית — הם מדברים ישר אל הענין, ועל כן נעשה דומה כאילו הם מתניפים למוסדות, לאנשים. הם נעשים כ ת, עם נדר־הפסולת אשר מסביב, — במקום להיות מקדימי־לכת ושואפי־חדשות; בשיריהם אתה מבחין תמיד למפרע את מקום־חניתם של השבח ושל האנחה, ואפילו אותה בת קול של פיוט, המלוה מן ההפקר כל מקלעת שורות עשויה חרוזים, אף היא יוצאת אצלם מתוך חליל משמעת אחד; על כן מעלים שיריהם לא את זכר האשמורה הראשונה אשר לתקופה חדשה, כי אם את זכר הפזמונים של טירוני־צבא אשר בשנת העבודה הראשונה.

החדש מזכה את חדושיו — אולם כלל זה מתאמת רק במקום שהחדושים עושים את רצון הזמן. שירת העבודה, חוץ מגוילי־הגבהה יוצאים מן הכלל, מסרסת את רעיון העבודה, שהנהו סמל־סיום לתקופת גלגולים ארוכה, לדבר־מה שהנהו התחלה, מעשה־פריחה שעל סף־חיים. תמצית הסיום של רעיון העבודה פירושה כלול, כמובן, רק בזה, שהמון מושגי־תחיה נשארו מאחור כמו קליפות ריקות: צדוק־התואר כלפי חוץ והעלמת התואר כלפי פנים. כל זה דרש לפנים כל כך הרבה דבורים כלפי חוץ וכלפי פנים: הדרך אל העתיד סוגה ברעיונות על־דבר עבודה, אֱלָם, חלוף־תכונות. הדבור הוא פה ללא־הועיל; במובן זה רעיון העבודה הוא רעיון של סיום. עליו נטל לעשות הרבה ולדבר מעט; אולם לא כן שירת העבודה: משוררים רואים את

עצמם בעיקר כמתחילים, והמתחילים רגילים לדבר יותר מאשר המסיימים. בכדי להקל על עצמם את הדבור מוכנים רבים מן המשוררים האלה למעט את הדמות, לקמוץ על רעיון העבודה את האגרוף כעל דבר־מה לוקַלי ופחות־ערך. רד עוד דרגא למטה ועיניך תחזינה קנים קנים זרועים של שירה, הממולאים פרישות פושרת; בתוך אלה חסרים לנמרי התאוה והמרד. הם דומים ביותר לאותן אגודות־הבטלה שהיו נקראות לפנים בישראל בשם „תפארת בחורים" — ר"ל: לא עבודה ומנמה, כי אם מעט קנאת־נפש על דבר לא ברור ביותר. אבל כמו האברכים לפנים כן גם משוררי העבודה ממלאים את תעודתם הקלה במור־חן: הם רואים את עצמם כמתחילים ופניהם אל העתיד.

הכתיב החסר

בכל המעשים הגדולים יש שמץ של תפלות; גם עלילת השחרור של השפה העברית איננה נקיה מעוון הגורל הזה. בשולי הכוונה הרוממה נאחזה גם פה האולת האטומה, אשר קשה לחַלֵץ אותה כמו את היצור מרבה־הרגלים המבליע את עצמו בבשר החי. אני מתכוון לכתיב החסר של הלשון העברית, ההולך ונעשה מנהג תפל בארץ־ישראל.

ראשית כל קשה להבין במה תומכים את הגיונם האנשים המבהילים האלה, הכותבים נַעַר כמו נַעַר; אם תשאל אותם, אז יגידו לך, כי הכתיב החסר הזה מיוסד על חוקי הדקדוק, ותורת הדקדוק אף היא מיוסדת על הכתיב אשר בכתבי הקודש. אבל די לקרוא דף אחד בתנ״ך למען הוכח, כי המסורה לא שמרה כל משטר בנוגע לחסר ומלא, וכי המון פסוקים לאין מספר כוללים את החסר ואת המלא בערבוביה גמורה. מי שידיעתו בעברית היא כחוט השערה יודע אף הוא, כי אותיות התנועות חסרו לגמרי בכתב העברי הקדמון וכי דרך התפתחותן היתה ארוכה מאד ונגמרה בתקופה של אחרי חתימת התנ״ך; על כן רק פלפול של הבל היא ההנחה האומרת, כי הכתיב החסר מיוסד על חוקי דקדוק מסוימים שיש להם מטרה ברורה. אבל לוּ גם היה כדבר הזה, ר״ל: לו גם ידענו ברור מאד, כי הדורות הראשונים היו רואים כיֶתר הפוגם את הצורה כל „וָו" הנתחבת לתוך ה„בינוני פועל", — גם אז היה צריך לכַנות את מעשה המחסרים היום בשם אולת שלאחר זמן. הגע בעצמך: לכתוב „כּתֵב" (ולו גם בנקוד, בשירה) ולהחיות על ידי כך אסוציאציה של תקופת האבן! באופן אחר תבעה העין את שלמות הצורה של המלים בזמן שהיו חורתים

בחרט על גבי לוחות של צור, ובאופן אחר לגמרי תובעת העין את השלמות הזאת לגבי המלים השוקקות על גבי הניר הדק! מלה חסרה כמו „כֹּתֵב", כשהיא קבועה בדפוס, נראית קטועה, בעלת־מום, אוילת־פרצוף. היא חסרה דבר־מה במובן הפשוט; בלי משים אתה מקבל ממנה רושם כמו מדבר מלאכותי, מזויף. הצורה והתוכן נושאים תמיד כד בבד, ומי שכותב „אֲגָדָה" כמו „אַגָדָה" מכריח אותך לחשוב, כי בשעת כתיבה לא היתה לו כל כוונה של מציאות, כי לא חשש לטעות, לטשטוש המושג, לתמהון מעורר גחוך. איש כזה מקלקל את הדמות, והחטא הזה שקול כנגד הלכה למשה מסיני! באין ברירה אנחנו כותבים בכתיב החסר את המלים שהן במובן ידוע גופי מסורת; אלה הן על־פי רוב ש מ ו ת, מלים שנפשן צרורה בקרבן ללא־פגם מימות כתבי הקודש. את אלה הנעימות והנאהבות, אין אנחנו רשאים לסרס, להוסיף עליהן סרח של עודף לשם נוחות־הבנה קלה. אבל כל צבאות המלים של שפתנו — אלה, בהמוניהם, הם חילים רגילים הדורשים מדים רחבים, נוחים, עשויים לפי טעם הזמן.

הכתיב החסר מזלזל בערך המציאות של המלים, מכשיל שלא לצורך את הבטוי הממהר אל תעודתו, אוטם מתוך כוונה חולה את המלה הנוצרת להיות בהירה בכל חלקיה. אבל בארץ־ישראל נעשה המעוות הזה חמור פי כמה וכמה, והוא יוצא ללמד על השנה שמחוץ לתחומי הלשון, — על השנה הרואה קצרות, הבונה לעצמה תאי־שבי קטנים על כל מדרך כף רגל. פה, במקום שעיקר התעודה הוא לפשט את כל העקמומיות של היהודים, מעקמים האנשים האלה את אם־האמת של רוח האדם ואת צאצאיה — את הלשון ואת מלותיה; הם לא נתנו אל לבם, כי עצם החטא של דורות אין־מספר של יהודים היה כלול בזה, שהם היו מעלים בכוונה תחלה עבטיט של פלפול על הדברים: אף הם, המחסרים, חושבים בתומתם, כי בעקרם „וָו" ברוכה מתוך לב המלה הם משאירים את המקום ריק. לא, במקום אות התנועה החסרה מתגנבים מאליהם התפל, הבלתי־מובן, הבלבול הבא ברוב

ענין, ועין הילד אנוסה לאמץ את כוחה למען הוציא את כל הספיח הרע הזה, הזולל ביקר ההשגה שלו, ואף הבוגר מוכרח להשתמש בקפיצה של דמיון בכדי לפסוח על פגע ההתחכמות הזה. על סבלם של מתלמדים, של אנשים אשר ידיעתם בעברית קצרה, אין להרבות תאורים: זהו סבל תמהון שאין לו כפרה; השכל ילאה להודות בו, והרוגז שאסור לשַתף אותו אל כל עמל חדש, קובע לו פה מקום ברחבות. אבל כל התקלות האלה יחד אינן שקולות כנגד המארה האחרונה, הנגרמת על ידי הכתיב החסר. חדוש הלשון צמוד בארץ־ישראל אל כל המעשים המתחדשים, ושיטה זו של המחסרים, שתפסה, כנראה, מקום קבוע גם בבתי־הספר, מאצילה — הייתי אומר — על כל חיינו אשר בארץ הזאת כמין צל של בדיחות. הדבר דומה כאילו אנחנו עושים פה מעשה לצים, יוצרים חידות קטנות בשביל פתרונים של תינוקות, מאחזים את העינים בשביל לשחק ולהתבדח. במקום לדבר ישר, כדרך אנשים אשר דעתם צלולה מרוב מטרה ברורה, אנחנו מעקמים את זוית הפה ותוקעים לתוך אוזן השומע: „אֲגָדָה!" — כלומר: לך ונַחֵש. גרום לך הנאה אוילית של משחק במחבואים! ככה אנחנו כותבים ומדפיסים ספרים, והמון ילדים ובוגרים מנחשים אמנם בתמהון ובאלות וברוגז לבב; ואולם ברגעי רוגז יש שאתה מנסה לנחש את הדבר הזה עד תום; ברגעים כאלה נדמה לך, כי האנשים האלה הופכים את חיינו בארץ הזאת למין משחק במחבואים.

IV

ש ד פ ו ן

בדברי פיוט השורה הבודדה היא המכריעה במובן הערך: זאת היא הנחה שאינה סובלת כמעט ערעור. אבל ביחס לדברים שבפרוזה יש רבים המחשיבים בראש ובראשונה את הנושא. כשני לו במעלה הם רואים את הקשר הטבעי שבין חלקי החבור ואת יושר ההבעה ההולך ונשנה מדף לדף, ובתור כמות בטלה כמעט הם תופסים את הפסוק — זה חוט הארג הבודד אשר ביריעת הפרוזה הרחבה. אל החרוז היפה של שירה מקביל לכאורה הדף המוצלח של פרוזה; אבל בעצם אין הדבר הזה נכון. הברכה בת־השמים היא ענות־לב, וכשהיא שרויה על דברי ספרות אתה מוצא אותה רק אחרי חפוש מרובה — בתוך התא הצר של הפסוק הבודד; הקללה בת־התופת מהרסת עד היסוד, וכשהיא מבליעה את ארסה בדברי ספרות הרי היא פוגעת קודם כל בתאי־ההתחלה של הפסוקים הבודדים. במובן זה אין בין פרוזה לשירה ולא כלום.

נמשיל על דברי ספרות מן האדמה אם כל חיים. אל מה ישא האכר את עיניו ביום קציר — לטובה ולרעה? לא למדת השדה: זאת נתונה לו מכבר, ואין לשנות; גובה הקנים אף הוא אינו סימן לברכה גמורה, קומתן הנמוכה של קני הבר אינה מעידה על רזון. אך הנה שלח האכר את ידו וקטף שבולת מקנה ולבבו חרד מצפיה: רק ברגע זה, פנים אל פנים מול השבולת הבודדה, ידע האכר את אשר לפניו. ביד חרדה הוא מנסה להוציא גרעינים מתוך התרמילים, וכשהוא מוצא אותם אז יאורו פניו: כי הנה הם, הגרעינים הקטנים, אבות כל ברכה, פרי כל עבודה אשר הצליחה! ועוד רגע שני: הבחינה טרם תגמר. אל מחבוא כף היד יאספו הגרעינים, יבואו

במספר: הנתנה שבולת אחת בודדה הרבה או מעט? הגדלו הגרעינים אם קטונו? ההתליעו או צבעם עומד בעין, זה צבע בראשית של נידול? לפי סימנים רבים כאלה יתעצב האכר או ישמח אל לבבו. אבל יש אשר במעוף עין תפול אימה גדולה על האכר: ידו, אשר חפשה אחרי הגרעינים, נשארה ריקה, והנה היא הבעתה הגדולה, מלת הזועה הקטנה, אשר השפתים תלאינה לרובב אותה: שדפון! השדה רחב ונסב, קני השבלים ידודו ברוח, יהמו ויספרו דבר־מה, כצירי אדמה נאמנים. אבל כל זה שוא, קש־מרמס מעשה עמל אשר עלה בתוהו.

דומים לזה הם נלגולי הבחינה אצל הסופר. עם גמר עבודה לא ערך הנושא הוא המכריע, – כי רוח היא בסופר הקצובה לו מאת הגורל, ואין לשנות. השבט והחסד אינם תלויים גם בזה, אם גבוהה קומתם של הרעיונות, או אם, להפך, ארשת החיים התכנסה לתוך תפיסת דברים התמימה ורגילה למראית עין. ואולם ככל אשר תקטין את מקום הראות, כן ילך המשפט הלוך וקרוב: עליך לשלוף את המאמר הבודד, כאשר יוציאו את השבולת מתוך הקנה, ולבחון אותו בתור חטיבה מיוחדת. בו, בפסוק הנפרד מחבריו, טמונים גרעיני היצירה. התפיסה של האמן זורעת פה את אמתה הראשון, איש־האמת קובע פה את כוח תפיסתו המצומצמת. בהם, בגרעיני האמת הקטנים האלה, תלוי הכל: הקציר המבורך, מראה הקמה אשר עלתה יפה ומרהיבה את העין. לפי זה, לפי הכוח הפורה של הפרוזה הבודדה, אתה משער את הערך המוגמר של יצירת אמן; מלות התאור כשהן לעצמן אין בהן בכדי להשלות אותך – תהיינה המלים מה שתהיינה: יפות, מקישרות אחת לרעותה על ידי מעשה ארינה נאה. כל זה ללא הועיל: כי הלא גם השבולת הריקה יש לה טווי נאה והיא חרשה ורעננה למראית עין, וככה יצא מלפניך המשפט גם בנוגע לחבור של סופר; בלי גרעינים אין ענין גם בקמה המלאה. ספר, המצורף ממאמרים שדופים, אין בו לכלכל את רוח האדם; הנושא, ואפילו הדפים שיש

להם שעור קומה של כתיבה, אינם מעלים ואינם מורידים, כמו שבשביל האכר, אשר את שדהו הכה השדפון, אין הבדל בזה, אם הוא זרע חטה או שבולת שועל ואם עלתה הקמה עד לידי שעור־גדול גמור. יתר על כן: הנוי החיצוני עלול לגרום רוגז נוסף.

מי שגורם בדברי הספרות את המושג יצירה, בעל כרחו שיתחיל את הבחינה מתאי החיים, ולא מן הקרום העליון. לנבון ספרות כזו לא תֵּצר ביותר, אם הסופרים בני דורו יקצרו במדת ההיקף, ימעטו בנשנבות ובשעשועים וגם לא יעצרו כוח לשלוח את רעיונותיהם למרחוק; לכל זה יש שלומים: בהטעמת המציאות ובהרגשה הנכונה של טבע הדברים, אשר נקל לנו לקבל גם מאת ספרות תמימה ביותר. כי עיקר הבנת העולם הוא סוף סוף בזה, שהאדם יחזה את העולם מבשרו, ולא ממחשבות לבו התועים; וכך הוא הדבר גם בנוגע לדור ולחיי העם כלו: גם בשבילם, כמו בשביל היחיד, טוב הוא המשל הלקוח מחיי האדמה, חלקה היוצא מן התקומה והכשלון אשר בטבע, הנחמה הנשקפת לכל עין תמימה מתוך התוהו ובוהו המבדח של הגורל. אם כה ואם כה – כל הלקויים אשר בספרות הם בלתי נחשבים לעומת השדפון. זאת היא מחלה אשר מחוללה מקנן בסתר הדם, לעומתה נראות כל מחלות הכתיבה האחרות כבנות חלוף, אשר הנגע שלהן עלול לפשות רק בקצה העט של הכותב. השדפון שבספרות אינו רזון־האמצעים; הוא להפך, כמו השדפון אשר בטבע איננו מונע את הגבעולים ואת הקנים מלהשתגשג, אבל הוא ממית את הגרעינים בעצם הולדם, או הופך אותם לאבק באשה. זאת היא עקרות של הפסוק: צרוף המלים נעשה יבש, מרחיק עדות, בלתי עלול לעורר את הדמיון. הגרעין, הצפון במלה הבודדה, נראה כחצץ, ואף הכוח המדמה החזק ביותר אינו מסוגל לטחון אותו למזון של תפיסה.

תמצית החזיון הוא בזה, שמכת השדפון פוגעת על פי רוב בהמון סופרים בבת אחת. זאת היא מחלת הדור. היא מופיעה, כנראה, בתקופות מיֻוחדות במינן, בשעה שבני אדם נוחים לתנועה, לרוגז

ולשעשועים. אבל נפשם, במעמקיה, קופאת על שמריה וחסרת עלילה. קרקע הנפש של הדור נותנת אז בספרות את הלשד אשר בשטח העליון; על כן כל מיני הגידולים, שאין שרשם מעמיק באוּמה, מוציאים עלים וקנים, אבל אין בכוחם להשאיר שריד בשביל גרעינים. גם בזה נאמן עד תום המשל הלקוח מחיי האדמה: השדפון אשר בספרות מכה בעיקר את הבינונים. הסופרים הקטנים, עשבי השדה, פורחים ועולים בנקל גם בשעה הזעומה הזאת; המסורת הספרותית, שזוהי אם כל קיומם, הולכת ומתקיימת על ידם: כמו שלא יחדלו גרעיני הזרע אשר בעשבים הדלים. כמו כן נבדלים לטובה הסופרים המעטים אשר כשרונם מרובה; כמו עץ השדה החזק מעמיקים אף הם את שרשיהם, וכתיבתם נושאת פרות. האֻמלים ביותר הם הבינונים, המצווים לגדל את המזון העיקרי בשביל הדור: אלה, כשהם מוכים בשדפון, מאבדים את כל עולמם. דומים הם לקמה בשלה אשר גבעוליה נכונים ושבליה נבובות, כי אפסו מהם גרעינים. הזר, כי יצא לטייל בשדה, יעיף את עינו במראה הקמה המלאה; אבל ביום קציר תגלה לעין כל המארה.

המשיבים

את הגוף החולה מַשקים מרירות, נועצים בלי רחמים לתוך בשרו את המחט החלולה האוצרת בתוך חללה הקטן את הרעל המעלה ארוכה. יש רופאי־אליל, אשר הלענה שלהם היא סֶרֶק; ואולם אין החולים נוהגים לסטור לחובשת על פניה, בו ברגע שהיא דוקרת במחטה את בשר זרועם. חוץ מילדים קטנים אין החשים בגופם רגילים לירוק את השקוי המר בפני אלה המגישים להם את הלזה לרפואה. האם שונה הוא הדבר לגמרי בשעה שהמרורות הם דברי־עוקצין של סופרים, המכוונים להרע ולהיטיב גם יחד? דברי הקנטור, המתרבים בשעה שעולם גדול או קטן אינו מתוקן, אף הם אינם ניתנים לחנם; הפתי יבטל אותם עד תום, ואיש המחנה שלנו, כשהוא בולע בלי חמדה מרור של בקורת או של הערכה, נוטל מיד מנה הגונה של אותו החומר השמן והעכור המנקה עד תום את כלי העכול. כמספר סופרי ישראל היו משיביו; הם אינם משהים את הרעל בקיבתם אף יום אחד, אף שעה אחת. הם רוצים להיות שוגגין, ר״ל לבטל את דברי האומר בשעה שהדברים הנאמרים גורמים להם צער ראשון וחריף, ואינם רוצים להיות מזידין, ר״ל: לשמור בזכרון את דברי המתנגד וללכת בשרירות לבם.

כל הפתגמים השונים, המדברים על־דבר האון השופע מן המקבת לתוך העשת אינם מתכוונים להגיד, כי יתרון העשת הוא בזה, שהיא קשת־עורף ואטומה; להיפך, חוץ מרעש ההקשה, שאין בו ענין רב, מקבלת העשת את כל מוסר ההשכל של כוח ההכאה: היא מצטמצמת, ואם גם באין רואים, היא מתרדדת, ואם גם לאט־לאט. גם בחיים ובספרות כלולה גבורת אנשים קודם כל בזה, שהיא מברכת על הרעה; — לא לשם משמעת כלפי המוסר, כי אם למען נַצֵל אותה

האמת יקרת־המציאות המצויה רק בידי סטרא אחרא. כל האמירות, ואפילו אלו של השטן, חשודות רק ברגע הראשון; ברבות הימים הן מאבדות את ארסן כשם שדברי הלולים מאבדים את חִנם, ומה שנשאר הוא הלקח, התועלת, העזרה הבלתי צפויה שנתנת לך על ידי זר, לפעמים על ידי צר ואויב. ולמה תרתע לאחור? הלין לליל־שמורים אחד את אשר הוגד עליך, את אשר חרה לך, את זה שנראה לך כעלילה נעות־הנבלים. תן לזה פנת־מחסה בתוך נפשך, ולו גם במקום המחנק של חרי־האף שלך; תראה מה ילד יום. יש אשר מזווג־זרים כזה יִוָּלד דבר אהבה, דבר גלוי, דבר אמת חדש. לא כל אדם זוכה לזה, אבל מעט מכל אלה אולי יפול גם בחלקך. למה תהיה מאלה אשר הרגע שולט בהם לקרב ולרחק; על כל פנים אל תצריח יללה כשאתה דורך על קוץ.

במבואות ספרותנו שולט עכשיו מין רוויזיוניזם טרחן, זה המעמיד הכל על היחס ועל העזר, זה שאינו מצדיק על עצמו כל רע, כל תקלה, כל בקורת. כמפני נחשים מטילי ארם אנחנו מפחדים בפני קרני נמלה, אלו המטילות מעט חמיצות על קצות האצבעות. לא גבורות, לא אמון, לא אומץ־לב עלולים להתמכר לבהלת חנם כזאת. ועל כל אלה — ההנחה התפלה הזאת האומרת, כי העולם עומד על שני כתובים המכחישים זה את זה! דומה כי האנשים האלה, מדי ענותם למשנאיהם, עושים את זה לא רק למען השקיט את סערת לבם; הם מתכוונים, כנראה, לדבר יותר נעלה: למחות חותם, לעקור שורש, לבער אחרי השפעה. פה אתה עולה בסולם התכונות המאליפות שלנו: רע נובע מרע ותרמית נפש אחוזה בעקב רעותה. לא אבותינו האמינו ולא אנחנו האמנו די־הצורך, כי המעשים, כשהם לעצמם, מקימים את המשפט אשר יחרץ עליהם; הדבור המחייב או השולל, נראה לנו תמיד כמלא־כות, כעושה דבר־עיקר. הזקנים תקנו את העולם בתפילות, הנינים אף הם מתקנים את עולמם במענות, בוכוחים, בלאו ובהן מכריעים.

הספדים

שר־הסופרים שלנו מזלו דומה לפעמים למזל המלמד אשר בספור־בדים אחד ידוע. הָיה היה מלמד דל בישראל ולו כתריסר נערים תלמידים קשי־עורף ולא־חמודים; והנה רק במקרה אחד יחידי היו כולם יחד נחפזים לעשות את מצוות פיו. כשהיה המלמד גומר בפני תלמידיו סעודת־לחם דלה והיה פולט בחשאי מבין שפתיו, כאומר ולא־אומר: הגישו לי „מים־אחרונים״! כרגע היו כל הסרבנים העצלים נרעשים ממקומותיהם, היו נדחפים ברוב־מהומה וברוב מרוצה לחבית המים אשר במסדרון הבית והיו מביאים כל אחד ספל וצנצנת מלאים על גדותיהם.

כדבר הזה יקרה אצלנו פעם בפעם – מדי הסגר מעגל־חיים אחד קטן או גדול, ולשר הספרות שלנו נחוצים עד־ארגיעה מעט „מים־אחרונים״ למען צאת ידי חובה אחת קטנה ונהוגה, למען טהר פעם אחת אחרונה את דמות החיים אשר הלכה לעולמה. לפי השכל נחוץ בשביל השליחות הברורה והקצרה הזאת רק שליח אחד מיוחד, לפי טבע הדבר אין נוטפים את הנטפים האחרונים והיקרים האלה מתוך כד מלא מי־רחצה; אך די שתשמע במחננו קריאה ממלוא־גרון: „איננו!״ – והמון אנשים מריצים את עצמם אל המים עם הכדים ועם הפחים ועם כל כלי אשר לו בית־קבול. וראה זה דבר: כל מביאי־ההספדים האלה מהוים כעין כתה מסודרת, מוכנה מראש לתפקיד רב־ההתכונה. בחוש הבחנה, המיוחד לאנשי מקצוע מובהקים, הם מחלקים ביניהם למפרע את העבודה, מבלי לבוא בדברים האחד עם השני; אותן ד׳ האצבעות של תפיסת דמיון שבני־הדור מקדישים לרוב הנפטרים המפורסמים, די בהם שתתכנס עליהן כל עדת המספידים

הרבה ושתרקיד שם ברוָחה את כל לשונותיה. זאת היא כעין ברית־חשאים של כשָפים. ברוב הימים הם נחבאים, ועטם החלוד נעוץ מתחת לזנבם הצנוע; רק ביום עברות, עת אשמדי־המות בא לקחת לו טרף מבין הסופרים או העסקנים או אנשי השם – רק אז הם נעורים כלם יחד במקום אשר הם שם. רק אז הם עושים כלם בבת אחת אבל כבד, אבל חרטומים, אבל להטים; רק נפטר אחד מפורסם — ועל מקום מצבתו הצר נאחזות בנקל רגל העגל של כל אחד מן האשפים האלה.

לא ראית אצלנו מספידים אשר יכחישו אחד את דברי חברו; שלום ושלוה שוררים ביניהם, אך לא שלום המות הסוכר פי דוברי־שקר ולא שלות האבלים אשר מיום היות אדם זו דרך לה לדבר במשלים תמימים, לקוחים מעצב ואמת גם יחד. האנשים המספידים שלנו משלימים ביניהם מתוך ערמה, לבל יבולע לחלקם; גם זוללי הדבורים ביניהם אינם להוטים למצות את ענין ההספד עד תום. אדם שמת – טבע הדבר מחייב שיבַלַע בזעיר אנפין את כל מדות הנפש ואת כל כוחות החי; על הדבר הזה עמדו חכמי ההספד שלנו והנהיגו שיהא כל אחד מהם מספיד ביחידות מדה אחת או תכונה ידועה של הנפטר. על ידי כך, כמובן, אין אחד מהם נכנס בגבול השני; על־ידי כך נוצרת עם כל מקרה־פטירה אילוזיה של אבידה עולמית והאנשים האלה מהגים את להגם לבטח, כמו בשעת חירום. עד כמה הם יודעים לפורר, לראות בעיני זבוב כל נקודה כמקום־משען תלול, אשר אפשר משם לנענע בחן את הגפים הקטנות של הדמיון! הקורא משתומם מתוך תמהון־לב; אי־זה ואי־שם כבה גפרור — ומכל הרוחות באים ביעף יודעי־דבר ומתחילים להאריך לשון על כל תכונות האש לסוגיהן. השומע ישום וישאף אף ישכח לאחרונה כי רק גפרור בודד כבה לבטלה וכי עוד לא „אפסו גפרורים בקופסה".

ויום אחד ימות איש אשר ראינוהו כלנו כיקר מחננו הקטן. אז, רק אז, בהתפוצץ תופי ההספדים, אתה מוכן בכל לבך להגדיל בבת־

אחת עקב על כל העדה הזאת. מקרה מות של איש מורם מעם הנהו קודם כל ענין לענות בו — והצריחה המקוננת מפריעה, מבאשת, עושה במעוף עין אחד שמות ברגשות האבל. יותר שדמות הנפטר הנה וכר שיש בו חפץ, יותר דרושה בשבילה — כלכל דבר של מציאות — הערכה נכונה; ההפלגה בשבח ובערך מוציאים אותנו מתחום החכה ומעמידים אותנו בפני דבר־הבאי; והלב, כמובן, איננו הומה במקום שהמקוננות מפיחות עד לשמים את צעקתן הכוזבת. אמנם כן: הכזבון, בכל מקום שהוא, בא להגדיל רושם, הוא נופל - להכעים — כאבן־מחנק על המקום הנחוץ, הנאמן, זה שאליו היה צריך להסב את העינים. תמצית ההוקרה ביחס לאדם גדול הוא לא בוה שאנחנו משתדלים לראות אותו בתור בחינה יוצאת מן הכלל; להיפך, ההוקרה, כמו האהבה, היא תוספת־מעט לזה אשר הנהו מובן, טבעי, הולך בדרך הישר של החיים. אם תגיד: הלוה בעשותו אחת יצאו שתים, בהגידו אחת ויהי ההד רבבה — אז תתגלם מדבריך דמות משונה; אך המשונה איננו יקר. כהנה וכהנה עושים המספידים שלנו בעמדם לפני מתם הגדול; הם מיחסים לכל דבר ערך יוצא מן הכלל, ר״ל: בלתי־ממשי. על ידי כך הם גורמים ליקר שלא יהיה יקר.

לשונם ותכנם

בזמן האחרון הופיעו כמה קובצים של שירים, וחדשים עומדים להופיע. רובם של המשוררים האלה, שהגיעה להם עכשיו שעת אוסף, טיבם ידוע פחות או יותר על פי שיריהם הבודדים, ויש ענין, כמובן, לפרוט את ערכו של כל קובץ בפני עצמו; אבל כמו כן מעניַן הדבר לבחון בחינה כוללת את המַשוזר המגוון הזה של שירת הזמן. כל חֶבר משוררים, הקרובים בתקופה וברוח, גורמים הערכה משותפת; על אחת כמה וכמה יוצרי השירים של זמננו, שרבוי ספריהם — ביחס לסוגי ספרות אחרים — מראה מאליו, כי לפי הֶרֶת־עולם אחת הם נצטפפו בזמן ולפיה הם מאוחדים, במובן ידוע, גם בסגולות ובמעלה. די לקרוא שנים שלשה דפים בכל קובץ וקובץ בכדי להוכח, כי משוררינו אלה, המכונסים תחת דגל השירה העברית החדשה, מסתופפים יחד על אַדני־מולדת צרים; עיקר שירתם, גם מבחינת הנושא וגם מבחינת התכלית הפיוטית, הם אותם הנכאים הקצרים והעמומים השכיחים אצל אנשי פיוט בכל מקום שיש רק שביל צר של תקופה קצרה. תקופה סגורה כזאת, העוברת כמנהרה לאין־מוצא בין העבר ובין העתיד, גורמת שכל עושה־דבר בשירה יצטפף בקרבת מקום ליד אָחיו במלאכה וביצירה.

במובן כולל אפשר להגיד, כי העושים בתקופת השירה של עכשיו נחלו את כל החמורות של הסגנון השירי העברי, אף הוסיפו קלות ונפלאות משלהם; צרופי הלשון, שהוטבע בהם בראשית בריתם דמיון רב מהכיל, דרכם לעשות במרוצת הימים ספיח על־פני ספיח, ועל כן זכה הדור הזה של משוררינו שתהא שפתו מגֻדלת מאליה צחות ורכות. אצל המצוינים שבין המשוררים האלה עונדת השפה עדי מושלם

עד מאד; כל שורה בודדה, אם יש בה זיו כל־שהוא של תאור, מבהיקה לפעמים מראשית ועד אחרית בצירופים ובסדר מלא של מלים קצובות; יש אשר בית של שיר, השומר בחובו רעם קצר של רגש, מפריש מתוכו כעין קשת מלאה של לשון. אגב קריאה בקובצי השירה החדשים מחישה כנגדך הלשון את עדותה הטובה והנמרצה בטרם יצא לך מן השירים אותו הלך הדברים המיוחד אשר על־פיו יוכר כל משורר אמת. עוד אתה תוהה לחשוב אם האיש הוא מבין עשירי הרוח, אך בינתים ראית ברור היטב, כי לבוש לשונו טוב ונוח, מתחלף ומתהדר משעה לשעה. הרמזים שבדברים, הקלושים והמעטים, כופים אותך להרהר בכוחם של האנשים האלה אם הוא רב ואם מעט, אבל פעם בפעם נתקלת עינך במלים סתומות שנהיו לפקוחות; אתה רואה את עמל־הפלאים של השירה העברית — לפתוח סגור למלים של הלשון — והנה הוא נמשך גם אצל האחרונים האלה בלי חשך, כמעט בהעלמה, במין קלות־מעשה של ילדים אשר ראו באשר־ראו והם מפליאים לעשות הלאה ועוד הלאה, מבלי לדעת את הטוב ואת קצב החפזון היוצאים מבין אצבעותיהם. וראה זה פלא העומד להעיד דבר־מה: כשם שהראשונים התעסקו, מדעת ושלא מדעת, למלא את החסר למלות־לשון סתומות למחצה, לנער מעפרן מלים חנוטות ולקרב מחדש אל השכל צרופים עתיקים אשר מִשְׁלָם או תָאֳרם הועם או נשכח, — כן ישישו האחרונים להקים על רגליהם חיל גדול של מתים גמורים. הקמים לתחיה בדור הזה הם מכל קצות המחנה של הלשון העברית — שמות עצם ושמות תואר ופעלים; כל הסתומות הרבות האלה, שנשארו בתנ״ך ובספרות שלאחריה אובדות ונדחות בבדידותן, בלי קשר כל־שהוא עם בנות־לשון חיות, בלי רמז אחרון לאחד מן המושגים הנתפסים — לרבות מכל אלה כאלו באה שעה להגאל בבת־אחת, בלי חבלי גלגולים. בשיר קלוש, הנדפס לשם חובת שבת או מועד, יש שאתה מְנחה את עינך בשויון רוח גמור על פני מצע־דברים המסודר לפי כל הרגילות, ופתאם – קְפָץ! מזנקת מלת־קדומים

ופניה צחים, נאורים ומביעים ברור את כל המתרחש בקרבה, היא אשר חדל לה כל מושג בארץ החיים.

אחרת היא ההערכה כשהקורא בא לשקול בדעתו את הלך־הנפש האצור בקובץ מקובצי־השירה החדשים; כי מה שנתפס פה מן המהות העיקרית הזאת של כל פיוט איננו מרובה, ואף המעוט הזה איננו ניתן לתפיסה גמורה. בזה לא נאמר, כי ניתנו לנו בשנים האחרונות רק שירים יבשים, המיוסדים על העיקר החיצוני של נושא פיוטי ולשון קצובה; להיפך, אין אף אחד ביניהם שלא יהיה בו הלך־נפש מפורש. בכל הקובצים הנידונים ובהמון השירים הנמצאים עדיין בפזורים קשה למצוא שיר טבע או שיר תאור המשיחים רק מראות ודברים; תמיד אתה שומע את המשורר מדבר מנפשו ומכליון נפשו המלא. אבל בכל ההפלאה הזאת אין מן הפלא של תעלומות חיים; ברשות הקורא צפוי לה גורל עלוב. חמרים חמרים ממנה מתכוצים כהרף עין לדבר־מה סמוי או רגיל. השירה אומרת לך הרבה בלשונה, אבל זאת היא כעין אמירה מלב קל של ילדים או זקנים; מתקיים רק חלק קטן ממה שמובטח בדברים כאלה. הבית מבתי השיר הוא נאה והוא כלו דרוך כנגדך אגב צפיה, ארשת וטוב טעם; אבל את כל ברק־הראי הזה אתה דן כמשחק מבטים של עינים יפות אשר מאחריהן יושב האיש בן־יומו, הנשכח מעצמו. מה שחסר בכל השירה הזאת הוא שֶׂגֶר־הנפש הכבד ממלים, מה שמלוה אותה לעתים רחוקות – זהו הרמז המבדיל את הדבור השירי מראשיתו ועד אחריתו. השפה הצלולה אף היא כאילו עושה להַוַּת השירים הנידונים; המהות נשקפת מתוכה כמזכירה ראשונות. בעל כרחך אתה שולל מן המהות של השירים האלה את התואר של מציאות, כיון שהמהות הזאת היא כל כך קלה, נכנעת מפני המלים ואינה יודעת להכניע אותן. האם רגשם של המשוררים האלה אינו סחרחר ומבוכת נפשם אינה מחוללת פעם בפעם קווי־יצירה אשר לא היו לעולמים? כל זה יכול היות; אבל רובם ככלם מהוים דור אשר לא למד בעצמו מלחמה ואבחת חרבותיו

השלופות, המתגוונות יפה בשמש, היא רק צחצוח השלום של מפקד הכוחות. לא פעם אתה קורא שיר מסוג זה או אחר, מהלל אותו בכל־פה ומסתלק ממנו בלי שמץ של חשבון; אם ראית שם תוכן ולשון נאחזות להפליא בכל התוֹכן הזה — לא התכחשת. אך כל עסקך עם השיר נפסק בבת אחת, כאילו היית עד־ראיה לפְּרֵדָה. האופי החוזר של פרדה אין בו הרבה ממש, והרגש הזה של חוסר ממשות מלוה אותך עם קריאת כל קובצי השירים החדשים, הקלושים, הטובים והמצוינים. הדבר דומה, כאילו השירה העברית של הדור הזה מעבירה בְּסָךְ המון הלך־נפש ותעלומות־חיים; אבל זהו שלל אשר לא לוקח ביד; המלחמה היתה בימים מקדם.

על ה„אני"

שפתנו הבליעה ככל יכלתה את מלת־ההרחבה „אני"; האיש הפועל מסמן את עצמו בעברית בתור עצם נעלם למחצה מצורף אל הפעולה, ועל ידי כך נשמר מאליו המדבר מכל העויה ומכל העמדת־פנים. השפה העברית, אשר הִנֶּהָ כאחת אצילה ומכבידה בצורותיה המצומצמות, יצרה את כל המון הכנויים במגמה גלויה — להרגיל את העושה ואת הַמְעַשֶׂה שלא יהיו נגררים כילדים בשעה שהם עושים שליחות של דבר, של דמיון או של פעולה. „אני אומר" — זהו סולם קטן, אשר שני שלביו הקצרים דורשים התבוננות והארכה יתרה; גנזי שפה, כשהם נותנים מתוך הכרח מקום להמון כלי־ילדים כאלה, גורמים חליפות דוחק ובושת פנים בשביל העצמים הרבים והעצומים אשר במציאות. השפה העברית לא אבתה שיהא אדם מגיד „אני" בהזדמנות כל־שהיא ויֵראה את עצמו בכל מלוא־קומה; היא חבלה המון תחבולות למעט בהבל־פה ובמתק־שפתים. כחץ מקשת, שאינה נראית בשעת מעופה, כן מצווה המדבר, לפי רוח שפתנו, לקלוע ישר אל המטרה מבלי שיראה לעין אותו חלק ה„אני" המצורף אל המדובר.

הסתר־פנים זה שכופה על מדבריה העברית העתיקה, אינו יכול, כמובן, לשמש נוסח־תרבות קבוע בשביל יהודים המונים דורי־דורות של חיים מטורפים; עם כל זאת כדאי להשתאות אל הדבור האנונימי שהיה נהוג בספרותנו בימי הבינים וראוי להשתומם על השנוי שבא בנידון זה בספרותנו החדשה. הדבר דומה, כאילו אותו היהודי הפתלתול הטפוסי, שכל החיות שבו היתה באה לידי גלוי בשעה שפניו היו להוטים לשיחה וידיו חוצבות תנועות לשם דבור — היהודי המהביל הזה, שכבר העמיד בינינו גלגולים בדמות נואמים ומוכיחים לאידיאות

מכל הסוגים, הולך וכובש עכשיו גם את דף־הכתב אשר בעברית. כי, בעצם הדבר, אותו ה„אני" הרוגז והמתחנף, ההולם עכשיו בבתי־מלאכה של כותבי־עברית, יותר משהוא מתרברב לשם רושם והמרצה, הוא בא תמיד בתור התחלה רועשת לדברים שאין להם חשבון מדויק ותכלית מסוימת. תן קורנס בידי ילד ותראה, כי הוא יכוון את עצמו פעם בפעם להקשה ראשונה; בין הקשת־חשובות אחת לשניה משתררת המבוכה, הקורנס מתופף לצדדין ואינו ממלא כמעט כל שליחות. האדם המבוגר, הרואה אחרית דבר כראשיתו, אינו מחובב יותר מכל את ההתחלות עם פעמוני ה„אני" התלויים לצוארן; השהות הזאת שאדם שוהה עם כל דבור מתחיל, הטית כל הגולם הרוחני כלפי השומעים, מפקד ההערכה שהסופר עושה לעצמו מרגע לרגע על ידי הבטת־הנאה אוילית לתוך ראי־הכים של ה„אני" — כל זה מבדח לגבי סופר אחד, מטרף את הרושם ואת הערך של סופר שני ומעורר דאבון דומה לבחילה כשהדבר נעשה מעין לקוי־גברות שכיח אצל רבים. הענין הגדול יש בו במדה ידועה משום כפרה בשביל כל מין זרות של סגנון; אבל אתה תמה למבטא התפל של אנשי דור המבול בשעה שאתה רואה אחד המתמכר להונאת הפרצוף והוא מוציא מפיו לסירוגין דברים רגילים שנוח היה להם לבוא מצומצמים ואנונימים. האיש הקדמון היה מוכרח לחלק כל מושג לחטיבות קטנות ולהקדים לפני כל חלק לשון נוכח; רבים מסופרינו עושים כיום הזה את המלאכה הקשה הזאת, רק בכדי להתרברב על חשבון החומר אשר בידם, — וזה אשר לעתים קרובות אין בכוחו לשאת כל עול.

השיירה הקטנה שלנו עושה את דרכה לעיפה בדמדומי החיים החדשים, ואולם פעמוני־הפח הנבובים, אשר על צוארי הרועים העולים, מצלצלים בצהלה רבה: „אני" — „אני" — „אני". ראש מאויינו, כשאנחנו מרמים לצרוף מתוך האופי היהודי את הסינים הכבדים, הוא לראות את היהודי הולך ומתכנס כלפי עצמו: לעומת נוסח הגאולה של קבוץ גלויות יש קול הלוחש במסתרים: קבץ את פזורי נפשנו! והנה מי

שמקוה או מאמין, כי ארץ יהודה כבר שמה סתר לאנשינו הראשונים השוקטים לעתיד – אולי ימצאם, את הנגאלים האלה, ההולכים אחורנית, בין הנשכחים בעיר ובכפר; ואולם את היצר השב אל־תוך חתוליו אין למצוא עדיין אצל כל אלה אשר שפתותיהם מטיפות לתעודה ולעתיד. פה אתה רואה והנה שאת הנפש גדלה משהיתה; כל חוית החיים של האדם עשויה בה ברמות דלת רחבה, כל הרכוש נצבר על הסף, כל הלהט מרקד על הקו החיצון של מבוא השטחים.

אפופיאה עברית

בכרך הראשון של „ספר הדמעות", שנערך על־ידי ד"ר שמעון ברנפלד ויצא לפני זמן בברלין, אתה מוצא בין שאר הדברים גם את ספור המאורעות על השמד הגדול, אשר בא על יהודי אשכנז בימי מסע הצלב הראשון. המחבר, ש. ברנפלד, השתמש לשם תאור המאורעות האלה בקטעים לקוחים ממגלה כתובה בידי אחד בן־הזמן; שם האיש הפלאי הזה היה ר' שלמה בר' שמעון. יותר לא נדע על אודותיו; אבל פרי עטו, שנשתמר כשמונה מאות שנה בתור כתב־יד, הוא יצירה שאין דוגמתה כמעט בספרות העברית שלאחרי כתבי־הקודש. הדברים שבמגלה הזאת מוסבים על הרג ועל רטט לבבות שלפני יציאת נשמה, אך סגנון הלשון, במקומות הנבחרים, הולך בנחת ובשלוה גמורה של מעשה תאור: „הנשים הטהורות היו זורקות את המעות בעד החלונות אל האויבים כדי שיהיו טרודים ללקט הממון ולעכבם מעט עד שיגמרו שחיטת בניהם ובנותיהם". אחרי כל תקופה של גבורים יש תמיד רבים המתאוים לרשום על ספר את מעשי־הגבורה, למען יעמדו לדור אחרון; רובם משתמשים לשם זה בכמה סגולות בבת־אחת — בחימה, בקינה, בתפלה לאלהים. בכוחן של כל מדות הנפש האלה אפשר ליצור סליחות וקינות ופיוטים; אבל מי שלבו מרותח מן הנמנע הוא שימסור את הדר התקופה. הגלגול האחרון לכל גבורה היא השלוה, ואותו ר' שלמה בר' שמעון הנעלם רשם את דבריו בשלוה של אפופיאה גמורה.

תקופה של גבורה באה כחתף, כסופת ברקים ורעמים ולא כיום

סנריר. הפרענות של מסע הצלב הראשון באה כגלגל סופה: היא תפסה לכתחילה קהלות מעטות בערך, וצמצום מקום זה גרם גם לצמצום הכוחות. יהודי מגנצא וסביבותיה נלכדו בפח, בבת־אחת כמעט. שחיטות והריגות — מלות־הגורל של ספרות ישראל בימי הבינים — אל היו רגילות על כל לשון לפני הימים ההם; גם המושג של קידוש השם היה אף הוא חדל־עלילה. זאת היתה כעין תוספת של קרושה, שהיו משוים על כל מיני יהודים נהרגים ׳לאחרי מותם, ר״ל: לאחרי מעשה. מקדשי השם בעצמם מתו על פי רוב ללא דעת, בפנות נדחות, עמוסי אסון. בשביל כל אלה זה היה רק המות, עם בלבול העולם הבא בעקבו. רק השמר של מסע הצלב הראשון יצר את המחזה, וככל מחזה הוא נראה ברור היטב, עד לימינו הרחוקים. האסון הפך להיות גורל: אנשי מגנצא מקדשים את השם בדעת צלולה. הם אנשי מלחמה; לא מוגי לב המצפים עד הרגע האחרון לפלא, להצלה בידי שמים או בידי אדם. קבוץ הגבורים, הצפופים בחדר העליה אשר בטירת ההגמון, יודעים את אשר לפניהם: הגויים הצרים על הבית מסביב, הנם בשבילם בני אדם אויבים שואפי נקמה. אלה נצבים מול אלה במערכה; שני המחנות חורשים מזמה במדה אחת. למטה „התועים״ העצומים, בידיהם חרבות וכלי משחית, למעלה היהודים המסוגרים — אנשים נשים וטף; בשני המחנות — הרוח נלהבת, רוממה, היד דרוכה. העלילה שולטת על הרגעים הנעלים של הקרב האחרון: „וימצאו (היהודים) תועה אחד בחדר ויקומו כלם - אנשים ונשים — ויסקלוהו באבנים וימות״. — אין אף תועה לבב אחד; רק נער אחד - „והוא היה קטן ונעים מאד״ — הלך לו ונחבא תחת תיבה אחת. כל השאר יודעים כי אין להואש, כי יש עוד דרך להמלט והוא — הדרך אל שער השמים. הה, לא למות בידי האויב: זאת היא מפלה, מאפליה, המות הנתעב אשר אין ממנו מפלט. רק למות אחד ביד רעהו: זאת היא כעין מערה נסתרה מתחת לחומת החיים, דרכה אפשר לצאת למרחב, להמלט עד לחיי נצח. מי לא יאבה ללכת בדרך הקשה הזאת, אשר

אמנם חושך ישופנה מעברים? כולם מוכנים. האויב יאות לתת חנינה, צריך רק „להצחן בצחנתם"; אבל אסורי המבצר אינם מקבלים את החנינה. דעתם צלולה עליהם, והם יודעים להבחין בין מפלה לנצחון; עינם חדה עד הרגע האחרון, כיאות לגבורים: גוילים של ספר תורה קרוע מעורר בלב הנשים את קצפן הרב מהכיל, והן קורעות את בגדיהן. אף ביניהן אין כושלה. – „והנערות לקחו את המאכלת וחדדוה, שלא תהיה פגומה, ופשטו צווארן". העלילה היא בעצם עוזה: במבצר הרבה חדרים קטנים, והיהודים, הכלואים בתוכם, הם כעין גדודים קטנים הפזורים על שדה מערכה אחד. המחנה הוא אחד; רוח אחד ועצה אחת לכולם. קול נעלם כמצביא עליון משותף לכולן, מבשר לכל הלבבות גם יחד, כי הגיע רגע הנסיגה. המאכלת עושה את מלאכתה, כמו על פי צו מפקד מפנים הנצורים את פניהם ופונים עורף. לאן? לחיים. לאן? לערבת חיים חדשה, אשר הם מאמינים בה בכל לב. רק הנער הקטן, אשר נחבא תחת תיבה אחת, עוד מפגר. „אז הרימה (האם) את קולה ותקרא: אהרן, אהרן, איפה אתה"? אין די זמן ושער השמים רחב ופתוח גם לאחרון הילדים. כל חלקי המחנה כבר נסוגו, קול צעדיהם לא ישמע עוד, כי מעבר לחיים הנם. גם האויב לא ישיגם; על שדה המערכה נשאר רק אגף אחד, המאסף לכל המחנה: „חדר אחד (במבצר) היה חזק מעט". אך גם אלה רואים, כי חזקו מהם האויבים – „ויזרזו עצמם"; זוהר הגבורה מפיק את הקרנים האחרונות: „הצדקניות היו משליכות את האבנים דרך החלונות על האויבים, והאויבים מסקלים כנגדן באבנים והיו מקבלות האבנים עד שנעשה בשרן ופניהן חתיכות חתיכות והיו מחרפות ומגדפות את התועים בשם התלוי. וינשו התועים לשבור את הדלת" – תמה העלילה.

לו זכתה הספרות העברית (במובן הרחב, משנת תתנ"ו לאלף החמישי ואילך), היה נעשה לה מעשה השמד של מסע הצלב הראשון למקור של שירת גבורים. בכל תולדות ישראל אין למצוא ימי עלילה מצומצמים כאלה; עוד יותר: זאת היא עלילה צלולה לאין ערוך,

האופפת בחשוקי מות עדה שלמה, עד קטון הילדים. היא נקיה מכל דופי של התהדרות, בחוג הקסמים התלכדו כאיש אחד גבורים הדורים, טהורי עין כקדושים. אבל גם המגלה הקטנה של אותו הנעלם ר׳ שלמה בר׳ שמעון הציגה ציון עולמים לאותה אפופיאה עברית אשר קורא לה: מסע הצלב הראשון.

ספר „שירת ישראל"

ספר „שירת ישראל" למשה אבן־עזרא דומה הרבה לפי הצורה לשאר ספרי המחקר, שנכתבו בידי חכמים יהודים בלשון הערבית, אבל לפי מהותו הוא ספר יקר־מציאות: אין לו כל נגיעה לחוקי הדת, ואין בו אפילו כל־שהוא מאותה תמצית החיים של ימי הבינים, שהקדמונים היו כוללים אותה בשם מצורף נאה: חזוק האמונה. זהו ספר בן שמונה מאות שנה, והוא כלו חולוני; לא רק במובן הנושאים. גם תפיסת־הדברים בעצמה הִנָּהּ צלולה, כדרך כל שכל השופט את המציאות.

את דמותו של המחבר המיוחד במינו הזה קל לכאורה להבליט על ידי קוים חיצוניים אחדים: איש זקן, שיש בו הרבה מאד מן ה„למודיות", נתגלגל בסוף ימיו לארץ זרה, לא הרחק אמנם ביותר ממולדתו — מדרום ספרד הערבי - אבל שנוי המקום פנם את מלוא חייו: הוא נהיה בבת־אחת גם דל וגם נשכח. והנה האיש הוא זקן אמיץ־רוח וקשה־עורף במדה לא מעטה; הוא לא רוצה לשכוח, כי במיטב ימיו חבר המון שירים לעת מצוא, וכי אלה כלולים יחד בדיוון השירי שלו. הוא רוצה על כן להבריח מנגד עיניו את מפלצת השכחה ומתעתד לכתוב באחרית ימיו עוד חבור אחד אחרון, אשר בו יוכיח — קודם כל לעצמו, כמובן — כי מעשה חייו היה בו ממש. אבל הוא היה משורר, וככל משורר בן אמת הוא נתן תוקף לעצמו על ידי זה שהרים את ערך השירה בכלל. ואת היא דמות חיים אחרונה ומובנה של משה אבן עזרא; אבל הדבר כשהוא לעצמו נשאר חידה ללא פתרון. ר"ל: לא מובן הוא הערך הגמור אשר משה אבן עזרא מיחס לשירה בכלל. „האל יתברך" נזכר כמה פעמים גם בחבור

החולוני הזה, אבל רק בתור פתגם של חן; הכוונה נתונה בעיקר ליופי אשר בצורה. הצורה נהיתה פה למציאות, חליפותיה הן ענין לעיון דק מן הדק, על הכשלון ועל ההצלחה אשר ביחס לצורה יֵחָרץ המשפט בהכרה מלאה וצלולה. לא נחוץ אפילו להתחפש, להקדים או לסיים: ירא את האלהים; רפיון רוח כזה יתואר רק בזמן שהענין הנדון משאיר מקום פנוי. אצל משה אבן עזרא השירה נעשית בלי משים חזות הכל. היא בעצמה, על כל גוניה השונים, יוצאת דרך כל שערי העולם הזה, אבל בזה עוד לא די. מתוך התלהבות של הוקרה משיח משה אבן עזרא את סודו הכמוס. בתום לב הוא מספר, כי החכם־המשורר — עדיף מנביא! אתה נפעם מאומץ לב זה של יחיד בדורו, אבל בעוד רגע אתה מבין, כי למשורר הזקן הזה, המגין על ערכו באחרית ימיו יהיה המשפט המפתיע הזה גם פשוט וגם נחשב עד מאד. הנביא מקבל מאת האלהים; בזה אין להאריך. אבל המשורר הוא מקורי, שואב מתוך נפשו, צר צורות. פה הגעת לעצם ההפתעה; למקום היצירה הנעלה ביותר אשר בכל ספרות ישראל של ימי הבינים. יש בזה כעין שחרור מעול המסורת, שדוד־הכוונה של חיי היהודים. כמובן, זה נעשה בחצי הכרה ונאמר בחצי קול, אבל התאמצות הרוח נכרת לכל עין. הדבור היוצר הזה בדבר המקוריות נשאר ללא הד; בכוחו לא היה לזעזע את פועל הנפש העיקרי של היהודים: את מעשה השמוש במקורות היצירה שכבר היו לעולמים. ואולם החזיון כשהוא לעצמו הוא מרהיב ומתמיה עד מאד: מצד אחד כל ספרות ישראל שלאחרי התנ״ך, הבנויה כלה על יסוד אמת אחת — על ההרכבה; הרגל־טבע זה של היהודים יצר את כל התלמוד, את ספרי הפוסקים, את הפילוסופיה ואת המוסר של ימי הבינים; ולעומת כל שפעת החיים העכורים האלה טפה אחת צלולה של סם־חיים חדש: מקוריות. בבת־אחת נטל הערך מאת הדת, מאת ההרגלים, מאת כל הספיקולציה החריפה של דורות רבים; דומה שאפשר להתחיל הכל מחדש, לראות את העולם כמו שהוא, — במלה

אחת מובנה לא־מובנה: ליצור שירה. אמנם גם לשירה יש חוקים מעיקים, סינים שאולים מאת השירה הערבית, אבל אל תתמה על החפץ: האדם הוא בן־דורו ואת אמתו הגדולה הוא גלה כמו דרך אגב, מתוך התאמצות בת־חלוף של הכרה. אף הוא ידע לדובב רק פעם אחת את מלת הקיום: מקוריות; הוא לא יסף, ואחריו לא יספו היהודים דורות רבים.

ספר שעשועים

על הספרים העבריים החולונים, שיצאו מחדש בשנים האחרונות, נוסף אח חדש, יודע מהתלות וטוב רוח – „ספר שעשועים" ליוסף זבארה. זהו חבור בהיר לפי ענייניו, כתוב בשפה עברית חמודה וצלולה, ואחרון אחרון – זהו ספר שעשועים ללא־פנם, שאין בו כלום מן הדת, ואפילו מה שיש בו מן המוסר ומן המחקר נוגע ואינו נוגע, משאיר את ההגמוניה הגמורה לספור ולמשל. אמנם כשאתה מדייק להעריך את הפרוזה הזאת, הנקראת בקלות נעימה כל כך, אתה מוריד חיש־מהר את המשמעות של הדברים: בלי משים אתה אומר אל לבך, כי אותו „הפריזי" – ר"ל: האכר – איננו אף בבואה כל־שהיא של חיי היהודים בימי הבינים; כי עוברי־אורח אלה, שאין כל עלבון וכל פחד נטפלים אליהם בדרך, העוסקים בשיחת משלים אגב רכיבת־נחת שעל גבי חמורים, גם אלה הם ישמעאלים עד דור קדום שבקדמונים; וכי גם מוסר־ההשכל המיוחד, הקיים בפני עצמו בלי תערובת של יראת שמים, גם הוא הנהו בעצם דבר־ערך השייך כלו לבני קדם. אבל זהו כוחה של שפה בת מסורת להעדיף על הדברים משלה: הזמן הרב של כמה מאות שנים הרחיק את העדות החיה של המקורות הערביים, ולבושו העברי של הספר נעשה דבר מציאות בפני עצמו. אגב קריאה שוטפת ב„ספר שעשועים" זה אתה טועם כעין טעם של פרי־עם.

כל ספר חולוני עברי, שנצל מן הגניזה של ימי הבינים, מלמד, כמובן, על עשרות ספרים מסוג זה שאבדו בדרך המאפליה של הדורות ולא הגיעו אלינו עד הלום. והנה כל החזיון הזה – יצירת ספרים חולונים בעברית, שמחבריהם התכוונו בזמנם לחוג קוראים מוגבל –

מגרה את הדמיון עד מאד. אתה משער את שניהם זה לעומת זה, את המחבר ואת קוראו, אבל לקרב אותם אין כל יכולת; תהום לאין פתרונים רובצת בין השנים. הראשון, המחבר, הוא בגדר השערה. זה היה, על פי רוב, איש בודד בתוך עמיו, רופא או איש למודים החוסה בצלו של נדיב; חכמתו שאולה מספרי המליצה המרובים של הערבים, ערכו — גם בעיניו הוא בעצמו — הוא במובן ידוע ממדרגה שניה. הוא הנהו איש כושל למחצה, הרעיון הנועז, לכתוב ספר חולוני בעברית, נולד אצלו מתוך אונס, כשהוא נטרד לעת זקנה ממקום המולדת או בתקופה של עיפות חיים, אחרי שהיה נתון רוב שנותיו להבלים ולתאוות העולם הזה. הוא לא עסק בתורה ואמונה עד כדי שישתוקק לכתוב ספר כמו „הכוזרי" או „מורה נבוכים"; עוד פחות מזה הוא מסוגל לשאת את נפשו אל רוב טובה — לחבר ספר של דינים, של פלפול, או של יראת שמים. הוא, כאמור, איש בודד בעמיו, מוזר במקצת, מקל ראש בתפיסת העולם ואוהב מהתלות: את ספרו, אשר הוא כותב לשם גאולת נפשו, הוא איננו מעריך במדה מרובה; איננו כותב, על פי רוב, הקדמה — הוא מתחיל מעצם הענין המושך את לב הקורא; הוא גם איננו מתנצל לפני הקורא בתחילת ספרו, כדרך המחברים החשובים של ימי הבינים — כל אלה הם סימנים של מציאות בתוך מציאות, של איש וספרו המקופלים במחבואים. והנה נוצר הספר המשעשע, המחולק לפרקים קלים שבקלים, הניתן לעיון של שעה קלה, הנותן בשורה אחת משל־חיים, פתגם מתוק לכל חך, אמרות נעימות אשר בכדי לקלוט אותן אין צורך בשום מפרשים, אין נחיצות להגיע אף חוליה אחת של שלשלת המסורת הכבדה. ופה יורד המסך: הקורא איננו, או, לכל הפחות, הוא איננו ניתן להשערת הדמיון של בן־זמננו. ב„ספר שעשועים" זה נזכרים כמה טפוסים של יהודים, אבל האחד שיש בו כעין נאמנות של חיים, הוא הסרסור המוכר תכשיטים לשררות. הטפוס מן הקצה השני, אותו ר' יהודה החסיד העושה משתה לאורחיו ונותן מספוא לפני הבהמות, לקוח,

כמובן, מחיי הערבים. בין שני אלה, בין הסרסור ובין הנדיב היודע חכמה, שהנהו משל ולא מציאות, — עומד נד של ערפל. אחרי כמה יגיעות אתה מעלה חרס בידיך, מבלי שיעלה בידיך לצרף קו אל קו ולשרטט דמות כל־שהיא של הקורא בן־התקופה. סוף סוף אתה גומר בהשואה מוזרה. דומה לך, כי לספר החולוני בישראל היה לפני שבע מאות שנה גורל דומה לזה, שישנו בזמננו לספר עברי הנחשב על הספרות היפה. רופא אחד בקהירו, בן־זמנו של מחברנו, הניח אחריו לבנו שלשים ושנים ספרים עבריים — ובכן הלז היה לא רק בן־תקופתו של יוסף זבארה, כי אם גם איש כערכו, מרוחק מעמו על פי מעשהו, תפיסת עולמו, על פי הנגיעה הישרה אל עניני הלמודיות. אבל הדמיון משלים ואומר, כי אותו הרופא הנעלם מקהירו חבר אף הוא מין ספר חולוני, שאבד בדרך הדורות ולא הגיע עד הלום. יכול היות, כי הוא המציא לעצמו את ספר השעשועים ליוסף זבארה, עיין בו וציין את ערכו. ופה אתה מגיע אל נקודת ההשואה: גם הספר החולוני העברי של זמננו מוצא לו מעיינים ומעריכים רק בקרב מתי מספר של מחברים.

על אנתולוגיה רוסית

אנב השואה ראשונה מפתיעה אותך מדרגת הבגרות הפחותה של הליריקה הרוסית. חוץ משנים שלשה משוררים גדולים הנה רוב המשוררים הטובים כתבו את שיריהם לשם זמר, לשם מעשה הטויה המפליאה של החרוזים, לשם משחק הדמיונות המשתרגים ועולים אחד מתוך השני. השיר הרוסי כאילו מאוחה מחלקים רבים, וזהו בשירה הסימן הכי מובהק לאי־בגרות. שיר רוסי שתכנו הוא כלו אחד ושכוח הבטוי אשר בו הוא בכל זאת מרובה – שיר כזה הוא יקר־המציאות. אצל העם הגדול הזה, אשר נפשו נאמנה וכבדה, אשר במלאכת הספור ידע ליצור דברים תמים לאין ערוך — אצל העם הזה הליריקה היא, להיפך, פזורת נפש, בת־תפרים, ערוכה כמעשה מוזאיקה ולא כתובה כמכתב אנוש. לעומת זה השיר העברי הטוב הוא מבוגר, בלתי מורכב, יותר צלול ויותר נחשב גם יחד. שיר נבחר בעברית תכנו על פי רוב קצר, הדמיונות מסתעפים מתוכו ואינם נתלים עליו מבחוץ; לפעמים כל דבר מסתעף מן התוכן – ואז השיר הוא כעין פתגם אחד של אמת, פתגם אדיר ומלוטש הממשיל במובן ידוע על כל החיים. בתנ״ך אצורות הרבה דוגמאות מסוג זה: „אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים״, „ה׳ רועי לא אחסר״, ועוד; בשירה החדשה אתה מוצא לא מעט שירים מן הסוג הנעלה הזה: „חוזה, לך ברח״ של ביאליק, „פזמון ערב״ של שניאור; ועוד ועוד. אבל ההקבלה הזאת, שהיא כלה לזכות הליריקה העברית, מענינת בעצם מצד אחר לגמרי. בלי משים אתה מציין, כי פושקין, הראש והראשון לשירה הרוסית, התחיל במעשה רכוז; הוא כתב יפה מבלי התיפות, ציוריו היו נאצלים מבלי דלוגי דמיון, בשירותיו אין כלום מן המוצלח, מן

הרעיונות והציורים הבאים באקראי. זאת היתה שירה אשר שמשה בבואה לעם גדול ורענן, עם אשר לא היה יכול לשקר בתקופה שעליו היה לגלות את הנפש אשר לו בעצמו. והנה בא ההמשך ואתה משקיף על תקופת יצירה של מאה שנה ומציין, כי כל הדורות אשר באו אחרי פושקין קלקלו והדליחו, שאפו כלם, אגב עקשנות של מזל רע, מתוך המרכז אל הקצוות. דומה לך כי שלטה פה כוונה רעה ללא פתרונים; כל המשוררים — עד קטני הקטנים – התאמצו להפליא, לעות, לצרור הבל־דמיונות בשפה חיה, עזה וגמישה, שפת פלדה המוסיפה ברק מיוחד לכל מאמר אמת צנוע. ולעומת זה מחזה היצירה אשר בשירה העברית (השירה אשר ביודית אינה דומה כלל לזאת אשר בעברית): פה אפשר לראות שאיפה בלתי פוסקת אל המרכז, העם הוא מפוזר, מעוה בלי חשך את פני חייו, באונס או ברצון הוא נדחף תמיד אל הקצוות, הוא רגיל להפתיע, לעשות בערמה, להנזר מן המעשה המדבר בעדו. מקור הכוחות בשביל היצירה העברית הוא כה דל, ובעצם אין איש יודע מקומו איהו. ואף על־פי־כן שולט בשירה העברית הפלא הגדול של רכוז הנפש. „מתי מדבר"! איזה מעוט בלתי נכר, אשר מקומו לא־נודע כלל בתוך עדרי היהודים המפוזרים, מכריע את הכף, יוצר את השירה העברית וזו יוצרת כעין משל קטן, אך נאמן עד מאד, לחיים שהם מרוכזים, לחיים שהם אמת נמורה. מי יודע את תעלומות הגורל?

והנה ההשואה בין החרוזים. לפנים היה החרוז קשוט חיצוני והצלצול שבו היה כעין זוג־ההכרה שהיה תלוי בצוארם של בתי השיר הקצובים; ואולם בהמשך הזמנים הפך החרוז להיות כותרת עליונה על עמוד השורה הבודדה. מה שקוראים עכשיו שלמות החרוזים איננה יותר התאמה גמורה של תאומי צלצולים, כי אם, להיפך, השלימות כלולה בצורה, במבנה ההברות, באותו היחס הסודי כמעט אשר בין שתי מלים דומות על פי צלצולן ושונות תכלית שנוי על פי מהותן ומוצאן. החרוז נעשה מין טבעת קדושין — ר"ל: טבעת

קדושה! — בשביל שתי שורות בודדות, שחיו מקודם את חייהם הנפרדים, אצרו כל אחת בפני עצמה השגה ויופי וכליון נפש, אבל דבר־מה חסר להן, הן התקיימו בבחינת עקרות. והנה נעשה נס: הן מצאו האחת את השניה, הזדינו בכוח החרוז ומאהבתן המשותפת, מן האהבה האמתית אליהם נולד דבר־מה חדש, כעין היקף השגה מגומר, כעין תאור עולם הנותן ספוק, המרוה את הדמיון עד תום, עד לידי אמון. — במובן זה החרוז הרוסי מעלתו פחותה ממעלת החרוז העברי. למרות זה שגם מלה נדחת ביותר יש לה בשפה הרוסית החיה כל מכסת החיים של מבטא שפתים, למרות זה שברור המלים הוא שם כה קל וצלצולי הגמר של המלים הם שם כה מרובים־מרובים במספר ובגון, — למרות כל זה נשאר החרוז הרוסי ברוב המקרים חיצוני והוא ממלא שם בעיקר תפקיד של קישוט. רק כיוצא מן הכלל אתה פוגש שם זוג של חרוזים המפתיע כאחד גם בגלל החדוש של שתי המלים המקורבות וגם בגלל היחס המסתורי של שתי השורות המאורסות. אפילו אצל פושקין ולרמונטוב משמשים במספר עצום החרוזים מסוג „לב — כאב"; בדורות האחרונים התפתחה שם מלאכת החרוזים עד מאד ויש משוררים שעשו בנדון זה להטים גדולים. אבל ברוב המקרים אתה נעשה עד לחזיון מוזר: אתה רואה חרוזים החיים בפני עצמם, המשמשים האחד את השני בצלצול וברצי ההברות, הנבטים איש ביופי של חברו; אבל השורות, על כל המעמסה הכלולה בתוכן, אין להן כל חלק בזה. אין הן משלימות האחת את השניה, — בהבעה שבהשלמה זאת כלולים העיקר והתכלית של השירה.

כמובן, גם השירה העברית איננה נקיה מן המתלאה הזאת. ואולם אם גם לותר על היחס הכמותי, שהנהו אף הוא לזכות השירה העברית, הנה במובן האיכות השיג החרוז העברי מעלה גבוהה מאד. השפה העברית אשר יאמר עליה כי בלתה מזוקן, הראתה מביאליק ואילך את יפיה כי הנהו רב; אבל נמשול הלאה ונאמר, כי השירה העברית אשר יפיה נתגלה לנו כמעט בהיסח הדעת, הושיטה לקראתנו

גם את כפות ידיה, — והנה הן כה עדינות, כה אומרות חמד ואצילות, אף אצבעותיה הקצובות נוטפות מור מסתורי, מור של ימים קדומים מתור ההשגה הנפלאה של שיר השירים, רות, ושל ספר בראשית! — „אחוד חידות לך: מ ד ו ע רק הכד אל ה מ ב ו ע״? — פה החרוז איננו דבר־מה טפל, המשמש את האוזן; ההבעה שלו הכלולה בו כמו בכל זמר, מתחילה מן האות הראשונה של שתי השורות; הוא יוצר התחלה וסוף: שני רמזים המרמזים תמיד על עולם מלא. בתאומי חרוזים אלה, שנטפלו לנו במקרה לשם דוגמא, ישנו בצורה מוקטנת אמנם, כל אותו ה י ח ס ה מ ו ח ל ט שהמשורר יודע ליצור בין שתי שורות. עד כמה שתחזור על שתי השורות האלה עוד ישאר לך דבר־מה אשר לא בא לידי בטוי; זהו לכאורה סוד המוסיקה, המתפשטת בצורת גלים שאין להם סוף. אבל דומה שפה כלול כליון נפש מיוחד של השפה העברית. — „למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק״? האין לפניך גם פה אותם המשפטים הקצרים, הכוללים כל כך הרבה מושגי־עולם ואשר יחד עם זה אין ברוחך להביע אותם עד תום? האם אין השפה העברית שפה מיוחדת, אשר יותר משהיא מגידה בגלוי היא משאירה בסתר לדמיון? אמנם כן: השפה אשר אין לה ערוך של השירה העברית הקדומה והחדשה.

סמולנסקין

יש טפוס מיוחד של אֲנשים הנוחים להיות נזכרים. המאושרים האלה, אשר הדמיון מחַיֶה בנקל את דמותם גם לאחרי העדרם מתוך החיים, הם על פי רוב בנים נמהרים לגורל, אשר חייהם עברו בצפיפות, בנשימה אחת אדירה. אנחנו כלנו, על כל העלילות אשר נחולל ועל כל הטוב והרע אשר נפגע באחרים, הננו חיים בהפסקות ואויר החיים, המרטט מסביבנו, הולך ונקרש חליפות; הרֶוַח אשר בין מעשינו זה, המכונה בפי־כל בשם מנוחה, גורם לנו בחיינו את הנחת האטומה, אשר היא טובה לנו מכל טוב. אבל בבוא יום פקודתנו נהפך לנו הדבר הזה לרועץ: שלשלת מעשינו היא, על פי רוב, ארוכה יותר מדי ביחס אל שְמֵנו הדל, ביחס אל דמות החיים הנתפסת אשר נשאיר אחרינו ביום לכתנו מן העולם הזה. לו יכולנו לחיות חיים מצומצמים כיום אחד ארוך — הה, מה נקל היה אז לאלה, אשר יקרנו בעיניהם, לזכור אותנו כמו חיים, לתפוס בבת־אחת את כל מהותנו ברגע אחד קצר של זכרון. אבל כפלא הזה לא יקרה לנו: אחרי מותנו אנחנו הופכים להיות בני אספסוף, אשר שלשלת חיינו הכבדה מושכת אותנו במהירות רבה אל תהום הנשיה. גם דמיון האנשים, אשר אהבו אותנו לפנים, לא יעצור כוח לדלות אותנו מתוך המעמקים.

הנה הם נחים אחד אחד, מְתֵינו הגדולים של התקופה האחרונה: פינסקר והֶס, לילינבלום ויל״נ. הם וכל אלה אשר שמותיהם קטנו יותר — כלם נדלו בחייהם, אך כבדו ויתאבנו לאחרי מותם. כלם נלחמו את מלחמותיהם בגבורה, והנקל לך לשער, כי בזמנם לוו אותם כל האותות אשר יעשה האדם החי בגבורתו; אבל הם באו לעתים גם במחבואים, שכחו את נפשם וידעו כאחד האדם מרגוע ושממון. ועתה, כעבור

יובל או חצי־יובל מיום מותו של אחד מן הגדולים האלה, אנחנו שומרים את שמותיהם כדבר־מה חנוט, הנעקר מתוך עולמו אשר חי בו לפנים. אתה מבטא את השם יל״ג או לילינבלום, ודמיונך אינו מחיה את אויר הקנאה הלוהט אשר רטט ימים רבים סביבותם; פינסקר והם – האם אין תורתם דומה בעיניך למין הלכה למשה מסיני? כל ירושתם הנה כעין טפה אחת של תמצית חיים, טפה צלולה אשר אין לראות בתוכה בבואת אנשים חיים.

והנה לפעמים עולה לפניך זכרו של סמולנסקין – ומה שונה הזכרון הזה מכל הזכרונות! ביחס לסמולנסקין נשנית אותה החידה המתוקה של האהבה הגדולה. אהבה אחת מני אלף, השומרת אמונים גם אחרי המות: האוהב הבלתי־נשכח הנהו רק האחד והמיוחד, זה אשר ביום זכרנו אותו נראהו כמו חי, מרחף ונצמד אלינו במלוא־אהבים רבים מני ספור. אמנם כן: רבים אוהבים עולים על הזכרון, אבל רק אחד מני אלף צורב כמו חי, בא אלינו מחביון העבר בלוית כל חייו, מוקף, או יותר נכון, נמוג בתוך המון מעשי חיים מתוקים ומרים גם יחד. גם זכרו של סמולנסקין הנהו מלא עד תום, לופת כמו רגש אהבה, מחיה בבת־אחת את כל העבר.

עיקר יפיָם של חיי סמולנסקין היא הצפיפות שבהם. הוא לא רק עשה מעשי־יצירה רבים בבת־אחת, הוא גם אהב, קנא, הגה עתידות מבלי חדול, מבלי אף לרגע. במשך כל ימי פעולתו הוא לא נ ר ע ע י ן מן התקופה אשר חי בה; אף הוא כמובן, שִחֵת דברים וענין לקטנות, אבל בכל מה אשר טפל – תמיד חלמו עיניו, אצבעותיו קרחו תמיד. כמו חרש הברזל, אשר מפוח האש יבער לפניו תמיד, אם הוא חושל את המטיל או את חוט־הברזל – כן להט סמולנסקין בלי הרף, גם מדי כתבו רומנים אגב עמידה בבית הדפוס, גם מדי עשותו את העסקים המוזרים, הנלעגים כמעט, של „השחר״. אף דבר לא נשאר תקוע ברוחו כהגות בלתי נגמרת, אף לא מעשה אחד נשמט מבין אצבעותיו כדבר שאין בו ממש; עוד יותר: הוא הגדיל

כמה מונים את הממשות העלובה, שהיתה אצורה באותה התקופה הקדומה של „חבת־ציון". בידו עלה בראשונה להוציא חוברות לספרות, שנאחזו אחת בעקב רעותה ושהוסיפו אחת על השניה; הוא יצר את הירחון הראשון בעברית על ידי זה שהפך את הגנדרנות התמימה של המשכיל, היושב אחד בעירו, לתאות קריאה עצומה, הקונה את מלואה במחיר קנאה, צפיה — וכסף. בתור מספר הוא לא נחל כמעט כלום מן הקודמים לו, והנה הוא הקים — במהירות, כמעט בהעלמה — כמה וכמה רומנים אדירים, אשר נשארו עד היום יחידים בספרות העברית; בן־זמננו אמנם לא יקרא בהם, אבל ישתומם עליהם בלי קץ, כמו למראה בנינים עתיקים המבטלים בגדלם ובחסנם את בתי־הישוב החדשים. בתור יוצר עלילות של רומנים חקה אמנם סמולנסקין במדה גדולה את דיקנס ואת בלוק; אך האימה, המהלכת בכל ספריו, לקוחה בעיקר מרחוב היהודים. הענות, המבוכה התפלה של תקופה מסתימת, כתמי האור המפוזרים של ההשכלה, שבזמן ההוא אי־אפשר היה לנחש אם הם עלולים להתאחד ולהוות דרך מובילה אל העתיד — כל זה, לפני חמשים שנה, היה עומד בעין, אבל כל הסופרים האחרים, חוץ מסמולנסקין, מצאו מזה רק את החריפות של אנקדוטה. זה היה, כנראה, הרגל נושן — להשיג את חיי היהודים כחררים וכמיובשים, כדבר־מה הנתן להבנה רק פרורים פרורים. אין לשכוח, כי הזמנים של „היד החזקה", של ה„טורים" ואפילו של „חובת הלבבות" — הזמנים האלה עברו ולא שבו במשך כמה מאות שנים; ספרי המוסר וספרי הדינים לא שאפו יותר אל ההיקף, הם כאילו נכתבו כל אחד לשם קהלה אחת קדושה, או לכל היותר, לשם מדינת הצדק פולין, אשכנז וכו'. ספרות ההשכלה הלכה אף היא בלא יודעים בדרך ההשגה הזאת. רק סמולנסקין — בלי יודעים יותר מאשר מתוך כוונה גלויה — התחיל רואה את חיי היהודים כמגלה גדולה שגויליה עדיין מאוחדים. גבורו תועה בדרכי החיים — הדבר דומה, כי היה הראשון, אשר השתמש במלה ח י י ם במובנה הסתמי, הכולל, בתור מושג שיש בו ממש.

יותר מזה: הוא העדיף על המדה, הוא הבליט טרגיות ותעתועי־תפת במקום שהמציאות הראתה רק דלות ובערות. אבל כל זה נבע בהכרח מתכונת נפשו העיקרית – לחשוף בכל נצורות.

על כן גדל כל כך תפקידו של סמולנסקין בתנועה של „חבת ציון", ועל כן היה התפקיד הזה כה נאדר, כה מיוחד במינו. הוא היה בין יוצרי האידיאה של התנועה הזאת, אבל הוא האחד אשר הרגיש את כל הממשות שלה. לא מתוך הבנת העתיד, כמו פינסקר והס, לא מתוך עוז הדמיון, כמו הרצל. הוא התמכר ל„חבת ציון" הודות לתכונת נפשו אשר ראתה בכל המשך־הדברים והשארת־חיים. הוא לא השיג דברים מקוטעים. מה הם חיי היהודים בלי תקומה, בלי פעולת־נצורות לדורי־דורות? לפני חמשים שנה היה בכל התנועה של „חבת ציון" רק ממשות כל־שהיא; אבל סמולנסקין לא ידע דברים בלי ממשות שלמה. הוא לא ידע אורך־רוח, הוא לא ידע גם את המנוחה אשר האדם קונה לעצמו כשהוא מותר על דברים בלתי מתקיימים. לאדם נלהב כזה נשאר רק מוצא אחד: להלהיב את האחרים. סמולנסקין עשה את זה עד יום מותו – הוא זרע בלבבות צפיה. הוא לא עשה תעמולה במובנה הרגיל, כאחד המנחיל לאחרים את זה אשר הנהו ברור לו לעצמו; הוא רק שפך מסביב מרוחו המצפה. זאת היתה נפש אדם אשר מלאה כל הימים צפיה לאין קץ. כאוהב אחד מני אלף כן היה האיש הזה: הוא לא פתה אחרים, הוא היה מפותה; כאוהב נאצל מני רבבה לא השיג אף הוא את מבוקשו על ידי מזמה ותנופה: הוא לא דבר הרבה בשבחו של ישוב יהודי בארץ־ישראל. רבים ושונים עשו את העבודה הזאת; הוא היה היחידי אשר ערג לעין־כל. העמלים לשם אידיאה רבם הם לאחרי להט, ובינתם היא העומדת להם בעיקר לשם רכישת נפשות, אלה הנפשות החדשות הנספחות כתמן עם מלוא אמונה והתלהבות. סמולנסקין היה שונה מכל אלה: המאמינים אשר הלכו אחריו קרנו אם מעט ואם הרבה מזיו אמונתו.

זילברבוש

הויתו הספרותית של זילברבוש נחתמה בחותם האופי של גליציה. זה כאילו אומר מאליו: גורל ללא תהפוכות וקבוע למפרע. מכל מקומות היניקה של הספרות העברית היתה גליציה מדינה מצומצמת בתוך עצמה, אשר לא גדלה כמעט סופרים יחידים המפוזרים בשבע דרכים. הקו האופיי הזה – גם לברכה וגם לגרעון – התחיל להיות נכר עוד בימי המאספים; הטפוס המציין את סופרי המקום הוא לא בעל הכשרון השומר בחבו את כל האפשריות. הסופרים בני גליציה הם תמיד אחים לחן, מחוננים כלם מראשית יצירתם בחמימות הרגש, יודעים כלם, מקטנם ועד גדולם, להשתמש באופן נאה במגוחך או בנערץ אשר בשטח העליון של הדברים. חומר ליצירתם משמשים להם תמיד החיים הגלויים של היהודים, מלחמתם – בימי ההשכלה, אשר ארכו כל כך במדינת גליציה – היתה תמיד נגד המנהגים, נגד חוקי המסורת ולא נגד רוח החיים הפסולה אשר במסורת עצמה. וזהו נכון כמעט לגבי כל המקצועות, מן השירה והפרוזה ועד לפובליציסטיקה ומאמרי המדע. כמעט מאה אחוזים של שירי העלילה הקלים, המתארים בכשרון לא מעט מעשי „רביים", מופתיהם, ערמתם וכשלונם המגוחך אשר לאחרונה – כל השירים האלה מוצאם מגליציה; ביצירות האלה אין לבקש, כמובן, את הזעף, את הצמצום, את השורות העזות המעבירות את חייהן לימים רחוקים ואשר גם בנינו אחרינו יראו אותן כנסי מלחמה בלים, אשר שרדו מימי גבורה רחוקים ואשר מצוה וחוק הוא לשמרן בכבוד ולאורך ימים. לא, את כל אלה אפשר למצוא ב„קוצו של יוד" – אִשָּׁה עִבְרִיָּה מִי יֵדַע חַיַּיִךְ; – אבל בשירים הקלים ורבי הכמות אשר מוצאם מגליציה, אפשר היה למצוא – לפני ארבעים ולפני שבעים

שנה! – שטף לשון מהיר וגם נחמד, נוסח של תאור אשר חן לו וחליפות – חליפות, ולא אותן העקלקלות אשר בשירי משוררים עברים נושנים אחרים. אבל היתרון הנעלה, המשותף למשוררי גליציה וסופריה גם יחד אשר הציל אותם כמעט מכל דופי ואשר עמד להם במקום תרבות של יצירה ולעתים גם במקום הכשרון – זהו ההומור וכל תלי החן התלויים ביכולת הנאה הזאת. יצחק ארטר התחיל – בגבורה של הומור, אם אפשר להגיד כך. המליצה הקשה אשר בספרו חדלה לתת מבשולים לפני הקורא, כאדמת רגבים אשר השמש כסה אותה באד זוהר המישר את ההדורים. זוהי, לכאורה, כתובת רמיה, הושרה רק למראית עין; אבל בני ארצו של ארטר, הבאים אחריו, קנו להם במרוצת הימים רכות לשון מיוחדת, לשון מתוארת יותר מאשר היא מתארת, המחבבת את הכפלים, את הפרוזה הנמשכת בעקב פרוזה; בלי הומור נראית הלשון הזאת כמסורסת, כדבקה ללא־צורך אל עצמה, אבל בצרוף עם ההומור נעשית לשון זו לסגנון מרובה רמזים.

זילברבוש המספר היה אף הוא בן נאמן למולדתו, לפי הסגנון ולפי מלאכת היצירה. הוא תאר המון אנשים נלוזים, מחזות חיים תפלים, צרופי מנהגים ואמונות אשר הדבק, המאחד אותם, העלה באשה – והוא תאר את כל זה בעין טובה, מבלי לנגוע בקבעת המסורת של חיי היהודים. הצדיקים הרמאים והמאמינים התמימים מתנועעים אצל זילברבוש בתוך אויר של הומור, אשר אף פעם לא יחסר בו מעט נחת; גם הערמה המתחפשת מעוררת אצל הקורא צחוק של הנאה מסותרת. הזעף איננו בנמצא בספוריו של זילברבוש. האימה הזעומה אשר בספורי סמולנסקין – על אחת כמה וכמה. סופם של ספוריו הוא תמיד סוף של נחת, כרגיל אצל מספרים אשר עין יצירתם איננה צופה ממנהגי החיים והלאה. גם הרִשְׁעָה היותר גדולה, בעודנה בעצם תקפה באמצע התחום של הספור, בטרם יגיע סוף המעשה המביא לרשעה הזאת את הכשלון – גם היא אינה יכולה להיות רשע ללא־כפרה; גם האמונה התפלה איננה יכולה להראות באמצע המעשה

כאולת אשר אין לה תקנה. כי מה נחוץ למתחסדים אשר ברחוב היהודים? רק אחד אשר יגלה את בשתם לעין השמש. גם החסידים התמימים יכולים להושע על נקלה — מדי השכילם. אופן ההשגה הזה עשה את רובי ספוריו של זילברבוש לבני־שעתם, למרות זה אשר ברבים מהם ירוץ גם הקורא אשר בימינו, וימצא בהם די ענין גם לתמהון, גם לצחוק וגם למניד ראש. אבל סגולת ההומור, שטבועים בה רובי ספוריו של זילברבוש, היא שעמדה להם לתת להם גם שארית. כי מה יש להציל מתוך ספורים ההולכים ומתישנים? מעט אמת של תאור, הבחנה כל־שהיא בסגנון החיים אשר חלפו לבלי שוב. והנה אין לך כמו ההומור מדת יצירה הנותנת למספר את היכולת, הסמויה לפעמים מעין עצמו, להבליט את הפרטים שיש בהם מן העיקר — בשביל דמות החיים החיצונית, לכל הפחות. המספר המחונן בכשרון של הומור נחפז אחרי אפקטים, אגב חפזון זה הוא משרטט בעט קלה הרבה פרטים קלים — ודוקא אופן הציור המרושל הזה מוסר לפעמים דבר־מה לדורות, מספר אמת לאמתה. פרטי המציאות, החרותים בדפי הומור כאלה, נראים בתקופת כתיבתם ככלולים ובלתי נחשבים, אבל מן הבליל הזה, שלא עמל בו לכאורה היוצר כל צרכו, יוצא לפעמים ברבות הימים ציון בלתי נפסד לעבר ולכל חליפותיו.

ש. בן־ציון

בכדי להשלים את הערכתו של ש. בן־ציון צריך לשאת בטורח רב, צריך למצות את דרך היצירה מתוך היצירה עצמה, לדובב את התפארת האלמת החבויה בתוך ספורים חסרי־כונה. מה קשה היא הערכה כזאת, זו של סופר שאי־אפשר לכנות אותו ורק מוכרחים לראות אותו ראיה רגילה ובהירה! ש. בן־ציון עלול להכשיל את המעריך עוד יותר, כיון שביצירותיו המשובחות הוא נקי מדפי של דרשות, חוץ מן אותו דק דק מן הדק של עצב, הנסוך בהכרח על כל ספור המספר חיי־אמת של אנשים. ואף על פי כן, דומני, כי ש. בן־ציון, ששמו משותף לאֶגד השמות היותר מובחרים שבספרותנו, זכה לזה לא רק בגלל הזכות האחת והמיוחדת של מספר רב־כשרון; יש במעשה יצירתו משהו של חשיבות מפעל, הוא מביא בספוריו לידי גלוי גמור אותו צד החיים של אנשינו־יהודינו, אשר לכותבי־ספורים אחרים שבספרותנו היה משמש רק כדבר־מה חיצוני, כקטנות של חיי היהודים המשמשות לא לצורך עצמן, אלא בכדי להבליט על ידן את המאור, את הגחוך, את טרוף הגלות, וכדומה. במלים פשוטות: ש. בן־ציון אִמץ, אולי שלא מדעת, את כל כשרונו לתאר את חיי יהודיו כמו שהם, בלי נפך כל־שהוא של צדוק דין — לא כלפי העבר ולא כלפי העתיד. היהודי של ש. בן־ציון הוא אנוש קבוע, העושה את כל אשר יעשה לא מתוך רפיון־ידים של אסיר הגלות, כי אם מתוך זריזות של אדם חי שמביא את כשרון חייו לידי עלילה. גם היהודי של ש. בן־ציון זה האיש מבסרביה, סובל מחסור ונאצה, בא שבע ביום במחתרת הפרנסה, מוליד, בתקופה הרת־החדשות, בנים אשר נפשם נפש רצוצה, — אבל הוא נושא בעול במלוא כל שכמו, הוא

מאַמן את ידיו ואת חריפותו על חשבון עצמו, מתוך כשרון העלילה המיוחד לכל אדם. ואינו משלם בעד יכולת־חייו מהוך אותה קופת הכלל, כביכול, של כל עם ישראל. אל יהיה הדבר קל בעיניך: מרבית הכשלון של הספור העברי נעוצה בתקלה הגדולה של בינת הגזע, זו הבינה הרואה את מעשיו של היהודי כקבועים למפרע, כעשויים בצבת עתיקה של חיי דורות. גם הספור של אומות העולם נלחַם ונלחָם גם עכשיו בכדי להשתחרר מאותה ההשקפה הרואה את האדם כבן מין המלמד על הכלל, כיצור חסר פרצוף, אשר איננו מדבר בעדו ואשר, בתוך חומר ליצור, יש לו תכלית עלובה ונשגבה גם יחד: להיות גם טפוס וגם לא־כלום, להיות המלט או דון־קישוט, מבלי אשר יכירנו עוד מקומו בתור עצם נבדל, בתור בן־אדם הצָר רק פעם אחת, בגבולות ימי חלדו, צורה מיוחדת לכל חיי העולם. ואם הספרות האירופית כך, על אחת כמה וכמה ספרות הציור של היהודים. בכל הלשונות שכתבו בהן היהודים על אודות חיי יהודים, אין אף ספור אחד אשר יתן צלם דמותו של איש חי; גם ספרות־הספור של שתי הלשונות שלנו היתה והנָה לכודה עוד היום בפח של תקלה כפולה: היא טרם יצאה מחתוליה עד כדי לתפוס את מהות האדם, וביחד עם זה גם כרוכה, מתוך איזה הכרח של גורל, אחרי המימרא־המפלצת של „כל ישראל ערבים זה בעד זה", — מימרא זו שכנגדל אמתה כן היא כחמץ לשנים וכעשן לעינים בשביל הספרות! יהודינו אשר בתוך הספורים שלנו, גם בחדשים וגם בישנים, נראים כאנשים הכפותים לגורל משותף, עושים את מעשיהם בחסר־ענין של מוכי־ירח; אור החיים, הרועד ומוליד צבעים, איננו משחק על דרכם, כיון שביצירות ממין אלה דרוש שיהא על הכל נסוך מין אור משותק וקפוא, בכדי שאפשר יהיה לראות, או למצער לנחש, גם את העדה הגדולה אשר בשמה עושה היחיד את תנועות חייו חדלי־החיים. מעציב ומענין כאחד הוא הדבר, שכל הספרות רבת הערך שלנו נוצרה רק מתוך כוון יצירה זה! כזה הוא פרץ, מראש יצירותיו ועד סופן; כזה

הוא כלו פייערברג, ברובו גם ברדיטשבסקי. רק מנדלי מוכר ספרים בקש, וגם מצא לעתים, את נקודת האמת שממנה אפשר להשקיף על האדם בתור יצור פלאים, אשר יש ניב למעשיו, — אף כי כל הרע והטוב שבמעשים האלה נוטפים כתמצית לתוך גביע הגורל של כל הקבוץ. – את חיי הנפש של יהודיו לא השכיל מנדלי לתאר תאור נאמן כזה, הוא נעשה רק לאמן הציור. כל גדולתו של מנדלי הוא בזה, שהיהודי שלו נוהג את הליכותיו כבן־חורין, מרים על הסוסה הדלה שוט ממש, יושב מקופל על גב דוכן העגלה כבן אדם עם רמ״ח איברים, – בקצור, עושה כל מיני מעשים בלתי חשובים במלוא כל חשיבותם המיוחדת רק להם. מעשים כאלה חדלים להיות צללי חיים ונעשים חיים ממש; הם נעשים לעלילות אדם, אלו אשר רק הן עלולות לברוא ניב לחיים, להיות לגוף החיים עצמם.

במובן רב־הערך הזה נעשה ש. בן־ציון לתלמידו של מנדלי. בידו כמו כן לא עלה דבר היצירה הגדול — להפוך את היהודי העלוב, המפרפר בתוך ערב רב של מצוקות־ירושה, לאדם ערירי אשר חיי רוחו נוטפים טפות טפות, כנטף נפלא ורב סגולה הבא ממקור כל המקורות, אשר שמו: אפי האדם. ש. בן־ציון גאל רק את צורת המעשים אשר ליהודי. בזה כוחו יפה לפעמים יותר מאשר כוחו של מנדלי, כיון אשר, במקומות המובחרים שבספוריו, הוא יותר פשוט, מאריך יותר את שלשלת המאורעות של חיי יום ואינו מחייב את עצמו, כמו מנדלי הגדול, לגלות מדי פעם את הלוט מעל פני כנסת ישראל לאור ספק זה של חיי קרן־זוית. מאותו טעם עצמו מצליח ש. בן־ציון בתאור חייהם של יהודים פשוטים, שהסרח העודף של המקובל והמגובש מקדמונים איננו מרובה אצלם, ושאת חייהם הם כאילו מחויבים לגלות במלמול הסתום של עלילות בלתי־נחשבות; משום זה מצליח ש. בן־ציון עוד יותר בתאור ילדים, כיון שחייהם של אלה מקופלים בכל מעשה־יד, בכל נדנוד־פרצוף.

י ה ו א ש

הלך לעולמו יהואש — איש סופר אשר נקרא בפי־כל בשם משורר ויודע חזון. האיש היה מפורסם כמעט, ואם כי פרסומם של הסופרים הכותבים עברית או יודית איננו קנה־מדה נאמן למדוד את ערך המפורסמים (כיון שהקוראים הבודדים והמפוזרים אינם גורמים לסופריהם לא תְהִלָּה ולא תָהֳלָה), הנה דומה הדבר כי יהואש קנה לו את השם לא רק על ידי ישיבת השפעה במטרופולין של ספרות, כי אם גם על ידי גבורת נפשו. יהואש, אשר חבר כמה ספרים של שירים, לקט את נושאיו הפיוטיים אחד אחד — על ידי התמדה וחריצות ועל ידי זה שהיה מבין במהות ובערך של הפיוט. הוא לא הפסיק כל ימיו מלכתוב את חרוזיו המצלצלים, ככל משורר מלהיב־עצמו הקונה את השירה באחיזה ובהתמכרות; בחלקו נפל גורל מציק ורב־טורח של אדם אשר בחר לו תפיסת עולם פיוטית מבלי אשר תאבה בת־השיר להיות אתו לבשר אחד. זאת היא כתיבת מזמורים ללא־שבעה, כיון שאיש כזה, שאין ביכלתו לתת משלו דמות מצמצמת וכוללת הכל, איננו ממלא את עיקר העיקרים של כל חזון וכל אמנות; זהו משורר מרודף, עמוס עבודה ועמוס דאגה. רבוי הנושאים הפיוטיים נחוץ לו יותר מכל, כשם שבעל־אשה לא־אהוב דורש בלי־חשך אחרי נכסים. אצל יהואש, שהתמכר מרצון לשרת לפני השירה, אתה רואה ברור היטב אותו מאור־הפנים המבדח של אנשים המוכרים את עצמם לאהבה לא־נמלאה; כל סיטואציה פיוטית בת־חלוף מעוררת את רגשותיו. אמנם לידי עמידת פתאים לא בא יהואש מעולם; הוא העריץ את החזון, צפה אחריו מקדם ומאחור, מימין ומשמאל, אבל מדי עמדו לפניו פעמים לאין־שעור היה יהואש יודע, מתוך פקחות, להעלים על אי־יכלתו האמנותית — הוא היה מקצר במקום שהענין היה נמרץ מכפי

כוחו, היה מדבר דברים פשוטים, כמעט דברים של מה־בכך, במקום שדברים נלהבים היו נשמעים מפיו, פי משורר לא נערץ, כעתרת אשר אין בה חפץ. יהואש היה פקח; בעצם הדבר הוא בא לידי שירה מתוך פקחות כאחד הבוחר ענין דק לענות בו. רבים הם הנכנסים לתוך הספרות והשירה רק בתשוקה ובעבודה; כלם משערים את ההשערה הנכונה כמעט, כי אצל סופר ללא־כשרון טבעי מהוים הרצון החזק והעמל הנאמן דבר־מה בלתי שכיח, תמוה ונוגע עד הלב. אבל הפתאים שבהם נוטים לשכוח חיש־מהר את מקום מוצאם; הם שוכחים, כי כלם כאחד הם נושאי שובל לא־נאהבים העלולים לעמוד במעלתם רק בהמצא בהם חפץ כל הימים. יהואש, הסופר הנכון מראשית ימיו עד אחריתם, ידע את סוד עצמו; הזמן והענין לא עברו עליו מבלי שיתכבר דבר־מה — בחשק ובחריצות, בכל החן החפשי אשר ישוער בשביל איש אשר לא האהבה הועידה אותו אל בין הקרואים.

כל ספרי השירים של יהואש הם כלם כאחד נסיון יצירה של לא יוצר; אבל יחד עם זה מצטרפים ההבורים של יהואש – השירים, התרגומים והפרוזה (הוא כתב ספר רב־כמות על נסיעתו לארץ־ישראל) – לדבר־מה מפוסי, מורה־להבין. אתה רואה לפניך יהודי חושב מראש המחכים בעבודה ומתוכה; הוא בוחר בקריָרה של פייטן ועושה אותה במשך שנים רבות, כשהוא רואה היטב את אשר לפניו ומעלים עין מן המבוכה או ההתנגדות אשר בתוך נפשו פנימה. בראשית עבודתו הוא אברך נבון, חרוץ ויודע לצרף את החרוזים התמימים, שהיו נהוגים בימים ההם בשירה היהודית; אבל נוסף לזה הוא בעל־רגש; עוד יותר מזה הוא סֶנטימנטלי. ממדת נפש זו הוא עושה תכונת־שמוש לימים רבים; את הנושאים הפיוטיים בשביל עטו ממציא לו השכל והידיעה בספרי־פיוט, אבל הסנטימנטליות היא אצלו כעין דבר משלו: הוא מצרף לכל נושא מעט רגש והרבה נלהבות. עבודה של שירה־לשליש ההולכת ונמשכת במשך עשרות שנים; עמל־ישרים של עושה־פיוט, המכין דברי־קריאה בשביל החלק הגדול של הקוראים, אלה

שאינם משיחים את השיר, אלא מדובבים את השורות המצלצלות ושומרים לפעמים בזכרון גם את הנושא הפיוטי. — בדברים תפלים הוא אינו נכשל; הוא בעל־בינה מטבעו וקרא ושנה הרבה; אולי הוא יודע בסתר לבו, כי שורות מעטות של שיר החיות בפני עצמן עם טעם מלותיהן המיוחד, עם חדוש־הדמות המיוחד שהן משוות על פנת־עולם,— כי שורות מעטות כאלה עדיפות מאלף שירים המעלים נרה בן נרה של רגשנות. אבל כמובן הוא יודע, כי גם בשירה אין להשיב את זה אשר נעשה בתבונה ובהשואה רבה; והוא מכין בזה אחרי זה את דבריו הרבים — מן השירים המחליפים את נושאיהם עד תרגום „היאותה" של לונגפלו ועד תרגום ספרים מכתבי הקודש. בכלם, בכל סוגי הספרות האלה, הוא הראה את עצמו חרוץ, מדייק ונאמן לחפץ ההמוני של הפיוט; אבל לתכלית השירה הוא לא בא. בכל עתרת שיריו אין אף מראה־מקום אחד לגורל איש; הכל שם אמתי ונלבב לפי הנושא, אבל לא מצומצם ומפליא כשארית של חיים מיוחדים. גם בתרגומיו דעתו קודמת ליכלתו; לתוך תרגום „היאותה" הוא לא הצליח לשזור את רצֵי־הקסמים המיוחדים הנסוכים על פני המקור, למרות זה שדרכי הלשון של השפה האנגלית ושל יודית הן קרובות במדה ידועה וזה נותן למתרגם להאציל על נקלה חן לשוני משותף. תרגומו של יהואש הנהו כמעט מעשה לבטלה לעומת התרגום של טשרניחובסקי אשר שמורים בו כל הנכאים הלוקחים־לב של המקור האנגלי וגם עודפים עליהם הגבהות ויגון הקדומים של השפה העברית. גם בתרגום התורה לא הצליח יהואש לתת דוגמא כל־שהיא מן הנשגבות הצחות של המקור; פה, יותר מאשר בשאר כל חבוריו, מגלה יהואש כי הוא הנהו משורר מדעת ולא משורר לפי טבעו. השפה, כיון שבתרגום התורה לא נתן לה להיות כלאים ולהיות מלוקטת מפסוקים שנורים, אנוסה ליחד כל מלה ולהטיל אחריות של תואר מצומצם על כל חצי־פסוק; אבל בכוחו של יהואש לא היה למלאות את התעודה הגדולה הזאת של משורר אמת.

א. ד. גורדון

קו מענין, כמעט מופתי: כל אלה, אשר צמצום המחשבה נתן להם לאושר, לתועלת, לשמוש של יצירה — דברו בלשון נפתולים, או, לכל־הפחות, הגו את מחשבתם החותרת בשברי פסוקים שלא היו כלל וכלל דבוקים האחד אל השני על פי סדר של התחלה וגמירה; להיפך, סדר הכתיבה של אנשים מרוכזים כאלה הוא כעין חשש יצירה בלתי פוסק. מה שנאמר כבר לכאורה על כל חליפותיו מציץ פתאום מבין פסוקים חדשים, מזכיר את עצמו במלת רמז נוספת, מזדווג במין תאוה עורת אל ענינים רחוקים וחדשים רק למען הכפיל את עצמו בדבורים שונים. משלי אמת, המאמתים את תכונת היצירה הזאת, יש רבים וקרובים מאד — למן כתבי־הקודש, המוקדמים והמאוחרים, של כל העמים, עד לדבור הפה החי של אדם — ויהא גם אדם מן השוק — אשר מחשבתו פנויה ביותר לענין אחד. בספרים כאלה, וגם בפי האנשים ממין זה, הולכות מלות ההטעמה וחוזרות בלי קץ — עד להרגיז, עד לעורר את החשד, כי המלמד להועיל או האיש הדובר אליך הוא קצר שפה; אבל זאת היא רק צפיפות החיים הנדחקת לתוך מחשבה אחת מרוכזת, זהו כל העולם אשר נטל עליו להעביר את כל מראותיו בראי השגה אחד. מחשבת האדם, שבית־קבולה צר הוא לעומת מלא כל העולם, נעשית מטת־סדום בשביל כל אלה אשר סגלו להם הסתכלות אחת יחידה, המוכרחים בכל פעם להזכיר — לעצמם ולאחרים — כי כל ענין, אשר אותה המחשבה היחידה לא עשתה לו חשבון, לא לקחה ממנו משהו בשביל האמת הכוללת, — הענין ההוא לא יחשב כלל בין ענינים, ואולי לא יצויר כלל במציאות. זהו אושר ועמל־לא־אנוש גם יחד, להתמכר כל החיים למעשה רכוז כזה, אשר אף פעם לא ישביע

את רצון האמת עד תום, כי העולם הוא סוף סוף יותר מדי כביר ואטום מאשר נוכל לצרור אותו בכנף מחשבה אחת, מאשר יכלא כלו באבן שואבת של השגה אחת. על־כן יש אשר נראה לפנינו לפעמים מחזה נבורה, המעורר קנאה וחמלה גם יחד: איש מוזר אחד, אשר הנה מחשבה אחת עזה בשביל כל העולם, בשביל עם אחד שלם — או בשביל נפשו לבדו — הנה הוא עמס את כל עניני העולם הזה, הקטנים עם הגדולים על דבשת מחשבתו הצרה מהכיל, והוא מוליך את המטען הרופף הזה בקוצר רוח רב, כשהוא כורע חליפות לימין ולשמאל למען הרים את אשר ישמט מעל גב נפשו — זהו גמל המדבר המסובל, המתנודד על פני חול החיים. הנה מסע היגון הנמשך בלא דרך וכמעט ללא מטרה, ואשר יתם רק בעת אשר המות יבוא להַבְרִיך את הנפש למנוחת החדלון.

א. ד. גורדון סבל יסורי בטוי – אבל יכול להיות שזה רק תרמית השגה. אופן הכתיבה שלו, ככתיבת כל אדם המחיה את מחשבותיו, התאים בהכרח אל זה אשר רצה לכתוב; ואולם זה אשר נטל על א. ד. גורדון להגיד היה דבר אשר לא יאָמֵר עד תום. צריך היה להגיד, כי חיי היהודים הם רעים, למרות הצדקה והחסד ומדת הרחמים; כי מעשי היהודים הם בלתי נחשבים, למרות ההשפעה, חריצות השכל ותקון העולם; כי בינת היהודי עקרה היא מהבין את ארץ הגזירה אשר שמה נתעו חיי הנפש של האיש היהודי, למרות זה אשר היא, הבינה הזריזה של היהודי, פרשה את כנפיה על מלוא כל העולם. כל זה יוגד בנקל, אבל הנפש לא תשבע ממנו. אתה רוצה לעצום את עיניך ולמצוא ניב כל־שהוא אשר יכולל את הכל בבת אחת. דומה אתה לראות לפני עיני רוחך גורל חיים אשר השחת תארו, אשר ערבב לבליל אחד טוב ורע ותהפוכות רחוקות ומשונות, — הה, מה מלים כי יעזורו, כי ינלו דבר־מה חדש! הכי חפצתי לעזור או לגלות? לו נמצא ניב־קסם אשר ישכין שלום, ישכיח, ישיב את הנפש לקדמותה. — „לגשת פשוט אל העבודה" — חוזר א. ד. גורדון במקומות

רבים. כן, הנה הוא הדבר: ברית האהבה, אשר בין היהודי ובין העולם נתקלקלה, הפכה להיות בדידות ושממון; כל התפלות, אשר בחיי משפחה כזאת אשר ללא־נחת, הנה הן לעינינו: החדוה, הנדיבות והסבל נגוזו ואינם; העולם הוא נבדל, זועף וזועם כל הימים, ולעומתו חורש היהודי מזמות לעשות לנפשו. מה לעשות לאהבה כזאת אשר נכזבה משכבר הימים, אשר אולי כבר היתה לאין, למשל ולשנינה בשביל כל עמי הארץ? אפשר להחזיר את התועים למוטב; חכמים מיושבים יודעים להשכין שלום בין נאהבים נפרדים. אבל יש אשר האוהב האומלל בעצמו יכסה את פניו בשתי ידיו והוא הוגה הגות כבדה: מה הוא הדבר אשר הנהו חסר, אשר אין לתקנו, אשר לזכרו יעוף בן־רגע החלום על דבר החיים החדשים? פה אני עומד ומצרף דמות דמיון מיותרת לרמות ההשגה של א. ד. גורדון. כזה אני רואה אותו: יושב ותוהה, מלא כלימה ועל שפתיו בת צחוק של עזרה רחוקה מאד מאד. הוא אשר השלים, מצא דרכים, קרב לכאורה את הנאהבים הנפרדים — את היהודי ואת הטבע. „לגשת פשוט" - הה, לו אפשר היה כדבר הזה! פיו מלל: לתקן, לעבוד, לשוב אל הטבע. העין צופיה בנחת על זה אשר עשינו לתקן את המעוות, הדמיון משער את ההצלחה אשר תעמוד לימיננו ברבות הימים. אבל הלב — המתאוה לאהבה שלמה, הנכסף לחיי אמת מהרף העין הראשון — הומה ומתודה ואינו מוצא לו מנוחה.

והוא מת. וברית האהבה המחוללת אשר בין היהודי ובין העולם עדיין קיימת לזועה ומחכה לפלאות.

אברהם רייזין

תקופת העליה של אברהם רייזין ארכה מעט מזעיר: בשנת תר״ם, לערך, יצא לאויר הספרות, וכעבור זמן לא־רב נצטרף אל המאורות החדשים של הספרות אשר באידיש; מקום פריחה יחידי משמש לו בראשונה, כמו לשאר חבריו, שבועון ההפלאות של הימים ההם – „דער יוד״; שם, בגליונות הקצובים האלה, הוא מדפיס כמעט בכל שבוע שיר או נובלה, וקהל הקוראים הותיקים אשר בימים ההם יודע כמעט תמיד לשער מראש את תכנם: את הקל־וחומר הפיוטי אשר בשיר ואת האנקדוטה הספורית אשר בנובלה. ליצירות הראשונות, הקטנות והבודדות, של אברהם רייזין מתיחסת גם הבקורת בחבה ובהבנת חסד, ובהופיע ספר השירים הראשון של המשורר אין הוא מפתיע ביותר, אם כי הוא מעלה בשביל המחבר המון סימפטיה בבת־אחת; הכל כאילו ידעו, כי הספר הקטן הזה, שמכונסים בו הרבה שירים קטנים, הנהו יקר כל המעשים של המשורר, לרבות גם אלה שלעתיד לבוא; על כן לא היה מבקר אשר נבא נצורות לאברהם רייזין, לא היה קורא אשר הסביר פנים לספר הזה כמו ליצירת בכורים. עוד יותר: באותן עליות הבתים שבורשה, מקום משכנם של עלמים ועלמות מיוצאי פולסיה ולימא, שם היה לשיר בודד של רייזין משקל גמור ותפארת שלמה; שם ידעו זה מזמן לשורר בקול ובלחש „סְעַרְנָה, סְעַרְנָה רוּחוֹת זַעַף!״ זמרו את זה במקהלות, לשם חזוק האמונות החדשות של הימים ההם, סלסלו את זה ביחידות לשם תקון הלב הנבוך מענבים, מרעב ומבדידות בעיר נכריה — ובמקומות הנענועים

האלה היה ספר־האוסף של המחבר החביב רק ספר שמוש לשירים שכבר נודעו בקהל. בין הצעירים, בין הרעבים למחצה, בין הנדחקים לחיים חדשים נעשה אברהם רייזין סופר עממי במלוא המובן; גם קובץ ספוריו, שהופיע לאור אחרי ספר השירים, הביא לעולם הספרות דברים מונחים בקופסא. טיבה של נובלה אחת אשר לרייזין, כמו טיבו של שיר בודד שלו, היה מוגמר מראש, לא נתן להיות מופרך, לא נתן לקבל ערך בלתי משוער. למראית עין היה רייזין סופר הולך ומוסיף – כי הלא רק כשלש או ארבע שנים עברו מעת ראותו אור בספרות; אבל האיש בעצמו לא רצה יותר לשנשן. הוא עושה את מלוא־מלאכתו כמעט בבת־אחת; הוא ידע את זאת ולא התאמץ יותר. חזר על נושאיו הראשונים בלא בושת פנים. חזר ועשה פעמים אין ספורות כמתכונת שיריו הראשונים. הוא כאילו נכנע בפני עצמו בלי התמרמרות, אבל אחרים, כמובן, הוסיפו ללכת אתו ברמיה. הוסיפו להעריך אותו מתוך השערה של עתיד, והוא בעצם הדבר הקדים לסיים את מעגל היצירה לפני כל חבריו; במקרים כאלה יש שמאורע חיצוני כביר קובע בכפיה את ציון הזמנים הנכון גם בשביל האיש הבודד; כדבר הזה קרה לרייזין בתקופת הבלבול של שנת תרס״ו: הכל התחילו מונים אותו בין בעלי־הגמר. מאז, במשך תקופה ארוכה של עשרים שנה, לא הוסיף הוא בעצמו להתפאר על שוא, אחרים חדלו לסמן בשבילו הוה ועתיד; אבל כלם מודים בעברו אשר הנהו רב מאד.

חזיון מצוי בספרות: סופרים המבשילים להפליא את מעשי ידיהם הראשונים, רגילים על־פי־רוב, לחדול בהקדם מכל חדושי יצירה; מופת הגורל הזה קרה גם לרייזין לא מתוך כשלון, כי אם מתוך יתרון הכשרה. הוא חריף ונמרץ, צמצם את מדת השיר לשלשה, ארבעה בתים; ביחס לתוכן היה רייזין נוהג קפדנות משנת הכתיבה הראשונה: הספור הקצר התכוץ מסביב למאורע או עצם בודד, השיר הקטן היה מינה אצל רייזין בדברים ברורים „אחת, שתים, שלש״,

ולא יסף. אין פלא, איפוא, כי השלמות הושגה במהירות רבה. לא רק החיטוב המיוחד של רייזין, עם ההומור הטבוע בתוך גוף הדבור המצייר, כי אם גם הרוח החיה שבדברים; קל־מהרה התודע רייזין בתור חריף יודע תוגה ליטאי, המשתמש באיפת רזון בנגוע לגעגועים, לתלונה ולצחוק. מעשה היצירה הנעלה והראשון של רייזין היה לתת תוקף לאנקדוטה רבת־התוכן של היהודי הליטאי, להראות על כוחה המחכים, להבליט את מנת־המוסר האצור בקרבה; רייזין הצליח לעשות את זה גם בשיר — כי האנקדוטה הנפלאה הזאת, ילידת ארץ ליטא היהודית, הִנֶּהָ גם שיחת־לבבות, גם משוש־דודים בין חתן וכלה. ליטא רזה זו, העניה בחומר והעשירה בתוכן, התחכמה במשך דורות גם לאנקדוטה היהודית ותפטם אותה בהמון דברים שונים ומשונים: בחכמה ובמוסר, בהומור ובציור, בעצבות ובלעג מבדח; סוף סוף היא הפכה להיות דבר־מה דומה להגהה של הגר״א מוילנה: קצרה ולמודית, צנומה למראית־עין ודשנה לטועמי־חן. רייזין, בשבע שנותיו הטובות, עסק בתאות נפש במלאכה נמרצה אחת: לפתוח את קונכיות הים הסגורות, אלה אשר ידו האמונה צדה במצולות הנפש של העם; אמנם זאת היתה מלאכה נמרצה: להסיר במחי־יד מהירה את הסְגור, להוציא את התוכן המשומר בקלות של חן, ולתת לקליפה כי תצנח מבלי ראות הצדה. הן היו רבות ושונות, האנקדוטות האלה אשר האמן משה אותן ממצולות; אחרות מהן אצרו בקרבן תמצית ספורית נאמנה ומאירה עד מאד, והיהודי, כשהלביש אותו האמן את מדי האנקדוטה הספורית הזאת, היה נראה לעין כל מתואר ומפורש והיה, יתר על כן, קורץ בעיניו, ממלמל בלי מלים את כליון נפשו, מקמט את מצחו לשם הגיון־חיים יהודי־ליטאי; לעומת אלה היו רבות מן האנקדוטות שדופות או אטומות, מוסר ההשכל שבהן טרם בשל, כוחם הציורי מאפע והוא הולך ונדבק מאליו בדברים של מה־בכך. אבל רייזין שמש את כלן באמונה ובחן. בין שיריו וספוריו יש רבים שתוכנם הוא נקלה, אבל אין ביניהם נרפים ועלובי דמות. רובם הגדול של המון הספורים

והשירים האלה הם בנים נאמנים לאמן בן־ליטא: הם חרוצים וחריפים, שואפים תמיד מעט דעת ומעט לצון. גם ההסתפקות, התכונה הידועה של יהודי ליטא, נתגלגלה אצל רייזין במדה טובה של יצירה: מעט תוכן ומעט צורה מספיקים לו בכדי שיעטוף את הכל בהומור חי, טהור, כמעט נחמד לעינים — משל לאותה בת־ישראל בת־ליטא הפורשת מפת־שבת זכה על פני חלות הלחם שאינן עשויות סלת.

שלום אש

הוא התחיל בכשרון רב ובהצלחה גמורה: אחרי שתים־שלש שנים של כתיבת נובלות נעשה לילד שעשועים של הספרות אשר ביודית והיה עושה – מאושר ומרצון – כווני־חן גם לספרות העברית; אך כשרונו בא לידי גלוי בעיקר בזה, שהוא כוון את מעשה יצירתו אל הדברים העלולים לקנות בבת־אחת את הלבבות של בני־הדור. אנשי־האושר מאושרים לא רק בגלל זה שהם כדאים; גם אנשי הספרות אינם מצליחים לפי הכשרת כשרונם בלבד. יש דבר־מה שהוא שוה מעט יותר מן היקר של תכונות־הנפש אצל המאושר ומן כשרון־המעשה אצל איש־היצירה: זהו – אם לסמן את זה בדברים נאצלים – שיא־העינים. לעולם יהיו עיניך נשואות אל הנעלה אשר אצל האנשים הסובבים אותך, אל המזל העליון של בני־הדור. זהו צווי מביא אושר והצלחה, אבל למלאות אחריו יכולים רק יחידי יחידים, אנשים אשר משפט הבכורה להם על פי עצם הויתם והם מגלים בנקל את סוד הבכורה גם אצל אחרים.

שלום אש נעשה סופר לפני חצי יובל שנים, וראשית מעשהו היתה, כמובן, לחרוז נובלה קטנה אחרי נובלה ולהכנים לתוך כל אחת מאלה כעין פלפלת, – זו שמבלעדיה לא היה מתוכן בימים ההם כל דבר של ספרות יפה. כל המתחילים של הזמן ההוא גלו במעוף־עין את הסוד הזה: נומברג ורייזין לפי דרכם, ברנר ושופמן בכבדות יתרה, שהתאימה להם בתור סופרים עברים גמורים, גם יעקב רבינוביץ בנסיונותיו הראשונים, ואפילו סופר קטע כמו ליפמן לוין, – כל אלה

מצאו מבלי לחֲשב הרבה, את הדרך הקלה של הימים ההם אל הלך־נפש, אל המית־לב, קלושה ורומזות כאחת, שהיתה מצויה לפני עשרים וחמש שנים בספרות היפה של כל שפות אירופה. אבל שלום אש, כאמור, נכנס לתוך הספרות עם אשרו המיוחד, עם אושר היחיד; לא עברו שנים מועטות והוא נתגלה לעין־כל כאחד גבה־עינים. הנובלות שלו, לא נבדלות הרבה בכוח ובתפיסת הדברים ממעשי־העט של האחרים בני גילו וזמנו, היתה בהן אף־על־פי־כן תוספת נחשבת אחת; בכולן היה הקול המספר נשגב מן המדה הרגילה. הנובלות האלה, שלא חסרו בהן גוזמאות של סגנון ואשר מתיקות־נוער תפסה בהן פה ושם את מקומו של הרוך הצח אשר לאמן, הן דובבו את חיי היהודים על פי זמר, במקהלה, בקצב מזויף אבל מנעים עד מאד. ההכללה הפיוטית הזאת הנה באמת, כפי שחושבים רבים, מוצא לגבהות ולהצלחה אצל כל סופר: היא מבליטה, ראשית כל, ענין חיים משותף של נושאים מרובים; על ידי כך מתהווה מאליה חשיבות־כתיבה מיוחדת במינה, המעוררת אצל המון קוראים את הרצון להגדיר את הסופר ואת היכולת, לנסח את ההגדרה הזאת באופן קל ונוח עד מאד. אבל על ידי ההכללה מתעלה במובן ידוע גם הסופר בעצמו: הוא יכול להצליף, מבלי להענש, דברים של פיוט ונשגבות. היראה מפני הכשלון, מפני הגחוך, מפני אי־ההתאמה — זו אינה עומדת לו לשטן. כשהכוונה היא להמון דברים בבת־אחת הרי גם ההגזמה יש בה תמיד מעט אמת. כבר בספוריו הראשונים היה שלום אש הולך ומגזים בנוסחאות־התאור של הטבע ושל הבחור־היהודי (בכור־הנושאים של כל המספרים בימים ההם); אבל הוא נתכוון בכל נובלה קצרה לכלול, להרים על נס, להראות את תנועות־החיים של היהודים לא אגב עצבות או גחוך, כפי שאתה רואה אותן אצל איש יהודי בודד, כי אם אגב קצב נשגב, כפי שאתה רואה כל מיני תנועות משולבות הנעשות על ידי המונים גדולים.

אחרי חמש שנים, בערך, של יצירה לא היה חסר לשלום אש

אלא השם: מפעל חייו כבר היה מתוכן ועומד בעין. הוא קרא את קובץ ספוריו הגדול בשם „העיירה" — ובבת־אחת נתגלה, כי האיש החדש הזה, אשר מקוטנא בפולין, נקב בצלילות־בטוי מפליאה את שמו הצנוע של המזל העליון אשר לבני הדור. הבנת־לב רבה ענתה כהד לצלצול השם היקר הזה: שלום אש נעשה בן־רגע כמעט לחטיבה מיוחדת, שאינה סובלת כל גרעון או השואה. לעומת שלום אש היה אפילו ח. נ. ביאליק של הימים ההם כלוא בתהום של אהבת יחידים, של הערצת מבינים: לשלום אש היה יתרון בזה, שהוא גלה את המזל ה ש ו ק ע, וצבעי־השקיעה האדירים מושכים את העינים ביתר עוז וביתר נענועים מאשר הקרנים המבצבצות של הזריחה. הספר, שאיננו אלא אוסף ספורים משולבים יחד לפי הלך־רוח אחד, נסך בבת־אחת שכרון, עצבות ונאוה. הוא פעל גם על הקוראים הנבחרים כחנופה אדירה ומתוקה המכוונת לעדת אנשים רבה. את הערצת ההמונים קונים, בידוע, בנקל על ידי זה שמציגים לראוה את חטאיהם הגדולים: זה משכר, מעורר את מקבלי המוסר להשתאות אל עצמם; אבל יש דרך עוד יותר נעלה: להראות לאדם על אבידות־חיים גדולות. ספרו של שלום אש היה המבשר האיום והנערץ הזה: מה שהוגד שם על דבר מסכת־חיים מופלאה הרקומה מהוית־צבעונין של „יהודים טובים", נבירים נחמדים ודמדומי־עונג, של ימות שבתות עֲרָבִים — כל זה נראה חשוב פי כמה מן היקר של החסידות אשר י. ל. פרץ הראה אותו בפנה אחת של חיי היהודים, מן הקדומים הנאדרים אשר ב„מתי מדבר" של ביאליק. את הספר קראו מתוך אנחה מתוקה: אנחנו עשרנו כל כך, ולא ידענו עד כה! דור שלם מצא בלי כל עמל את תקותו: להתנאות ולהתאבל על עבר השוה באבלו. נמצא, אחרי דורות של חצאי מזלות, מזל שלם מקיף, ההולך ושוקע על סף שמים הנטויים על פני כל. המדולדלים מצאו פתאום את האושר המוצץ ומחיה את הלב — את האושר אשר היה בעבר; יתר על כן: כמו במקסם אשף נברא מוצא בשביל כל אותה ההמיה המרובה יותר מדי, האצורה

בכל תקופה בלבבות של יהודים. נקבע שם למה שהיה מרוכז, תוסה כלו בצללי עצמו. מאז אפשר היה לשוחח שיחות ערבות שלאחרי סיום תקופה, לשער השערות מתוך מנוחת־בטלה, ואחרון אחרון — לחיות על חשבון העבר. את הפלא הזה עשה שלום אש: הוא נתן שיח ושינ לתקופה שלמה.

הליריקה של שמעונוביץ

הערך של שירת שמעונוביץ הנהו תמיד בקומפוזיציה; החן של שירתו נובע מתוך הדבור השירי המעודן. בכל המחזור הגדול הזה של שירים ליריים, המגוון לכאורה לפי התוכן והצורה, אין המשל וההשואה ממלאים כמעט כל תפקיד; אבל לעומת זה אוצרת הפרוזה השוטפת של שמעונוביץ תמצית פיוטית, שיש בכוחה לברוא מצב נפש.

שמעונוביץ איננו יודע את התוקף השירי של הדבור המתחיל, השורה הראשונה איננה מצויה כמעט בשיריו; הוא מסוג המשוררים הליריים שיש להם להגיד הרבה והם מביעים רחשי נפש לאין ספורות בשירה שוטפת שאינה יודעת מעצור: לא שורות אטומות, שהכונה אינה נאחזת במלותיהן הנפרדות, ולא שורות נקשות מרוב צמצום ומרוב משל. אך הוא מפתיע בזה שהוא מביע הרבה ובזה אחרי זה, מבלי להשתעבד לרנשנות יתרה, מבלי לערבב את ההרמוניה של יצירותיו השלמות. הוא מכפיל ומשלש את הרושם מבלי לחשוף כוונות נסתרות על ידי צרופי מלים חדשות; הוא משיג את זה על ידי רתמום הולך וחוזר. מה שמשורר אחר פועל ברוב עמל, מתוך עוצר נשימה, בכוח ההשואה המכוונות עד כדי חוט השערה, משיג לפעמים שמעונוביץ כמעט דרך אגב, בעזרת השפה הנוחה שרוב הדברים שבעולם מסבירים לה פנים, מוכנים להשתתף אתה בדבר־מה, להתרועע אתה לרגע. אמנם כן: לרגע. ככל המשוררים הליריים מסוג זה, הפיוטיים והקלים גם יחד, אין שמעונוביץ שוהה אצל הענינים עד כדי למצות מהם מלוא־השנה; אין לו צורך בזה, כיון שבין משאלות הלב אין אף אחת נוברת עד כדי תאוה עקשה וזרה. במקום היגיעה בלא־מחיר, המכריחה לפעמים את היוצר קשה הלב לזרות הלאה מלים מובנות, רכות,

המצטרפות בנקל, ולהוחיל עד בוש לצרוף אחד ומיוחד של תאומי־מלים, — יודע כל משורר כמו שמעונוביץ לתפוס את הקורא בלבו, להתנהג אתו באחיזות הרגשה פיוטית, להונות אותו בכופל דברים שהם על פי רוב אחד. משכרו של המשורר, של א״ש הפיוט כמו שמעונוביץ, לא נגרע על ידי כך דבר; להיפך: תמצית הכוונה, הסגורה בתוך מספר מלים עשויות גזית, איננה עושה את שלה עד גמירא, היא רומזת לקורא המבין ושמה לה הסתר פנים בפני הקורא אשר איננו מבין; אבל שמעונוביץ, אשר איננו מלא בציוריו, הוא תמיד מובן עד תום. בשביל זה הוא לא צריך להיות מה שקוראים מרפרף על פני העניים; יש לו סגולה יותר טובה: הפיוטיות.

בעצם הדבר לא כל משורר הוא גם פיוטי. יש רבים – וביניהם יוצרי אמת — אשר כרוב כוחם לראות את העולם דמויות דמויות, כן מעטה אצלם אותה לאות־החושים המתוקה, אשר בגללה יראה האדם את כל החיים מבעד לאפר אחד. יוצרים כאלה מ י ט י ב י ם לראות מאשר שאר האדם; הם עוסקים כל חייהם במעשה של גלוי הצורות. לעומת זה שולט בספרות גם הטפוס של משוררים פייטנים; עולמם של אלה נשקף תמיד מבעד לדוק, הדברים רומזים להם ומעוררים אצלם רגשות. הם לא נוהגים תרמית או אולת כשהם ממשילים את עצמם לדברים רחוקים ומשונים; בשבילם הכל מרחף בתוך האד המכסה על הממשות, המגלם והורס צורות בנות־חלוף. הם מתארים בבת־אחת המון דברים שונים, שאינם מצטרפים לקצב אחד של מציאות. הם מיחסים לעצמם כוחות ותכונות, שיש בהם זרות עד כדי נחוך, הם עוברים בטיסה פיוטית אחת על מעצורי הדמיון, על פני תהומות ההשגה, על פני כל אותו חוסר השווי שבעולם, אשר ביחס אליו חדלי כוח הם גם המשל וההשואה. אבל לעומת זה דבר אחד הנהו אצל משוררים כאלה נקי מכל דופי — המחזה הפיוטי. אחד הוא האור הזרוע על פני הדברים, הגעגועים מצורפים לכליון נפש אחד, הסמל, המאפשר את כל הערבוביה הזאת של מעשי ילדות, הוא נאמן ולפעמים גם נחשב.

משורר לירי כזה הוא גם שמעונוביץ. המוני חרוזיו — השוקקים והרפים במקצת גם יחד – ספוגים תמיד רוך, אבל זהו רוך מוכן למפרע, הנסוך על פני הכל; עניני השיר אצלו הם בבחינת כלי־זכוכית של חן, המסודרים במערכה חגיגית בארון מובדל. כלי בודד איננו מושך את העין בגלל זה שהוא גביש ומקרין לעברים; אבל הכל בצרוף אחד נראה כמעולף זוך מיוחד. אין ענין ואין צורך לנסות את כוח הבליטה של השורה הבודדה, לבחון תוך כדי שהיה את התאורים הרודפים איש את אחיו: שדוד המערכה לגבי שמעונוביץ הנהו כמעט בטול היש השירי שלו. הדקורציה היא אצלו הכל, בה צפונה כל הכוונה, כל התפיסה הפיוטית של המשורר. מה שמוטל על חרוזיו להגיד הנהו בלתי נחשב; כל הכוח יוצא לקוים המסמנים את ההיקף. אם המשורר מצליח להאציל מראש על נושא השיר שלו — ובזה מצליח שמעונוביץ בלי יוצא מן הכלל — אין אחרי כך הבדל נכר להצלחה בין חלקי השיר; מה שיש בשורות מן הציוריות, מן הקשוט הראוי להיות חטיבת משל בפני עצמה — גם זה שוקק ונחפז להתמזג עם מלוא־היצירה. זהו קו האופי המציין את שמעונוביץ: לגרוע מכוח ההבעה של החלקים בשביל להעדיף הבעה פיוטית על היצירה השלמה. משורר מסוג אחר, שטביעת־רוחו נכרת בכל צרוף מלים, לא תמיד מסוגל הנהו לתת מסגרת־חן תמימה ליצירה המשרכת את דרכה מעבר לגבול של שלשה או ארבעה בתי־שיר; שמעונוביץ יודע לשמור על שווי המשקל גם בדרך פיוטית ארוכה. שיריו יוצרים אצל הקורא מצב נפש, ר״ל: הם מבשרים מראש את כל הבשורה; מי שמאמין לה, נהנה כבר לחפצו, מאליו, מבלי שיהיה כפות להרעיד עפעף לזיקי דמיון הבאים לפתע פתאום. בשביל הקורא השיר של שמעונוביץ, גם הארוך ביותר, הנהו כלו אחד; אם פעם בפעם ישמע צליל מנעים פי־שנים, אם פה ושם יתלכדו פתאום החרוזים לבית מסוגר של שירה – הרי אף אלה הם פרורי יצירה שאפשר לקלוט אותם תוך כדי חפזון, מבלי להסיח את הלב מן הנועם הנוח של היצירה השלמה. לגבי

שמעונוביץ לא יתואר קריאה אגב תהיה של שכחה; הקורא זוכר תמיד ראשית־דבר, מנחש למפרע את האחרית. ואף זה לא פוגם ברושם, זה הרושם שהקורא מקבלו תמיד בשלמות למפרע. זאת איננה קריאה בכפיה, כשכל שורה אנוסה לשמש משען נוסף, להגביר דבר־מה מחדש; תשומת הלב נתנת פה מאהבה. זאת היא פגישה — בין המשורר לקוראו — היוצרת את החבה בבת־אחת, בלי תנאי. ההבעה הראשונה, הכללית, היא היא המבטיחה דבר־מה; הלקויים שלאחרי כן אינם עלולים לקלקל יותר מדי, גלויי היצירה, הבאים בלתי צפויים, אינם מרווים יותר את הנפש הרוויה למפרע. - הקשר נהיה פה אמיץ בראשית הקריאה — לפי רוב ההשגה הצפון בנושא השירה. התכונה הזאת של המשורר — להגביר למפרע את הכוונה הפיוטית של כל נושא, במקום שמשורר מסוג אחר אנוס לנתח את הדבר לדמויות דמויות — התכונה הזאת של שמעונוביץ עשתה אותו ליודע חן בבחינת הנושאים של כתבי הקודש. בין כל משוררי זמננו אין אף אחד היודע לדלות מן הביבליה תאורים מרומזים, רמזי דברים כמעט, ולהעלות עליהם תפארת חדשה, נכרת ומתאימה גם יחד. השירים מסוג זה מוסיפים לשירת שמעונוביץ לוית יצירה מיוחדת.

כזה הוא שמעונוביץ בליריקה שלו — איש הפיוט המאציל לדברים חן כולל, המשיח כוונות יותר משהוא מגלה צורות. ואולם יש אשר הוא חורג ממסגרותיו ומאסף לעזרה — כבחירי המשוררים — את הדמיון המשיח כל מלה, המגרה כל צרוף, הפוקח עין רואה נכוחות לכל השואה. בשירי יצירה כאלה — כמו בשיר „על נהר כבר" — משיג שמעונוביץ את השלמות הכפולה: את הנושא השירי שלו, שהנהו תמיד רוח־כונה, הוא בונה חלקים חלקים מחוטבים, מפוארים ודוברי אמת בפני עצמם. ביצירות כאלה הוא מגלה כשרון נבחר.

יעקב פיכמן

למי אדמהו? לאחד הנושא על־נקלה את נטל הכשרון. לא תמיד הוא עמוס משא לעיפה; יש אשר שירו הקל, השבול מחרוזים סוגרים, הוא חבור שורות מפולשות, אשר חללם המרווח מלא מאותו הבושם השירי המצוי לעתות יצירה אצל כל משורר; את כמו־זה אין פיכמן מסלק מלפניו כמי שנפטר ממעמסה. לנוכח שירי־קצב נראה המשורר כמצודד בתי־שיר בבת־אחת, כאחד המביא במתק שפתים לבד לידי נמר יצירות קטנות, התמות ותמימות גם יחד. אבל פיכמן איננו מגלה את הכוכב לעין רואים גם במקום שהכות הַמְּדַמֶּה שלו מְרַדֵּף את חרוז־הפקודה, – זה חרוז־הפלאים הבא ממרחק־המרחקים על עולם המשלים ויורד אל משבצתו כמיטיאור קטן ועזוז. גם בסוניטות וגם בשירי־התאור מכנס פיכמן את האומץ ואת ההתאמצות של היצירה לתוך תוכם של הדברים; מבחוץ הם נראים כקלים, אבל זאת היא הברת הפנים של העושה המאצילה משלה על המעשים.

פיכמן, בשעה שכשרונו מתחסד עמו, מגלגל בראשי אצבעותיו את השורות הכבדות והמלאות, אלה המתהפכות לפעמים בחצי־דרכן על פניהן מרוב תוכן ותאור; ביד־נועם הוא מכנים את השורות המסורות אל מקום הקבע שלהן, ופה, אחרי רגע הכפיה היחידי, הוא מתיר להן להתגודד מעט, לתרות האחת על השניה, להכנס בשיחה ובידידות יתרה. כל אלה הן מדות הפקר או חרות, אשר דרך המשורר לאסור אותן על השורות המיוחסות של שיר קטן־מדה וגדל־אמרים: אבל אצל פיכמן אין זאת חולשת־בינים של עיפות, כי אם רפיון־אחוזה המתהוה בשעה שהאדם מצטחק. בכל שיר נמרץ של פיכמן אתה מוצא את השורה המלאה הגורעת מאליה מְכְבֵדָה, הפותחת מאליה את סגורה:

בלי משים אתה מתחיל לשער כי יש בזה מעין רמז הנאצל מן אחיזות העולם אשר למשורר. זאת היא תפיסת־חייה שאינה מחסירה מן הדברים, אך נותנת להם לשוב מעט על עקבותם; לא אות לנסינה ינתן ברגעים המכריעים, כי אם העולם, אשר טוב לו בפזוריו ובהמיתו, מושך על עקבותיו את האופי ההומה והמיטיב. יגון־היצירה של פיכמן הוא יגון ההיקף הסובב עם הדברים; הזעף של סוף־דבר אין למצוא אצלו, על כן אין אצלו גם הבדידות עם הרוח הרעה.

פיכמן איננו בעל־עול; דבריו, כשהם קלים, אין דאגת המחר של היצירה מקדירה אותם. הוא הלך בהצלחה מן השיר בעל־הבתים, אשר אין בוחן את שורותיו, אל הסוניטה המתיחדת הבונה לה מבצר, מן העלים רחבי־הכרם של פואזיה עד לדפים המצורפים של „רות״ — אבל עין לא ראתה את צומת הדרכים, אוזן־זר לא שמעה את הקול המנסר של הדברים הסובבים על צירם. ההפסיד פיכמן על ידי כך? בכל אופן, רובי דבריו הנאה להם מזה שאין עמל־עשיה גדולה ניכר בהם. במקום הזיעה המרה והחריפה, הנותנת אף היא טעם בדברי כתיבה, יש לו לפיכמן פניה קלה מדמות לדמות, נקודת־הפסק באמצע השורה, המשמשת גם רז גם גשר למה שיבוא. ואחרון אחרון, במקומות הנעלים של הסוניטות — דברי קריאה שפני־זוהר להם: „וְנַפְשִׁי קָרוּעַת גִּיל לְנֹכַח בְּרַק הַסְעָרָה!״ — שנוי־נוסח במקום נוסח חדש הוא לפעמים אצל פיכמן תוצאה מוזרה מזה, שהוא אינו מגיע עד תום את כליו; שְׁיָר הנגינה, שלא מצאו לו בשיר מן השירים תקון, נעשה אחרי כך לדבר קים בפני עצמו.

פיכמן, אשר לא פעם המשיל את עצמו להֵלֶך, הולך על נקלה גם בדרך יצירה ארוכה, רבת מכשולים ורבת חדושים. גם ב„רות״ הוא עושה את צרוף השורות כאחד אשר מלאכתו אין בה כדי שיעור עיפות: הוא משרה על חלקי השיר הלך־נפש רב עד מאד, כמתכוון להשכיח את ראשיתה ואחריתה של השירה הגדולה. הקול השירי, העולה מתוך הדפים הנאורים האלה, הוא כמעט צלול יותר מדי בשביל

אחד אשר יש לו להגיד כל כך הרבה; הצרופים הטובים אינם באים במתכוון במקום הרם שבשיר, המַשְׂאֵת של כליון נפש אינה נעצרת אגב־חסכון עד אשר יזדמן לה סוף־מקום. העבודה הפיוטית — זו שכל משורר עושה אותה ללא בושה — עשויה ב„רות" במַקַט וביכולת גדולה; החומר, במקום שאינו מזדכך עד תום מן האור הגנוז של השירה, מוקף לכל עֲבָרָיו בקורים ובצעיפים של רמזים ומשלים היודעים עת לכל חפץ. אין מחשוף או שממה, מקום שאתה מְנַחש את העושה אשר עיף, או את המשורר אשר עָוָה לרגע פניו משממון יצירה. דף מצטרף אל דף כבכור שני או שלישי; עד הסוף לא יגרע דבר — גם כחל־המשוררים, גם כחל־הקודש. אך סוף דבר כאילו איננו; חסרה העיפות, אך גם החידה איננה משיחה את עצמה עד־תום.

אין המשורר חסר אלא שיהא כוח הַמְדַמֶּה שלו הולך ומשביח; בזה כלולה עצמיות היוצר הרבה יותר מאשר כלול אפיו באידיאות ארוכות־מדה או קצרות. פיכמן, אף על פי שבראשית תקופתו סִכֵּן את עתידו על־ידי יושר ללא־תכלית, הַמְיָאֵשׁ את המשורר מעצמו — פנה אחרי כך ללכת עקלקלות, אל הַשורה הטובה אשר מְשָׁלֶיהָ פזורים, הלך סחור סחור אל המלה הצפונה, המעורה למחצה בישימון מושגים אשר לא עובד בם. האידיאות, פניות־הלב ומגמות הרוח של המשורר הזה? כל אלה הן רק תולדות לצורה. כל משכיל בשירה יודע להעיד, כי מה שנאצל מיצירה פיוטית על המתיחד אתה הנהו דבר־מה יותר סתום מאשר אידיאה.

ה. ד. נומברג

בתחינה לאמהות היה כתוב: „דאס פאלק ישראל"; הכנוי הזה כלל בענותו רק מעט מן ה„אתה בחרתנו" של העבר הנבחר ומן ימות המשיח של העתיד הרחוק, אבל הוא הביע בשלימות את העצבות ואת ודאות החיים של גוף הגלויות. ה. ד. נומברג, גם כשנצטרף לאלה המקיימים כביכול את פזורי ישראל לעולמים, שם לו לקו אחד יחידי את הקריאה האמורה בתחינות, ולא הוסיף ולא גרע; בכל דבוריו על הקבוץ הממשי של יהודים, שיש לו ממילא אורך ימים ויש אתו על כן גם אורך מעשים — בכל זה לא היה אף קורטוב של אותו ההבל הליצני, המכריז על איזו קהילה עצומה של יהודים בעל מקום־טבע של עם. עצבות־לב קלה שבקלות היתה מלוה תמיד את נומברג כשהיה פונה לענות בעניני הכלל, ואנשים לא־מטיבי־ראות חשבוה לקלות דעת של אמן וסופר; בעצם הֵנָה נומברג בהווה הישראלי בלי יהירות, בלי חדוה, וגם בלא אורך רוח. בכל תפיסתו שתפס את עניני היהודים לא היה אף מעט מן המעט של תורה חדשה. הוא רק הביע בדבור האמת, המיוחד לו כל ימיו, את זה שהיה מובן מאליו בכל גיטו יהודי ומה שמובן מאליו גם עכשיו בכל רחוב יהודים בברדיטשב או בניו־יורק. כדאי היה להטות אוזן לצלצול השם „פאלק" בפי נומברג; השומע שמע כנוי־דבר ענו שבענוים, חרד ומטושטש במקצת. כל ה„מינים" שלנו למיניהם — אפילו מסלדי האידיש שבין הציונים — מבטאים את השם הזה ביותר נאות לשון; אצל נומברג היתה המלה הזאת כעין „במקום" — במקום המושג המלא של עם ישראל, זה שרובו עדיין צפון בהזיות של עבר ועתיד. אבל ודאות־החיים העתיקה, זו שבכוחה נשתלשלו מדור לדור כל גלויותינו, היתה מכונסת כולה

אצל נומברג בדבור החי הזה שבאידיש; לא דבר שבתוחלת או שבאמונה, כי אם ודאות של היקף הראיה, זו שהיתה נחלה ליהודי הגלות מאז ומקדם. הודאות המוזרה הזאת המיוסדת רק על בית־כנסת ועל בית קברות, הנה בעצם דבר שבמסתורין; מי שהוֹנֶה את המושג האיום הזה בשם מכשיל את עצמו כמעט בליצנות או מזווג אל השם הפלאי הזה את המושג האח העברי, זה שיש לו עבר ושנשקף לו עתיד; והנה סוד ההוקרה ביחס אל נומברג כלול בזה, שהאיכות המבוטלת של „פאלק ישראל" היתה בפיו לדבר נאמן ותמים. אמנם דבריו על עניני הכלל נכתבו לסירוגין, מבלי להצטרף לספר כולל; אבל נומברג כאילו תכן בזה את דבריו לפי החיים העשויים חלקים חלקים של היהודים. בימיו רבו כל כך המחניפים בשיטות, אולם אותו כבדו ואף האמינו לו, מפני שלא הוציא בראות מפיו והיה ביחד עם זה צלם ודמות של יהודי חפץ־חיים. רבים רגשו מסביבו; ואולם הוא היה היחידי בדורו שראה והראה את המערכה היהודית כמו שהיא; באחרונה נחל גם אהבה — אהבה לא רבה, זו שגומלים לפעמים לאדם בגלל יושר לב ובגלל חיוך שפתים הנעים להשכיל.

בתור מספר היה נומברג ארי של חבורה מיוחדת במינה. אף הוא, כסופרים רבים מבני דורו, התחיל בנצורות ולא גמר בגדולות, אבל ראשי פרקים אלה של יצירה, שנשארו בתור עזבון מנומברג המספר, יש בהם ערך וכוח הפראה לעתיד. בראשית יצירתו חושב נומברג חדוש גדול בשביל ספרות היהודים שבשתי הלשונות: הוא תאר את פליגלמן. הוא נסה להחליף מראש ועד הסוף את הנושא הלאומי של הספור היהודי: תעתועי־נפש במקום תעתועי־נמוסים; הדחיפה לזה באה למספר, כמובן, מבחוץ — ברוסיה ובפולניה ובמקצת גם בשאר אירופה, נכר בימים ההם שלטון הנובלה הפסיכולוגית. אבל בכלים השאולים התכוון נומברג להראות את התפלות היהודית כשהיא מעורה עדיין בסגולות נפש יחידה עצומה: להראות את אישנו היהודי לא רק כאיש מסתבך בהליכותיו, כי אם גם כאיש המסבך לפי טבעו

את תכונותיו; האם אין ואת גם חידת־הכבוד לכל ספרות היהודים? ספרותנו הספורית, שנולדה בתור חקוי למעשה עכו״ם, הלכה בתאורי יהודיה בעקבות הסופרים הנכרים: היהודי היה מצויר כמעַוֵת ולא כמעוות; נומברג התוה לעצמו דרך אל־מטה, אל תוך חתחתי הלב של היהודי. בספוריו המעטים מסוג זה — ב„פליגלמן״, ב„מכתבים״, ב„חדר־דירה״ — הוא מראה את הבחור היהודי העושה שבע הקפות מסביב לנרגר קטן של מציאות; על גבוריו לא די להגיד, כי אין להם יד מאומנת במלאכת העלילה. פליגלמן, למרות זה שיוצרו נתנו במסיבת חיים דלה ועלב אותו, נוסף על זה, גם במקצת מן המקצת של טרוף המוח, פליגלמן בודד זה הנהו לפי תחתית־הנפש שלו יהודי לדוגמה ולמפלצת; הוא הורה ברוח רב ולא הוליד אף עלילה קלה. הוא גם מפקפק בערמה, גם ערמתו נגמרת ברכדוך נפש שאין בו צורך. נומברג תאר את הגבור המביש הזה ערום כמעט מכל נמוסי־חיים; בגרעון הזה אפשר לראות ראשית כל את חולשת הכוח של המספר. ואולם כמובן אפשר לשער, כי נומברג ישר־הלב ומהיר הנפש עשה כן לפי טבעו, כשמעַט לתאר את המערכה הקבועה של חיי גבוריו. החיים העומדים בעין של היהודים היו בעיני נומברג בעין דבר מובן מאליו; הם לא עוררו בו לא גאוה ולא צער — שני הרגשות המעוררים גם שניהם את הסופר ליצירה. חוץ מזה צריך לזכור, כי פליגלמן ודומיו נוצרו בתקופת היצירה הראשונה והיחידה של נומברג; וגורל הוא לסופרים מסוג זה, המתחילים ואינם גומרים, להשיח כוונה אחת של יצירה ולהפקיר בנללה את כשרון המעשה.

V

על קונגרס עברי

במסיבה אחת, שרוב קרואיה היו סופרים ורוב סופריה מגדלי פיוט בכרם הספרות, נסבה עד למאד השיחה על־דבר קונגרס עברי; הדוברים עשו, כרגיל, איש איש משפט בדברי חברו, והתלהבות־הענין הראשונה נעשתה דומה לבסוף למי־חמין שהריקו אותם בכונה כמה פעמים מכום אל כוס, בכדי שיעשו צוננים. ואולם מראשית השיחה, בשעה שענין הקונגרס היה עדיין זכור לטוב, ועד סוף השיחה, עת אשר סערת הוכוחים הקיאה את הענין לחול ולאפס — נעדר מפי המשתתפים חלק דבורי אחד לגמרי; איש מן הפייטנים והסופרים לא הגיד את אשר יהגה לבו על אדות הקונגרס העברי בקשר עם הספרות העברית. במסיבה ההיא היו צריכים לכאורה להשמע מעין דברים כאלה:

— קונגרס עברי, אשר יתקהל באיזה מדינה ממדינות תבל, יהיה קודם כל רמז קסמים לסופר העברי; כי בעצם הדבר תלוי כל כשלון התקופה של הספרות העברית באבדן המרחקים. מה שנכתב עכשיו בעברית במלוא תבל ובמלוא ארץ ישראל הקטנה, הוא חור ככתב־יד של אדם הלום־תוגה או כְמעשיו של אדם לאחרי שהעטו עליו חרפה גדולה; כרוח פערה, הקמה לפתע פתאום ומגיפה במחי אחר כל דלת וכל חלון פתוח, כן נעלה עלינו מלחמת העמים את עלית הקיר של הספרות העברית. הפייטן העברי נעשה בבת אחת אסיר של ארבע אמות; הוא חשוך־אילוסיה עד כדי לקוץ גם במקור נפשו, כדרך כל הנדחים. בכל הספרות העברית ידובר וירונן עכשיו רק בנעימה גבוהה־גבוהה או בנעימה תפלה עצובה, כדרך קול הדבור וקול השיר הרגיל בין האסירים. אפס מן המחנה הסופר היחיד,

המפלם דרך לדמיון; הכשרון, במקום שהוא בנמצא, צרור אף הוא בשק של אביון ומשמש לסופר רק מקום מראשות בגובה טפחים מעל הארץ – באין מקום להפריח דבר־מה דק, לגולל דבר כפול־שמונה, להקים גם בזעיר־אנפין כעין מעשה בנין. וכל זה לנו יען כי רוחו של הסופר העברי חדלה להיות מהולה באותו החלום המר והנמהר אשר קורא לו: בית ישראל. לפנים, בימי אד״ם הכהן, או בימי יל״ג, או בימי פייערברג, ישב לו סופר עברי במקום נדח וחלם על דבר קוראים נרחים לעברית הפזורים בכל קצוי תבל; השכר בעין היה דל, אבל הגמול המשוער היה רב מהכיל, יען כי המשורר העברי של הימים ההם היה כעין מלך לאיים רבים, מין שליט מכושף אשר מקרוב שלטו בו בוז ואלמון והוא נתן צו לכל מרחקי עולם. מאפו וסמולנסקין ואף מיכה יוסף ברדיטשבסקי חיו בסבל ובאושר ובנפלאות גדולים; הקוראים הבודדים והמפוזרים היו להם ליתדות, הדמיון היה להם ליריעה גדולה ואדירה; וככה נהיה הדבר, כי כל סופר עברי נחשב יצר לעצמו אהל־כבוד אשר גדלו כמלוא תבל. את אבותינו בספרות ענו כל ימיהם ספק וזועה, אבל אלו היו כבירים בשבילם לתוצאות; דור הסופרים שלנו חי בְבָרִי אחד קטן ועלוב, זה אשר המוצץ ממנו מחיה רק את שפתיו ואינו מכנים כל מאומה לתוך קרביו. ספרות יוצרת יונקת רחשי־רזים מן התעלומה של עם שלם, זו ההופכת להיות אצל יחידי סגולה תעלומת נפשם הם בעצמם; לעומת זה ספרותנו קרובה להיות דומה לאחת מתריסר הליטרטורות החלקיות, אלו שאין להן לשון משותפת והן חיות כל אחת במזל של אבר אחד מן האומה. כשם שלא יתואר שסופר שפניולי ידמה את קוראי־דבריו ברייסין או בגליציה, כן נכרת מראשו של סופר עברי כל רמיון בדבר קורא רחוק; בכדי להחיות את הדמיון המחיה הזה כראי לכונן מעשה תעתועים רב ברמות קונגרס עברי! קבצו לשעה אחת יחד את הנדח מליטא, את הנעלם מניו־יורק, את האובד מארגנטינה; ימללו שם גבוהות לא־נהיות, יתפארו על־שוא באמון לשפה העברית,

ישבעו עד־אחד שבועת אמונים בלב ולב — המחזה המתכונן אולי יהיה בכוחו להוליך מחדש שולל את הסופר העברי, זה אשר גורלו כלו חבור תעתועים וגמולות מדומים. אל תמנעו מהעלות את פַּטַה־מורגַנה זו, את הקונגרס העברי; סירת הדוגה של הספרות העברית שטה בשעה זו במי הדורות בעצלות וברפיון, על גבה רובצת השפה העברית כמפרש אדיר, מקופל־שמונים, כבד ומעיק – וכל זה לנו יען כי אזלה הרוח. הפיחו־נא מנפשכם מעט רוח נשגבות; דברו כזב, העידו לשקר, הרבו חנופה — אולי תביאו בלי־משים לסופר העברי את הדבר הנחוץ: — את החנופה הרחוקה, את האמונה אשר מלפני דור ודורותים, זאת האמונה בהלך־כוחו אשר רפתה כצל ורחבה במלוא־תבל. קונגרס עברי: — שגיון, כְּזַב־תֶבֶל, רעות־רוח; ואולם שערו־נא דבר אמת, כי השגיון מפרה את הנוחם, הכזב מפריש את רעל הספקות, רוח־בדים תביא בכנפיה חלומות לא נפתרים. מה נחוץ אספסוף־התעתועים הזה לסופר העברי; דבר לא ישליך אותו מעל ההרום הקטן, המוצג בפנה, אם לא הספק הקורע נפש, אם לא החלום המחודש בדבר תפוצות קוראים אשר במלוא־תבל.

על תבנית הספר

מפני צמצום שפתנו עדיפה צורת הקטנות לספר העברי יותר מאשר צורת הרחבות. רבים, הרואים בכרך שופע שולים מעין המשך של מסורת, מגלים לא כהלכה את הפנים הרחבים של ספרינו העתיקים; הגמרא היתה נכתבת ונדפסת על גבי עלים עצומים לא בכדי להאדיר את המסכת, כי אם בכדי ליחד את הדף. הספר היה לפנים שם־מסתורין כולל, ולא היה נפסד משמוש של פעם אחת; כשם שאין סובאים מהות של אדם חי בלגימה אחת, כך היו אבותינו מניחים ספר מידם בכדי לשוב אליו לעת מצוא. אגב חֶטֶף אחד היו קוראים דף־גמרא, היו מגידים פרק במשניות; בכדי לשים כבוד ליחידות־הלמוד האלה, שהיו בבחינת ספרים־צאצאים של ספר אחד גדול, היו משַוים להם שעור של מדה. לפנים יהודי, כשישב אל גמרא פתוחה בדף פלוני־אלמוני, היה דומה למלומד בימינו, האוחז בידו ספר אחד לקריאה ועל שלחנו מפוזרים מסביב המון ספרים שונים; בגמרא אחת יחידה היה משום כבוד־מקום של חדר ספרים, בדף אחד יחידי היה משום רבוי־העיון. וכן היתה נכרת חשיבות הדפים הזאת גם ביתר הספרים גדולי התבנית — מן הרמב״ם עד ה„טורים״ ועד ה„אלשיך״. לא כן הדבר בימינו, כשהקורא מודד לעצמו בבת אחת מדת־עיון בשביל קריאה של ספר שלם; הדפים, שחדלו לעמוד ברשות עצמם, נאה להם להצטמצם ולהיות אחוזים זה בעקב זה.

הספר של עכשיו, שאין לו דפים קרואי־שם, הוא התובע שישימו לו כבוד נגד הקורא על־ידי הרחבת הכרם; אבל הדף הבודד, בספר עברי של זמננו, דורש שינתן בכלי צר, בכדי שלא יגרום לסופר מחילה. אין עם מכונן לכל עת־מצוא את שפתו; והנה את ההִלוך

של שפתנו מסמל הפרק ולא הספר, צעדה הבודד מדתו כמדת הפסוק הקצר. בהֶלֶך של סגנון ובשטף של לשון מגמא סופר לועזי פני דפים רחבים; הכתיבה וההכמה הם בשביל הכתיבה הזאת רק יצָרים מגרים, המפתים את השפה בכדי שיהיו לה פתחון־פה ונדיבות. הכותב בשפת־עבר הוא, להיפך, איש אשר לשונו תתנהל בכבדות; לא מחוסר מלים או מקוצר סגנון, כי אם מסיבה אחרת מופלאה עד מאד: – מפני הצורך לחסר משמעות המלים. ברוב המקרים מתכוון הכותב בעברית להגיד פחות ממה שאצור במשפט הנמרץ היוצא מפרי־עטו; צרופי־מלים בעברית משיחים מאליהם, בדרך הקצרה של הרמז, חכמת לשון מיוחדת, וסופר ממדרגה רגילה סוחב בנתיב־הכתיבה שלו המון שאֵרִיות כאלה, אשר הוא לא הולידן, לא הכירן ולא חפץ בהן. כתיבה תמה בעברית עושה אותה אחת משתים: או שהסופר מגדיל את מושגיו, או שהוא מלקט מלים וצרופים בזהירות ובענוה רבה; אם כה ואם כה אין בחפזון ברכה לסופר העברי. דוק ותסכים, כי בכל הספרות העברית לכל תקופותיה, אין בנמצא אף ספר אחד נחשב, שהמכתב שלו יהיה רחב וקל ושוטף, – כשם שקשה, להיפך, למצוא בספרות לועזית ספר נבחר שיהא כתוב אגב גדלות־מושגים וקצור־סגנון המצויים בכפיפה אחת במכתב של כתבי הקודש.

הסופר העברי אנוס לכתוב בדיי־שהות; כשהוא מריץ את עטו לא ימלט כל כשרון את כתיבתו מריח של מליצה. ואולם עמל סופרים כזה דורש לעצמו גם גמול מיוחד של עיון נוסף; בדף נרחב, בן הארבעים שורה חסר אחת, נראה הסופר העברי כמוכר בזול, כנותן המון חליפות־כתיבה בפרוטה אחת של עיון־כתיבה. חוק משוה הוא, כי מה שהוא נצרף ומצורף – לא יהיה סיפק בעיני הקורא להשקיף על זה בהעלם אחד. והנה בדף מפוטם של ספר עברי, האוצר לפעמים חליפות־סגנון, המשית הגיון של חיים רבים, המעביר בזו אחרי זו דמויות שונות של הלך־נפש – בדף־תערובת כזה על הקורא לרוץ, להוקיר את הפרטים ולתפוס בלי משגה את היְקֵר הכולל! גמול־צדק

כזה מצד הקורא צפון, כמובן, רק לסופר אחד מרבים; כל הרבבה האחת והיחידה של קוראי עברית דנה את הדפים הגדולים, שמוגשים לה בספרים המעטים, כדברי מליצה, התובעים עיון לעיפה. כמו כן אין ספר עברי רחב־פרצוף וזכה, שיהא הקורא בו שוקק בקריאתו מדף אל דף; משטח אדירים של פסוקים עברים משכיח, מבליע ראשית ואחרית, יוצר דמיון של נשר ארוך לאין תכלית. הסגנון העברי, שמשקלו כבד, דורש סגולות־עזר בכדי ליצור בינו ובין קוראו הלך־לב של חלקות, של תנופת־נועם כשרה; מדפים קטנים, הבאים בהבטחה קלה של מועט המחזיק את מרובה, אפשר לפעמים לכונן גם בשביל הספר העברי את אפריון־הקריאה הענוג, אשר המסתופף בו פוקח עין טובה וצלולה ונותן את לבו לדברי־כתב ספורים, השטוחים לפניו במספר כדברים חמודים.

אוקריינא

הארץ היא רבת־טוב ורבת־נוף, ואנשיה נמהרים. כל דבר־שפתים אשר רגש אדם יתגלע בו במהירות או בחן — הזמר והריב וספורי־בדים — צודה בארץ הזאת את הלבבות ומזעזע בנקל את אנשי הערבה, אלה צאצאי ההידומקים הערומים והעזים למראית־עין. בלב שדות, בערוב היום בקיץ תזמרנה שם עלמות קוצרות בקולי־קולות ערבים; האיש אשר ישמע את שיר־הקציר המהולל הזה, השולח תאנית־אושר עד לאפסי מרחקים, ידע בעליל, כי אין במלוא־עולם דבר אשר יוטב כשיר הזה להיות משל להתגלות־עם מהירה, מפליאה וחמודה. — המריבה היא באוקריינא כעין תשוקת־עם, ביום חג מחוללים אותה במקום מחולות רגלים, היא מתלקחת, על־פי־רוב, לא מזיק שנאה או מחפץ נקמה, כי אם מתוך שממון של אנשים השמחים להצריח את רגשם איש לעומת אחיו; ללא תמהון ובעינים צוחקות אפשר להסתכל בעב־ענן כזה של אנשים נצים בתוך אספסוף פרוע, נרהב וצוהל, — כי באחרונה ירד מטר המהלומות עליז ומהיר כגשם קיץ, נשיקות־שונאים, כאור שמש על עלים רטובים, נופלות לבסוף על פנים רטובים מפצעים ומזֵעה, ומחזה השעשועים הנה הוא תם. - להג החן הוא דבר־חפץ בכל הארץ הרחבה הזאת; הערמה, הגעגועים ואף שיחות־רוכלים - הכל בא בלוית דבור־פה נרחב, נפתל ומאריך משלים; עורים הדיוטים כתינוקות ישיחו שם במקהלות־עם דברים לאין־שחר, שירי־עם, אשר יציצו באוקריינא כעשב השדה, יגידו באפס עלילה המון געגועים והמון תמהון־לבב; בשירים הנבוכים האלה נזכרים תמיד ה„קוזקינה" וה„קרוצ׳ינה" סמלים לגבורה ולשפלות החיים, אבל שני אלה הם חדלי־שם, סתומים כזכרונות העבר. דומה כי לעם הזה הובטח בראשית גורלו דבר־גבורה

אשר לא נתקיים; זה מאות בשנים הנהו כעין עם ממזר, אשר גבולותיו לא הוצגו ועלילות־לאום לא הכבידו את נפשו.

העם באוקריינא הוא סנטימנטלי, כדרך עמים הבטלים במשך דורות רבים מכל יניע לאומי. ה„חוחול" רוקד ומרקיד את רגשותיו, עושה קשורי־חן לאזור הצבעונין אשר על מתניו, מוביל את שור המחרשה חליפות מתוך רוגז או חנינה, סובב בשוקים של יהודים כשעיניו משוטטות בערמה וכשפיו, מתחת לשפם המשורבב, מוכן בכל רגע להיות פולט שיחה ומהתלות. הוא הוא ה„ערל" האוהב לעמוד מאחורי חלונות של בתי־מדרשות, בשעה שהומיה בתוכם תפלה של יהודים, הוא העושה את ענין ישראליו לצחוק ולקלס ולשעשועים, ובנותיו השפחות הן הן המלמדות את לשונן לדבר יהודית ומפקירות בלילות על מפתנם של בתי יהודים אהבה הומיה, הצורחת כילל חתולים ולואטת עדנים בשירי־רוך. — אך למראה העם הזה, המרגיל את עצמו בצחוק ובשעשועים ובמהתלות, אל נדמה לחשוב, כי בימי מבוכה תרחק נפשו מאכזריות רבה; הדבר יהיה להיפך. הרגשנות, במקום להתגלגל ביום אכזרי במדת הרחמים, דרכה לכסות בקצפה על כל המדות הבודדות של נפש האדם — על הכלימה, על החרטה, על הדאגה. תקופות הזועה אשר עברו על היהודים באוקריינא הראו לדעת, כי את מדורת העינויים הלוהטת ביותר העלוּ האנשים הרגשנים, אלה הקובלים בשירי־עם על האושר אשר איננו מלא ועל העדנה אשר תכמה אליה הנפש. האיש הנמהר באוקריינא, הוא נמהר לשוד ולרצח, צריחת השלום שבשעת רקוד הופכת להיות הידד איום ביום פרעות; הסנטימנטליות, כשהיא מלוה את התועבה, היא דומה לאותו הילל הערב שהחתול לואט בשעה שהוא טורף. ה„חוחול" הוא רך־לבב יותר מאשר איש־העם ברוסיה, אך המיתה המשונה של היהודי איננה עלולה להתאר בנפשו כדבר שיש בו ממש; הנפש ההומה — היא היא הסנטימנטלית — מוצאת תמיד חפץ בדברים המעוררים לבכי ולהתפעלות, המרמזים לקץ כל הקצין, — וכל טבח היהודים היא עולם

מלא של חדושי־חיים נוראים כאלה. האיש הפכח הוא איום בשעת נקמתו: בעל־השדה ובעל־הבית באוקריינא, בשעה שנפשו שבורה, מבטל ביעף־ידים של התלהבות כל עולמו, ועל כן נעשים בטלים ומבוטלים לפניו בן־רגע כל המוראים אשר ידו תחולל באנשים חיים. יתר על־כן! כשהוא מרבה שוד הוא מגיע לבסוף לשברון אחרון של סנטימנטליות נתעבת: הוא רואה את עצמו כמעונה, ככפוי בידי הגורל, כטובח בחברת יצורים ארורים. ואז הוא מתהולל, מלהיב את אפו עד־בלי־דם: ברגעים כאלה הוא המעונה, הרוצח, הרומס ברגלים, הגורא מכל הגורא, הוא, האדם הסנטימנטלי, רוצה לבוא על שברו; ההרג לא נחשב בעיניו. זהו גבול הרע בשביל הנוקם, בשביל הקנאי, בשביל השונא; האיש באוקריינא עובר קל־מהרה את גבול כל הנקמות, הוא תומם ותונק ומענה ומרים תאנית־צהלה ביחד עם אנקות המעונים. זהו תבוק־התופת של תלין וקרבנו, זהו תבוק־התענונים האיום אשר העם באוקריינא, איום התבוקים, קונה לעצמו מתקופה לתקופה במחיר ענות לא־נָקְמת של יהודים.

ג ש ם

לגשם המרַוֶה יש בכתבי הקודש מקומות־זכר רבים עד־מאד. בכל מקום שהוא נזכר שם נדבָר בתאוה עזה, בברכה או בקללה, בגעגועים או בקול המון־גיל; בצריח הקדוש, בן עשרים וארבעת המגדלים, יתעורר הכל לחיים ברגע אשר יִזָכר הגשם. לקול דָפקו מתנערים המחוקקים הנעלמים של התורה והנביאים מתוך עפר־הזהב של הפיוט הקדמוני. ואף אלהים בעצמו, כביכול, חדל לרגע להיות אל־עולם ושב לדמות ה׳ השולט בגשם, כראש אלהי היונים השולט ברעם. מתוך רשת הפלגים, הנתכים משמים, נשקפת שוב ארץ יהודה ואפרים כנחלה אחת קטנה, אשר ה׳ אדוניה יושב בקָצֶהָ, בטירת ההר אשר בחורב, ועינו פקוחה על נחלתו מראשית השנה ועד אחרית השנה; האריסים, עם־נער ופלאי, משוטטים ערומים מגורלם הכבד ויחפים מסד הברזל של הדת.

הגשם יורד בארץ הקטנה הזאת בהמון ובתשואות ובנדבה רבה; הוא מהוה פה את ראש כל הסמלים, כי מדן ועד באר שבע אין מראה וכות אשר יסמל כמוהו את השפע ואת הטובה העומדת לעד. העינים נפקחות לרוחה לראותו. וכאשר ירבה לררת ירחש בכל לב לחש־רזים; גשם הולך וגשם בא, והאיש הרואה בעבים רבים ירמה בלי־דעת, כי פני סלעים ימוגו לעפר ומעט או הרבה מן הצחיח אשר בארץ יגרע לעולם. בחורף נולד הדמיון הזה, בקיץ הוא הולך למות; זהו מחזור עולמים של צלם אחד, אשר מדי שנה תהיה ראשיתו געגועים ותקוה ואחריתו תהיה יגון ודממה. בארצות הצפון האביב הוא הבורא חליפות לרמיון; השמים מְטהרים שם בלי־משים לתכלת אין־דומה־לה, מצע הדשאים משתטח בחפזון, בן־לילה ירבה העלה על

פני העץ – וכל האותות האלה הם מדי שנה אות בעיני האדם, כי צפונים לעתיד חיים חדשים, אשר תואר להם וחפזון ושפע. ואולם גלגל החליפות הזה, הגומר את סבובו בתקופת כל שנה, תואר אחד לו בארצות הצפון ותואר אחד לו בנוה ארצנו אשר במזרח. שם יש אשר יפריח רוח אביב נועם אין־קץ, ורוח האדם יאביר לעומתו למרומי כל תקוה; בימים החמודים האלה הארץ כאילו אוהבת את כל צאצאיה, ובמקום האהבה שם יחולל הדמיון את נפלאותיו. המראה הטוב והרענן, אשר האדם רואהו באביב מדי לכתו ושבתו, נעשה כעין קלף יקר ממגילת שמים אשר רשומים עליו קטעי־בשורה על־דבר התחדשות כל העולם. לעומת כל אלה יבשר הגשם בארצנו רק קטנות; ברוח הגדולה, ההולכת לפניו, ישמע המון־מבוכה רב של ארץ קטנה אשר נקטה נפשה בצחצחות הקיץ. בלילות התאוה, הפרועים מסער ומגשם, נדמית ארץ יהודה להיות בדלה מן העולם עוד יותר מאשר בשרב התמוז המעלף; שעת ערבוב זאת של נחמה וזעף יורדת לעולם רק בשביל משפחה אחת צרובת שמש, ומטרות כבדים, השוטפים באפלה, כאילו חוסמים כל מעבר־דמיון מן ההרמון ועד הים האחרון. אולם בכל הנוה המסוער הזה ישלוט קשב רב קשב; נהימות הרוח אינן מחרישות אוזן, כאנחות היוצאות לפני בני בית, יבלי המים כאילו משקשקים אל צנור אחד של ברכה. ולפתע פתאום תהיה דממה, בין גשם לגשם, בין המון רוחות למשנהו; כוכבים מציצים נפוצים במסילותיהם, מזמרים כל אחד לבדו באור נבדל וטהור; תכלת רקיע עמומה, כגלויה ללא־עת, מתכנסה בחפזון מתחת לאדי־ענן מעוכים, ומפאת צפון מגיחים מחדש בטור אחד שחור עננים רבים, חרשים לברכה וזועמים במשלחתם הכבדה. אז פתח אשנב והוצא את ראשך החוצה והבין במראה; גם מדמה דמיונות לא יקלוט בשעה זו שמץ־סוד הבא ממלוא עולם, אבל ברוח הלחה, הטופחת על פניו, הוא יחוש עד־מהרה את הדמעה ואת הנשימה הרוויה של מקום המולדת. הרוחות הלחות האלה, השוקקות אל צלעות הגבעות של ארץ יהודה, כחפצות

למונו אותן, למצות מקרבן אחת מני אלף מן הצחיח! שנה שנה חוזרת תאות עועים זאת, אשר לא ניתן לה להמלא; תחת מסך הגשם, כמו תחת קורת בית־משפחה, עוברים בארץ יהודה הקטנה בסך אחד רב הברכה והתקוה והגעגועים; כנאקת דודים מתוקה ישמע בארצנו בחורף יללל הרוחות, אלה רוחות הגשם הרוויות המפיחות את כל נפשן אל סלעינו ואל שדותינו המעטים.

על החרטה

אנשים מורים היו משיחים אגב הרחבת ענין בדבר חטאי־שפתים של תלמידים, ולדברי כולם היה נוסח־עדנה משותף של מחנכים זהירים ומרַצים. שעה רצויה שוחחו הטובים והנעימים, והיו מספרים מעשים בתלמידים שחטאו בפיהם כלפי המורים, וההללו שלטו ברוחם והטיפו דברי תוכחה והפכו דין מר למוסר־השכל מתוק; בעינים הבהיקו זיקי נצחון, ומפה ומשם היה איש־מסיבה שולח דברי הסכמה: אין מורה מטיל עונש אלא בשעה שרפו ידיו; – אין תכלית טובה למחנך מאשר למוגג מקרה־שערוריה במחלקה למחזה של שלום וענות־לב ואהבת־נועם. – כך גם במסיבת האנשים האלה, הרואים את מלאכתם כמכוונת לתועלת־עם חדשה, נתקיימה לבסוף אותה האמירה היקרה והחשודה בדבר חטא ועונש, לאמר: אין כפרה טובה לחטא מאשר חרטה.

החרטה היא אם כל חטאת. אמנם נפש האדם יצרה לעצמה רגש מְחַטֵא, המשמש ליחידי סגולה כעין שופט אחרון וקנא, אבל זהו שליח איום ויקר־מציאות אשר קורא לו בשפתנו בשם הנוחם; מי שמפלצת זאת ממרקת את עוונותיו הוא בבחינת חוטא נעלה, המקבל עונש מידי שמים. את הנוחם אפשר לכנות בשם רקבון, המשמיד את החטא; הוא פועל לאט, צורף ומוסך רעל כאחד; ממנו יגון וענות־עולם, ראשיתו רפיון מאויים ואחריתו גבורת נבונים. לא כן החרטה: היא אינה אלא מדת־נפש של חלשים, המסתפקים במועט. מקום מחצבתו של הרגש התפל הזה הוא בית־העבדים; שוט הנוגש מכה, והמעונה מתפלץ וצורח: עויתי! העבד התחרט עד עבור ועם; אף קל הדעת מתחרט עד־ארגיעה. אין לך פעולת־רמיה יותר קלה מאשר להוכיח אנשים נמהרים בדברים, להדליח לרגע את עיניהם, להכריע לרגע את

לבבם ולהעלות על מצחם צל חולף של בושה; כל אלה הם אותות לא־נחשבים של חרטה. איש מרבה נסיון יודע, כי בכל עוית־חרטה כזאת אין משום תקון הלב; להיפך, מי שקל להתחרט ננעלים בפניו שערי תשובה. „האומר אחטא ואשוב" אינה הויה של פלפול, כי אם פסוק שנון המגדיר את כשלון החיים של המון בני אדם, שאין מסיעין בידם לחולל עלילות. בחלל החיים, ובחלל היינו אנחנו בעיקר, עצמו מרוב האנשים הערומים, המצרפים אל כל עוון גם חרטה קטנה אשר אין בה בכדי עונש; מעטים מביניהם אוכלים יותר מדי מן הנופת הזה, ומקלקלים לגמרי את קיבת המוסר שלהם, אבל הרוב הגדול נשאר בישרו לא־יושר. מחנות עצומים של אנשים כאלה מהוים עם מתלהב אשר אין בו בטחון; מדת החרטה מרגילה את האדם להתחרט שבע ביום על הרע ועל הטוב גם יחד.

מדת החיים הזאת היא בשביל ילדינו מעין סם נבאש. כשאתה מוציא מפי ילד יהודי דבור של חרטה ואתה מוחל לו על ידי־כך את חטאו — אתה מרגיל אותו להות נפשו לחשוב, כי מלים שקולות כנגד מעשה; ואולם צא וחשוב, מה אצלנו בבחינת תקון הנפש יותר מאשר לחרות בצפורן של עונשין וסבל רב, כי מעשה אשר נעשָׂה ואשר יֵעשה אין לו תמורות ברגשות ובמאויים ובדבור־פה. דרך המחילה בשביל ילדינו איננה דרך העתיד; מורה נדיב־לב אשר כאֱלהון קטן, ישליך את עוונות תלמידיו למצולות ים ויטהר אותם לפניו על־ידי כפרה וחרטה — ממשיך את המסורת האיומה של כל עדת בני ישראל: לשאת בעולם הזה באחריות לחצאין ושליש. טובים מזה לילד החוטא ולעמיתיו בזיון וקצף ועונש; אלה הם פגעים לשעה, אבל הדבר דומה, כי מוטב לנו לשקע בלבבות ילדינו אבנים כבדות, ובלבד שישמשו משקולת למעשים. אנו עתידים, אם נזכה לכך, לפיים את גורלנו; אבל בכדי להגיע לידי כך עלינו לחדול לפיים את עצמנו, מלפיים בנקל את ילדינו הגדלים לדור חדש.